

Handboek Deltamethode Gezinsvoogdij

De nieuwe methode voor de uitvoering van
de ondertoezichtstelling

Versie 2, april 2008

 ADVIESBUREAU
van Montfoort

PI Research innovatie, onderzoek, advies en training
in jeugdzorg en onderwijs

Inhoudsopgave

Voorwoord		7
1	Inleiding	9
1.1	Verantwoording	9
1.2	De Deltamethode	9
1.3	Opbouw van de methodebeschrijving	9
2	Grondslag van de ondertoezichtstelling	13
2.1	De OTS als wettelijke maatregel	13
2.2	Elementen van de wettelijke omschrijving	13
2.2.1	...minderjarige	13
2.2.2	...zodanig opgroeien	13
2.2.3	...de zedelijke of geestelijke belangen of de gezondheid	13
2.2.4	...ernstig worden bedreigd	14
2.2.5	...andere middelen hebben gefaald of , naar is te voorzien, zullen falen	15
2.2.6	...hem	16
2.2.7	...van een stichting	16
3	Uitgangspunten van de Deltamethode	17
3.1	Ontwikkeling en veiligheid van het kind centraal	17
3.2	Het kind in zijn context	17
3.3	Versterken positieve factoren	18
3.4	Planmatig werken	18
3.5	Onderzoekshouding van de gezinsvoogd: uitgaan van de feiten	18
3.6	De OTS als tijdelijke maatregel	19
4	De ontwikkeling van het kind en het 4-stappenmodel	21
4.1	Inleiding	21
4.2.	De ontwikkeling van kinderen	21
4.2.1	Ontwikkelingstaken	21
4.2.2	Het ontwikkelingsperspectief	24
4.3	Het 4-stappenmodel	24
5	De vaardigheden engageren en positioneren	37
5.1	Inleiding	37
5.2	Engageren	37
5.2.1	Wat is engageren?	37
5.2.2	Aansluiten bij de wensen van het gezin	37
5.2.3	Aansluiten bij sterke punten in het gezin	39
5.2.4.	Hulpmiddelen bij engageren	41
5.3	Positioneren	41
5.3.1	Wat is positioneren?	41
5.3.2	Pro-actief en re-actief positioneren	42
5.3.3	Positioneren op de maatregel	43
5.3.4	Positioneren op het belang van het kind	43
5.3.5	Positioneren op de deskundigheid	44
5.3.6	Positioneren op de samenwerking met ouders	45
5.4	Schakelen tussen engageren en positioneren	46

6	Toezicht en risicomanagement	47
6.1	Bij de start van de OTS	47
6.2	Vier kernbeslissingen tijdens de uitvoering van de OTS	48
6.2.1	De kernbeslissing over de reactie op een signaal of melding van kindermishandeling	49
6.2.2	De kernbeslissing een machtiging uithuisplaatsing te vragen	51
6.2.3	De kernbeslissing een uithuisplaatsing te beëindigen	51
6.2.4	De kernbeslissing tot beëindiging of verlenging van de OTS of tot het bevorderen van een verderstreckende maatregel	52
6.3	Toepassen van het 4-stappenmodel bij de kernbeslissingen	54
7	Overige functies bij de uitvoering van de OTS	59
7.1	Indeling in functies vanuit de wet	59
7.2	Indeling in functies in de Deltamethode	59
7.3	Hulp en steun	60
7.4	Hulp op indicatie en uithuisplaatsing	62
7.4.1	Hulp op indicatie	62
7.4.2	Uithuisplaatsing	62
7.4.3	Afstemming Gezinsvoogd en Zorgaanbieder	63
8	Fasen in de uitvoering van de ondertoezichtstelling	69
8.1	Inleiding	69
8.2	De fase tot aan de start van de OTS	69
8.2.1	Voor de gezinsleden is de OTS niet het begin	69
8.2.2	Voor de hulpverlening is de OTS niet het begin	69
8.2.3	Toewijzen gezinsvoogd	70
8.2.4	Vorbereiding door de beoogde gezinsvoogd	70
8.2.5	De zitting van de kinderrechter	70
8.2.6	Overdrachtsgesprek met de raad	71
8.2.7	Multidisciplinair overleg	71
8.3	De start van de OTS	71
8.4	Het plan van aanpak	73
8.5	Fase van planuitvoering	74
8.6	Evaluatie	75
8.7	Toezicht en risicomanagement in de verschillende fases van de OTS	75
8.7.1	Bij de start van de OTS	76
8.7.2	Tijdens het verloop van de OTS	79
8.7.3	Afsluiting OTS	80
9	Communiceren en observeren	81
9.1	Inleiding	81
9.2	Een uitnodigende lichaamshouding en een niet-bedreigend oogcontact	81
9.3	Aanmoedigen, knikken en het gebruik van stiltes	81
9.4	Het stellen van vragen	82
9.5	Samenvatten van de inhoud	83
9.6	Actief luisteren	83
9.7	Het reflecteren van gevoelens	83
9.8	Gebruiken van concrete gedragstaal	85
9.9	Intercultureel communiceren	85
9.10	Observeren	86

9.10.1	Het belang van observeren	86
9.10.2	Waarneembaar gedrag en interpretatie	86
9.10.3	Waarneming en emoties	87
9.10.4	Beschrijven in kleine stappen	87
9.10.5	Observeren uit de tweede hand	88
9.10.6	Hulpmiddelen voor het verzamelen van informatie	88
9.10.7	Observeren en onderzoeken	89
9.11	Praten over veiligheid	90
9.11.1	Aandachtspunten voor de gezinsvoogd	90
9.11.2	Praten over veiligheid, een vanzelfsprekendheid!	91
9.11.3	Praten over kindermishandeling en seksueel misbruik	94
9.11.4	Omgaan met weerstand bij ouders	96
9.11.5	Omgaan met 'niet plus gevoel'	96
9.11.6	Omgaan met eigen emoties	97
9.11.7	Praten over veiligheid met (jonge) kinderen	98
10	Delta in complexe zaken	101
10.1	Inleiding	101
10.2	Ouders met psychische stoornissen	101
10.2.1	Wat is een psychische stoornis?	101
10.2.2	Welke stoornissen komen gezinsvoogden regelmatig tegen en wat kunnen zij doen?	105
10.2.3	Stoornissen die niet altijd aanwezig zijn geweest en van voorbijgaande aard kunnen zijn	105
10.2.4	Persoonlijkheidsstoornissen	110
10.2.5	Samenvattende opmerkingen	115
10.3	LVG ouders	117
10.3.1	Denkbeelden en wetten	117
10.3.2	Een bedreigde ontwikkeling én een beperking	118
10.3.3	Een lichte verstandelijke beperking bij ouders, bij het kind, of bij beiden	118
10.3.4	Een lichte verstandelijke beperking: definitie, kenmerken, problematiek	119
10.3.5	Een bedreigd kind dat moeilijk lerend is	123
10.3.6	Moeilijk lerende ouders: gevolgen voor het kind	124
10.3.7	Risicofactoren	125
10.3.8	Beschermende factoren	126
10.3.9	Het vierstappen plan bij een OTS van een kind met moeilijk lerende ouders	127
10.3.10	Het handelen van de gezinsvoogd	129
10.3.11	Valkuilen	132
10.3.12	De OTS als tijdelijke maatregel, tenzij...	133
11	Tot slot	137
	Literatuur	138
Bijlage	De ontwikkeling van het kind, 0 tot 18 jaar	139

Voorwoord

Voor u ligt de tweede versie van het handboek Deltamethode voor de gezinsvoogdij. Versie 1.0 verscheen in februari 2007.

Sinds begin 2007 vinden er de instellingen per week tussen de 20 en 30 trainingen voor gezinsvoogden plaats. Alle gezinsvoogden hebben inmiddels kennis gemaakt met de Deltamethode. Bij de stichting Bureaus Jeugdzorg Haaglanden/Zuid-Holland zijn inmiddels de eerste gezinsvoogden delta gecertificeerd. De ervaringen van de trainers en de projectleiders vormen een permanente informatie- en inspiratiebron om de Deltamethode verder te ontwikkelen.

Ten opzichte van de vorige versie zijn de volgende items toegevoegd, dan wel verder uitgewerkt: Veiligheid is een centraal thema in de ondertoezichtstelling. In het hoofdstuk Toezicht en risicomanagement worden de inzichten van Turnell's Signs of Safety in het vierstappenmodel -dat het hart van de Deltamethode vormt- geïntegreerd.

Uit de discussies over en in de jeugdbescherming komt duidelijk naar voren dat heldere communicatie essentieel is, zowel met het kind, met de ouders, als met de collega-professionals. Het werken met een door het gezin en gezinsvoogd gezamenlijk opgesteld plan van aanpak is een uitwerking van een open en transparante communicatie met de cliënt (plan op tafel). De communicatie tussen gezinsvoogd en zorgaanbieder heeft eveneens een plaats gekregen in deze versie van het handboek.

In deze editie is er meer aandacht voor complexe zaken, met name het werken met ouders met psychische stoornissen en het werken met kinderen en/of ouders die moeilijk leren. Ook is de communicatie een essentieel element.

Het handboek is nog niet compleet. Hoofdstukken over respectievelijk het kind in zijn context - netwerkactivering - en kind en echtscheiding worden in de definitieve versie opgenomen.

Wij hopen u met versie 2.0 van het Handboek Deltamethode voor de gezinsvoogdij weer een stap verder te brengen in uw methodisch handelen als gezinsvoogd.

Namens het consortium,

Mr. dr. A.J. van Montfoort,
Prof. dr. N.W. Slot

1 Inleiding

1.1 Verantwoording

Dit handboek gaat over de Deltamethode gezinsvoogdij, een nieuwe werkwijze voor de uitvoering van de ondertoezichtstelling. Een OTS wordt uitgesproken door de kinderrechter en uitgevoerd door het Bureau Jeugdzorg of een andere instelling voor gezinsvoogdij¹.

Het samen met kinderen en hun ouders in een gedwongen kader werken aan verandering en opheffing van bedreigingen voor het kind, maakt het werk van gezinsvoogden tot een boeiende, maar ook complexe zaak. Daarbij komt dat de maatschappij steeds kritischer meekijkt naar de uitoefening van deze beschermingstaak. Dat maakt de noodzaak alleen maar groter om methodisch te werken volgens een goed omschreven werkwijze.

Dit handboek is bedoeld als een methodische steun in de rug voor alle gezinsvoogden die zich dagelijks inzetten voor een onbedreigde ontwikkeling van minderjarigen.

1.2 De Deltamethode

De nieuwe methode gezinsvoogdij is onderdeel van het Deltaplan gezinsvoogdij. Het plan omvat:

- het omlaag brengen van de caseload van ongeveer 23 jeugdigen per fte naar ongeveer 15;
- de ontwikkeling en invoering van een nieuwe methode voor het uitvoeren van de OTS;
- het versterken van de bedrijfsvoering en het verminderen van de bureaucratie;
- het opnieuw vaststellen van een bijbehorende kostprijs.

In de jaren 2002 tot en met 2004 is de ontwikkel- en pilotfase van de Deltamethode uitgevoerd. In deze periode is de Deltamethode in de praktijk van vier regio's ontwikkeld. Dit waren Heerlen, Arnhem en Nijmegen, Eindhoven en Gouda. De pilots werden begeleid vanuit wetenschappelijk onderzoek. Uit dit onderzoek bleek, dat de pilots positieve resultaten opleverden voor de kinderen (zorgpunten verminderen), de ouders (hogere tevredenheid over de OTS) en de medewerkers (grotere tevredenheid over het werk). Het pilotonderzoek 'Deltaplan' wees uit dat gezinsvoogden die volgens de Deltamethode werkten er in toenemende mate in slaagden de doelen in concrete bewoordingen te formuleren. Die toename ging gepaard met een langer durende tevredenheid bij ouders en meer vooruitgang bij de ondertoezicht gestelde jeugdige².

Op grond van de positieve ervaringen in de pilotteams en de resultaten van het onderzoek werd besloten de Deltamethode in alle Bureaus Jeugdzorg in te voeren. Uit de evaluatie van de pilots bleek tevens, dat de beschrijvingen van de methode een goede start vormden, maar te weinig waren uitgewerkt.

Op grond van deze constatering werd aan PI Research/Van Montfoort opdracht verleend om een nieuwe versie van de methode te schrijven. De methode als geheel gaat niet alleen over wat de gezinsvoogd doet en hoe de gezinsvoogd met jeugdigen en ouders werkt, maar ook over de begeleiding van gezinsvoogden, de rol van andere disciplines in het Bureau Jeugdzorg (gedragswetenschappers), de manier waarop in het Bureau Jeugdzorg beslissingen over de casuïstiek tot stand komen, etc.

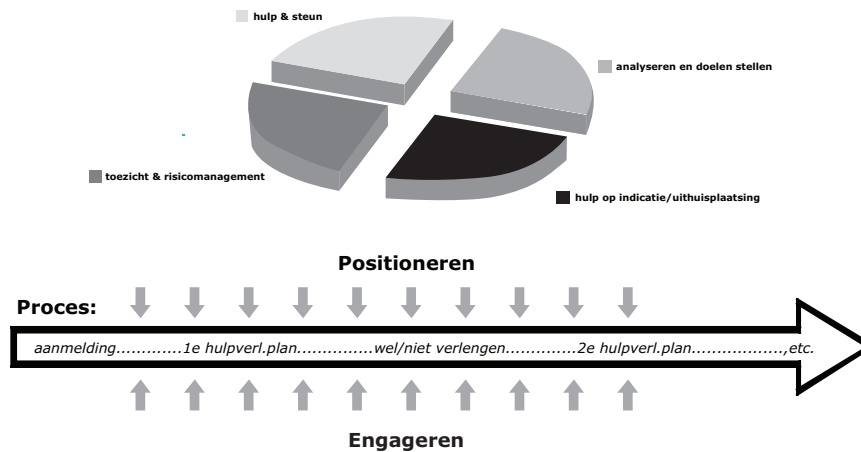
1.3 Opbouw van de methodebeschrijving

Een methode is een 'vaste, weldoordachte manier van handelen om een bepaald doel te bereiken' (Van Dale). Een methodebeschrijving begint echter niet zomaar met voorschriften over hoe te handelen. Het handelen in de OTS is gebaseerd op onder andere de wet en op een aantal uitgangspunten. Daarmee start deze methodebeschrijving: hoofdstuk 2 betreft de wettelijke grondslag van

1. De ondertoezichtstelling wordt uitgevoerd door de 15 Bureaus Jeugdzorg en door de instellingen William Schrikker Groep (WSG), Leger des Heils Jeugdbescherming en Reclassering, SGJ en NIDOS. Wanneer in het vervolg gesproken wordt over Bureaus jeugdzorg worden ook deze instellingen bedoeld, tenzij anders wordt aangegeven.

2. Het onderzoek kon niet duidelijk maken wat hierbij oorzaak en gevolg was. Het is niet uitgesloten dat tevredenheid bij de ouders en voortgang bij de jeugdigen zowel oorzaak als gevolg was van de meer concrete doelen. Oorzaak: concrete doelen zijn meer effectief. Gevolg: als ouders tevreden zijn en de jeugdigen vooruitgaan hebben gezinsvoogden meer gezag en draagvlak in het gezin en is het gemakkelijker om de problemen te concretiseren en te bespreken.

de ondertoezichtstelling, hoofdstuk 3 gaat in op de uitgangspunten van de Deltamethode. Het concrete handelen in de uitvoering van de OTS kan vanuit drie verschillende invalshoeken worden belicht: vanuit de (communicatieve) vaardigheden(het hoe?), de functies van de OTS (het wat?), en de fases van de OTS (het wanneer?). Deze drie invalshoeken zijn samengebracht in onderstaande figuur.

(1) Een eerste invalshoek om naar de uitvoering van de OTS te kijken betreft de (communicatieve) vaardigheden waar de gezinsvoogd over dient te beschikken. In de Deltamethode staat de communicatie tussen de gezinsvoogd en de gezinsleden centraal.. Daarbij zijn er twee cruciale vaardigheden: engageren en positioneren. Met engageren en positioneren worden al die vaardigheden aangeduid die de gezinsvoogd aanwendt om enerzijds het gezin optimaal te betrekken en te motiveren voor verandering en anderzijds de positie van de gezinsvoogd en de centrale positie van het kind te benadrukken.

(2) De OTS kan ook worden gekarakteriseerd aan de hand van verschillende functies. De functies zijn de onderdelen die op verschillende tijdstippen - dus in verschillende fasen - terug keren. Een aantal functies staat in de wet genoemd. Binnen de Deltamethode onderscheiden wij als cruciale functies: analyseren&doelen stellen en toezicht &risicomanagement. De functie analyseren&doelen stellen komt in de Deltamethode met name tot uiting in het samen met de ouders planmatig werken aan de ontwikkelingsuitkomsten van het kind volgens het 4-stappenmodel. De functie toezicht&risicomanagement is in de Deltamethode van groot belang vanwege de noodzakelijke bescherming in de OTS en het net zo noodzakelijke accent op veiligheid van het kind.

(3) Ten derde kan de OTS worden belicht door het proces van de maatregel, van begin tot afsluiting, door te lopen. In chronologische volgorde gaat het dan om de fase voor de daadwerkelijke start van de OTS, de startfase zelf, het plan van aanpak, de planuitvoering en de evaluatie. In de Deltamethode staat zowel de doelgerichtheid als de tijdelijkheid van dit proces op de voorgrond.

Wij hebben er niet voor gekozen om in dit handboek per hoofdstuk steeds één invalshoek volledig aan bod te laten komen. Dat zou het zicht op de kern van de Deltamethode belemmeren. Die kern wordt gevormd door een aantal specifieke Delta-vaardigheden en Delta-functies. Daarom bespreken we eerst het hart van de Deltamethode. Dat doen we in de hoofdstukken 4,5 en 6. Hoofdstuk 4 gaat in op de ontwikkeling van het kind en het 4-stappenmodel als methodisch kader om samen met de ouders doelgericht aan die ontwikkeling van het kind te werken. Dit 4-stappenmodel is een methodische uitwerking van de functie analyseren&doelen stellen. Hoofdstuk 5 gaat nader in op de vaardigheden engageren en positioneren, alsmede op het schakelen tussen die twee vaardigheden.

Hoofdstuk 6 gaat in op de functie toezicht&risicomanagement. Aan bod komen de kernbeslissingen die hierbij moeten worden genomen, en de inpassing van deze functie in het 4-stappenmodel.

Na deze drie kernhoofdstukken keren we terug naar de beschrijving van de OTS aan de hand van de genoemde drie invalshoeken:

Hoofdstuk 7 bespreekt de OTS-functies die nog niet in de kernhoofdstukken aan bod zijn gekomen. Het betreft de functies hulp&steun en hulp op indicatie.

Hoofdstuk 8 behandelt de uitvoering van de OTS in fasen. De startfase wordt uitgebreid beschreven, omdat in die fase de OTS wordt gepland en ingericht en de relatie tussen de gezinsvoogd en de gezinsleden wordt gevestigd. Daarna komen het plan van aanpak en de fases van planuitvoering en evaluatie aan bod. Omdat in de Deltamethode de functie toezicht en risicomanagement als een rode draad door de gehele uitvoering van de OTS loopt, komt deze functie ook in dit hoofdstuk aan bod, maar nu kort per fase.

Hoofdstuk 9 gaat in op de invalshoek communicatie in de OTS en bespreekt een aantal algemene communicatieve vaardigheden die de gezinsvoogd nodig heeft in het contact met de gezinsleden.

De Deltamethode kan ook uitstekend worden toegepast in complexe zaken. Wel kan het nodig zijn om aparte gesprekstechnieken en andere communicatiemiddelen te ontwikkelen. voor bijvoorbeeld ouders met een verstandelijke beperking.

Hoofdstuk 10 gaat in op het werken volgens de Deltamethode in een aantal complexe zaken. Aan de orde komen de ondertoezichtstelling van kinderen van ouders met psychiatrische problematiek en van kinderen van ouders met een (licht) verstandelijke handicap. In de volgende versie van het handboek zullen wij ook ingaan op de ondertoezichtstelling van kinderen van ouders met complexe scheidingsproblematiek.

2 Grondslag van de ondertoezichtstelling

2.1 De OTS als wettelijke maatregel

De OTS is een wettelijke maatregel, die door de rechter wordt uitgesproken. De vraag in welke gevallen een OTS kan worden uitgesproken, wordt in de wet als volgt beantwoord:

'Indien een minderjarige zodanig opgroeit, dat zijn zedelijke of geestelijke belangen of zijn gezondheid ernstig worden bedreigd, en andere middelen ter afwendung van deze bedreiging hebben gefaald of, naar is te voorzien, zullen falen, kan de kinderrechter hem onder toezicht stellen van een stichting als bedoeld in artikel 1, onder f, van de Wet op de jeugdzorg' (Artikel 1:254 lid 1 BW1).

In deze wettelijke bepaling zitten verschillende belangrijke elementen voor de OTS. In de volgende paragrafen worden deze elementen afzonderlijk besproken.

Evenals de meeste landen ter wereld heeft Nederland het Verdrag inzake de Rechten van het Kind geratificeerd. Het Verdrag bevat diverse bepalingen waarin de overheid de plicht heeft kinderen te beschermen tegen mishandeling, geweld en verwaarlozing en om het fundamentele recht van kinderen op ontwikkeling te waarborgen. De OTS is veel ouder dan het Verdrag; het Verdrag biedt een moderne en internationale basis voor onze kinderbescherming. Bij de uitwerking van de OTS in de praktijk kan het Verdrag daarom worden gebruikt als leidraad en als inspiratiebron.

2.2 Elementen van de wettelijke omschrijving

2.2.1 ...minderjarige

Om een OTS te kunnen uitspreken, moet er een ernstige bedreiging zijn voor een minderjarige. Als we in het vervolg spreken over een kind dat onder toezicht staat of een jeugdige die onder toezicht staat, bedoelen we daarmee iemand die jonger is dan 18 jaar.

2.2.2 ...zodanig opgroeien

De wet zegt vervolgens: : 'als een minderjarige zodanig opgroeit, dat...'

Dat wil zeggen, dat het gaat om de opvoedingssituatie waarin de jeugdige verkeert. Er zijn vanzelfsprekend ook andere situaties, waarin de gezondheid van een kind wordt bedreigd (ziekte, ongeval, criminaliteit, etc.). Voor die andere situaties heeft de overheid ook plichten, maar is de OTS niet bedoeld.

In de OTS is er dus altijd een relatie met de opvoeding door de ouders of andere volwassenen. De opvoedingssituatie is wel breder dan alleen het handelen of nalaten van de ouders. Ook de omstandigheden maken deel uit van de opvoedingssituatie en kunnen bijdragen aan de bedreiging voor het kind.

2.2.3 ...de zedelijke of geestelijke belangen of de gezondheid

De wet spreekt over de zedelijke of geestelijke belangen of de gezondheid van het kind.

De wetgever heeft ervoor gekozen om in de wet een algemene formulering op te nemen en de invulling over te laten aan de rechter en de jeugdbescherming in de praktijk.

Dit geeft de jeugdbescherming enerzijds ruimte om te werken met de specifieke omstandigheden van ieder gezin. Anderzijds stelt het de rechter en de gezinsvoogden voor de taak om telkens

opnieuw de algemene grond te vertalen naar waarneembare feiten en omstandigheden die een bedreiging voor het kind vormen. De Deltamethode biedt hierbij hulpmiddelen, met name het 4-stappenplan en het risicomangement.

De term 'zedelijke of geestelijke belangen of de gezondheid' geeft aan, dat het zowel kan gaan om mishandeling, verwaarlozing of misbruik van het kind, als om probleemgedrag van het kind (zedelijke belangen). De jeugdbescherming kan zowel worden toegepast om een kind te beschermen dat slachtoffer is van mishandeling door de opvoeder als om probleemgedrag, schoolverzuim, criminaliteit, etc. van een minderjarige aan te pakken. In dat opzicht is de jeugdbescherming een combinatie van 'het kind in gevaar' en 'het gevaarlijke kind'. Het Verdrag inzake de Rechten van het Kind legt de nadruk op bescherming tegen geweld en verwaarlozing en op het recht op ontwikkeling, maar ook dit verdrag biedt ruimte voor optreden - in het belang van het kind - bij probleemgedrag.

2.2.4 ...ernstig worden bedreigd

Niet elk probleem met opvoeden en opgroeien rechtvaardigt een OTS. Niet iedere bedreiging van de ontwikkeling van een kind is ernstig en alleen ernstige bedreigingen zijn grond voor een OTS.

Er bestaan veel manieren om de bedreiging in de opvoedingssituatie concreet te maken. Sinds de jaren zestig van de vorige eeuw is het definiëren van kindermishandeling in brede zin opgekomen. In deze manier van denken wordt nagegaan of sprake is van kindermishandeling, dat wil zeggen:

- lichamelijke mishandeling
- geestelijke mishandeling
- lichamelijke verwaarlozing
- affectieve verwaarlozing
- seksueel misbruik

Voor elk van deze categorieën zijn feiten en omstandigheden uitgewerkt in diverse lijsten.

Deze indelingen richten zich op interactie van ouders naar kinderen, feitelijke gebeurtenissen en omstandigheden die schadelijk zijn voor minderjarigen. In welke mate een kind daadwerkelijk schade ondervindt, is mede afhankelijk van diverse factoren.

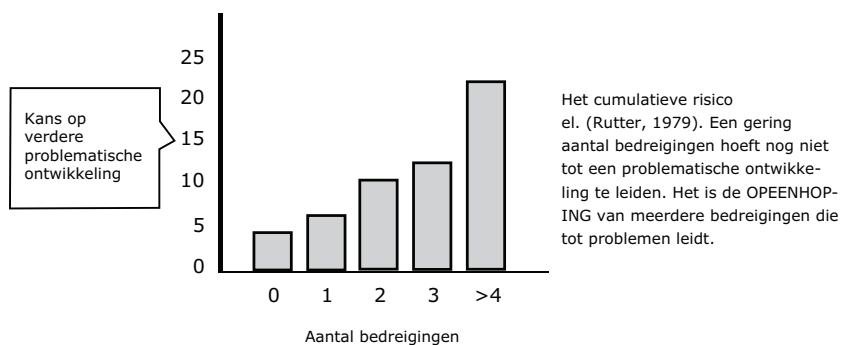
Een belangrijke manier om de bedreiging van het kind zichtbaar te maken biedt de gedragswetenschappelijke kennis over de ontwikkeling van het kind. Steeds vaker hanteren pedagogen, psychologen en psychiaters deze kennis om bedreigingen, problemen en stoornissen bij kinderen beter te begrijpen en uit te leggen aan anderen. Ook voor de gezinsvoogd is deze benadering heel zinvol. In de Deltamethode krijgt de ontwikkeling van het kind daarom veel aandacht.

Deze benadering houdt in dat men bij een bedreiging of probleem van een kind steeds de vraag stelt wat dit betekent voor de ontwikkelingstaken en ontwikkelingsvaardigheden van het kind.

De normale ontwikkeling van het kind is daarbij het uitgangspunt.

Bij het bepalen of een bedreiging ernstig is zijn twee invalshoeken van belang: zwaarte en hoeveelheid. De situatie kan ernstig zijn vanwege de zwaarte van de bedreiging. Als de enige opvoeder plotseling psychotisch wordt en tot ernstige mishandeling overgaat, is dat bijzonder bedreigend, zeker als het een klein kind betreft, en dus zeer ernstig. Situaties kunnen ook bedreigend zijn door het feit dat teveel bedreigingen (die ieder op zichzelf nog niet zo ernstig hoeven te zijn) zich tegelijkertijd aandienen. In dit verband spreken we van het cumulatieve risicomodel: risicofactoren stapelen zich op en zijn daarmee bedreigend.

Vrijwel ieder kind heeft tijdens zijn ontwikkeling met bedreigingen te maken. Dat is niet slecht, want een kind dat nooit enige tegenslag ervaart wordt waarschijnlijk niet goed voorbereid op het volwassen zijn. Pas als die bedreigingen zo ernstig zijn dat een jeugdige zich onvoldoende of verkeerd ontwikkelt, komt een maatregel in zicht. Met andere woorden: de omstandigheden hoeven zeker niet ideaal te zijn en dat geldt ook voor de ouders. In de literatuur wordt dit aangeduid als 'goed genoeg' ouderschap.

Wat 'goed genoeg' is, is in de jeugdbescherming een centrale vraag. Zowel bij het uitspreken als bij het beëindigen van een maatregel, moet deze vraag worden beantwoord. De Deltamethode biedt een aantal hulpmiddelen om antwoorden te vinden op de vraag of de situatie van het kind 'ernstig' of 'goed genoeg' is.

2.2.5andere middelen hebben gefaald of , naar is te voorzien, zullen falen

Er is bij het opleggen van een OTS sprake van een en/en situatie: naast de ernstige bedreiging geeft de wet een tweede voorwaarde voor een OTS, namelijk dat andere middelen om de bedreiging af te wenden, hebben gefaald of naar verwachting zullen falen. Met 'andere middelen' bedoelt de wetgever andere middelen dan de OTS. Daarmee doelt de wetgever met name op vrijwillige hulp. Als vrijwillige hulp om de bedreiging af te wenden lukt of lijkt te lukken hoeft er geen OTS te worden opgelegd. Het hebben gefaald of naar verwachting zullen falen van vrijwillige hulp houdt verband met de instelling en motivatie van ouders. Als er sprake is van een ernstige bedreiging en de verwachting kan worden onderbouwd, dat vrijwillige hulp weinig kans van slagen heeft, is een maatregel aangewezen.

Maar stel, dat het kind wordt bedreigd in zijn ontwikkeling en de ouders staan open voor hulpverlening, kunnen op de juiste manier ('goed genoeg') gebruik maken van deze hulpverlening en naar verwachting zal de bedreiging voor het kind met behulp van die vrijwillige hulpverlening kunnen worden weggenomen, dan zal er geen OTS worden uitgesproken. Het gaat hier om de verwachting, dat de bedreiging kan worden afgewend met vrijwillige hulp. Er hoeft niet in alle gevallen eerst vrijwillige hulp te worden geprobeerd.

Deze tweede voorwaarde geldt ook gedurende de uitvoering. Als tijdens de OTS het weer mogelijk wordt de bedreiging voor het kind (verder) af te wenden met vrijwillige hulp, kan de OTS worden beëindigd. Er komt dan geen verlenging, of de OTS wordt tussentijds opgeheven.

	Kind bedreigd	Kind niet bedreigd
Falende middelen	OTS	geen OTS
Geen falende middelen	geen OTS	geen OTS

In het voorgestelde nieuwe artikel 255 van het Burgerlijk Wetboek wordt niet langer over falende middelen gesproken. Toch valt uit de nieuwe tekst te herleiden wat in de huidige tekst met die falende middelen wordt bedoeld. De concepttekst spreekt van een OTS indien het gaat om noodzakelijke zorg in verband met het opgroeien en opvoeden van de minderjarige die de ouders (of de ouder met gezag) niet of onvoldoende accepteren.

2.2.6 ...hem

Artikel 254:1 BW zegt, dat de rechter 'hem' onder toezicht kan stellen. Het woord 'hem' verwijst naar het kind. Dat wil zeggen: niet het gezin wordt onder toezicht gesteld, maar het kind. De OTS is dus primair gericht op het kind.

2.2.7 ...van een stichting

De wettelijke bepaling van artikel 254:1 BW maakt duidelijk, dat de OTS niet wordt uitgevoerd door de individuele gezinsvoogd, maar door het Bureau Jeugdzorg. De wet zegt, dat de rechter het kind onder toezicht stelt van 'een stichting, zoals omschreven in de Wet op de jeugdzorg'. Dat betekent: het Bureau Jeugdzorg (dan wel een van de andere gezinsvoogdij-instellingen).

Het handelen bij de uitvoering van de OTS slaat op het Bureau Jeugdzorg als geheel, dus op de gezinsvoogd én op de gedragswetenschapper, de werkbegeleiding, het management en het beleid van het Bureau Jeugdzorg ten aanzien van beslissingen in de casuïstiek en de voorwaarden waaronder de gezinsvoogden werken.

Dit is meer dan een formele kwestie. Het heeft gevolgen voor de taken en de verantwoordelijkheden van de verschillende medewerkers in een jeugdbeschermingsteam. Jeugdbescherming is teamwork en de uitvoering van de OTS is breder dan de taak van de individuele gezinsvoogd. De begeleiding van de gezinsvoogd, de taken en verantwoordelijkheden van gedragswetenschapper, werkbegeleiders, teamleiders, de afspraken die gemaakt zijn voor oordeels- en besluitvorming in de casuïstiek, dit alles is onderdeel van de methode voor het uitvoeren van de OTS.. De verantwoordelijkheid van het Bureau Jeugdzorg houdt onder meer in, dat er in de organisatie een duidelijke regeling is voor beslissingen in de casuïstiek. Dit is met name van belang bij de uitoefening van de functie Toezicht en risicomanagement (zie hoofdstuk 6).

3 Uitgangspunten van de Deltamethode

In het vorige hoofdstuk is de wettelijke grondslag van de uitvoering van de OTS beschreven. De Deltamethode geeft een invulling van de werkwijze binnen deze wettelijke bepalingen. Hierbij zijn enkele uitgangspunten van belang.

3.1 Ontwikkeling en veiligheid van het kind centraal

Uit de wet volgt, dat het kind centraal staat in de uitvoering van een maatregel van kinderscherming. Omdat de gezinsvoogd met de ouders spreekt over de opvoedingssituatie, de problemen in het gezin en over wat er moet veranderen, kan de aandacht ongemerkt verschuiven van het kind naar de vragen en problemen van de ouders, waarbij de feitelijke situatie en de ontwikkeling en veiligheid van het kind naar de achtergrond verdwijnen.

De Deltamethode besteedt veel aandacht aan het ondersteunen van de ouders bij de opvoeding, maar daarbij blijft het belang van het kind centraal staan. In de Deltamethode wordt het begrip 'belang van het kind' vanuit een ontwikkelingsperspectief geconcretiseerd. De uitvoering van de maatregel is gericht op het waarborgen of weer creëren van de veiligheid die het kind nodig heeft om zich te kunnen ontwikkelen. De gezinsvoogd is alert op signalen, feiten en gebeurtenissen die kunnen wijzen op een onveilige situatie en is alert op sterke kanten van het kind, het gezin en de omgeving van het gezin die de veiligheid kunnen vergroten.

Dit betekent dat de **ontwikkeling** en de **veiligheid** van het kind centraal staan.

Het feit dat enerzijds de ontwikkeling en de veiligheid van het kind centraal staan en dat gezinsvoogden anderzijds om hun werk goed te kunnen doen een werkrelatie met de ouders proberen op te bouwen, betekent dat gezinsvoogden voortdurend met twee invalshoeken te maken hebben. In de Deltamethode komt dat terug in het dubbelbegrip engageren - positioneren. De gezinsvoogd moet zowel het vertrouwen van de gezinsleden winnen (engageren), eisen stellen (positioneren), als feiten verzamelen over de situatie van het kind (onderzoeken) en deze tot een gezamenlijk onderbouwde eindconclusie af ronden (analyseren). Het werken met deze combinatie vergt de juiste houding, kennis en vaardigheden. De Deltamethode is een hulpmiddel om dit in de praktijk te verwezenlijken.

3.2 Het kind in zijn context

Bij de uitvoering van de OTS staan de ontwikkeling en veiligheid van het kind centraal. Die ontwikkeling volstrekt zich niet automatisch, maar vindt plaats in een wisselwerking tussen het kind en de omgeving. Dat betekent dat de maatregel is gericht op het verbeteren van de opvoedingssituatie van het kind. Dit is in de eerste plaats het gezin, met de ouders als belangrijkste opvoeders. Het geheel van gezinsrelaties, inclusief de broers en zusters, bepaalt de kansen van het kind om zich adequaat te ontwikkelen. De opvoedingssituatie is breder dan de ouders en het gezin. De school wordt het tweede opvoedingsmilieu genoemd. Daarnaast zijn vriendjes en vriendinnetjes, clubs en andere sociale verbanden van belang. De wereld van het kind buiten het gezin en de school wordt het derde opvoedingsmilieu genoemd. Vanuit het kind gezien kunnen de 'belangrijkste mensen' zowel gezinsleden als anderen zijn. Familieleden, leeftijdgenoten of andere vertrouwenspersonen kunnen voor een kind/jongere een belangrijke rol vervullen en kunnen het kind kansen bieden op een positieve ontwikkeling. Vanaf de puberteit worden de oordelen van leeftijdgenoten belangrijker dan die van volwassenen in hun omgeving.

Binnen deze drie milieus bevindt zich ook informatie over de ontwikkeling van het kind: via contactpersonen kan de gezinsvoogd worden geïnformeerd en daarmee goed op de hoogte blijven van hoe het met het kind is gesteld. De Deltamethode maakt gebruik van de bronnen in het eerste, tweede en derde opvoedingsmilieu door deze te onderzoeken, te activeren en te versterken

3.3 Versterken positieve factoren

Een maatregel wordt uitgesproken omdat het kind wordt bedreigd en (opvoedkundige) middelen om die bedreiging af te wenden falen of naar verwachting zullen falen. Het dossier dat betrekking heeft op de grond voor de maatregel bevat daarom veel informatie over problemen en bedreigingen. Er is weinig aandacht voor positieve factoren.

De Deltamethode benadrukt hoe belangrijk het is om positieve factoren direct vanaf het begin te belichten. Denk aan positieve factoren in de opvoedingssituatie, de mogelijkheden van de ouders, de krachten van het kind (zie ook hoofdstuk 5). Daar zijn twee redenen voor. Ten eerste is bekend uit praktijk en onderzoek, dat het versterken van positieve factoren een werkzaam bestanddeel is van interventies in gezinnen. Het vergroot de mogelijkheden van ouders en kinderen om het weer zelf te kunnen doen en de motivatie om het weer zelf te willen doen. Het versterken van positieve factoren is per definitie gericht op de toekomst en is nodig als tegenhanger om te kunnen praten over de problemen en de factoren uit het verleden waarin die problemen zijn ontstaan.

Ten tweede is het zoeken naar en benoemen van positieve factoren een middel om te komen tot een samenwerkingsrelatie met zowel het kind als de ouders. Sterke punten van de ouders kunnen het zelfvertrouwen van de ouders vergroten. Sterke punten van het kind zijn voor de ouders uiteraard doorgaans ook belangrijk en vaak een bron van trots. Anders gezegd: het benadrukken van positieve factoren is een belangrijk hulpmiddel bij het engageren.

3.4 Planmatig werken

Het planmatig werken omvat verschillende elementen die in de methode worden uitgewerkt. Het staat voor het formuleren van concrete doelen, gericht op het opheffen van de grond van de OTS, waarbij men stapsgewijs, vanuit probleem informatie en informatie over sterke kanten van kind, gezin en omgeving, doorredeneert naar de ontwikkeling van het kind en daar concrete werkdoelen op formuleert. Het staat ook voor het gestructureerd werken aan het opheffen van de zorgpunten die tezamen de bedreiging voor het kind vormen. Planmatig werken staat ook voor het op gestructureerde wijze betrekken van de ouders en de jeugdige bij het plan van aanpak. In dit plan van aanpak wordt gezocht naar werkdoelen die zowel door de gezinsvoogd als de ouders en de jeugdige worden onderschreven. Dit gebeurt op transparante wijze, waarbij de doelen gezamenlijk worden geformuleerd, en vastgelegd in het plan van aanpak en in de loop van de OTS worden geëvalueerd. Dit transparante werken met concrete werkdoelen is het werken met het 'plan op tafel'³.

Planmatig werken betekent ook anticiperen, zowel voor de korte als de lange termijn. De gezinsvoogd anticipeert, maar tracht ook de gezinsleden en andere belangrijke betrokkenen te leren anticiperen.

3.5 Onderzoekshouding van de gezinsvoogd: uitgaan van de feiten

In de Deltamethode wordt een belangrijk accent gelegd op de noodzakelijke onderzoekshouding van de gezinsvoogd.

Kenmerkend voor de jeugdbescherming is de dubbele taak van gezinsvoogden: enerzijds moeten ze goed kunnen luisteren, ze moeten sterke punten van het gezin belichten, ze moeten samen kunnen werken. Dit is het zogenaamde engageren. Tegelijkertijd moeten ze in staat zijn grenzen aan te geven om de centrale positie van het kind, diens belang en veiligheid veilig te stellen. Dat is het positioneren. Onderzoeken sluit aan op dat positioneren. Onderzoeken is het verzamelen van feiten, gebeurtenissen en omstandigheden die van belang zijn om te bepalen in welke mate het kind wordt bedreigd in zijn ontwikkeling. Op zoek gaan naar de feiten betekent dat de gezinsvoogd over vaardigheden moet beschikken om tijdens gesprekken concrete, zichtbare informatie te verkrijgen.

3. Deze term is niet exclusief voor het Deltaplan. Hij wordt al genoemd in de 'De Gezinsvoogd als Jongleur'.

Onderzoeken betekent dat de gezinsvoogd naar feiten en soms naar bewijzen op zoek gaat. Dat betekent dat de gezinsvoogd bij informatie die voor meerdere uitleg vatbaar is, probeert te achterhalen wat er feitelijk aan de hand is. Een belangrijke basisvaardigheid hierbij is het observeren. Als de veiligheid van het kind in het geding is, gaat de gezinsvoogd uit van de bedreiging die reeds is vastgesteld bij het uitspreken van de OTS. Als is vastgesteld, dat het kind is mishandeld of verwaarloosd, moet de ouder aantonen dat dit thans niet meer het geval is. De gezinsvoogd stelt zichzelf niet de vraag: 'Zijn er voldoende aanwijzingen dat het kind onveilig is?', maar vraagt zich af: 'Is er voldoende bewijs dat het kind veilig is'? Het was immers al aangetoond, dat het kind niet voldoende veilig was. Uit onderzoek en praktijk is bekend, dat kindermishandeling niet 'zomaar' gebeurt. Het gebeurt door een geheel van factoren bij de ouders en de omstandigheden. Als er niets aantoonbaar is veranderd, loopt het kind nog steeds gevaar. Dit geldt ook bij verslaving van een ouder die aantoonbaar schadelijk is voor een kind.

3.6 De OTS als tijdelijke maatregel

De OTS is een tijdelijke maatregel en tijd is een belangrijke factor voor het kind. Daarbij geldt dat hoe jonger het kind is, hoe korter de periode is die het kind psychologisch gezien kan overbruggen. Met name als er onduidelijkheid is over het perspectief voor het kind, moet worden gewerkt met korte termijnen. Tijdsdruk is niet negatief, maar leidt vaak tot een goede inspanning en inzet om in korte tijd wezenlijke veranderingen te bereiken.

In 2005 was de gemiddelde duur van de OTS landelijk ongeveer 4 jaar. Ongeveer een kwart van alle OTS'en eindigt dan vanwege het bereiken van de meerderjarigheidsgrens. Een van de achtergronden van de lange gemiddelde duur van de OTS is het gebruik van deze maatregel voor langdurige uithuisplaatsingen. Sommige kinderen verblijven in een pleeggezin waarbij duidelijk is dat het kind niet terug kan naar de eigen ouders. Als de eigen ouders zich niet verzetten tegen het verblijf van het kind in het pleeggezin, wordt de OTS hiervoor vaak jaarlijks verlengd. De OTS loopt dan soms door totdat het kind meerderjarig is (18 jaar).

De Deltamethode ziet de OTS expliciet als een tijdelijke maatregel. Een OTS wordt uitgesproken voor een periode van maximaal 1 jaar. Na dat jaar kan het Bureau Jeugdzorg de rechter vragen de OTS met een half of een heel jaar te verlengen. Door intensief te werken met het gezin aan het veranderen van de opvoedingssituatie, kan het gezin dan doorgaans weer verder zonder OTS - eventueel nog wel met een vervolgtraject van vrijwillige hulp.

Niet in alle situaties lukt het echter de bedreiging voor het kind weg te nemen door middel van de OTS. Voor een aantal kinderen is uithuisplaatsing noodzakelijk en is er langdurig geen terugplaatsing thuis mogelijk. Voor de Deltamethode is van belang, dat het werken aan verandering in het gezin tijdgebonden is en dat de periode van onzekerheid voor het kind beperkt moet zijn. De Deltamethode werkt niet met absolute termijnen voor het beëindigen van de OTS of het omzetten van de OTS in een voogdij. De Deltamethode ziet de OTS als een tijdelijke maatregel en streeft een verkorting van de gemiddelde duur van de OTS na. De Deltamethode biedt de gelegenheid om intensief te werken aan het versterken van de opvoedingssituatie in het eigen gezin. Door planmatig volgens de Deltamethode te werken zal binnen maximaal 2 jaar duidelijk zijn wat het perspectief is voor de ontwikkeling van het kind.

4 De ontwikkeling van het kind en het 4-stappenmodel

4.1 Inleiding

De ontwikkeling van het kind neemt in de Deltamethode een cruciale plaats in. De kennis over de ontwikkeling van kinderen is daarom een essentieel deel van de methode. De tweede paragraaf van dit hoofdstuk biedt een kader om in meer algemene zin naar de ontwikkeling van kinderen en jeugdigen te kijken.

De Deltamethode bevat daarnaast een model voor een stapsgewijze benadering om vanuit zorgpunten in de situatie van het kind te komen tot duidelijke werkdoelen met betrekking tot de ontwikkeling van het kind. Deze stapsgewijze benadering noemen we het 4-stappenmodel. Dit 4-stappenmodel is, in termen van de OTS-doorsnedes in de figuur in paragraaf 1.3, een methodische uitwerking van de functie analyseren en doelen stellen. Paragraaf 4.3 gaat hier uitgebreid op in.

4.2. De ontwikkeling van kinderen

4.2.1 Ontwikkelingstaken

Ontwikkelingstaken zijn specifiek voor een bepaalde periode in het leven. Als kinderen of jeugdigen zich vaardigheden eigen maken om die taken goed te vervullen, dan voelen ze zich tevreden over zichzelf, krijgen ze positieve reacties vanuit de omgeving en hebben ze meer succes bij het aanpakken van taken die zich later in het leven aandienen. Als diezelfde taken niet goed worden aangepakt, voelen ze zich ongelukkig, krijgen ze negatieve reacties van de omgeving en wordt de kans groter dat ze het ook met latere taken moeilijk krijgen. In plaats van het woord ontwikkelingstaak wordt ook wel de term ontwikkelingsopgave gebruikt. Maar de veranderingen in de omgeving of in het kind zelf die aan de taken ten grondslag liggen kunnen ook positief zijn en kansen bieden. Ontwikkelingstaken worden door verschillende invloeden bepaald. Dit kunnen zowel biologische veranderingen zijn in de persoon zelf als verwachtingen van de maatschappij. Dit betekent dat ontwikkelingstaken kunnen voortkomen uit de lichamelijke ontwikkeling van kinderen en pubers (ze zijn biologisch 'ergens aan toe'). Kinderen gaan praten en lopen en krijgen daardoor een ander soort contact met volwassenen. Pubers worden geslachtsrijp en krijgen te maken met verwachtingen in de omgeving (die vindt dat de puber ergens aan toe is, zoals de voorbereiding op het latere leven als volwassene).

Het onderstaande overzicht laat ontwikkelingstaken voor kinderen zien.

Ontwikkelingstaken kinderen	Voorbeelden van vaardigheden
Fysiologische regulatie	Slikken, goed op prikkels reageren, opbouw slaap-/waak ritme
Motorische ontwikkeling	Fles vasthouden, rollen kruipen, lopen, fijne motoriek
Gevoelens herkennen en reguleren	Gevoel herkennen, benoemen, uiten, weten wanneer je gevoel mag/kunt uiten en hoe
Vorming gehechtheidrelaties	Opvoeder opzoeken als veilige basis, om hulp vragen, gepaste afstand bij vreemden, zich laten troosten
Vorming (kinderlijke) autonomie	Initiatieven nemen, exploreren, contact leggen met andere kinderen, gepast nee zeggen, omgaan met ouderlijk gezag
Symbolische ontwikkeling	Woorden leren, napraten, 'alsof' spel, stimulerend speelgoed pakken
Verwerking sociale informatie	Nieuwsgierig naar wat de ander bedoelt, vragen stellen, begrijpen of iemand iets goed of kwaad meent
Relaties met leeftijdgenootjes	Spelletjes doen met anderen, simpele conflicten aangaan/oplossen, kunnen geven en nemen
Functioneren op school	Luisteren, een tijdje stilzitten, gevoelig voor instructies en aanwijzingen

Het bovenstaande overzicht is een tamelijk grofmazige indeling die een betrekkelijk lange levensperiode omvat (van baby tot basisschoolleeftijd). Er zijn overzichten die gedetailleerder zijn⁴. Voor de dagelijkse praktijk van de gezinsvoogd is deze indeling echter goed bruikbaar. Bij specifieke vragen over de ontwikkeling kan men fijnere instrumenten gebruiken. Eventueel in samenspraak met de gedragswetenschapper.

Het tweede overzicht toont ontwikkelingstaken voor adolescenten. Uit dit overzicht blijkt ook dat vaardigheden niet exclusief aan één ontwikkelingstaak gekoppeld zijn. 'Geven en nemen' bijvoorbeeld is belangrijk in het contact met je ouders, maar ook als je met een leerkracht of een baas op het werk iets moet oplossen en bij intieme relaties is deze vaardigheid belangrijk.

4. Zie bijlage

Ontwikkelingstaken adolescenten	Voorbeelden van vaardigheden
Autonomie ten opzichte van ouders	'Geven en nemen in discussie met ouders', accepteren dat ouders andere mensen zijn die niet alles van je begrijpen, minder afhankelijk zijn van goedkeuring
Onderwijs/werk	Realistische beroepsverwachting, dagritme kunnen volgen, met leerkrachten/chefs communiceren; solliciteren
Vrije tijd	Hobby kiezen, plannen vrije tijd, iets zinnigs doen bij teveel vrije tijd
Woonsituatie	Eigen huishouden opbouwen, dagritme, zorgen voor hygiëne
Omgaan met autoriteit	Op zelfbewuste wijze gezag dulden, onderhandelen
Gezondheid	Gerichte keuzes bij eten, drinken, Risico's op letsel inschatten, Veilig rijden in het verkeer; Risico's hanteren m.b.t. drugs en drank. Naar de huisarts/tandarts gaan
Lichaam / uiterlijk	Ontspannen zijn als je bekeken wordt; zorgen voor hygiëne en goede voeding; zorg besteden aan kleding
Sociale contacten en vriendschappen	Iets voor een ander doen, vertrouwen tonen, probleem oplossen; humor begrijpen en toepassen
Intimiteit en seksualiteit	Contact leggen, aanvoelen welke intimiteit de ander wenst, soa's voorkomen

Wat is de plaats van deze ontwikkelingstaken in de Deltamethode?

Op de eerste plaats kunnen we met het begrip ontwikkelingstaak problemen en bedreigingen vertalen in positief geformuleerde doelen. Dat zijn doelen die aangeven wat er moet gebeuren en niet welke omstandigheden of handelingen moeten ophouden.

Op de tweede plaats prikkelen de ontwikkelingstaken tot het verder kijken dan de gesignaleerde problemen. Het blikveld van een gezinsvoogd die te maken heeft met een gezin waar de problemen tussen de zoon en zijn stiefvader huizenhoog zijn opgelopen, waar de stiefvader overmatig alcohol gebruikt, de zoon dagelijks blout en de moeder depressieve klachten heeft gecombineerd met een poetsdwang, dreigt door de grote hoeveelheid problemen beperkt te blijven tot die problemen. Het overzicht van de ontwikkelingstaken kan echter een stimulans zijn om even afstand te nemen van die problemen en te kijken hoe de jongen functioneert bij ontwikkelingstaken die op het eerste gezicht niets met de problemen te maken lijken te hebben. Dat kan leiden tot verrassingen. Bijvoorbeeld de constatering dat de jongen het op school heel goed doet, of dat er in de vriendenkring iemand is met een heel goede invloed. De verrassingen kunnen ook minder positief uitvallen, bijvoorbeeld de constatering dat hij op school een eenling is en wordt gemeden.

Op de derde plaats kunnen de overzichten behulpzaam zijn bij supervisie, intervisie, casusoverleg, of multidisciplinair teamoverleg⁵. De overzichten van ontwikkelingstaken in deze handleiding zijn beperkt gehouden, om te voorkomen, dat de handleiding teveel met theorie zou worden overladen. Een bruikbare methodiek gaat immers uit van het 'best werkzame minimum'. Bij sommige jeugdigen en gezinnen of bij bepaalde problemen - denk aan vragen over de emotionele groei bij een

5. Bedoeld worden de bijeenkomsten waarin gezinsvoogden met een of meerdere anderen over hun cases spreken. De wijze waarop deze bijeenkomsten worden georganiseerd en hun naamgeving verschillen per Bureau Jeugdzorg.

kleuter - zullen gezinsvoogden ervaren dat de overzichten te globaal zijn. In dat geval kan er in het overleg 'ingezoomd' worden op de ontwikkelingstaken. Bijvoorbeeld met behulp van de gedragswetenschapper die extra informatie aandraagt over de ontwikkeling en de ontwikkelingstaken. De gedragswetenschapper kan ook vragenlijsten inbrengen die geschikt zijn om de specifieke aspecten van de ontwikkeling nader in kaart te brengen. Op de vierde plaats zijn de lijsten met ontwikkelingstaken een hulpmiddel bij het doorlopen van het 4-stappenplan. Dit komt in de paragraaf 4.3 aan de orde.

4.2.2 Het ontwikkelingsperspectief

Het kijken vanuit de ontwikkeling van het kind biedt de mogelijkheid om zowel de positieve factoren te benoemen als de mate te bepalen waarin het kind wordt bedreigd. De bedreiging voor het kind wordt zichtbaar gemaakt door te kijken naar de huidige ontwikkeling en vervolgens de vraag te stellen wat verwacht mag worden voor een kind van deze leeftijd. Anders gezegd gaat het om de dubbelvraag: hoe ontwikkelt het kind zich nu en is dat zorgelijk als je een vergelijking maakt met de normale ontwikkeling?

Het denken in termen van de ontwikkeling van kinderen spitst de vraag toe op wat er moet gebeuren t.a.v. het kind. In het leven van een gezin kunnen zich op veel terreinen problemen voordoen, zonder dat direct mag worden aangenomen dat dit al dan niet schadelijk is voor het kind. Een psychiatrisch ziektebeeld van een ouder kan leiden tot een voor het kind bedreigende situatie, maar dit hoeft niet perse het geval te zijn. Soms is een opvoeding, ondanks tekorten, 'goed genoeg', bezien vanuit de ontwikkeling van het kind. Daarom is het nodig om een gegeven als 'moeder is depressief' te vertalen naar de vraag: op welke punten wordt het kind in zijn ontwikkeling bedreigd, mede als gevolg van de problemen van de moeder?

Gesprekken die uitsluitend over de zorgpunten gaan, leiden vaak tot interpretatie- en meningsverschillen. Het praten vanuit de ontwikkeling van het kind biedt een betere invalshoek om met ouders en jeugdigen tot overeenstemming te komen. Immers, de ontwikkeling van het kind is een onderwerp waarop je elkaar vrijwel altijd kunt vinden. Ouders willen dat het goed gaat met hun kind. Als het lukt het eens te worden met de ouders en de jeugdige over welke punten er moeten verbeteren in de ontwikkeling van het kind, is dat een goede basis om gezamenlijke werkdoelen af te spreken en te bespreken op welke wijze en met welke inzet die doelen kunnen worden bereikt.

Ontwikkeling is gericht op de toekomst. Doelen die vanuit een ontwikkelingsperspectief worden geformuleerd, zijn vrijwel altijd positief. Voor een kind van iedere leeftijd kan worden geformuleerd wat de belangrijke elementen zijn waar de ontwikkeling zich op toespitst (de ontwikkelingstaken). Aangezien een maatregel wordt uitgesproken als een kind in de ontwikkeling wordt bedreigd, kan men verwachten dat er ontwikkelingstaken zijn waar het betreffende kind niet aan toekomt. De doelen die de gezinsvoogd in zo'n geval - liefst samen met de ouders - formuleert, sluiten dan ook aan op die taken. We spreken in dat geval van gewenste ontwikkelingsuitkomsten. Kortom: ontwikkelingstaken zeggen iets over de ontwikkeling die ieder kind of jeugdige doorloopt, gewenste ontwikkelingsuitkomsten hebben betrekking op een individueel kind.

4.3 Het 4-stappenmodel

Het 4-stappenmodel is bedoeld om gezinsvoogden te ondersteunen bij het proces van het vertalen van de informatie over het gezin - bij de start van de OTS is dit de grond voor de OTS - in uiteindelijk concrete werkdoelen. Het model gaat uit van het inventariseren van de feiten die de problemen van de jeugdige en het gezin uitdrukken, maar hierbij wordt tevens aandacht besteed aan de sterke punten en de visie van de gezinsleden op deze feiten. Vervolgens stelt het model de wijze waarop het kind in zijn ontwikkeling wordt bedreigd centraal en vertaalt dit naar de gewenste ontwikkelingsuitkomsten voor het kind. Tot slot worden hieruit concrete werkdoelen en middelen geformuleerd die worden opgenomen in het actieplan. Schematisch is het als volgt weer te geven:

Stap 1: het formuleren van zorgpunten, sterke punten en de visie van het gezin

Stap 1 begint met de vraag welke zorgpunten worden genoemd in de aanmeldingsinformatie over de aanleiding voor het uitspreken van de OTS. Zorgpunten zijn 'punten waarover zorg' bestaat. Dat is natuurlijk de informatie van de raad voor de kindbescherming over de gronden voor de maatregel, maar dat zijn ook de feiten die tot het bepalen van deze gronden hebben geleid. Soms is er ook het nodige bekend vanuit de voorgeschiedenis in de vrijwillige jeugdzorg.

Zorgpunten kunnen het kind betreffen (probleemgedrag, mogelijke bedreigingen), de ouders (de 'falende middelen' in de verzorging en opvoeding), of de omgeving van kind en gezin (hulpverleningscontacten, de schoolsituatie, de familie, de buurt en andere omgevingsaspecten). De gezinsvoogd beperkt zich tot inventariseren. Het is nog niet nodig om prioriteiten te stellen, verklaringen te bedenken of na te denken over doelen en acties. Dat komt later, bij de volgende stappen. Dankzij de lagere caseload is er in de Deltamethode voldoende tijd om na te gaan waar het belang van het kind mee is gediend en om het gezin te activeren en te engageren.

De gezinsvoogd gaat vervolgens na of er informatie is over de visie van het gezin. Wat waren de reacties op het raadsrapport? Hoe denkt de vader erover? De moeder? Het kind? Broers of zussen? Andere belangrijke betrokkenen? Hoe denken zij over de zorgpunten en het feit dat er nu een maatregel is? De ervaring leert dat de informatie die voorhanden is doorgaans weinig licht werpt op de visie van het gezin. Dat betekent dat de gezinsvoogd dit punt direct kan oppakken als hij de eerste keer uitgebreid met het gezin praat.

VOORBEELD:

'Het rapport maakt me niet goed duidelijk wat u ervan vindt. Ik ben benieuwd naar uw mening en zou graag willen weten hoe u denkt dat de problemen kunnen worden opgelost'. Een dergelijke uitnodiging is een goed middel tot engageren.

De gezinsvoogd sluit in stap 1 aan bij het startpunt voor het gezin- het uitspreken van de OTS. Van daaruit verzamelt hij de informatie over de zorgpunten. Maar er is meer. Stap 1 houdt ook in dat de gezinsvoogd in de informatie gaat zoeken naar de sterke punten in het gezin. Sterke punten zijn positieve eigenschappen van gezinsleden, krachten in het gezin, gunstige omstandigheden die een beschermende werking kunnen hebben. Paragraaf 5.2 gaat verder in op deze sterke punten. De gezinsvoogd zal in de beschikbare informatie vaak weinig vinden over de visie van het gezin en over de sterke punten van het gezin. De informatie is doorgaans volledig probleemgericht. Maar soms valt er uit de voorinformatie toch wel iets af te lezen over sterke punten. Er staat bijvoorbeeld dat Janne het redelijk doet op de basisschool. Soms kan de gezinsvoogd bepaalde informatie

die helemaal niet positief is bedoeld, op een andere manier wegen en er een sterk punt uit afleiden. Het raadsrapport zegt bijvoorbeeld dat de moeder haar opvoedingsverantwoordelijkheid niet neemt. Ze drinkt en gebruikt drugs en 'dropt' haar kinderen tijdens zo'n periode bij haar ouders. De gezinsvoogd kan op basis van deze informatie tegen de moeder zeggen: 'Wat me opvalt is dat u er toch steeds voor hebt gezorgd dat uw kinderen goed werden opgevangen op de momenten dat het niet goed met u ging'.

Het verzamelen van zorgpunten en sterke punten en het kijken naar de visie van het gezin is iets waar de gezinsvoogd direct al mee kan beginnen zodra de schriftelijke informatie over de zaak binnen is. Maar zodra de gezinsvoogd in contact komt met het gezin gebeurt dit in samenspraak met de leden van het gezin. De gezinsvoogd nodigt daarbij de jeugdige en diens ouders nadrukkelijk uit eigen zorgpunten en sterke punten (nog eens) te benoemen. Daarbij gebruikt de gezinsvoogd communicatieve vaardigheden die in hoofdstuk 5 onder engageren worden genoemd. Omdat het praten over zorgpunten tot een negatief beeld kan leiden is het goed om te vragen naar 'dingen die u anders zou willen'. Of 'wat moet er veranderen?'. Er kunnen in dit stadium nog geen doelen of plannen worden geformuleerd. Ook gezinsleden gaan soms te snel en komen met heel concrete plannen als hen wordt gevraagd wat er zou moeten veranderen. Maar die plannen komen pas bij stap 4. Eerst moet de schijnwerper op het belang en de veiligheid van het kind worden gezet. Het optimaal betrekken van het gezin betekent niet dat de gezinsvoogden met een 'leeg hoofd' het gezin binnenstappen om stap 1 te concretiseren. Zij hebben natuurlijk hun eigen indrukken en meningen. De meningen en indrukken van de gezinsvoogd en van de gezinsleden kunnen met elkaar overeenkomen, maar kunnen ook verschillen. Verschillen en overeenkomsten worden benoemd waarbij de gezinsvoogd zichzelf positioneert (ook de vaardigheid positioneren komt uitgebreid in hoofdstuk 5 aan de orde) en tevens de anderen uitnodigt (engageert).

De gezinsvoogd gaat niet alleen af op de voorinformatie en de eigen directe observaties in het gezin. Meestal is het nodig om informatie in te winnen bij belangrijke derden: de school, de familie, eerdere hulpverleners e.d. De houding van de gezinsvoogd daarbij kan worden getypeerd met onderzoeken. Gezinsvoogden proberen feiten en als het nodig is bewijzen te verkrijgen. Ze spreken concrete taal en vragen naar concrete, zichtbare informatie.

Stap 1 is voorlopig klaar als de gezinsvoogd voldoende informatie heeft over de zorgpunten, en met name over de risico's en de veiligheid van het kind. Dus: als hij contact heeft gehad met de gezinsleden, als hij de nodige aanknopingspunten heeft wat betreft de sterke punten in het gezin, als hij weet hoe het gezin daar over denkt en wat voor wensen in het gezin leven.

In veel gevallen kan de gezinsvoogd bij stap 1 te werk gaan zoals hier is beschreven. Maar er zijn ook situaties waarin het bovenstaande minder makkelijk gaat. Bijvoorbeeld, als de gezinsvoogd bij de eerste contacten tegen dingen aanloopt die de veiligheid van het kind ernstig bedreigen. In dat geval moet de gezinsvoogd onmiddellijk intern overleg plegen en moet er snel tot actie worden overgegaan om het kind te beschermen.

Stap 1 mag niet te lang duren. Dat betekent dat de gezinsvoogd veel en intensief contact zal moeten hebben met de gezinsleden en belangrijke derden. Als bij het verduidelijken van de zorgpunten blijkt dat de veiligheid en het belang van het kind ernstig worden bedreigd, is het nodig snel over te gaan naar stap 2 omdat die de kern van de zaak vormt: waarom is de maatregel er? Hoe ziet de bedreiging van het kind er uit?

Stap 2: mogelijke verstoringen in en bedreigingen van de ontwikkeling

In stap 2 worden de zorgpunten uitgedrukt in 'mogelijke verstoringen' van de ontwikkeling van de jeugdige. Het moet gaan om verstoringen die in relatie staan met de gronden voor de maatregel en de zorgpunten die in stap 1 genoemd worden. Dat betreft de officiële gronden, zoals die in de uitspraak staan, maar het kunnen ook ernstige bedreigingen zijn waar de gezinsvoogd pas na de inwerkingtreding van de maatregel is achtergekomen. Waar de gezinsvoogd in stap 1 vooral bezig was met het verzamelen en ordenen van veelsoortige informatie over de jeugdige, de ouders en de omgeving, zo trekt hij in stap 2 een conclusie door expliciet aan te geven wat er met deze jeugdige aan de hand is, waar men zich zorgen over maakt en wat er mis dreigt te gaan. Het vaststellen van de verstoring in de ontwikkeling van de jeugdige is de basis voor de te bieden hulp en begeleiding.

Het is cruciaal om het gesprek aan te gaan over wát de verstoring in de ontwikkeling is, en daarop de verschillen van mening, de verschillen van interpretatie en de tegenstrijdige perspectieven goed uit te meten. Stap 2 is een selectiemoment: de gezinsvoogd neemt niet ieder zorgpunt uit stap 1 mee naar stap 2, maar selecteert en focust op die zorgpunten die een ernstige bedreiging van de ontwikkeling van de jeugdige vormen. Bijvoorbeeld: als in stap 1 blijkt dat het kind dyslectisch is, maar er geen aanwijzingen zijn dat dit het kind bedreigt, wordt de dyslexie niet meegenomen naar stap 2. Dat betekent natuurlijk niet, dat dyslexie geen probleem is, maar het is geen grond voor een OTS.

De sterke punten uit stap 1 gebruikt de gezinsvoogd allemaal, met dien verstande dat deze bij stap 4 onder de 'middelen' terugkomen.

Bij stap 2 moet worden vastgesteld of het kind voldoende veilig is en hoe het kind zich ontwikkelt ten opzichte van wat mag worden verwacht bij de leeftijd van het kind. Veiligheid is een voorwaarde voor een gezonde ontwikkeling. Een verstoorde ontwikkeling kán, maar hoeft niet noodzakelijk, worden veroorzaakt door onveiligheid in termen van kindermishandeling, verwaarlozing of misbruik.

Als de informatie daartoe aanleiding geeft, maakt de gezinsvoogd samen met de gedragswetenschapper bij stap 2 een nadere risicotaxatie. Dit wordt gedaan aan de hand van de instrumenten (lijsten) die het Bureau Jeugdzorg hiervoor beschikbaar heeft.

Daarnaast is het raadzaam de lijst ontwikkelingstaken bij stap 2 te betrekken om te voorkomen dat bepaalde aspecten van de ontwikkeling over het hoofd worden gezien. Daarbij werkt de gezinsvoogd zoveel mogelijk met formuleringen in 'gewone' taal. Dat werkt beter dan geleerde zinnen.

VOORBEELD:

Cindy is 14 jaar. Ze is een maand geleden onder toezicht gesteld. Zij vertoont volgens het raadsrapport opstandig gedrag, liegt, scheldt, schreeuwt en loopt regelmatig weg en spijbelt veel. Ze spreekt provocerend over seks. Er is ook sprake van angsten, piekeren en ze maakt zich zorgen om anderen, met name vrienden. De ouders van Cindy gaan sterk mee in de stemmingswisselingen van hun dochter. Ze weten niet wat ze moeten doen als hun dochter probleemgedrag laat zien. Reageren soms heel streng, gaan dan weer over tot verwennerij. Er is ook veel ruzie tussen de ouders over de aanpak van de problemen. Het is moeilijk voor de ouders te accepteren dat ze Cindy niet aankunnen. Ze hebben enerzijds grote behoefte aan hulp, maar bagatelliseren tegelijkertijd de gedragsproblemen. De gezinsvoogd heeft bij stap 1 gemerkt dat Cindy's vader anders over de problemen denkt dan haar moeder. Hij is degene die bagatelliseert en verwijt zijn vrouw Sjan dat ze te soft is. Het contact leggen met Cindy ging niet makkelijk. Op de vraag: 'wat wil jij dat er verandert', zei ze dingen als: 'dat ik mijn eigen zin kan doen' en 'dat mijn ouders me meer met rust laten'. De gezinsvoogd heeft nog weinig zicht gekregen op de angsten. Een gesprek hierover met de huisarts is nog in de planning. Sterke punten zijn er zeker in het gezin. De ouders willen Cindy niet kwijt. Ze willen er heel veel aan doen om het weer goed te krijgen thuis. Cindy krijgt steeds weer een nieuwe kans. (Zoals wel vaker het geval is bij sterke punten, is deze houding als die te sterk de overhand krijgt, weer een zorgpunt omdat Cindy dan kan doen en laten wat ze wil). Cindy haalt nog steeds redelijke cijfers op school, ondanks het feit dat ze veel spijbelt. Dat betekent waarschijnlijk dat ze aardig wat capaciteiten heeft. Bij stap 1 is nog een onvermoede beschermende factor boven water gekomen: bij minstens één keer dat Cindy wegliep - concrete navraag leerde dat het in totaal vier keer is gebeurd - bleek zij bij een dochter van haar oom gelogeerd te hebben. Waar ze die drie andere keren geweest is wilde ze niet zeggen. Cindy heeft met een aantal ontwikkelingstaken te maken. De gezinsvoogd gebruikt het kader van die ontwikkelingstaken om meer zicht te krijgen op het belang en de veiligheid van Cindy. Ze komt als adolescent en later als jongvolwassen vrouw waarschijnlijk verder in het slop als ze nu niet gestimuleerd wordt om die taken zo goed mogelijk op te pakken. Als het gaat om haar autonomie ten opzichte van de ouders, zijn de ruzies thuis, het weglopen, de onevenwichtige reacties van haar ouders obstakels om die autonomie te verwerven. En ook

de angsten van Cindy kunnen hierbij een rol spelen: piekert Cindy ook over haar ouders? Wordt Cindy onzeker door de afwisseling van strengheid en verwennerij?

De ontwikkelingstaak onderwijs/werk staat eveneens behoorlijk onder druk. Door het spijbelen en het probleemgedrag komen haar schoolresultaten in het gedrang. Je kunt je afvragen of Cindy op school voldoende 'gewone' vriendschappen opdoet of dat ze door haar gedrag niet een beetje een outcast dreigt te worden.

De andere ontwikkelingstaken kunnen op een vergelijkbare wijze worden nagelopen, waarbij steeds de vraag gesteld wordt in hoeverre de taak wel of niet onder druk staat tengevolge van de problematiek die de reden was voor de OTS.

Stap 2 is erop gericht de verstoring van de ontwikkeling van Cindy helder in kaart te brengen en daarbij 'in te zoomen' op de verstoring die voortvloeit uit de grond voor de OTS. De gezinsvoogd staat voor de taak om de reden van de OTS in termen van de ontwikkeling van Cindy te verwoorden. Hij maakt daarbij keuzes en spitst de verdere analyse toe op zaken die echt cruciaal zijn voor de ontwikkeling van Cindy. Hoewel in het voorbeeld nog niet alle ontwikkelingstaken zijn afgelopen, tekent zich al een bepaalde toespitsing af: het gaat slecht op school en het gaat slecht met haar welzijn: de angsten zijn een ernstige factor. Er zijn ook de nodige vraagtekens te plaatsen bij de contacten met leeftijdgenoten. Een bedreigende factor is het feit dat ze in haar gezin onvoldoende sturing krijgt (of zich onvoldoende laat sturen).

Net zoals stap 1 - of onderdelen daarvan - samen met het gezin kan worden doorgenomen, kan dat ook met stap 2. Gezinsvoogden kunnen ook samen met gezinsleden nagaan welke aspecten van de ontwikkeling vooral onder druk staan door de problemen die aanleiding zijn tot de OTS. Voor sommige ouders is het idee van ontwikkelingstaken interessant en ook motiverend. Dat geldt des te sterker als het gesprek komt op het verschijnsel wat in vakjargon het transactionele perspectief heet: ouders beïnvloeden kinderen, maar omgekeerd beïnvloeden kinderen hun ouders. Adolescenten zijn vrijwel zonder uitzondering geïnteresseerd in het thema 'ontwikkeling'. En het kan heel verhelderend zijn met hen stap 2 door te nemen tegen de achtergrond van de ontwikkelingstaken.

Stap 3: gewenste ontwikkelingsuitkomsten

De verstoringen van de ontwikkeling en bedreigingen die bij stap 2 werden genoemd zijn probleemgericht. Maar het noemen van problemen en verstoringen is een onvoldoende basis voor het formuleren van doelen en plannen. Daarom maakt de gezinsvoogd in stap 3 een positieve vertaling naar alternatieven voor de geconstateerde verstoringen en problemen. Het is een vertaling van de verstoorde ontwikkeling naar de gewenste ontwikkelingsuitkomst. Hierbij dient men zich, net als in stap 2, te beperken tot wat men voor de jeugdige veranderd zou willen zien. Bij deze 3e stap brengt de gezinsvoogd onder woorden wat de jeugdige nodig heeft, hoe men vanuit een ontwikkelingsperspectief zou wensen dat dit kind zich zou gedragen en hoe het zich zou voelen. In stap 3 vraagt de gezinsvoogd zich af (nog even los van wat hiervan reëel haalbaar is) hoe het leven van de jeugdige eruit zou zien als de verstoring van de ontwikkeling is opgeheven of op zijn minst is verminderd. Kernvragen in deze stap zijn: 'hoe gedragen andere kinderen van deze leeftijd zich?' 'Wat hebben ze nodig en hoe verhoudt zich dat tot deze jeugdige?' 'Wat zou men dit kind gunnen?' Wat de gezinsvoogd als 'de beste uitkomst voor dit kind' formuleert komt in principe bij ieder evaluatiemoment weer terug als een ijkpunt.

Gewenste ontwikkelingsuitkomsten worden beschreven in termen van het kind. Ze beginnen daarom met de naam van het kind:: 'Piet voelt zich op school meer op zijn gemak', of 'Thea kan thuis zeggen wat er in haar omgaat'.

De derde stap beschrijft de situatie die in principe zou kunnen leiden tot opheffing van de OTS en is daarmee een positief ontwikkelingsperspectief op wat langere termijn. De doelen bij stap 3 schetsen een gewenste toekomstige situatie voor het kind. Of de ouders en de jeugdige erin zullen slagen deze doelen te bewerkstelligen staat nog niet vast. Het is niet de bedoeling om bij stap 3 de doelen zo te formuleren dat ze voor ouders haalbaar zijn. Dat gebeurt pas bij stap 4 bij het formuleren van werkdoelen, middelen en actiepunten.

BEVAT STAP 3 DE EINDTERMEN VAN DE OTS?

Heb je met het formuleren van stap 3, de gewenste ontwikkelingsuitkomsten, in feite de gewenste

eindsituatie beschreven? Met andere woorden: kun je bij stap 3 zeggen dat de OTS kan worden opgeheven als die uitkomsten zijn bereikt? Ja, dat is juist. Maar dit is niet het volledige antwoord. Het is namelijk denkbaar dat de OTS kan worden opgeheven terwijl de gewenste ontwikkelingsuitkomsten (nog) niet zijn bereikt. Dat heeft te maken met het feit dat het bij een maatregel altijd om een én-én situatie gaat: én het kind moet bedreigd zijn én de bedreiging kan niet met andere middelen worden afgewend. Als de OTS goed verloopt, gaan de ouders met behulp van de werkdoelen uit stap 4 en gesteund door de gezinsvoogd op een verantwoorde manier aan de slag om de ontwikkelingsuitkomsten te realiseren. Stel dat zij zich daarbij openstellen voor begeleiding of hulp, waardoor de bedreiging voor het kind nu wel kan worden afgewend met andere middelen dan de OTS (vrijwillige hulp). Strikt genomen behoort de OTS dan te worden opgeheven.

Een tweede punt is, dat de gewenste ontwikkelingsuitkomsten kunnen zijn geformuleerd als de 'ideale situatie'. Dat is ambitieuzer dan het bereiken van een opvoedingssituatie die 'goed genoeg' is. Denkbaar is dus, dat het kind niet meer ernstig wordt bedreigd, maar dat nog niet alle ontwikkelingsuitkomsten geheel zijn bereikt. Ook in dat geval moet strikt genomen de OTS worden opgeheven.

Ondanks deze kanttekeningen kunnen de gewenste ontwikkelingsuitkomsten in de praktijk wel worden gebruikt als 'punt aan de horizon'. De gezinsvoogd kan tegen de ouders zeggen, dat de OTS kan worden beëindigd als de uitkomsten van stap 3 zijn gerealiseerd.

Cindy's gezinsvoogd kan bij het formuleren van gewenste ontwikkelingsuitkomsten op verschillende varianten uitkomen.

BIJVOORBEELD:

'Cindy weet beter wat ze aan haar ouders heeft'.

'Cindy vindt de sfeer thuis beter'.

'Cindy merkt dat ruzies worden bijgelegd of opgelost'.

'Cindy merkt dat je met elkaar oneens kunt zijn en de sfeer plezierig blijft'.

'Cindy kan zeggen wat ze vindt als ze het ergens niet mee eens is'.

'Cindy voelt zich vaker opgewekt'.

Wat betreft school zou de gezinsvoogd de volgende ontwikkelingsuitkomsten kunnen formuleren:

'Cindy gaat met plezier naar school',

'ze is tevreden over haar resultaten',

'ze heeft een paar plezierige contacten met leraren en met schoolgenoten'.

De voorbeelden lijken simpel, maar de formulering ervan kan de gezinsvoogd veel moeite kosten. Daar zijn een paar redenen voor.

Ten eerste is het moeilijk voor gezinsvoogden om zich bij stap 3 in te houden en nog niet met werkdoelen te komen. Het is verleidelijk om direct al met actiepunten te komen. Bijvoorbeeld: 'moeder Sjan houdt vast aan de regels'. Maar de moeder kan aan regels vasthouden zonder dat dit effect op het probleemgedrag van Cindy heeft. De gezinsvoogd moet daarom eerst formuleren welke positieve veranderingen in de ontwikkeling van Cindy zijn gewenst en vervolgens bij stap 4 middelen benoemen die deze doelen dichterbij kunnen brengen.

Ten tweede blijkt het in de praktijk lastig om de gewenste ontwikkelingsuitkomsten positief te formuleren. Positief betekent dat de gezinsvoogd woorden als 'niet' of 'zonder' zoveel mogelijk

vermijdt. 'Cindy voelt zich minder angstig' wordt: 'Cindy voelt zich vaker opgewekt'. 'Cindy kan een andere mening uitspreken zonder dat er ruzie van komt' wordt: 'Cindy kan een andere mening uitspreken terwijl de sfeer prettig blijft'.

Ten derde blijkt het moeilijk de gewenste ontwikkelingsuitkomsten 'gewoon' te formuleren. Het wordt heel gauw een vakjargon of hulpverlenerstaal. Het criterium moet zijn dat de gewenste ontwikkelingsuitkomst in bijzijn van de jeugdige en diens ouders makkelijk en vanzelfsprekend kan worden uitgesproken en dat iedereen deze ook begrijpt.

Soms wordt de vraag gesteld of de gezinsvoogd de gewenste ontwikkelingsuitkomsten ook in termen van het kind moet benoemen als het om baby's en peuters gaat. Als ze zo klein zijn, hoe moet je dat formuleren? Juist bij jonge kinderen is het van belang de gewenste ontwikkelingsuitkomsten in termen van het kind te benoemen. Zij zijn immers onmondig, iemand moet hun belang verwoorden. De manier waarop dat gebeurt, verschilt wel iets van kinderen en jongeren. De gezinsvoogd zal soms eerst een algemene ontwikkelingsuitkomst formuleren en dan voorbeelden geven.

BIJVOORBEELD:

'Nabil zijn gewicht ontwikkelt zich goed, (niet te zwaar en niet te licht)';

'Nabil slaapt goed' (valt op tijd in slaap, slaapt overdag als hij er aan toe is).

Het is handig om externe criteria of autoriteiten te noemen: 'Nabil ontwikkelt zich goed; het consultatiebureau is tevreden over hem'.

Stap 4: De Actieagenda: werkdoelen, actiepunten en werken met het 'plan op tafel'

Wanneer in stap 3 de gewenste ontwikkelingsuitkomst van het kind is vastgesteld, gaat de gezinsvoogd over naar stap 4: welke werkdoelen of tussendoelen zijn nodig om in de richting van de gewenste ontwikkelingsuitkomst te komen?

In stap 4 ligt het accent op het formuleren van haalbare en realistische werkdoelen. De werkdoelen kunnen op de jeugdige van toepassing zijn, maar kunnen ook van toepassing zijn op wat men met ouders en de omgeving wil bereiken. Deze ouder- en omgevingsdoelen zijn dan op te vatten als een 'voorwaarde' om voor de jeugdige zijn gewenste ontwikkelingsuitkomst naderbij te brengen. In stap 4 kunnen ook werkdoelen voor zorgaanbieders worden geformuleerd.

Cruciaal is dat de geformuleerde werkdoelen voortkomen uit het ontwikkelingsperspectief van het kind. Doordat de doelen in stap 4 voortvloeien uit stap 3, is men ervan verzekerd dat de gekozen doelen altijd in het licht staan van de gewenste ontwikkelingsuitkomst voor de jeugdige en geen vertalingen zijn van probleemformuleringen'. De zorgpunten zullen in deze stap 4 terugkomen bij de werkdoelen en de 'sterke punten' zullen terugkomen bij de 'middelen'.

In stap 4 formuleert de gezinsvoogd samen met het gezin de werkdoelen voor iedere betrokkene. Nu komt het erop aan de werkdoelen zo te formuleren dat ze iedereen optimaal engageren. Daarom wordt er aangesloten op de sterke punten die in stap 1 in kaart zijn gebracht. Verder moet het werkdoel concreet en haalbaar zijn, het moet positief zijn geformuleerd, in termen van wat er moet gebeuren en de relatie met de gewenste ontwikkelingsuitkomst dient duidelijk te zijn. Ook worden middelen genoemd (acties, eigenschappen en materiële zaken) die het bereiken van het werkdoel dichterbij kunnen brengen. Voorbeelden van acties: contact zoeken met de mentor, een wekker kopen, e.d. Eigenschappen kunnen een middel zijn: 'je hebt gevoel voor humor. Gebruik dat als je Bert een complimentje geeft'. Voorbeelden van materiële zaken zijn een slot op de deur van de slaapkamer, een antwoordapparaat.

De werkdoelen en middelen worden samengevat in een lijst actiepunten waarbij duidelijk wordt genoemd wat de termijnen zijn wie waarvoor verantwoordelijk is, op welke wijze zal worden beoordeeld of het doel is gehaald en wie daarbij als informant zal worden betrokken. In tegenstelling tot stap 3 wordt hier wel de SMART regel toegepast. Dat wil zeggen, de doelen zijn Specifiek, Meetbaar, Aanvaardbaar, Realistisch en Tijdgebonden.

TERUG NAAR CINDY

De gezinsvoogd heeft gemerkt dat als de belangen van Cindy in termen van ontwikkelingsuitkomsten zijn geformuleerd, het formuleren van concrete werkdoelen opeens veel gemakkelijker wordt.

Het werk doel: Voor Cindy is het belangrijk dat ze weet wat ze aan haar ouders heeft (gewenste ontwikkelingsuitkomst en daarom houdt moeder Sjan vast aan de gemaakte afspraken (werkdoel) is bijvoorbeeld heel concreet.

Het is ook goed evalueerbaar. Want na verloop van tijd vraagt de gezinsvoogd niet alleen of moeder Sjan de regels beter vasthoudt, maar gaat hij ook na of dat een gewenst effect op Cindy heeft gehad.

Het formuleren van ontwikkelingsuitkomsten als opstap voor het opstellen van werkdoelen en het maken van afspraken heeft zeer belangrijke consequenties voor de communicatie tussen de jeugdbeschermer de ouders en de jeugdige.

Ter illustratie twee uitspraken: (1) 'Sjan, het is echt belangrijk dat jij thuis bent als Cindy uit school komt' en: (2) 'Kinderen in de leeftijd van Cindy vinden het fijn als hun moeder er is als ze uit school komen'.

De eerste uitspraak wordt veel eerder door de moeder opgevat als kritiek dan de tweede.

De ervaring leert dat zelfs heel confronterende boodschappen van de gezinsvoogd beter overkomen als deze worden geformuleerd vanuit het belang van het kind.

Praten in termen van gewenste ontwikkelingsuitkomsten betekent dat de communicatie met de leden van het gezin toekomstgericht is. Praten over de toekomst motiveert meer dan graven in het verleden. Dat geldt des te sterker voor pubers en adolescenten.

Stap 4 in zeer dreigende en onveilige situaties.

In de Deltamethode ligt de nadruk op de centrale positie van het kind en worden gezinsleden optimaal gemotiveerd en geactiveerd met middelen die in de Deltamethode met 'engageren' worden aangeduid. De accenten die de Deltamethode hierop plaatst, roepen de vraag op of alle gezinnen zich laten engageren en dat alles goed komt als het belang en de veiligheid van het kind als de rode draad wordt gehanteerd bij de uitvoering van de maatregel. Het antwoord is nee. Soms is de situatie zo bedreigend voor een kind dat het nodig is de ouders (of andere gezinsleden, inclusief het kind) te 'overrulen' in het belang van het kind. Dat betekent dat de gezinsvoogd eisen formuleert ook al is er (nog) geen sprake van een engagement tussen de gezinsvoogd en de ouders.

VOORBEELD

Bij het tweede bezoek aan het gezin Ouderkerk, waarvan de 5-jarige Fritsje onder toezicht is gesteld, komt de gezinsvoogd erachter dat Fritsjes kamertje 's nachts op slot gaat. De gezinsvoogd vindt dit veel te gevaarlijk. Hij bedenkt dat hij twee dingen kan doen: ofwel direct de eis formuleren dat het slot er af gaat en eraf blijft, ofwel een poging doen de ouders te laten inzien dat het slot er af moet in het belang van Fritsjes veiligheid. Maar de gezinsvoogd weet zeker dat hij niet de deur zal uitgaan voordat hij duidelijk de eis heeft geformuleerd en ook heeft duidelijk gemaakt wat de consequenties zullen zijn als aan de eis niet wordt voldaan. (Welke variant de gezinsvoogd kiest zal afhankelijk zijn van zijn inschatting.

Variant 2 is mooier, maar ook weer lastiger omdat je ermee in een 'ja-maar' gesprek en een compromissfeer kunt belanden. Maar ook als de gezinsvoogd voor variant 1 kiest zal hij de eis dat het slot eraf moet, motiveren op basis van Fritsjes veiligheid).

Ook is het mogelijk dat er wel degelijk sprake is van engagement tussen de ouders/gezinsleden, maar een bepaald aspect wat van cruciaal belang is voor het kind, gewoon niet wordt opgepakt door de ouders/gezinsleden. Het lijkt wel of ze een blinde vlek voor dat punt hebben.

VOORBEELD

De oudste dochter van het gezin Van Diemen, de 10-jarige Selma, is onder toezicht gesteld. De OTS is vijf maanden geleden uitgesproken en de communicatie tussen de gezinsvoogd en de ouders en Selma verloopt redelijk goed. Er is echter één punt dat voortdurend blijft hangen. Selma is uit haar kleren gegroeid en heeft nauwelijks iets redelijks om aan te trekken als ze naar school gaat. Ze wordt uitgelachen, omdat ze altijd met dezelfde jeans en hetzelfde truitje naar school komt. Het doel 'kleren kopen voor Selma' is al verschillende keren in het plan van aanpak genoteerd, maar nog steeds loopt Selma in dezelfde kleren rond. Moeder heeft iedere keer weer een ander verhaal: de ene keer was er geen geld, de andere keer was ze er gewoon niet aan toegekomen, dan weer was het verhaal dat Selma haar vorige jeans zelf verprutst had omdat ze er in geknipt had. De gezinsvoogd besluit dat het doel nu veel stilliger geformuleerd moet worden en besluit er een eis van te maken. Ze doet dit op basis van het belang van Selma en noemt daarbij de gewenste ontwikkelingsuitkomst (Selma moet zich op school prettig kunnen voelen, en: voor kinderen van 10 is het heel belangrijk om te merken dat ouders doen wat ze beloven).

Een paar aandachtspunten:

- Ook in deze situaties wordt het 4-stappenplan gehanteerd. Het 4-stappenplan is namelijk bij uitstek een middel om het belang van het kind te concretiseren en zichtbaar te maken. Juist in meer extreme omstandigheden moet dat belang en die veiligheid van het kind het kompas zijn waar de gezinsvoogd op vaart. Een aandachtspunt is wel dat gezinsvoogden die nog maar kort met de Deltamethode werken, het 4-stappenplan lastig vinden. Als ze worden geconfronteerd met omstandigheden die zeer dreigend en onveilig zijn voor het kind, ontstaat de neiging 'om het deze keer weer op de ouderwetse manier te doen'. Dat zou echter leiden tot acties die onvoldoende wortelen in het belang van het kind en daarom zouden gezinsvoogden in deze omstandigheden de 4 stappen juist wel moeten volgen.
- Het 4-stappenplan zal bij omstandigheden die zeer dreigend en onveilig zijn voor het kind, soms wel versneld moeten worden doorlopen. Een bredere oriëntatie op zorgpunten, sterke punten en meningen van betrokkenen (stap 1) zit er niet in als er sprake is van een acute dreiging. Die oriëntatie moet in zo'n geval later plaatsvinden als de acute dreiging is verminderd of verdwenen. De praktijk leert overigens dat men dit vaak nalaat waardoor de zaak zijn crisis karakter blijft behouden. Als de gezinsvoogd er echter in slaagt op een later tijdstip stap 1 alsnog gezamenlijk met het gezin te doorlopen kan dat helpen om de zaak uit de crisissfeer te halen. Een 4-stappenplan kan desnoods achter het stuur van de auto worden doorlopen. De gezinsvoogd vraagt zich af: wat is hier het acuut bedreigende zorgpunt (stap 1) en waarom is het zo bedreigend voor dit kind? Wat kan dit kind overkomen als de bedreiging niet wordt weggenomen (stap 2)?, wat is normaal voor zo'n kind? Waar heeft het recht op? Wat wens je het nu toe (stap 3)? en wat moet er gebeuren om die uitkomst te realiseren? Wat moet ophouden? Wat moet er op gang komen? Wie moeten hier een aandeel in hebben en hoe ziet dat er voor iedere betrokkene uit (stap 4)? Zowel in het voorbeeld van Fritsje als van Selma kan het 4-stappenplan versneld worden doorlopen.
- De formulering van stap 4 zal bij omstandigheden die zeer dreigend en onveilig zijn voor het kind soms anders zijn. Het SMART criterium geldt onder die omstandigheden niet altijd. De A van aanvaardbaar zal niet altijd haalbaar zijn en de 'werkdoelen' worden: eisen. Tevens wordt stap 4 uitgebreid met het formuleren van de wijze waarop wordt getoetst wat de consequenties zijn als niet aan de eisen wordt voldaan.

In de Deltamethode wordt niet over bodemeisen of ononderhandelbare punten gesproken, maar over eisen en over de consequenties wanneer niet aan die eisen voor het kind wordt voldaan. Dat geeft enerzijds meer mogelijkheden tot differentiatie dan 'niet onderhandelbare punten' en verbindt anderzijds de eisen die aan de opvoedingssituatie worden gesteld meer met de beslissingen die het Bureau Jeugdzorg zal nemen indien niet aan deze eisen is voldaan.

VOORBEELD VAN EEN ANALYSE EN HET FORMULEREN VAN EISEN:

John (15 jaar) is onder toezicht gesteld. Woont met zijn jongere zusje Felice bij zijn moeder Ada en haar vriend Ferd. Uitvoering OTS verliep redelijk. Aanvankelijk was er veel ruzie tussen John en Ferd. Gedragsproblemen van John waren er ook op school. Veel werkdoelen hadden daarop betrekking. De ingezette middelen waren: ondersteuning van Ada, 'leefregels' voor John en Ferd zodat ze minder ruzie hadden, een betere communicatie tussen de school en Ada om alerter op Johns gedrag op school te reageren en voor John vrijwilligerswerk in een natuurreservaat - wat hij leuk vond - zodat hij eens met andere mensen in aanraking kwam. De situatie verbeterde. Alleen Ada's gedrag tegenover Johns vader (die niet het gezag heeft) kreeg een vreemde wending. Johns vader kwam steeds vaker op bezoek. Dat leidde tot confrontaties tussen John en zijn vader, die naar eigen zeggen speciale gaven heeft. Hij ziet nu in dat hij John nooit in de steek had mogen laten en hij zou hem nu met zijn gaven tot een 'completer mens' kunnen maken. Zowel Ada als Ferd laten dit gebeuren. Johns vader kreeg allengs de status van huisvriend. De confrontaties tussen John en zijn vader werden steeds heftiger. John is zijn vader een keer met een stuk hout te lijf gegaan. Vader beschouwt de toenemende agressie als een voorbode van een heilzame doorbraak.

De gezinsvoogd heeft enige tijd niet geweten hoe groot de invloed van Johns vader is geworden. Op een dag werd het Bureau Jeugdzorg door de politie gebeld met de mededeling dat John vastzat op verdenking van brandstichting in het natuurreservaat.

Na een gesprek met John op het politiebureau en met Ada en Ferd maakt de gezinsvoogd de stand van zaken op met behulp van het volgende 4-stappenplan.

De terugkomst van vader heeft tot allerlei problemen en agressie in huis geleid (stap 1).

Voor Johns ontwikkeling is dat desastreus, hij was net bezig een evenwicht te hervinden en weet nu totaal niet meer waar hij aan toe is. De onduidelijke positie van zijn vader en diens beroep op zijn gaven roepen een destructieve agressie bij hem op. Er is niemand in huis die John helpt (stap 2).

Wat John nodig heeft: duidelijkheid waar hij aan toe is met Ada, Ferd en zijn vader. John moet zich thuis op zijn gemak kunnen voelen (stap 3).

(a) **een eis** die de gezinsvoogd aan Ada stelt: onder geen beding Johns vader toelaten in het huis gedurende de komende vier weken. Middelen: Ada gaat met Ferd een duidelijke gedragslijn opstellen wat te doen als de vader zich weer meldt, als hij belt etc. De gezinsvoogd ondersteunt hen hierbij.

(b) **een doel** dat gesteld wordt: proberen John iets meer zekerheid thuis te geven. Middelen: gesprek tussen John en zijn moeder (eventueel ook Ferd) over wat er gebeurd is en hoe ze verder moeten. De gezinsvoogd is als ondersteuning bij het eerste gesprek aanwezig en kijkt dan of zijn ondersteuning verder nodig is, of ze het zelf kunnen of dat er andere professionele begeleiding nodig is. Verder: de gezinsvoogd gaat in samenwerking met de politie en de beheerder van het natuurreservaat na wat daar gebeurd is.

Toetsing: de gezinsvoogd gaat de komende vier weken na of Ada de eis inwilligt. John mag de gezinsvoogd bellen als zijn vader toch weer over de vloer komt.

Consequenties: de gezinsvoogd zegt dat (tijdelijke) uithuisplaatsing onvermijdelijk zal zijn als niet aan deze eis voldaan wordt.

Kortom: Voor stap 4 vier in zeer dreigende en onveilige situaties geldt:

1. SMART wordt SMRT: specifiek, meetbaar, realistisch, tijdgebonden
2. Werkdoel wordt EIS
3. Wijze van toetsen wordt genoemd
4. Consequenties van niet voldoen aan eis worden genoemd

Werken met het plan op tafel

De Deltamethode werkt met een Plan van Aanpak en een actieagenda. Openheid en transparantie zijn de uitgangspunten. Het plan en de agenda dienen een plan en een agenda van het gezin te worden. De gezinsvoogd probeert de gezinsleden te activeren en te motiveren om zelf doelen te

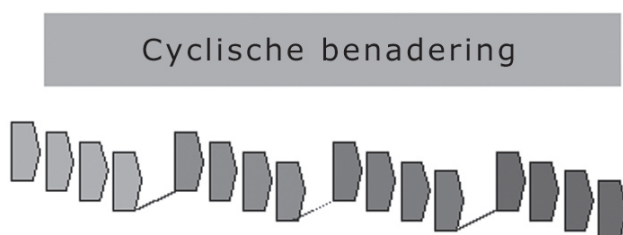
omschrijven en hun ideeën te uiten omtrent de wijze waarop zij deze doelen willen bereiken. De formuleringen in het Plan van Aanpak en de actieagenda zijn zoveel mogelijk de door de gezinsleden gebruikte woorden.

De gezinsvoogd gaat niet onvoorbereid naar het gezin toe: hij denkt altijd voor een afspraak na over hetgeen hij in dat gesprek aan de orde wil stellen en af wil gaan spreken. Hij zal bij ieder gezinscontact samen met de ouders nieuwe acties en nieuwe werkdoelen afspreken. Die concrete afspraken noteert hij. Van de nieuwe afspraken laat hij vervolgens een afschrift achter bij het gezin: het is immers (ook) de actieagenda van het gezin! Daarbij kan de gezinsvoogd gebruik maken van het zogenaamde 'blauwtje', een format voor de registratie van de afspraken in de actieagenda. Sommige instellingen maken gebruik van doorslagpapier, zodat zowel het gezin als de voogd over een afschrift van de (nieuwe) afspraken beschikt. Ook is het mogelijk om op de deur van de ijskast een memosticker te plakken waarop de afspraken voor de komende periode staan. Waar het om gaat is dat feitelijk en zichtbaar tot uiting komt dat het afspraken betreft die niet voor, maar door de ouders en het kind zijn gemaakt. Bij een volgend bezoek zal de gezinsvoogd de ouders vragen de gemaakte afspraken erbij te pakken om gezamenlijk na te gaan welke acties al dan niet ondernomen zijn. Bij ieder gesprek ligt op deze manier de actie-agenda 'op tafel'. En op dezelfde manier liggen de nieuwe afspraken bij elk volgend gesprek opnieuw op tafel.

De term 'plan op tafel' brengt goed tot uitdrukking dat de gezinsvoogd transparant en planmatig moet werken, dat de actie-agenda een agenda van het gezin is en dat juist het gezin acties moet ondernemen om de gewenste ontwikkelingsuitkomsten van het kind dichterbij te brengen. Mocht het zo zijn dat een gezin regelmatig de actieagenda 'kwijt is', of 'vergeten is' wat er in de actie-agenda is opgeschreven, dan is dat een methodisch aangrijpingspunt voor de gezinsvoogd om met de ouders te spreken over de bedoeling van de OTS en de noodzakelijke eigen inzet van ouders en kind in verband met de ontwikkelingsuitkomsten van het kind.

Het 4-stappenmodel is een cyclisch model

De gezinsvoogd gebruikt het 4-stappenmodel om tot een plan van aanpak en actieagenda te komen. Maar dat betekent niet dat het gebruik van het model daartoe beperkt blijft. Het 4-stappenmodel wordt gedurende het verloop van de maatregel tal van keren doorlopen. Uiteraard gebeurt dit op de formele momenten wanneer het plan van aanpak, inclusief de actieagenda, tot stand komt of wordt geëvalueerd. Maar het gebeurt ook 'tussendoor'. Iedere keer als er zich nieuwe informatie voordoet of als er een vraag op komt in verband met een van de vier stappen kan dat aanleiding zijn het 4-stappenmodel weer even door te lopen. Er duikt bijvoorbeeld een nieuw zorgpunt op, of een sterk punt. Of nieuwe informatie werpt een ander licht op de mogelijke bedreiging.

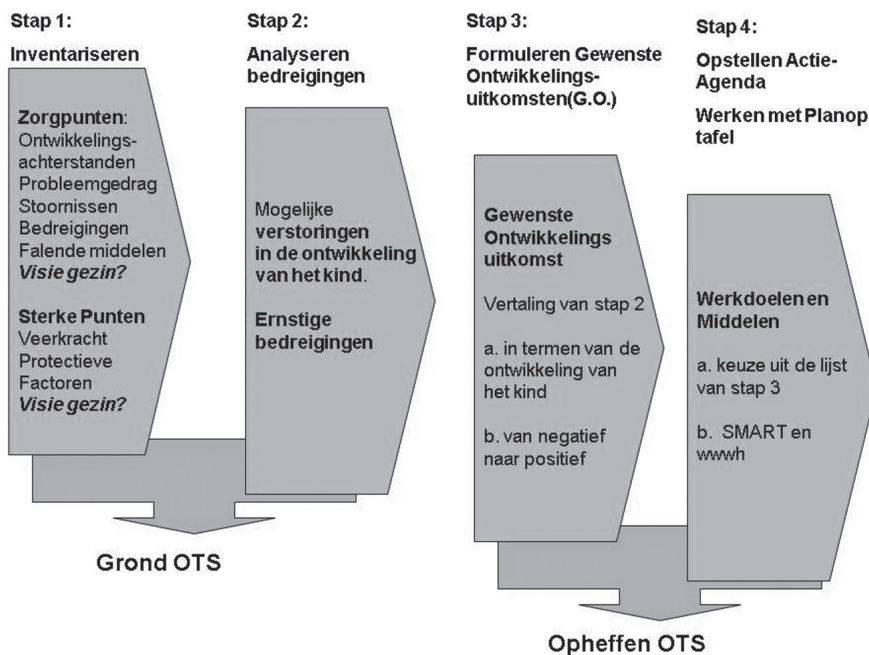

Het 4-stappenmodel wordt steeds weer doorlopen. Niet alleen bij formele evaluatiemomenten maar iedere keer als zich nieuwe informatie of een nieuwe vraag indient ten aanzien van stap 1, 2, 3 of 4.

Kenmerkend voor de Deltamethode is dat door intensiever te werken binnen korte tijd veranderingen kunnen worden teweeg gebracht. Dat betekent dat sommige actiepunten op een heel korte termijn betrekking kunnen hebben. Bijvoorbeeld: 'De komende week gaat moeder het gesprek aan met Erwin's vader over de bezoeken van Erwin aan zijn vader'. Na een week kan worden gekeken of dit doel gehaald is en wordt stap 4 vernieuwd. Een nieuwe visie op de zaak, een nieuw idee kan

ook aanleiding zijn de stappen nog eens door te lopen. Tijdens een gesprek met familie Jansen lukt het de gezinsvoogd bijvoorbeeld om een heel mooie ontwikkelingsuitkomst voor het dochtertje te formuleren. Op de terugrit bedenkt de gezinsvoogd zich dat deze gedachtelijn misschien ook wel gebruikt kan worden voor het dochtertje van familie Pietersen.

Het is stimulerend en motiverend voor ouders om te bemerken dat de werkdoelen uit stap 4 haalbaar zijn en kunnen worden 'afgevinkt'. Ouders die merken dat ze een klein concreet doel behalen ('om half acht klaar zijn met eten zodat er tijd is om Eefje voor te lezen voor het slapen gaan') voelen zich competent, ouders die moeten werken aan een vaag en te globaal doel ('meer aandacht aan de kinderen geven') voelen de moed in de schoenen zakken en krijgen het idee dat ze het nooit goed genoeg doen.

Het 4-stappenmodel samengevat

De onderstaande figuur vat de essentie van het 4-stappenmodel samen.

Boven de vier stappen staat in een enkel steekwoord beschreven wat de gezinsvoogd per stap doet. De pijl bij stap 1 en 2 geeft aan dat het er om gaat de grond voor de OTS (het kind wordt bedreigd en er zijn falende middelen) nader te concretiseren. Wat is er aan de hand en in hoeverre bedreigt dat het kind? De pijl onder stap 3 en 4 duidt er op dat die stappen concrete aanknopingspunten bieden bij het opheffen van de OTS.

De stappen 2 en 3 betreffen (de ontwikkeling van) het kind. En, zoals gezegd: de positieve punten uit stap 1 komen bij stap 4 terug als middelen bij de concrete werkdoelen.

De ouders hebben een plaats in de stappen 1 en 4. En voor wat betreft de falende middelen: eerdere hulp die eventueel heeft gefaald komt bij stap 1 terug, eventuele toekomstige hulp komt bij stap 4 aan bod.

5 De vaardigheden engageren en positioneren

5.1 Inleiding

Een eerste 'doorsnede' van de OTS (zie figuur in paragraaf 1.3) betreft de communicatieve vaardigheden van de gezinsvoogd. Centraal in de Deltamethode staat de communicatie tussen de gezinsvoogd en de gezinsleden. De belangrijkste vaardigheden wat dit betreft zijn in de Deltamethode het engageren en het positioneren, alsmede het schakelen tussen die twee. Deze twee vaardigheden worden in dit hoofdstuk besproken. Hoofdstuk 9 beschrijft daarnaast een aantal algemene basisaspecten van communicatie.

5.2 Engageren

5.2.1 Wat is engageren?

Engageren is al datgene wat een gezinsvoogd doet om de jeugdige, diens ouders, het gezin en andere belanghebbenden tot een actieve medewerking te motiveren. De gezinsvoogd doet dat op verschillende manieren.

5.2.2 Aansluiten bij de wensen van het gezin

Vragen naar de wensen

Een belangrijk kenmerk van de Deltamethode is het werken met de wensen van het gezin. Dat betekent dat de gezinsvoogd er probeert achter te komen wat de wensen zijn van het kind en de ouders over de opvoeding, zodat hij daarop kan aansluiten. De gezinsvoogd gaat daarbij na of de wensen van ouders en kind overeenkomen, dan wel in te passen zijn in het begeleidingstraject dat gericht is op het opheffen van de OTS-gronden. De beste manier is te vragen hoe de ouders en de jeugdige zich de toekomst voorstellen, wat hun fantasieën en verwachtingen daarbij zijn. Het helpt als de gezinsvoogd daarbij ook sterke punten van het gezin noemt en gezinsleden uitnodigt zelf sterke punten te noemen.

Vragen naar de wensen van het gezin is iets dat direct bij aanvang van het proces plaatsvindt. Het eerste kennismakingsgesprek is niet volledig als de gezinsvoogd niet heeft gevraagd naar wensen van het gezin. Ook in het verdere verloop van de maatregel blijft de gezinsvoogd vragen naar de wensen van het gezin. Die wensen verschuiven na verloop van tijd. Voor de duidelijkheid: werken met de wensen van het gezin betekent niet dat de gezinsvoogd de wensen van het gezin altijd allemaal volgt.

Zijn de wensen van het gezin altijd het uitgangspunt?

Bij de OTS staat het kind centraal. Dat betekent dat de belangen van het kind het uitgangspunt zijn. Heel vaak sluiten wensen van de ouders en wensen van het kind aan bij de belangen van het kind. Alle ouders willen in principe dat het goed gaat met hun kind. Aan de andere kant is de maatregel niet voor niets uitgesproken. Dat betekent dat de ouders de belangen van het kind niet altijd scherp voor ogen hebben gehad of dat ze die aan die belangen niet tegemoet kunnen komen. Gezinsvoogden maken regelmatig mee dat wensen van de ouders (maar soms ook van het kind zelf!) tegen het belang van het kind ingaan. In dat geval stelt het Bureau Jeugdzorg en de gezinsvoogd die handelt namens het Bureau Jeugdzorg zich op als degene die dat belang centraal stelt. De boodschap luidt: 'als het gaat om het belang van uw kind, als er iets is wat niet goed is voor het kind dan neem ik besluit waarvan ik vind dat het goed is voor het kind. Het kan dus gebeuren

dat ik heel goed weet wat u wilt, maar dat ik daar niet mee akkoord ga. Maar het Bureau Jeugdzorg gaat u wel helpen - onder andere door goed naar u en uw kind te luisteren en te overleggen - om het weer zo ver te krijgen dat het goed gaat met uw kind'. Deze tweeledige boodschap (dat is iets anders dan een dubbele boodschap) is de kern van bescherming. Het concretiseren van deze boodschap vraagt om specifieke professionaliteit bij allen die bij het voorbereiden, uitspreken en uitvoeren van een kinderbeschermingsmaatregel verantwoordelijk zijn. En dat geldt zeker voor de gezinsvoogd die deze tweeledige boodschap dagelijks moet uitdragen. Dat gebeurt door engageren én positioneren.

Helpen bij formuleren

Een van de dingen waar de gezinsvoogd het gezin mee kan helpen is het noemen van onderwerpen en gebieden waarover iets te wensen valt. Ouders die worden opgeslokt door hun eigen problematiek wensen bijvoorbeeld wel iets voor henzelf, maar komen niet op het idee om iets voor het kind te wensen.

In de beginfase is het aan te raden een overzichtelijk kader te bieden. Wat wenst u voor: u zelf;

- a. uw kind;
- b. uw gezin en de andere kinderen;
- c. uw partner; en
- d. de omgeving.

Het hoeft niet perse in deze volgorde, maar het kind moet natuurlijk wel als een van de eerste worden genoemd.

Gezinsvoogden die dit gesprek voeren moeten zich realiseren dat ze aan het engageren zijn! Het gaat nog niet om de feiten op tafel te krijgen en te analyseren. Het hoofddoel van het formuleren van wensen is het bewerkstelligen van enig vertrouwen bij de gezinsleden, het begin van een goed gevoel dat er toch naar hen wordt geluisterd. Al te structurerende opmerkingen kunnen dat goede gevoel ondermijnen. Bijvoorbeeld: 'Ja maar nu zegt u toch iets tegenstrijdigs. Net zei u dat u hoopte dat Leon zijn weg zou vinden en nu zegt u dat u wilt dat hij weer naar huis komt'.

VRAGEN WAT DE GEZINSLEDEN WENSEN

1. Hulpvraag: wat wenst u voor: u zelf, uw kind, uw gezin en de andere kinderen, uw partner en voor de omgeving.
 2. Breng eventueel korte- en lange termijn perspectief in.
 3. Eventueel circulair vragen: wat denkt u dat uw kind zou willen?
-

NB: Dit is **ENGAGEREN**. De nadruk ligt op kweken van vertrouwen en een 'goed gevoel' bij het gezin, en niet in de eerste plaats op het verzamelen en analyseren van gegevens.

Soms help het om een onderscheid aan te brengen tussen de korte en de lange termijn. Als de wensen vaag blijven ('dat mijn Leon zijn weg vindt') kan de gezinsvoogd het kortere termijn perspectief bieden: 'ja en is er iets op de kortere termijn bijvoorbeeld de komende maanden dat u het gevoel zou geven dat Leon inderdaad op de goede weg is?' Maar ook hier geldt dat moet worden gewaakt voor teveel structuur.

Gezinsvoogden die vertrouwd zijn met de systemische hulpverlening kennen het circulaire vragen. Je vraagt bijvoorbeeld aan Anja wat volgens haar de wensen van Bert, haar echtgenoot, zijn. Wat wil hij dat er verandert? Of nog een stap verder: 'Als ik aan Bert vraag: 'weet jij wat Anja wil', wat zou hij dan antwoorden?' Deze vorm van circulair vragen vereist veel cognitieve vaardigheden van de ouders. Maar vragen aan de ouders wat volgens hen het kind denkt of wenst is een belangrijke vraag die regelmatig aan de orde kan komen.

Vaak zijn ouders niet in staat om positieve wensen te formuleren. Het vereist immers dat men positieve gevoelens toelaat en dat is moeilijk als je, je overweldigd voelt door woede, angst en stress. Het vereist ook enige intelligentie om een negatieve situatie in gedachten om te zetten in

een positieve. Ook het onder woorden brengen van wat een ander gezinslid wenst zal voor veel ouders te hoog gegrepen zijn, daar dit 'perspectief nemen' veronderstelt (het bezien van interacties en situaties vanuit het gezichtspunt van de ander).

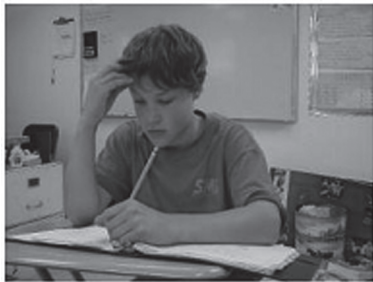
Wensen van gezin opnemen bij werkdoelen

Een krachtige manier van engageren is het honoreren en vastleggen van de wensen van het gezin in het plan van aanpak en in de rapportages, zoveel mogelijk in hun eigen woorden. De gezinsleden kunnen zo ervaren dat niet alleen de gezinsvoogd maar via hem of haar ook de kinderrechter naar hen luistert. Wanneer ouders ervaren dat ze invloed hebben op het plan van aanpak, vergroot dat hun motivatie en betrokkenheid. Maar dat is niet de belangrijkste reden. De wensen van de gezinsleden moeten in het plan van aanpak om het zo veel mogelijk hun eigen plan te laten zijn. Dat is immers de essentie van het werken met het plan op tafel.

5.2.3 Aansluiten bij sterke punten in het gezin

Wat zijn sterke punten?

In de jaren 70 van de vorige eeuw deed een Amerikaanse onderzoeker, Emmy Werner, onderzoek naar een grote groep risicokinderen. Zij volgde die groep tientallen jaren en keek welke kinderen zich goed ontwikkelden en welke niet. Daarbij richtte zij haar aandacht op de groep kinderen die zich ondanks alle risico's en ellende toch goed ontwikkelden en probeerde te achterhalen welke factoren daarbij een rol speelden. Zo is het begrip 'beschermende factoren' ontstaan. Ze worden ook wel protectieve factoren genoemd.

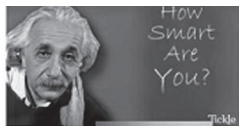

Protectieve factoren in omgeving:

- Warmte/geborgenheid bij opvoeders
- Ondersteuning buiten gezin
- Positieve school- en werkervaringen
- Goede 'fit' tussen de jongere en de opvoeder

Er zijn protectieve factoren in de omgeving van het kind, zoals warmte en geborgenheid bij de opvoeders, ondersteuning buiten het gezin zoals bij vrienden, een aanloopadres waar je terecht kunt en positieve ervaringen op school of werk. Het werkt ook beschermend als de leefstijl en het temperament van de opvoeder aansluit op de leefstijl en het temperament van het kind. In de literatuur heet dat 'goodness of fit'.

Er zijn ook eigenschappen van kinderen die als protectieve factoren werken: zelfvertrouwen, een makkelijk temperament, goede intelligentie en een goed uiterlijk. Hoewel dat laatste soms ook een risico kan zijn bij meisjes en jongens die een kans lopen slachtoffer van misbruik of prostitutie te worden.

Kind gerelateerd

- Zelfvertrouwen
- Positief temperament
- IQ
- Goed uiterlijk

Als je aan gezinsvoogden voorlegt dat het belangrijk is om naar sterke punten van het gezin te kijken is iedereen het daarmee eens. Maar in de praktijk blijkt de aandacht voor sterke punten gering. De dossiers staan vol met problemen en sterke punten worden nauwelijks beschreven. Dat komt doordat jeugdbescherming pas aan de orde is als sprake is van bedreigingen en ernstige problemen. De gronden voor de OTS zijn per definitie gebaseerd op geconstateerde problemen. Bij verlenging van de OTS moeten er ook problemen worden genoemd. En als er een indicatie voor zorg moet worden opgesteld, vraagt de zorgaanbieder naar problemen. De formulieren die daarbij worden gehanteerd laten soms zelfs niet toe dat er iets over sterke punten wordt gezegd. Items als: 'Wat zijn de sterke kanten van de ouders en van de jeugdige?' en 'Wat hebben ouders en jeugdige reeds geprobeerd om de problemen op te lossen?' komen zelden op de formulieren voor. Een bijkomende factor is het feit dat meetinstrumenten die in de jeugdzorg en -bescherming gebruikt worden zonder uitzondering ontworpen zijn om de aard en ernst van problemen en stressfactoren in kaart te brengen.

In de Deltamethode komen de sterke punten regelmatig terug.

Formulieren van sterke punten

Gezinsvoogden doen er goed aan regelmatig sterke punten te benoemen. Ten eerste omdat dit gezinsleden helpt hun eigen krachten te herkennen en als gevolg daarvan wat vaker aan te wenden. Ten tweede omdat de gezinsvoogd als model kan fungeren. Wanneer een gezinsvoogd positief is gericht op de sterke punten, dan stimuleert dat de gezinsleden dit ook te doen.

De gezinsvoogd probeert het begrip sterke punten in het spraakgebruik van het gezin te introduceren: ouders en kinderen moeten het woord ook gaan gebruiken. De kans dat dit gebeurt wordt vergroot als de gezinsvoogd:

- a. vaak sterke punten noemt;
- b. steeds de woorden sterke punten gebruikt (en niet de ene keer 'wat goed' zegt en de andere keer weer een andere term gebruikt);
- c. als de formulieren die worden gebruikt bij het werken met de actieagenda/het plan op tafel en bij de rapportage, steevast een categorie 'sterke punten' bevatten.

Een aantal tips bij het formuleren van sterke punten.

In de eerste plaats: hou ze klein. 'Ik vind het een sterk punt van je dat je het altijd weer zo gezellig weet te maken'. Met kleine sterke punten kun je vaker aankomen en gezinsleden nemen het noemen van sterke punten eerder over als ze kleine voorbeelden zien.

In de tweede plaats: gebruik concrete taal. 'Ik vind het sterk punt van je dat je het altijd weer zo gezellig weet te maken. Lekker opgeruimd, terwijl de spullen van de kinderen toch vlak bij de hand liggen'.

In de derde plaats: probeer te zeggen over waarom je het een sterk punt vindt. En het mooist is het als je het belang van het kind hierbij noemt. 'Ik vind het sterk punt van je dat je het altijd weer zo gezellig weet te maken. Lekker opgeruimd, terwijl de spullen van de kinderen toch vlak bij de hand liggen. Zo kunnen Bennie en Kai heel makkelijk erbij en kunnen ze zichzelf vermaken'.

Probeer af en toe de ouders en de kinderen een sterk punt van zichzelf of de ander te laten noemen. Vermijd cynische sterke punten: 'Ik vind het een sterk punt dat jij in deze kleretroep nog altijd je spullen kunt vinden'. Ouders noemen dit soort zogenaamde sterke punten soms en ook bekend zijn de nu-wel-maar-meestal-niet 'sterke' punten: 'Ja ik vind het een sterk punt van Kai dat ie vanavond zonder tegen te spreken zijn rommel heeft opgeruimd. Dat is meestal toch een heel ander verhaal'.

TIPS BIJ HET FORMULEREN VAN 'STERKE PUNTEN'

1. Hou het 'klein'.
 2. Noem concreet gedrag in 'beeldende' taal.
 3. Noem een reden (waarom) die duidelijk maakt waarom dit punt in het belang van het kind is.
 4. Vraag af en toe eens aan de ouder(s) of het kind wat zij voor sterke punten bij zichzelf of bij anderen zien.
-

5.2.4. Hulpmiddelen bij engageren

Er zijn verschillende hulpmiddelen bij het engageren. Enkele voorbeelden zijn:

- het stellen van de wondervraag
- het dagelijks routine interview
- werken met de levenslijn
- het genogram
- het bolletjesschema

5.3 Positioneren

5.3.1 Wat is positioneren?

Positioneren is al datgene wat gezinsvoogden doen om het specifieke van de kindbeschermingsmaatregel, met name het belang van de ontwikkeling en de veiligheid van het kind, te verduidelijken. Gezinsvoogden leggen uit dat ze - in het belang van het kind - bepaalde bevoegdheden hebben. Er is geen sprake van een 'vriendenrelatie' of een 'goede buurrelatie'. Gezinsvoogden beslissen mee bij belangrijke zaken die het kind betreffen en in sommige gevallen kunnen zij tot een andere beslissing komen dan de gezinsleden willen. Werken met de Deltamethode betekent wel dat de gezinsvoogd garandeert dat beslissingen nooit uit de lucht komen vallen, maar dat het uitgangspunt is: transparant werken, met 'het plan op tafel'.

Gezinsvoogden moeten ook uitleggen dat ze de bevoegdheid hebben de kinderrechter te vragen om een uithuisplaatsing. Ook al is een uithuisplaatsing op dat moment niet aan de orde. Want veel ouders vrezen dat een OTS uiteindelijk toch op een uithuisplaatsing uitdraait. Het is goed om te benadrukken dat de gezinsvoogd de bevoegdheid heeft belangrijke derden en instanties (school, huisarts) te raadplegen wanneer dat in het belang van het kind is.

De gezinsvoogd dient duidelijk te zijn over zijn plichten. Zijn voornaamste plicht is het zorgen voor de belangen van het kind. Afgeleid daarvan kan de gezinsvoogd iets zeggen over de plicht dat hij alles moet melden wat het kind kan bedreigen. Ook hier weer geldt dat de ouder van een deltagezinsvoogd mag verwachten dat deze de ouder hierbij betreft of op zijn minst op de hoogte stelt. Verder is het goed dat de gezinsvoogd iets zegt over de verplichtingen die uit wet en regelgeving voortkomen (rapportage, indiceren, verlenging aanvragen, machtiging uithuis plaatsing e.d.). Als het onder toezicht geplaatste kind in een instelling voor geïndiceerde jeugdzorg of in een instelling voor gesloten jeugdzorg is geplaatst, doet de gezinsvoogd er goed aan te vertellen hoe het contact met die instellingen gaat verlopen en wat daarbij de rol en inbreng van hemzelf en van de ouders zijn.

De gezinsvoogd heeft uiteraard verplichtingen ten opzichte van het kind en de ouders. Zaken zoals het inzagerecht en de plicht de ouders en het kind te betrekken bij belangrijke beslissingen passen niet alleen in de Deltamethode, maar zijn geregeld in de Wet op de jeugdzorg en in de regels voor medewerkers binnen het Bureau Jeugdzorg. Een uitleg over deze verplichtingen kan een goede opstap zijn om uit te leggen hoe de gezinsvoogd met het gezin denkt samen te werken volgens de principes van de Deltamethode.

Positioneren doe je ook door te verduidelijken over welke deskundigheid en bevoegdheden jij als gezinsvoogd beschikt, welke plichten je hebt en wat dat betekent voor de positie die je inneemt ten opzichte van de ouders en het kind.

Er zijn vier gebieden waarop de gezinsvoogd zich positioneert:

- het wat, hoe en waarom van de maatregel;
- het belang van het kind;
- de gezinsvoogd als deskundige, met bevoegdheden en plichten;
- de wijze van samenwerking tussen gezinsvoogd en ouders.

Misverstanden over positioneren

Bij positioneren wordt vaak gedacht dat het de gezinsvoogd is die zichzelf positioneert. Voor een deel klopt dat ook: positioneren is er altijd op gericht dat het gezinslid meer zicht krijgt op de rol en positie van de gezinsvoogd. Maar in wezen gaat het bij positioneren om de positie van het kind. De boodschap van de gezinsvoogd luidt: 'Het gaat om het belang van uw kind. En omdat dat belang centraal staat is het mijn plicht om zus of zo te handelen en heb ik ook bevoegdheden om dat te doen⁶'.

Bij positioneren denken sommigen aan een strenge opstelling. De gezinsvoogd gaat op zijn strepen staan. Dat is soms nodig, maar het is niet de enige manier. Uitleg over de maatregel en de bevoegdheden die de gezinsvoogd heeft, hoeft helemaal geen strenge aangelegenheid te zijn. Het komt regelmatig voor dat ouders worden gerustgesteld als ze deze uitleg horen. Het positioneren krijgt dan zelfs een beetje het karakter van engageren.

Positioneren wordt soms uitsluitend opgevat als het verduidelijken van het gezag. Dat klopt maar voor een klein deel. Positioneren gaat veel verder dan een uitleg over gezag.

5.3.2 Pro-actief en re-actief positioneren

Pro-actief positioneren doet de gezinsvoogd op een moment dat er geen directe aanleiding is. Het gaat om een verduidelijking. Met name in het begin van het proces zal er regelmatig uitleg moeten zijn over de maatregel en over de manier van werken die de gezinsvoogd daarbij wil hanteren. Pro-actief positioneren heeft het voordeel dat het in alle rust kan gebeuren. Er zijn immers geen crisisachtige situaties of ernstige meningsverschillen aan de orde. Bedenk wel dat de informatie die de gezinsvoogd bij pro-actief positioneren verstrekt meestal niet direct wordt begrepen of niet erg lang blijft hangen. Dat betekent dat de gezinsvoogd het pro-actief positioneren vele malen zal moeten herhalen. Bij ieder moment in het proces dat zich daartoe leent (opstellen plan van aanpak, beslissingen over het kind, opstellen en bespreken van indicatiebesluit et cetera) vindt het positioneren weer plaats.

Reactief positioneren doen gezinsvoogden wanneer zich iets voordoet (of iets uitblijft wat zou moeten gebeuren) waarop de gezinsvoogd moet reageren. Reactief positioneren is spannend: het gebeurt namelijk naar aanleiding van iets dat de gezinsvoogd niet goed vindt. Vaak dient de aanleiding zich onverwacht aan. Reactief positioneren kan ongemerkt het karakter van een 'ja maar' gesprek krijgen.

MOEDER ANS IN GESPREK MET DE GEZINSVOOGD:

Ans: 'Ik heb nog een leuk nieuwtje. Vorige week kwam Sharon hier langs, je weet wel de nieuwe vriendin van mijn ex, en die zei dat ze het wel leuk zouden vinden als Edwin met hen mee zou gaan op vakantie naar Spanje'.

'En wat heb je toen gezegd'?

'Nou tof natuurlijk. En Edwin vindt het ook hartstikke leuk. Die is nog nooit in Spanje geweest. Leuk toch? En ik krijg het een paar weekjes wat rustiger'.

'Ja maar...'

Gezien de problematiek in het gezin en de voorgeschiedenis kan de gezinsvoogd hier onmogelijk mee akkoord gaan. Bovendien had Ans dit aan de gezinsvoogd moeten voorleggen. Dit vergt dus een forse positionering.

Dergelijke reactieve positioneringen zijn aan de orde van de dag. De gezinsvoogd kan en moet die ook niet vermijden omdat juist aan de hand van dergelijke positioneringen gedurende het proces langzamerhand duidelijkheid kan ontstaan over de maatregel, het belang van het kind en datgene wat ouders kunnen doen om dat belang te dienen.

Aangezien reactief positioneren gemakkelijk tot een aanvaring kan leiden, dient de gezinsvoogd te beschikken over een rijk arsenaal aan vaardigheden om tevens te engageren. De gezinsvoogd schakelt tussen engageren en positioneren.

6. Om deze reden spreekt men in het Bureau Jeugdzorg Limburg over het kind als moreel opdrachtgever

'Ans, ik vind het ontzettend lief van je dat je Edwin dat gunt. Dat is een sterk punt van jou. Maar die vakantie, daar wil ik het met je over hebben. Ik vind het geen goed idee...'. Dit voorbeeld geeft duidelijk aan dat het schakelen tussen engageren en positioneren van wezenlijk belang is. Dit schakelen is voortdurend aan de orde tijdens de uitvoering van de maatregel en is misschien wel de belangrijkste vaardigheid van de gezinsvoogd.

5.3.3 Positioneren op de maatregel

Aan het begin van het proces zal uitleg over de OTS-maatregel verschillende keren nodig zijn. In de praktijk hebben de meeste gezinsvoogden hun eigen manier van uitleg ontwikkeld. De een laat de folder zien aan de ouders en neemt tijdens het gesprek de belangrijkste punten door. De ander heeft een eigen variant ontwikkeld. Bekend zijn de volgende valkuilen.

- a. Eenzijdig en teveel engageren. Dat leidt er toe dat ouders wellicht een prettige indruk van de gezinsvoogd krijgen maar dat ze na het gesprek geen benul van de maatregel hebben.
- b. Eenzijdig en teveel positioneren. Dat leidt al gauw tot weerstand of apathie bij de ouders.
- c. Te abstract formuleren van de punten waarop de gezinsvoogd wil positioneren.

Positief geformuleerd: een goede uitleg bevat een mix van engageren en positioneren. Hoe concreet moet je daarbij zijn? In de praktijk is het gebruikelijk om zoiets als een maatregel eerst in meer algemene termen uit te leggen en vervolgens dat met concrete voorbeelden te verduidelijken waarbij de gezinsvoogd regelmatig de ouders vraagt te reageren of vraagt of ze het kunnen volgen, zodat er enigszins een dialoog ontstaat. Voor ouders die het Nederlands niet voldoende machtig zijn, of ouders met een beperkt begripsvermogen werkt die volgorde van algemeen naar specifiek niet. Die uitleg moet dan direct specifiek zijn.

De gezinsvoogd zegt bijvoorbeeld: **'De mensen van het Bureau Jeugdzorg en de kinderrechter vinden het heel naar voor Edwin dat hij zo vaak moet huilen. Ze maken zich erge zorgen over hem en daarom ben ik als gezinsvoogd aangesteld om samen met u ervoor te zorgen dat het beter gaat met Edwin'**. Bij zo'n specifieke uitleg bestaat de kans dat er direct discussie ontstaat over de concrete omstandigheden die aanleiding zijn tot de maatregel. De gezinsvoogd moet voortdurend nagaan of de belangrijkste elementen van de uitleg genoemd zijn. De checklist??? is hierbij een handig hulpmiddel.

Uitleg over de maatregel zal gedurende het proces steeds weer nodig blijken te zijn. Niet meer het hele verhaal, maar die aspecten waarvan op dat moment blijkt dat de ouders ze vergeten zijn.

5.3.4 Positioneren op het belang van het kind

In het voorafgaande is al tal van keren benadrukt dat het belang van het kind centraal staat. Het uitleggen van de maatregel wordt gemakkelijker als de gezinsvoogd het belang van het kind voorop stelt. In hoofdstuk 4 is uitgelegd hoe het begrip 'belang van het kind' geconcretiseerd kan worden in termen van de ontwikkeling van het kind onder andere met behulp van het begrip ontwikkelingsuitkomst. Dat is - kort geformuleerd - hoe het kind zich ontwikkelt als de huidige problemen en bedreigingen zijn teruggedrongen. Ook in de uitleg over de maatregel kan met dat begrip worden gewerkt. De gezinsvoogd zegt bijvoorbeeld: 'Daarom ben ik als gezinsvoogd aangesteld. Ik ga u helpen met het doel dat u ervoor zorgt dat het beter gaat met Edwin. Als het goed met hem gaat zal hij weer met plezier naar school gaan en daar goede cijfers halen, en heeft hij vriendjes die een beetje positieve invloed op hem hebben'. Wanneer de gezinsvoogd constateert dat de bedreigende omstandigheden waarin het kind verkeert onvoldoende worden opgelost, dan zal hij tot positioneren overgaan. Hij zal de werkdoelen dan zodanig toespitsen dat daarin de veranderingen beschreven staan die absoluut dienen te worden bereikt. Worden deze veranderingen niet bereikt, dan komen verdere beschermingsmaatregelen aan de orde, met name een uithuisplaatsing of een verderstreckende maatregel.

5.3.5 Positioneren op de deskundigheid

Het gezin heeft er recht op om te weten dat de gezinsvoogd beschikt over deskundigheid. Gezinsvoogden zijn vaak terughoudend en hebben er doorgaans moeite mee om zich over hun deskundigheid uit te spreken. Wat zijn ze en hoe noemen zij zich? Maatschappelijk werkers? Medewerkers Bureau Jeugdzorg? Jeugdbeschermers? Hulpverleners? Begeleiders? Gezinsvoogden?

Gezinsvoogden verduidelijken hun deskundigheid

1. Wat ben je (gebruik een naam die het gezin begrijpt).
 2. Leg uit waarvoor je opgeleid bent.
 3. Vertel dat je met meerdere gezinnen werkt.
 4. Vertel dat je belangrijke vragen en beslissingen met andere deskundigen van Bureau Jeugdzorg bespreekt.
-

De gezinsvoogd gebruikt in ieder geval een functieaanduiding die het gezin kan hanteren. Aanduidingen als jeugdbeschermer of medewerker Bureau Jeugdzorg voldoen daarom niet. Een ouder zal echt niet zeggen dat de 'medewerker Bureau Jeugdzorg' is langsgeslagen. Gezinsvoogd is een ingeburgerd begrip en heeft niet noodzakelijkerwijs een negatieve klank en is dus heel bruikbaar. Gezinsvoogden doen er goed aan iets over hun opleiding of achtergrond te vertellen. Vermoed het gezin niet met ingewikkelde namen van opleidingstrajecten. Het is meestal voldoende om te zeggen dat je maatschappelijk werker bent (ook als is dat soms niet letterlijk zo) of dat je op de hogeschool of universiteit hebt gestudeerd als dat het geval is. Benadruk in ieder geval dat je juridische kennis aangaande jeugdbeschermingsmaatregelen hebt en veel van kinderen afweet. Gezinsvoogden moeten laten merken dat ze ervaring hebben. Zeg dat je veel met gezinnen hebt gewerkt. Ook al is de gezinsvoogd nog betrekkelijk kort in het vak dan kan deze toch naar voren brengen dat hij of zij met meerdere gezinnen werkt.

Sommige ouders vragen aan de gezinsvoogd of deze 'zelf ook kinderen heeft'. Impliciet kan hier de opvatting achter schuilgaan dat kinderloze gezinsvoogden de praktijk van het opvoeden niet kennen, alle wijsheid uit een boekje halen en minder aanvoelen van de problemen die ouders hebben met hun kinderen. Hier speelt ook het misverstand dat de gezinsvoogd als een soort superpedagoog de opvoeding overneemt van de ouders. Ouders blijven zelf verantwoordelijk voor de opvoeding. De gezinsvoogd steunt hen, houdt toezicht en grijpt soms in.

Vaak wordt naar voren gebracht dat jonge gezinsvoogden de nodige ervaring missen en daardoor misschien niet opgewassen zijn tegen de druk van het vak. Die mening wordt niet door onderzoek en ervaring ondersteund. Een van de weinige onderzoeken in Nederland waarbij de leeftijd en ervaring van de gezinsvoogden als variabele werd meegenomen liet zelfs zien dat de jonge gezinsvoogden het iets beter deden. Natuurlijk is de ervaring van oudere medewerkers noodzakelijk. En in een team werkt een goede verdeling van oudere en jongere gezinsvoogden waarschijnlijk het best. De gezinsvoogd doet er goed aan te benadrukken dat hij een goede, op de praktijk georiënteerde opleiding heeft gedaan, stage heeft gelopen, veel met praktijkvoorbeelden heeft geoefend en werkervaring heeft opgedaan. Daarbij werkt de gezinsvoogd vanuit een team dat meedenkt en mee adviseert.

Vertel dat je belangrijke vragen en beslissingen met andere deskundigen bespreekt.

Het is goed om te benadrukken dat de gezinsvoogd bij belangrijke vragen en beslissingen beschikking heeft over extra deskundigheid. Om die reden kan de gezinsvoogd ook nooit aan een gezinslid beloven dat alles wat deze zegt tussen deze vier muren blijft. De gezinsvoogd hoeft niet bevreesd te zijn dat ouders het vervelend vinden als er over hen op het Bureau Jeugdzorg wordt gepraat. Als de gezinsvoogd het als een vanzelfsprekendheid presenteert zal men het eerder een goede zaak vinden dat over complexe zaken niet lichtvaardig wordt gedacht en beslist. Er is nog een reden om de deskundigheid van het Bureau Jeugdzorg te benadrukken. In paragraaf 2.2.7 is naar voren gebracht dat het Bureau Jeugdzorg is die

artikel 245 uitvoert. Het Bureau Jeugdzorg is de beschermer en de gezinsvoogd treedt als gemandateerde op.

Benadruk NOOIT in een uitleg over de maatregel dat je weinig ervaring hebt en dat het voor jou ook allemaal nieuw is. Jij hebt de job en de verantwoordelijkheid. Je mag het gezin niet lastigvallen met je twijfels.

5.3.6 Positioneren op de samenwerking met ouders

Als al het voorafgaande in een uitleg over de maatregel aan de orde is geweest, dan is de positie van de gezinsvoogd ten opzichte van de ouders en het kind wel duidelijk. Maar omdat samenwerking tussen de ouders en het gezinsvoogd cruciaal is, zal het benoemen van de wijze van samenwerking regelmatig dienen plaats te vinden.

Het kan goed werken om dan nog eens in het kort en in vogelvlucht de verschillende elementen van positioneren te benoemen: het gaat om een maatregel, het belang van het kind staat centraal, de gezinsvoogd is deskundig en de gezinsvoogd heeft bevoegdheden en plichten. Afhankelijk van de aanleiding om te positioneren benadrukt de gezinsvoogd een specifieke element.

IN HET VOLGENDE VOORBEELD POSITIONEERT DE GEZINSVOOGD ZICH ALS DESKUNDIGE: Gezinsvoogd Martin is op bezoek bij Karin en haar 4-jarige dochtertje Olivia. Op een gegeven moment loopt Olivia een glazen vaas omver. Karin schrikt en schreeuwt naar Olivia, gaat met stoffer en blik in de weer en het duurt even voor de rust is weergekeerd. Dan wendt Karin zich tot Olivia:

'Sorry zeggen tegen Mamma'. Olivia kijkt niet begrijpend naar Karin en wendt dan het gezicht af.

'Zeg eens sorry tegen Mamma!!'

'Lolly?'

'Nee, niet lolly! Je moet sorry zeggen tegen Mamma!!!'

Dat gaat een tijdje zo door totdat Olivia een geluidje pruttelt waarvan Karin dan maar besluit dat dit het gevraagde sorry is. Een tijdje later zegt Martin: 'Weet je het is heel goed om kinderen sorry te leren te zeggen. Maar een kind van vier kan nog niet begrijpen wat sorry is. Ze kunnen het woord wel leren maar ze snappen nog niet wat het betekent'.

Gezinsvoogd Agnes komt voor de tweede keer bij Mustafa en Leontien. Hun 6-jarige dochtertje Fatima is onder toezicht gesteld. Agnes had haar eigenlijk thuis verwacht maar ze is die middag bij familie. Vorige week heeft Agnes uitgelegd wat de maatregel inhoudt. Nu wil ze graag het kamertje zien waar Fatima slaapt. Ze wendt zich tot Mustafa en zegt: 'Ik zou jullie wat willen vragen: Mag ik Fatima's kamertje zien? Ik vraag dat altijd aan ouders. Ik geef daarbij ook wel eens advies over veiligheid en gezondheid'. Mustafa fronsst zijn voorhoofd en zegt dat het boven niet opgeruimd is en of het de volgende keer niet kan. 'Nou die rommel geeft niet maar ik heb de plicht om vast te stellen dat Fatima een gezonde en veilige plek in huis heeft. Ik moet dat gewoon doen'. Hier positioneert de gezinsvoogd zich via haar plicht en terloops noemt ze ook haar deskundigheid ('Ik geef wel eens advies'). Als daar nog meer discussie over komt kan ze inbrengen dat dit wat haar betreft echt bij de maatregel hoort.

Als de ouders echt niet willen is het de vraag of de gezinsvoogd op dat moment door moet drukken. Dankzij de Deltamethode heeft Agnes de mogelijkheid om snel weer een nieuwe afspraak te maken en ze kan dan met gebruikmaking van de nodige middelen tot engageren de ouders voorleggen dat het echt de bedoeling is dat zij Fatima ziet en spreekt en zich een beeld vormt van de omstandigheden waarin Fatima opgroeit.

De Deltamethode geeft de gezinsvoogd dankzij de lagere caseload de mogelijkheid om intensief met het gezin te werken. Dat geeft wat ruimte als er iets moet worden besproken of beslist waar ouders het moeilijk mee hebben. Met name als er een patstelling dreigt of als er een machtsstrijd dreigt te ontstaan, kan de gezinsvoogd zeggen: 'OK ik zie dat jullie daar anders over denken, we hoeven dat vandaag ook niet te beslissen. Maar ik vind het belangrijk dat er duidelijkheid komt over het opvang adres voor Sandra. Sandra moet weten waar ze aan toe is. Ik kan nu de knoop doorhakken maar het is beter als er een oplossing komt waar jullie achter staan. Het is nu donderdag, ik stel voor dat we er aanstaande maandag op terugkomen'.

NB: dit moet natuurlijk geen vast patroon worden en een dergelijk voorstel is niet op zijn plaats als het belang of de veiligheid van het kind zwaar onder druk staat.

5.4 Schakelen tussen engageren en positioneren

Het is niet zo dat de gezinsvoogd in het begin van de OTS uitsluitend engageert en in een later stadium start met het positioneren. Ook het omgekeerde is onjuist. Kenmerkend in de Deltamethode is dat een gezinsvoogd voortdurend, ook in een en hetzelfde gesprek, moet (kunnen) schakelen van de ene naar de andere positie. Een eenzijdig accent op een van beide posities moet worden vermeden. Het engageren moet niet leiden tot 'ingezogen raken' waardoor het zicht op het noodzakelijke positioneren verloren gaat; andersom moet het positioneren niet leiden tot het geen vertrouwen meer krijgen van het gezin. Kortom: als een jongleur moet de gezinsvoogd voortdurend 'beide posities in de lucht weten te houden'.

SCHAKELEN

Engageren

- Ik ga u helpen om OTS overbodig te maken
- Ik luister naar uw mening en wensen
- Hulp en steun
- SMART doelen
- Draagvlak

Positioneren

- OTS verplicht mij van het belang van het kind uit te gaan (veiligheid en ontwikkeling)
- Toezicht
- Ik ga mee met wensen en meningen als deze in het belang van het kind zijn.
- Kaders en bodemeisen (niet altijd SMART)
- Transparantie

6 Toezicht en risicomanagement

De OTS dankt haar naam aan het woord 'toezicht'. De gezinsvoogd moet toezicht houden op het kind. Wat houdt dit in? In de Deltamethode is de functie 'toezicht houden' verbonden met risicomanagement. De gezinsvoogd moet vanaf de start van de OTS zicht krijgen op de elementen waar de bedreiging voor het kind uit bestaat (signalering en risicotaxatie) en in de gaten houden welk risico het kind loopt bij het voortduren van de bestaande situatie (het volgen) en hier actie op ondernemen (risicomanagement).

UITGANGSPUNT BIJ RISICOMANAGEMENT

Bij iedere OTS zijn er risico's voor het kind! De OTS is uitgesproken, omdat het kind ernstig wordt bedreigd. Deze bedreiging is aangetoond in het onderzoek door de raad en dit is getoetst door de rechter. De gezinsvoogd moet daarom uitgaan van deze feiten. Het is dus niet de vraag OF er risico's zijn, maar de vraag HOEVEEL risico's er zijn, WELKE het zijn, hoe bedreigend ze zijn en hoe ze kunnen worden teruggedrongen. Iedere gezinsvoogd moet in staat zijn om bij een willekeurig gekozen gezin uit de caseload aan te geven welke risico's er zijn.

Gezinsvoogden mogen er niet van uitgaan dat de risico's acceptabel zijn totdat het tegendeel blijkt. Ze dienen op zoek te gaan naar gedragingen en belevingen die aangeven dat de situatie veilig genoeg is en ouders ook expliciet te vragen met overtuigende argumenten te komen dat het kind veilig is. Het is niet genoeg als de gezinsvoogd constateert dat er geen tekenen zijn wijzen die op risico's en onveiligheid. De gezinsvoogd moet op zoek gaan naar tekenen die op veiligheid wijzen!

6.1 Bij de start van de OTS

Bij de start van de OTS staat in het rapport en het rekest van de raad voor de kindbescherming uit welke feiten en omstandigheden de bedreiging voor het kind bestaat. Deze feiten en omstandigheden vormen bij elkaar de grond van de OTS.

De gezinsvoogd neemt dit als startpunt voor toezicht en risicomanagement. Om dit te kunnen doen, analyseert de gezinsvoogd het raadsrapport en eventueel andere beschikbare documenten. Er vindt een persoonlijk gesprek plaats met de raad ter overdracht.

De gezinsvoogd gaat na of de gegevens volledig zijn en maakt een onderscheid tussen enerzijds vaststaande feiten en anderzijds belevingsaspecten en vragen.

Als de informatie vanuit de rapportage niet volledig is, verzamelt de gezinsvoogd aanvullende informatie. Dit kan nodig zijn wanneer de informatie uit het raadsonderzoek is verouderd. Of juist doordat de fase van onderzoek bij de raad zeer kort is geweest en nog niet aan alle aspecten van het gezinsfunctioneren aandacht heeft kunnen geven, zoals bij een VOTS het geval is. In deze situaties heeft de gezinsvoogd de taak aanvullende informatie te verzamelen over de feiten en omstandigheden die te samen de bedreiging voor het kind vormen.

Met deze informatie gaat de gezinsvoogd in gesprek met de gezinsleden. De gezinsvoogd bespreekt de geconstateerde zorgen, feiten en omstandigheden op een open wijze met de gezinsleden. In het gesprek dat de gezinsvoogd met de ouders en jeugdige heeft wordt een aantal zaken aangesneden. Het gesprek geeft de gezinsleden de gelegenheid te vertellen wat hun mening is over de maatregel, de onderbouwing van de maatregel en de feiten die erin genoemd worden. Gezinsleden worden uitgenodigd om aanvullende informatie geven, en om te vertellen welke gegevens zij herkennen en welke zij bestrijden en hoe zij dit alles beleven. Op deze wijze kan een gesprek gebruikt worden

als middel om de gezinsleden betrokken en actief te krijgen. Het gesprek geeft de gezinsvoogd de gelegenheid bepaalde feiten te benoemen en een koppeling te maken met de opdracht die de kinderrechter op basis van deze feiten aan de gezinsvoogd heeft gegeven. In dat opzicht kan de gezinsvoogd feitelijke informatie uit het rapport en rekest van de raad gebruiken voor de positionering. Het ter sprake brengen van de feiten die tot de OTS hebben geleid geeft de gezinsvoogd ook weer nieuwe informatie. De gezinsvoogd observeert namelijk de reactie van de gezinsleden en de mate waarin zij de problemen onderschrijven, bestrijden, bagatelliseren of ontkennen. En de gezinsleden kunnen nieuwe informatie geven over hoe bepaalde gebeurtenissen zijn verlopen, als patroon verlopen, etc.

Kortom: het ter sprake brengen van de feiten en gronden van de OTS is een belangrijk moment in het contact tussen ouders en gezinsvoogd. De gezinsvoogd gebruikt dit als een vorm van positioneren, omdat de rol, taak, plicht en verantwoordelijkheid van de gezinsvoogd ermee worden bevestigd. De reactie van de gezinsleden geeft de gezinsvoogd informatie over de bedreiging voor het kind én over aangrijpingspunten voor verandering. De gezinsvoogd gebruikt het ook om de gezinsleden te engageren. De gezinsleden worden uitgenodigd te reageren en mee te praten over het invullen van het plan dat op tafel ligt en de doelen die daarin geformuleerd gaan worden.

In gesprekken bij de start van de OTS onderzoekt de gezinsvoogd de mogelijkheden om samen met de gezinsleden maatregelen te bedenken om de veiligheid van het kind te waarborgen. Als het lukt om samen met een ouder van een jong kind te bedenken dat de ouder bijtijds iemand inschakelt, voordat er uit onmacht escalatie ontstaat, kan er winst geboekt worden zowel in het versterken van de eigen kracht van het gezin als in de veiligheid van het kind.

Als het de gezinsvoogd niet lukt om hierover afspraken te maken met het gezin, dan leidt dit tot de conclusie dat de gezinsvoogd aanvullende maatregelen moet nemen om de veiligheid van het kind te waarborgen. Tevens dient zich de vraag aan waarom het niet lukt om hierover afspraken te maken. Wat zou de gezinsvoogd kunnen doen om de ouders wél te engageren? Hebben de ouders te weinig (verstandelijke) mogelijkheden? Zijn ze door eerdere ervaringen afwachtend of vijandig? Het kan ook zijn, dat het de gezinsvoogd niet gelukt is om de juiste toon te treffen, bijvoorbeeld doordat hij teveel van het positioneren is uitgegaan.

6.2 Vier kernbeslissingen tijdens de uitvoering van de OTS

Toezicht en risicomanagement loopt als taak als een rode draad door de gehele uitvoering van de OTS. De afspraken over veiligheid voor het kind en over de grenzen die de gezinsvoogd stelt aan de opvoedingssituatie maken onderdeel uit van het plan van aanpak waarmee de gezinsvoogd en de gezinsleden aan de slag gaan. Het zijn vaste punten in de gesprekken met de gezinsleden. Als de OTS positief verloopt, vermindert het aantal punten dat voor het kind bedreigend is in de loop van de tijd. Daardoor kan de vraag gesteld worden of de OTS nog steeds nodig is. Als er geen grond meer is - dat wil zeggen: als het kind niet langer ernstig wordt bedreigd in zijn zedelijke of geestelijke belangen of zijn gezondheid - moet de OTS worden opgeheven.

Tijdens de OTS kunnen zich nieuwe feiten en omstandigheden voordoen, die de bedreiging voor het kind (weer) vergroten. Is dat het geval, dan is dat reden de OTS voort te zetten. Het is dus niet zo, dat de OTS uitsluitend gericht is op de feiten en omstandigheden die in het rekest aan de rechter bij de start van de OTS genoemd werden. De gezinsvoogd start wel met die punten, maar toezicht en risicomanagement zijn gericht op de actuele opvoedingssituatie van het kind, inclusief nieuwe gebeurtenissen.

Nieuwe ontwikkelingen en gebeurtenissen kunnen leiden tot het bijstellen van de werkagenda, maar kunnen ook leiden tot de noodzaak om een belangrijke beslissing in de uitvoering van de OTS te nemen. In de loop van de uitvoering van de OTS worden er door de gezinsleden, de gezinsvoogd

en het Bureau Jeugdzorg vele beslissingen genomen. Sommige beslissingen zijn zo belangrijk, dat ze niet door de gezinsvoogd alleen genomen mogen worden.

We onderscheiden de volgende vier kernbeslissingen:

- de reactie op nieuwe signalen of meldingen
- de beslissing om een machtiging uithuisplaatsing te vragen
- de beslissing om een uithuis geplaatst kind terug naar huis te laten gaan
- de beslissing om verlenging van de OTS te vragen, de OTS te (laten) beëindigen, dan wel een verderstreckende maatregel te bevorderen

Deze beslissingen vereisen speciale aandacht van de gezinsvoogd én vereisen een besluit van de organisatie. De gezinsvoogd neemt deze beslissingen dus niet alleen; deze beslissingen worden genomen in overleg met de leidinggevende en/of de gedragswetenschapper. De exacte procedure kan verschillen per Bureau Jeugdzorg. In een Bureau Jeugdzorg kunnen nog voor meer beslissingen procedures zijn vastgelegd. Denk aan de beslissing om een schriftelijke aanwijzing te geven, een bezoeksregeling tussen een uithuis geplaatst kind en de ouders te starten of te beëindigen, etc.

Te beginnen met :

Wettelijk kader Schriftelijke aanwijzing. Artikel 258 BW1

1 De stichting, bedoeld in artikel 1, onder f, van de Wet op de jeugdzorg kan ter uitvoering van haar taak schriftelijk aanwijzingen geven betreffende de verzorging en opvoeding van de minderjarige.

2 De met het gezag belaste ouder en de minderjarige dienen deze aanwijzingen op te volgen.

De vier hierboven genoemde kernbeslissingen zijn echter zo belangrijk, dat ze een vast element zijn in de methode voor de uitvoering van de OTS en in ieder Bureau Jeugdzorg als kernbeslissing gezien worden. Gezien het belang gaan we hieronder nader in op elk van deze beslissingen.

6.2.1 De kernbeslissing over de reactie op een signaal of melding van kindermishandeling

Signalen van mogelijke onveiligheid kunnen van buiten komen. Het kan gaan om informatie van, of over de ouders en het kind, of gedrag van ouders en kind. Maar de signalen kunnen ook van binnen komen: de gezinsvoogd krijgt vermoedens, schrikt, voelt zich onbehaaglijk of gemanipuleerd. Bij dergelijke signalen moet de gezinsvoogd nagaan of het nodig is om te reageren. De gezinsvoogd kan zich als ijkpunt bij deze beslissing afvragen of hij zonder verdere interventie met een gerust gevoel/geweten het gezin en het kind kan achterlaten.

Gezinsvoogden moeten als het ware een 'derde oog' hebben om de veiligheidssituatie van het kind in de gaten te houden. Ze wachten niet af tot er signalen van onveiligheid komen, maar gaan actief op zoek naar tekenen van veiligheid. De gezinsvoogd heeft daarom in de communicatie met ouders en kinderen een permanente 'onderzoekshouding' zowel bij het engageren als het positioneren.

Signalen bij de beoordeling of de fysieke veiligheid in het geding is:

- De opvoeder toont zich gewelddadig, dreigt of heeft geen controle over zijn emoties
- De opvoeder spreekt of handelt negatief ten aanzien van het kind of de opvoeder dreigt het kind te bezeren
- Er is vastgesteld lichamelijk letsel
- De gezinsvoogd wordt niet binnen gelaten of mag het kind niet zien
- Er wordt niet voorzien in basisbehoeften: voeding, kleding, woning, medische zorg
- Hulpverlening om de bedreiging op te heffen wordt geweigerd
- Er zijn signalen van eerdere kindermishandeling

- Het kind is bang
- Persoonlijke problematiek van de opvoeder belemmert hem / haar ernstig om voor het kind te zorgen en het kind te beschermen

Wanneer is fysieke veiligheid ernstig in gevaar?

- Er is sprake van mishandeling, misbruik, ernstige verwaarlozing of huiselijk geweld (aantoonbaar) of er zijn zeer ernstige vermoedens in combinatie met eerdere signalen van mishandeling, misbruik, ernstige verwaarlozing of huiselijk geweld
- Kind is kwetsbaar door leeftijd (jonger dan 7 is verhoogde kwetsbaarheid) of handicap
- Iemand die mishandelt of misbruikt (of iemand die dat in het verleden heeft gedaan) heeft toegang tot het kind terwijl de (andere) opvoeder is niet in staat het kind te beschermen tegen deze persoon door deze uit de buurt van het kind te houden
- De (andere) opvoeder reageert niet passend op de mishandeling, misbruik, ernstige verwaarlozing of huiselijk geweld (ontkent, bagatelliseert, geeft het kind de schuld etc.)

Als het kind onmiddellijk gevaar loopt moet deze kernbeslissing vrijwel direct genomen worden. Vaak is er dan sprake van een crisissituatie. Het is onverantwoord de situatie waarin het kind zich bevindt te laten voortduren. Een crisissituatie betekent dat de gezinsvoogd zo snel mogelijk moet handelen om het kind veilig te stellen. Er is grote tijdsdruk. Vanwege de snelheid van handelen moet de gezinsvoogd nog gericht informatie zoeken, sneller ordenen, analyseren en wegen. De snelheid van handelen mag niet ten koste gaan van de kwaliteit van dat handelen. Daarbij zijn twee principes van belang.

Het eerste is: kernbeslissingen neem je als gezinsvoogd nooit alleen. Anders geformuleerd: kernbeslissingen worden in overleg met teamleider en/of gedragswetenschapper genomen. Het intern overleg (intercollegiaal of multidisciplinair met teamleider/unitleider en gedragswetenschapper) is juist nu essentieel.

Het tweede principe is: leg bij alles wat je doet uit wat het belang van het kind is. De gezinsvoogd moet vaak beslissen omdat de omgeving van het kind (extreem) bedreigend is. Daardoor ontstaat de neiging de beslissing te rechtvaardigen en toe te lichten op basis van die omgevingskenmerken of gedrag van mensen in de directe omgeving ('de moeder heeft Alanah de hele zondag alleen in huis gelaten'). Toch is het steeds noodzakelijk om de bedreiging en het belang van het kind te noemen. Dat betekent ook dat wanneer gezinsvoogden bij stap 1 in het 4-stappen model merken dat er sprake is van een opeenhoping van ernstige bedreigingen en problemen, zij toch moeten proberen stap 2 af te ronden en zodoende de bedreiging voor het kind te concretiseren.

De definitie van kindermishandeling is (artikel 1 onder m van de Wet op de jeugdzorg): 'Elke vorm van voor een minderjarige bedreigende of gewelddadige interactie van fysieke, psychische of seksuele aard, die de ouders of andere personen ten opzichte van wie de minderjarige in een relatie van afhankelijkheid of van onvrijheid staat, actief of passief opdringen, waardoor ernstige schade wordt berokkend of dreigt te worden berokkend aan de minderjarige in de vorm van fysiek of psychisch herstel'.

'Aangekondigde crisissen' kunnen dramatische gevolgen hebben.

Er doen zich soms situaties voor waarin er duidelijk sprake is van een crisis of een hoogstwaarschijnlijke crisis, maar waarin de gezinsvoogd nog niet kan handelen. Er is bijvoorbeeld nog geen crisisopvang-gezin beschikbaar, de procedure (bijvoorbeeld bij een VOTS) is vertraagd, een belangrijke instantie moet nog geraadpleegd worden e.d. In dat geval moet de gezinsvoogd behoedzaam communiceren met de personen - meestal de opvoeder(s) - waar het kind op dat moment van afhankelijk is. Soms zal de gezinsvoogd de neiging hebben alvast mee te delen dat de situatie zeer ernstig is en dat er stappen gezet zullen worden. Dit is echter volstrekt af te raden! Het aankondigen van een crisis zonder dat de betrokkenen weten wat er gaat gebeuren en op welke termijn, kan de stress bij de betrokkenen tot een onhanteerbaar niveau doen stijgen.

Bij een aantal incidenten waarbij kinderen het leven hebben verloren heeft dit mechanisme

hoogstwaarschijnlijk een rol gespeeld.

De gezinsvoogd moet proberen bij de opvoeder(s) het gevoel te versterken dat ze nog controle hebben. De gezinsvoogd zegt bijvoorbeeld: 'ik ga straks verder met u overleggen'. 'Er gebeurt niets zonder overleg'.

Op een later tijdstip als alles en iedereen gereed is om te handelen, (a) spreekt de gezinsvoogd heel duidelijk uit wat er met het kind gaat gebeuren en benoemt daarbij de veiligheid van het kind en (b) spreekt de gezinsvoogd heel duidelijk uit wat er van de opvoeder(s) verwacht wordt en wordt daarbij eventueel ondersteuning geboden.

Het concrete beeld dat de opvoeder(s) geboden wordt over de dingen die gaan gebeuren kan de angst voor controleverlies verminderen en de kans vergroten dat de betrokkenen gaan meewerken.

6.2.2 De kernbeslissing een machtiging uithuisplaatsing te vragen

De beslissing om een kind uit huis te plaatsen is de meest ingrijpende beslissing in de jeugdbescherming, zowel voor het kind als voor de ouders en de eventuele andere kinderen in het gezin. Om die reden vereist de wet een afzonderlijke beslissing door de rechter. Dit is de machtiging uithuisplaatsing. In een aantal gevallen start de OTS met een uithuisplaatsing. Bij het verzoek om het kind onder toezicht te stellen heeft de raad voor de kindbescherming dan tevens aan de rechter een machtiging uithuisplaatsing gevraagd. De machtiging geeft het Bureau Jeugdzorg de bevoegdheid het kind te plaatsen, ook als de ouders en/of het kind het daar niet mee eens zijn.

Als de OTS start zonder uithuisplaatsing, kan het tijdens de OTS nodig zijn alsnog een beslissing te nemen over uithuisplaatsing. Dit kan zijn doordat er een crisis ontstaat, waarbij het kind wegloopt of acuut uithuis geplaatst moet worden. Het kan ook zijn, dat geleidelijk aan duidelijk wordt, dat de bedreiging voor het kind thuis niet kan worden opgeheven en een plaatsing in het belang van de minderjarige noodzakelijk is. Als de veiligheid van het kind thuis in het geding is, gaat de gezinsvoogd na of het mogelijk is de veiligheid thuis te herstellen. Bij voorbeeld: inzet van geïndiceerde hulp thuis, of, bij seksueel misbruik, vertrek van de dader. Wanneer dergelijke acties niet mogelijk zijn of onvoldoende soelaas bieden, moet de beslissing genomen worden een machtiging uithuisplaatsing te vragen.

Wettelijk criterium uithuisplaatsing: het Bureau Jeugdzorg verzoekt de kinderrechter om een machtiging uithuisplaatsing indien deze 'noodzakelijk is in het belang van de verzorging en opvoeding van de minderjarige of tot onderzoek van diens geestelijke of lichamelijke gesteldheid' (artikel 1:261 BW).

Bij het bepalen van het risico voor het kind stelt het Bureau Jeugdzorg vast hoeveel tijd er is voordat een beslissing genomen en uitgevoerd wordt. Moet het kind onmiddellijk, binnen enkele uren of dezelfde dag nog uithuis geplaatst worden, of is er tijd voor een reguliere procedure en voorbereiding?

6.2.3 De kernbeslissing een uithuisplaatsing te beëindigen

Als een kind in het kader van een OTS uithuis is geplaatst, wordt getracht de thuissituatie zodanig te verbeteren, dat het kind terug naar huis kan. De beslissing tot terugplaatsing is het spiegelbeeld van de beslissing tot uithuisplaatsing en is evenzeer ingrijpend. Toch zijn er verschillen met de uithuisplaatsing:

- een terugplaatsing gebeurt doorgaans niet tegen de wil van de ouders en als het goed is evenmin tegen de wil van de minderjarige. Waar de gezinsvoogd en anderen gezag moeten inzetten om de uithuisplaatsing te effectueren, vindt terugplaatsing vaak plaats als het Bureau Jeugdzorg daar toestemming voor geeft.

- Door het tijdsverloop moet rekening gehouden worden met de mogelijkheid dat ouders en kinderen uit elkaar gegroeid zijn en dat er zowel bij de ouders als het kind geïdealiseerde beelden zijn ontstaan over het thuis wonen.
- Het kind kan zijn ingegroeid in een nieuwe opvoedingssituatie, met name bij een pleeggezin-plaatsing. Een besluit over een terugplaatsing houdt dan de afweging in van het afbreken van een goed lopende opvoedingssituatie ten opzichte van de voorkeur van thuisplaatsing.
- Juridisch is er voor thuisplaatsing geen afzonderlijke rechterlijke beslissing nodig. Het Bureau Jeugdzorg kan besluiten de machtiging niet langer uit te voeren, of, geen verlenging van de machtiging te vragen.

De eerste voorwaarde voor terugplaatsing is, dat het kind thuis veilig is. Als het kind uithuis geplaatst is na ernstige mishandeling, moet ervan worden uitgegaan, dat het thuis niet veilig is, tenzij de thuissituatie aantoonbaar veranderd is. Er moeten dan aanwijsbare veranderingen zijn op basis waarvan het Bureau Jeugdzorg erop kan vertrouwen, dat het thuis nu wel veilig is. Het is een bekend gegeven, dat kindermishandeling niet gebeurt uit boze opzet, maar voortkomt uit onmacht van ouders. Deze onmacht wordt veroorzaakt door factoren bij de ouder, het gezin en de leefomstandigheden van hete gezin. Als de oorzaken ongewijzigd zijn, is de kans op herhaling zeer groot. De stelling, dat de ouders door de uithuisplaatsing zijn geschrokken en het daarom wel anders zullen doen, blijkt helaas onhoudbaar. Ook ouders die echt spijt hebben, vreselijk hun kind missen en het werkelijk beter willen gaan doen, lopen een groot risico op herhaling als de situatie ongewijzigd is.

Als de directe veiligheid van het kind niet in het geding is, gaat het om de combinatie van veranderingen in de thuissituatie en veranderingen in het gedrag van de jeugdige. Voor de OTS staat het verbeteren van de opvoedingssituatie centraal. Door de gezinsvoogd en eventueel andere hulpverlening wordt gewerkt aan het verbeteren van de thuissituatie, zodat deze (weer) 'goed genoeg' is. In het geval gedragsproblemen of psychische problemen bij de jeugdige mede reden waren voor de uithuisplaatsing, is de vraag of er door de jeugdige met hulp van de zorgaanbieder voldoende vooruitgang geboekt is met het bereiken van de gewenste ontwikkelingsuitkomsten.

Het vaststellen van de veiligheid en breder van de vraag of de opvoedingssituatie (weer) 'goed genoeg' is, is de verantwoordelijkheid van het Bureau Jeugdzorg. De gezinsvoogd heeft hierin een centrale rol en overlegt over de te nemen beslissing met de leidinggevende en/of de gedragswetenschapper. De vraag of de gewenste ontwikkelingsuitkomsten bij de jeugdige bereikt worden door de hulp van de zorgaanbieder, wordt in eerste instantie aangegeven door de zorgaanbieder en wordt door de gezinsvoogd met de zorgaanbieder, de jeugdige en de ouders besproken.

Wanneer de uithuisplaatsing is ingezet als tijdelijke maatregel – en dat is in beginsel binnen de OTS het geval – heeft de gezinsvoogd een belangrijke verantwoordelijkheid in het bewaken van het tijdsverloop. Als de uithuisplaatsing lang duurt, ontstaat als vanzelf een nieuwe en steeds moeilijker omkeerbare opvoedingswerkelijkheid. Daarbij geldt, dat hoe jonger het kind is, hoe urgenter het is om te komen tot een stabiel opvoedingsperspectief.

6.2.4 De kernbeslissing tot beëindiging of verlenging van de OTS of tot het bevorderen van een verderstreckende maatregel

De beslissing om de bemoeienis vanuit de jeugdbescherming (tussentijds) te beëindigen vereist onderzoek naar de veiligheid van het kind in het gezin en naar de stand van zaken met betrekking tot de ontwikkelingsbedreigingen en- uitkomsten. Dit geldt ook bij de jaarlijkse beslissing of geadviseerd moet worden de OTS te verlengen of om te zetten in een verderstreckende maatregel (ontzetting of ontheffing). Een OTS kan beëindigd worden wanneer er een 'goed genoeg' situatie is ontstaan met betrekking tot het verminderen van ontwikkelingsbedreigingen en het bereiken van de gewenste ontwikkelingsuitkomsten. Met betrekking tot de doelen en middelen uit de actie-

agenda staat 'het licht op groen': de meeste doelen zullen behaald zijn. Daarbij zal gezinsvoogd de overtuiging moeten hebben dat die situatie ook zonder zijn 'aanblijven' gecontinueerd zal worden, hetzij met hulp in een vrijwillig kader, hetzij zonder verdere hulpverleningsbemoediging. Dit vergt in het bijzonder een afweging bij chronische problemen van ouders of kind, bij voorbeeld in de vorm van een verstandelijke beperking.

Wettelijk criterium beëindiging OTS (artikel 1:254 BW): De OTS kan worden beëindigd indien de grond van de ondertoezichtstelling niet langer bestaat. Dit betekent dat het kind niet langer zodanig opgroeit dat zijn zedelijke of geestelijke belangen of zijn gezondheid ernstig worden bedreigd, en hulp in het vrijwillig kader niet (langer) faalt of, naar is te voorzien, zal falen.

Verlenging van de OTS is aan de orde als er nog te weinig vooruitgang is geboekt met betrekking tot de veiligheid en de gewenste ontwikkelingsuitkomsten van het kind en er tegelijkertijd wel het vertrouwen bestaat dat enige groei en vooruitgang mogelijk is. Het past binnen Delta om het aantal keer dat de OTS verlengd wordt te beperken tot één of maximaal twee keer.

Delta is een werkwijze waarbij eerder dan tot nu toe duidelijk wordt of het mogelijk is om in het kader van de OTS tot een 'goed genoeg' situatie m.b.t. de ontwikkelingsuitkomsten van het kind te komen. De vraag naar een andersoortige of verderstreckende maatregel speelt op het moment dat duidelijk is geworden dat die mogelijkheden er niet zijn en ook niet zullen komen. Als duidelijk wordt dat voortgang van de OTS om vaardigheden van ouders vraagt die zij ten enenmale niet hebben is ontheffing aan de orde (zie 1:268, lid 2 sub a BW). Ouders zijn dan ongeschikt of onmachtig om hun plicht tot verzorging en opvoeding te vervullen.

Wettelijk criterium ontheffing na een ondertoezichtstelling (artikel 1:266-268 BW): Indien een ouder ongeschikt of onmachtig is om zijn plicht tot verzorging en opvoeding te vervullen, kan een ouder worden ontheven, mits het belang van de kinderen zich daar niet tegen verzet. De ontheffing kan niet worden uitgesproken, indien de ouder zich daartegen verzet, tenzij:

1. er sprake is een (mislukte) ondertoezichtstelling van minimaal 6 maanden of een uithuisplaatsing van 1,5 jaar;
 2. na ontzetting van de ene ouder een ontheffing van de ander nodig is om de kinderen aan de invloed van de ontzette ouder te onttrekken
 3. de geestvermogens van de ouder zodanig gestoord zijn dat hij niet in staat is zijn wil te verklaren
-

Tevens is ontheffing aan de orde als ouders geen medewerking willen of kunnen verlenen bij het creëren van een veilige situatie voor het kind.

Ontzetting is aan de orde als ouders misbruik maken van hun gezag, als zij slecht levensgedrag vertonen, onherroepelijk veroordeeld zijn, zich niet houden aan de aanwijzingen van Bz of als zij zich schuldig maken aan verwaarlozing door het kind weg te halen bij derden die het kind opvoeden. Gechargeerd gesteld: ontzetting is aan de orde als ouders onwillig zijn.

Wettelijk criterium ontzetting (artikel 1:269 BW): Indien het in het belang van het kind noodzakelijk is, kan een ouder worden ontzet, op grond van:

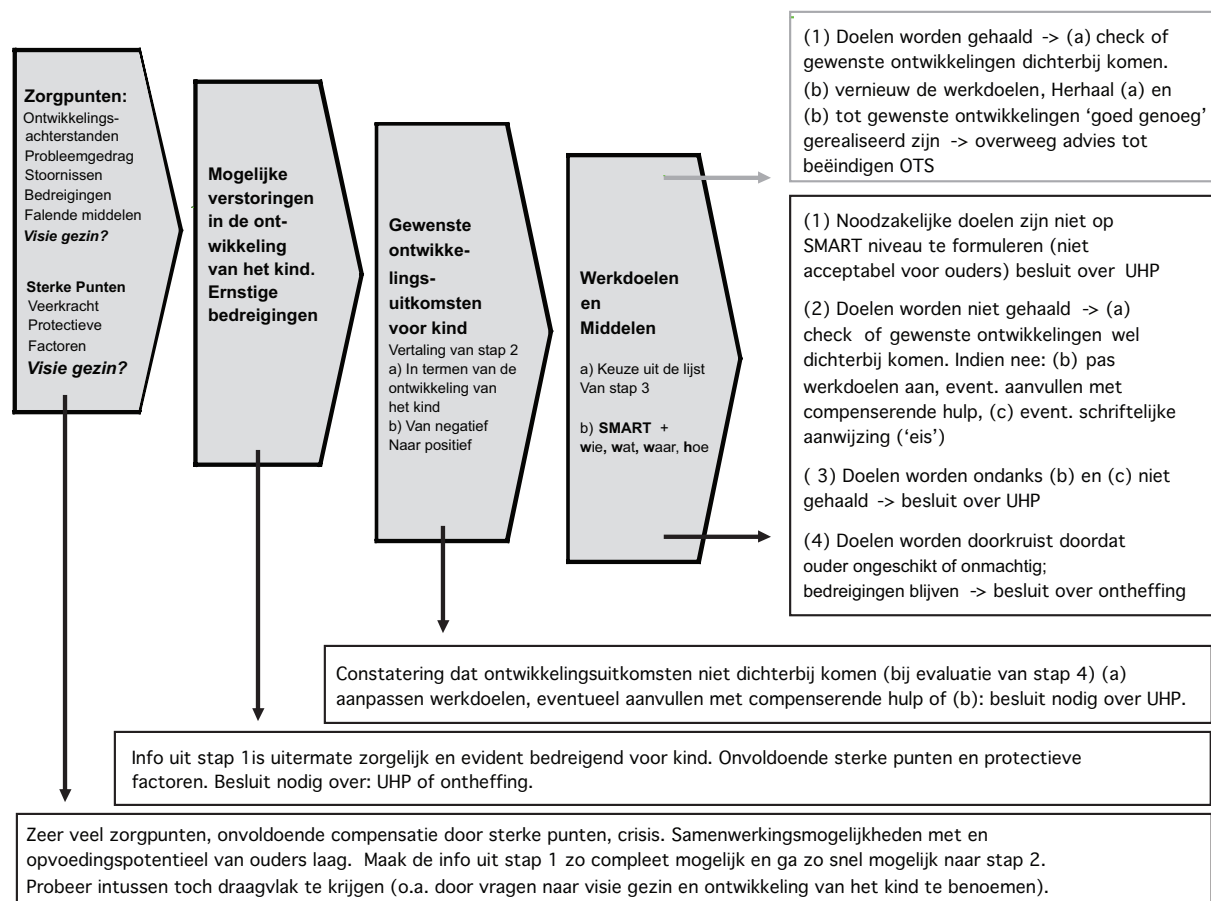
1. misbruik van het gezag of grove verwaarlozing van de verzorging/opvoeding;
2. slecht levensgedrag;
3. een onherroepelijke strafrechtelijke veroordeling tot een vrijheidsstraf van twee jaar of meer wegens een met/tegen de minderjarige gepleegd delict;
4. het in ernstige mate veronachtzamen van aanwijzingen van de gezinsvoogd;
5. geponde vrees voor het teruggeisen/terugnemen van een pleegkind.

Tijdens het onderzoek inzake gedwongen ontheffing of ontzetting kan het gezag geschorst worden van een of beide ouders. Als dit de enige ouder of beide ouders betreft, krijgt Bzj de voorlopige voogdij over het kind. De gezinsvoogd moet zich realiseren dat hij een plan dient te hebben/te maken voor de periode tussen het einde van de OTS en de uitspraak tot ontheffing/ontzetting of voor de periode dat de Rechtbank de zaak eventueel aanhoudt.

6.3 Toepassen van het 4-stappenmodel bij de kernbeslissingen

In de Deltamethode staat de ontwikkeling van het kind centraal. Als de veiligheid van het kind in het geding is, is dat uiteraard een directe bedreiging voor zijn ontwikkeling. In bredere zin worden gebeurtenissen en omstandigheden in de Deltamethode geordend naar zorgpunten en sterke punten in de huidige situatie. Deze punten worden vertaald naar mogelijke verstoringen in de ontwikkeling van het kind en van daaruit worden gewenste ontwikkelingsuitkomsten geformuleerd. Dit 4-stappenmodel is de basis voor de werkdoelen van het gezin. Het is tevens de 'delta' manier om de hiervoor genoemde belangrijke beslissingen op het spoor te komen en te onderbouwen. Tijdens het doorlopen van het 4-stappenplan kan de gezinsvoogd tot de conclusie komen, dat de gewone werkdoelen en middelen in dit geval onvoldoende zijn en een kernbeslissing moet worden overwogen, bij voorbeeld een uithuis plaatsing.

Figuur: Beslissingen bij de stappen 1 t/m 4

In andere gevallen is de gezinsvoogd aan het werk op basis van een werkplan en vindt er een crisis plaats of een zodanige ernstige gebeurtenis, dat er 'iets moet gebeuren'. Ook in dat geval is het belangrijk, dat de gezinsvoogd het 4-stappenmodel toepast, voordat tot actie wordt overgegaan. Dat kan zelfs in een crisis waarbij er weinig tijd voor reflectie is. Het 4-stappenmodel kan namelijk in korte tijd worden doorlopen. Toepassing ervan bij het tot stand komen van belangrijke beslissingen richt de beslissing en de wijze waarop de OTS vervolgens wordt voortgezet of afgerond. Een uithuisplaatsing kan dan beter worden afgestemd op deze jeugdige en deze ouders.

Stap 1

Het kan gebeuren dat de gezinsvoogd bij stap 1 dermate ernstige probleemgedragingen, stoornissen, bedreigingen aan de orde zijn dat er onmiddellijk een (kern)beslissing genomen moet worden. Misschien moet het kind wel acuut uit huis geplaatst worden. Ook kan het gebeuren dat een verder strekkende maatregel zoals een (voorlopige) ontheffing genomen moet worden.

Naar aanleiding van stap 1 kan nog geen kernbeslissing genomen worden om de simpele maar heel belangrijke reden dat helder moet zijn wat de bedreigingen van het kind zijn, en dat is stap 2. Het zal duidelijk zijn dat de gezinsvoogd nu minder tijd heeft om de informatie van stap 1 volledig te krijgen dan normaal het geval is. Daarom de volgende handreikingen.

Niet doen:

- a. Beslissing nemen op grond van de beperkte informatie die je bij aanvang hebt,
- b. Stap 2 achterwege laten,
- c. Beslissing alleen nemen (dwz niet met leidinggevende bespreken en betrokken (gezin, belangrijke derden) 'later' erbij betrekken).

Hoe groot de druk ook is, toch dient de gezinsvoogd de informatie zo compleet mogelijk te krijgen inclusief stap 2 van het 4-stappen model. En: een ingrijpende beslissing mag niet alleen genomen worden. Afhankelijk van de protocollen en regelingen die hierover in het BJJ gelden⁷ dient de beslissing gedeeld of voorgelegd te worden met/aan een collega of leidinggevende of gedragswetenschapper. 'Niet alleen' betekent ook dat de gezinsvoogd toch probeert de beslissing toe lichten bij belangrijke personen, inclusief het gezin.

Wel doen:

- a. Proberen de informatie zo compleet en concreet mogelijk te krijgen (feiten),
- b. Gebruik de risicovragenlijst die in het BJJ daarvoor gekozen is,
- c. Verifiëren van 'geruststellende' informatie,
- d. Draagvlak verwerven bij gezin en belangrijke derden,
- e. Doorgaan naar stap 2.

Bij punt (a) moet de gezinsvoogd natuurlijk een afweging maken. Er is immers niet veel tijd. Dit is wel het moment voor de gezinsvoogd om zijn gezag in te zetten, met name als het gaat om (onwillige) instanties die iets naders over het gezin of het kind kunnen zeggen. Een ander belangrijk punt betreft het gezin zelf. Soms wordt ten onrechte gedacht dat ouders en kinderen niet bereid zouden zijn informatie te verschaffen. Dat kan inderdaad zo zijn, (Maar dat ontslaat de gezinsvoogd niet van de plicht naar informatie te vragen. Soms vertellen ouders en kinderen juist verbazingwekkend veel. Vooral als de vragen concreet en respectvol zijn gesteld en de gezinsvoogd zich helder positioneert en dat afwisselt met engageren.

Ad (b): In BJJ's worden risicovragenlijsten gehanteerd. Er wordt gestreefd naar een landelijke standaard. Gebruik van die lijst voorkomt 'blinde vlekken', geeft een indicatie van de ernst (geldt voor veel maar niet alle lijsten) en maakt het makkelijker de informatie te delen met een collega, leidinggevende of gedragswetenschappers. Bedenk wel dat het gebruik van een vragenlijst tot 'schijnzekerheid' kan leiden. De uitkomsten zijn immers gebaseerd op de kennis en het inschattingsvermogen van degene die de lijst invult. Als dat de gezinsvoogd is, informeert die zichzelf! Een lijst mag de gezinsvoogd niet van de plicht ontslaan om nader informatie in te winnen over de onderwerpen die hij heeft 'afgevinkt' op de lijst.

7. Als die er niet zijn of onvoldoende bij de medewerkers bekend zijn, is het BJJ ernstig in gebreke.

Ad (c): als er informatie is die geruststellend lijkt te zijn, dient deze geverifieerd te worden. Ook hier geldt weer het principe dat de gezinsvoogd actief op zoek gaat naar bewijzen van veiligheid. Is het kind al twee weken niet op school gezien en neemt men aan dat het gezin op vakantie is? Checken, nagaan waar het gezin is desnoods via bureaus of politie!

Ad (d) en (e): Ook in crises, bij het nemen van (zeer impopulaire) kernbeslissingen kan de boodschap zodanig worden overgebracht aan de naaste betrokkenen en het kind dat deze zich serieus en met respect bejegend voelen. Uitleg is belangrijk, net als aansluiten bij de sterke punten van het gezin ('Ik zie dat het u verdriet doet, u wil natuurlijk net als iedere moeder dat Francis bij u blijft') en het toelichten van de beslissing in termen van het kind (vandaar dat doorgaan naar stap 2 zo belangrijk is).

Aandachtspunten

Als het gaat om een gesloten gezinssysteem dan komt informatie vaak alleen naar buiten vanuit een crisis. Wanneer de informatie van informanten verzameld wordt, bij voorkeur in een overleg met alle informanten bij elkaar (groot overleg, netwerkoverleg) is het mogelijk dat iedereen een stukje van de puzzel heeft, maar is het ook mogelijk dat het bij iedereen gaat om een kopie van hetzelfde stukje gaat, namelijk de informatie die het gezin wilde loslaten. Als dit stukje informatie niet voldoende is voor een interventie, dan is het tien keer herhaald nog steeds onvoldoende. Een tweede kanttekening betreft het onderscheid tussen informatie uit eigen waarneming en informatie van 'horen zeggen'. Als een kind tegen tien mensen een bepaald voorval vertelt, dan is dat één verklaring, ook als verklaren tien mensen dat het kind hen dit heeft verteld.

Stap 2

Bij deze stap komt namelijk expliciet de vraag aan de orde welke omstandigheden de ontwikkeling van het kind bedreigen. Als hulpmiddel heeft de gezinsvoogd de overzichten van de ontwikkelingsstaken en de ontwikkelingsmijlpalen (zie hoofdstuk 4) Informatie over de bedreiging van de ontwikkeling is van belang om een eventuele (kern)beslissing te funderen. De kinderrechter zal eerder toestemmen in een uithuisplaatsing als de bedreiging van de ontwikkeling helder is verwoord.

Er zijn twee situaties denkbaar als zich bij stap 2 de noodzaak van een kernbeslissing aandient. De eerste is de situatie waarin bij stap 1 al een opeenhoping van risico's en problemen geconstateerd werd zoals hierboven is beschreven. Dat is een acute situatie waarin de gezinsvoogd gefocust te werk gaat. De informatie van stap 1 moet worden toegespitst op de vraag waaruit de bedreigingen van het kind bestaan. In deze situatie wordt minder vaak gebruik gemaakt van uitgebreide overzichten van ontwikkelingsstaken en mijlpalen. Wel kan het nodig zijn de toegespitste informatie voor te leggen aan een gedragswetenschapper.

De tweede situatie is aan de orde als bij stap 1 de informatie nog niet alarmerend leek maar plotseling in een ander daglicht komt te staan als rekening wordt gehouden met mogelijke verstoringen en bedreigingen van de ontwikkeling van het kind. Het kan gebeuren dat het raadplegen van de ontwikkelingsstaken en -mijlpalen (zie bijlage) de gezinsvoogd op het spoor zet van een (ernstige) ontwikkelingsachterstand. Wat bij stap 1 genoemd werd als een betrekkelijk mild probleem - bijvoorbeeld 'Djamila is een trage eter' - blijkt bij nadere overweging en analyse een zogeheten 'Failure to thrive' stoornis te zijn. Dit houdt in dat het kind niet alleen te weinig eet of drinkt maar dat het qua gewicht en andere ontwikkelingen duidelijk achter loopt. Het voorbeeld geeft al aan dat bij stap 2 vaak extra expertise nodig is. De gezinsvoogd is wel op de hoogte van de wijze waarop de ontwikkeling bij meisjes en jongens verloopt, maar om te concluderen dat er echt sprake is van een ernstige achterstand of stoornis is het vaak nodig een gedragswetenschapper te raadplegen. Deze kan beter een inschatting maken als informatie zo concreet en compleet mogelijk is en de gezinsvoogd het een en ander heeft geverifieerd. In de praktijk betekent dit dat de gezinsvoogd het kind echt gezien en liefst ook gesproken moet hebben in de condities waar het kind meestal verblijft. Dus niet op kantoor maar bij het gezin thuis. Het moet daarbij gaan om normale condities. Dat betekent dat het bezoek niet altijd aangekondigd mag worden en het betekent ook dat de gezinsvoogd verder moet kijken dan de huiskamer waar de ontmoeting plaatsvindt (zie ook paragraaf 8.3).

Als naar aanleiding van stap 1 en 2 blijkt dat het kind zeer ernstig bedreigd wordt en er onvoldoende vertrouwen is dat de ouders voldoende kunnen willen opvoeden, er ook geen voldoende beschermende en compenseren krachten zijn moet de uithuisplaatsing of een verder strekkende maatregel overwogen worden. Ten overvloede: dat beslist de gezinsvoogd niet alleen. Intern wordt deze beslissing samen met een collega, leiding gevende of gedragswetenschapper genomen (met een voorkeur voor de twee laatstgenoemden) en uiteindelijk beslist de kinderrechter.

Stap 3 en 4

Stap 3 en 4 zijn de stappen met behulp waarvan de gezinsvoogd nagaat of er voldoende veranderingen plaatsvinden gedurende de OTS.

De gezinsvoogd kan de volgende situaties tegenkomen:

Het vertalen van de gewenste ontwikkelingsuitkomsten in werkdoelen en middelen op SMART-niveau lijkt geen haalbare kaart. In dat geval dient de gezinsvoogd eerst na te gaan of de doelen wel volgens het 'goed genoeg' criterium zijn geformuleerd.

Op grond daarvan of op grond van nieuwe informatie en ervaringen in de contacten met het gezin kunnen de werkdoelen aangepast en verbeterd worden. Het kan echter gebeuren dat ook deze 'goed genoeg' doelen niet haalbaar zijn voor het gezin. Bij LVG ouders en/of -kinderen zal dit regelmatig aan de orde zijn. De gezinsvoogd dient dan te kiezen uit een aantal beslissingen. De kernbeslissing 2 (uithuisplaatsing) is wellicht aan de orde of misschien zelfs wel kernbeslissing 3 (verderstrekkende maatregel). In het geval van LVG problematiek kan gedacht worden aan het invoeren van compenserende ondersteuning. Bijvoorbeeld maatschappelijk werk dat de dagelijkse routine in het gezin aanstuurt en bewaakt en een aantal verzorgingstaken van de ouders overneemt.

Een andere situatie is het uitblijven van verandering wat zich uit in het feit dat de doelen voortdurend niet gehaald worden. Zelfs na verschillende aanpassingen van de actieagenda met nieuwe termijn en 'tussenstappen' blijft verandering uit. In dat geval komen er verschillende soorten beslissingen in beeld. De schriftelijke aanwijzing bijvoorbeeld kan een hulpmiddel zijn de ouders tot verandering te brengen. Als dat niet tot resultaat leidt, komen verderstrekkende maatregelen in het verschiep. Bij dit alles moet wel nagegaan worden of de ontwikkelingsuitkomsten – door wat voor oorzaak ook - dichterbij gekomen zijn of zelfs zijn gerealiseerd. Uiteindelijk is dat het doel.

Bij de overgang van stap 3 naar stap 4 past de gezinsvoogd de goed genoeg-maatstaf toe. De basis van deze gedachte is dat hulpverleners bij beslissingen over veiligheid en ontwikkelingsuitkomsten niet moeten uitgaan van wat in hun opvatting een ideale opvoeding (situatie) voor dit kind zou zijn, maar dat ze zich oriënteren op wat 'goed' genoeg is voor dit kind binnen deze context. Dit betekent dat we voortdurend moeten zoeken naar de (onder)grens wat we aanvaardbaar vinden voor dit kind in deze situatie. Goed genoeg opvoeden is ook het erkennen dat je zelf niet (al-tijd) in staat bent om je kind te bieden wat het nodig heeft en daarvoor hulp en steun van anderen aanvaardt.

In de jaren vijftig ontwikkelde Donald W. Winnicott (1896-1971) het idee van de "good-enough mother" als tegenhanger van de 'perfecte moeder' die alle behoeften van het kind onmiddellijk vervult. Het begrip 'good-enough mother', gaat hand in hand met het begrip 'graduele onaangepastheid'. Hiermee wordt bedoeld op de mentale activiteit, waarbij de moeder zich steeds minder aanpast aan het kind en tegelijkertijd meer begrip opbrengt voor de oplossingen die het kind zelf vindt. In de psychotherapie vinden we de term 'goed genoeg ouderschap' terug als gezonde houding naar het kind. Ten tweede als een beeld waarin de ouder naar het kind afziet van de perfecte rol.

Om bij stap 4 middelen en doelen te formuleren die de basis kunnen zijn voor een opvoedingssituatie die 'goed genoeg' is, heeft de gezinsvoogd informatie nodig over indicaties en contra indicaties voor vrijwillige hulpverlening. Daarvoor is de geschiedenis van hulpverlening en interventies van belang. Dat geeft aan in welke mate het gezin van aangeboden hulp kan profiteren en daarmee wat

de slaagkans is voor toekomstige hulp. Het gaat om vragen als: welke hulp is ingezet?, wanneer is deze hulp ingezet?, wat was de inhoud van deze hulp en de frequentie? Wie gaf de hulp? Wat waren de resultaten? Wanneer er sprake is van een uithuisplaatsing moet de gezinsvoogd bovendien informatie hebben over (on)mogelijkheden tot terugplaatsing van het kind, nu en in de nabije toekomst.

7 Overige functies bij de uitvoering van de OTS

7.1 Indeling in functies vanuit de wet

Redenerend vanuit de wettelijke grond voor de ondertoezichtstelling, is de uitvoering van de maatregel te vatten in één functie, namelijk het beschermen van het kind respectievelijk het wegwerken van de grond van de maatregel.

De wet geeft in artikel 257:1 BW, lid 1 een iets concretere omschrijving van de uitvoering van de OTS.

'Het Bureau Jeugdzorg houdt toezicht op de minderjarige en zorgt dat aan de minderjarige en de met gezag belaste ouder hulp en steun worden geboden teneinde de bedreiging van de zedelijke of geestelijke belangen of de gezondheid van de minderjarige af te wenden.' En in lid 4 van dit artikel staat opgenomen: **het Bureau Jeugdzorg bevordert de gezinsband tussen de met het gezag belaste ouder en de minderjarige.'**

De uitvoering bestaat volgens deze bepaling uit drie functies, te weten:

1. Toezicht houden op het kind.
2. Realiseren en mobiliseren van hulp en steun voor kind en ouders .
3. Bevorderen van de gezinsband tussen kind en (met gezag belaste) ouder(s).

De wettelijke bepalingen over de OTS houden nog meer functies van het Bureau Jeugdzorg in. In enkele artikelen (261:1 BW tot en met 263:1 BW) regelt de wet de uithuisplaatsing van kinderen binnen de OTS. Voor een uithuisplaatsing is een beslissing van de rechter nodig (rechterlijke machtiging). Het voorbereiden van een uithuisplaatsing, vragen van een machtiging, het komen tot een indicatiebesluit en het begeleiden van kind en gezin tijdens de uithuisplaatsing is een belangrijke functie van het Bureau Jeugdzorg binnen de OTS, zij het dat dit niet bij alle OTS'en aan de orde is. Ongeveer de helft van alle onder toezicht gestelde jeugdigen is uithuisgeplaatst.

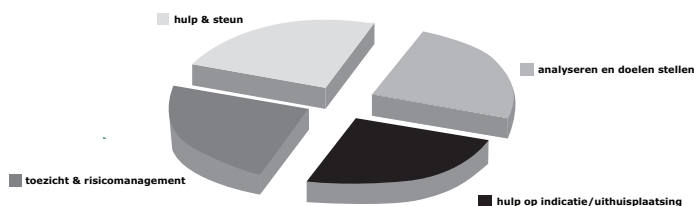
De Wet op de jeugdzorg bepaalt, dat het Bureau Jeugdzorg een indicatiebesluit moet geven voor veel soorten jeugdzorg. De gezinsvoogd heeft dus tot taak een indicatiebesluit voor te bereiden als in het kader van de OTS vormen van geïndiceerde jeugdzorg nodig zijn. De gezinsvoogd heeft bovendien de taak om het gezin bij te staan tijdens de uitvoering van die jeugdzorg. Tenslotte geeft de wet nog enkele specifieke regelingen voor de zogenaamde schriftelijke aanwijzing en voor noodzakelijke medische behandelingen van het kind.

Alles bij elkaar bevat de wet dus drie functies die voor iedere OTS gelden (toezicht, hulp en steun, het bevorderen van de gezinsband), alsmede een aantal activiteiten voor voorkomende gevallen.

7.2 Indeling in functies in de Deltamethode

De Deltamethode kent een indeling in functies die wel van de wettelijke bepalingen is afgeleid, maar waarin enkele eigen keuzen zijn gemaakt vanuit methodisch en didactisch oogpunt.

In de figuur in paragraaf 1.3 staat dat als volgt weergegeven:

Analyseren en doelen stellen

Het analyseren van de opvoedingssituatie en op basis van die analyse doelen stellen is in de Deltamethode een essentieel onderdeel bij alle OTS'en. Dit gebeurt in het werken met het 4-stappenmodel. Dit is in hoofdstuk 4 behandeld.

Toezicht en risicomanagement

Aan de functie toezicht houden hebben wij het risicomanagement gekoppeld. Deze functie is in hoofdstuk 6 uitgebreid besproken.

Hulp en steun

'Hulp en steun' is een belangrijke functie die de gezinsvoogd uitoefent in contact met de gezinsleden. Daar gaat een groot deel van deze methodebeschrijving over: op welke wijze biedt de gezinsvoogd hulp en steun en hoe maakt hij daarbij gebruik van de vaardigheden positioneren en engageren. De hulp en steun die de gezinsvoogd zelf aan de gezinsleden realiseert, is gericht op verandering in de opvoedingssituatie, zodanig, dat de bedreiging voor het kind wordt verminderd of afgewend. Dit wordt verder besproken in paragraaf 7.3.

Bevorderen van de gezinsband

'Het bevorderen van de gezinsband' wordt niet als een aparte functie omschreven. Het bevorderen van de gezinsband wordt uitgewerkt in diverse doelformuleringen, waar meerdere functies zich op richten. Als het kind thuis is, bevordert de gezinsvoogd de gezinsband door in werkdoelen de activiteiten van ouder en kind te benoemen en begeleiding te bieden bij de uitvoering daarvan. De werkdoelen zijn zodanig geformuleerd dat de ouders pedagogisch adequater ingaan op de ontwikkelingsbehoeften van hun kind. Het globale doel achter deze werkdoelen is het opheffen van de OTS, zodat de ouders weer het volledige gezag in de opvoeding gaan dragen. Een doelmatige uitvoering van de OTS vereist dat gezinsvoogden - liefst samen met het gezin - concrete doelen stellen die er op gericht zijn dat de bedreiging aantoonbaar minder wordt of verdwijnt en dat de pedagogische middelen die de ouders inzetten niet langer falen. Als het kind is uithuisgeplaatst, zijn de werkdoelen gericht op het mogelijk maken van de terugkeer van het kind. Als dat niet kan, maakt de gezinsvoogd een plan voor een stabiele opvoedingssituatie elders, waarbij ook de relatie met de ouders wordt geregeld.

Hulp op indicatie en uithuisplaatsing

In alle OTS'en maakt de gezinsvoogd een netwerkanalyse. Zie ook paragraaf 8.5. In de eigen leefomgeving van het gezin zijn in veel gevallen aangrijpingspunten te vinden voor opvoedingsondersteuning. Dit betreft zowel familie en bekenden van het gezin, als instanties zoals een sportvereniging of een buurthuis.

In veel OTS'en is het echter nodig vormen van geïndiceerde jeugdzorg in te schakelen, met als meest ingrijpende vorm een uithuisplaatsing van het kind. Als andere hulpvormen worden ingeschakeld heeft de gezinsvoogd ook tijdens de uitvoering van de geïndiceerde hulp en bij de afsluiting ervan een belangrijke taak en gaat hij na of de cliënt de hulp krijgt die nodig is. In de praktijk worden deze activiteiten doorgaans aangeduid als casemanagement.

Het inschakelen van hulp door derden, het voorbereiden en vragen van een indicatiebesluit voor jeugdzorg, het voorbereiden en vragen van een machtiging uithuisplaatsing en het volgen van de hulp tijdens de OTS vat de Deltamethode samen in één functie 'hulp op indicatie en uithuisplaatsing'. Dit wordt besproken in paragraaf 7.4.

7.3 Hulp en steun

De wet schrijft voor, dat binnen de OTS wordt gewerkt aan het herstel of verbeteren van de band tussen het kind en de ouders. Het Bureau Jeugdzorg moet het versterken van die band zelf ter hand nemen, net als het houden van toezicht op het kind. Het is dus onjuist om aan te nemen, dat alleen de zorgaanbieder dit behoort te doen.

De taak van het Bureau Jeugdzorg om hulp en steun te verlenen aan het kind en de ouders is een

belangrijk onderdeel van de Deltamethode Niet iedere vraag om hulp van een gezin behoort overigens tot de taak van de gezinsvoogd. Ouders die zich onmachtig voelen in de opvoeding van de kinderen kunnen met problemen kampen op veel levensgebieden. Voor de ouders kan het gaan om één geheel van met elkaar samenhangende problemen. Het is dan de taak van de gezinsvoogd om deze problemen te vertalen naar de vraag wat dit voor het kind betekent en naar wat er nodig is om de situatie voor het kind te verbeteren.

Het Bureau Jeugdzorg moet het kind beschermen tegen bedreigingen in de opvoedingssituatie én tegelijkertijd proberen dit te doen met behoud van de band tussen kind en ouders. De wetgever drukt hiermee een voorkeur uit voor het oplossen van de opvoedingsproblemen in en met het gezin boven een definitieve scheiding tussen de ouders en het kind. Opvoeden wordt in de Wet op de jeugdzorg primair als een taak van de ouders gezien. Ouders moeten, om deze zwaarwegende taak te kunnen waarmaken, hierbij worden ondersteund. Bij deze ondersteuning streeft men naar autonomie bij de ouders (het zgn. 'autonomiebeginsel') hetgeen inhoudt dat de ouders primair verantwoordelijk blijven voor de opvoeding, begeleiding en verzorging van de kinderen.

De vraag is hoe de nadruk op de autonomie van de ouders wordt gehanteerd als blijkt dat die autonomie leidt tot bedreiging van het kind. Als de ontwikkeling van de jeugdige ernstig wordt belemmerd, hoe lang geeft de gezinsvoogd de ouders dan het voordeel van de twijfel? Dit doet zich voor wanneer het kind is uithuisgeplaatst en in een pleeggezin verblijft of in een setting voor langdurige behandeling en opvoeding. De vraag is dan of de ouders 'in beeld' blijven en moet worden voortgegaan binnen het kader van de OTS, of dat een ontheffing moet worden gevraagd. Dit thema is besproken bij de kernbeslissingen binnen de functie toezicht en risicomanagement.

De hulp en steun is gericht op het wegnemen van de bedreiging voor het kind,- en daarmee op het opheffen van de grond van de OTS. De OTS is gericht op het veranderen van de opvoedingssituatie, zodanig dat het kind niet langer wordt bedreigd in zijn ontwikkeling. In de eerste plaats gebeurt dit door het kind en de ouders te ondersteunen bij het verbeteren van de situatie. De gezinsvoogd streeft naar het verbeteren van de opvoedingsrelatie tussen de ouders en het kind. In beginsel werken de ouders samen met de gezinsvoogd. Vrijwel alle ouders willen dat het goed gaat met hun kinderen en willen problemen met opvoeden en opgroeien het hoofd bieden. Als het lukt om binnen de OTS de ouders en het kind weer in staat te stellen zelfstandig dan wel met vrijwillige hulp verder te gaan, is dit het beste resultaat van de OTS.

Een OTS wordt echter uitgesproken, omdat het in dit gezin (naar verwachting) niet lukt om de problemen op te lossen zonder hulp of met vrijwillige hulp. Het gaat dus om gezinnen waar de bedreiging van het kind groot is, is verweven met hardnekkige gezinspatronen en waar de ouders moeite hebben om werkelijk te veranderen. Daardoor kan binnen de OTS een spanning ontstaan tussen het streven naar het versterken van de eigen kracht van het gezin aan de ene kant en de noodzaak het kind te beschermen aan de andere kant. De Deltamethode kan deze spanning niet wegnemen, omdat het hoort bij de kern van de OTS. De Deltamethode biedt wel methodische aanwijzingen om met die spanning om te gaan. Dit gebeurt door te leren schakelen tussen engageren (gericht op versterken van de gezinsleden) en positioneren (gericht op het stellen van grenzen ter bescherming van het kind). Het planmatig werken is hier eveneens op gericht: we bepalen een termijn waarbinnen verbeteringen moeten worden gerealiseerd. Lukt dat niet, dan worden andere stappen genomen, bijvoorbeeld het uithuisplaatsen van het kind.

ouders blijven verantwoordelijk voor veiligheid

De grote nadruk die de Deltamethode legt op de veiligheid van het kind en de noodzaak om in te grijpen als die veiligheid niet meer door de ouders kan worden gewaarborgd mag niet de indruk wekken dat het Bureau Jeugdzorg of de gezinsvoogd de verantwoordelijkheid voor die veiligheid van de ouders 'overnemen'. Veiligheid van het kind is primair de verantwoordelijkheid van de ouders. Zo gauw wordt gesuggereerd dat de veiligheid van het kind de verantwoordelijkheid van Bureau Jeugdzorg of gezinsvoogd is, kunnen ouders zich aan die verantwoordelijkheid onttrekken. Bureau jeugdzorg heeft de verantwoordelijkheid erop toe te zien of ouders voldoende kunnen waarborgen en grijpt in als dat niet het geval is.

7.4 Hulp op indicatie en uithuisplaatsing

7.4.1 Hulp op indicatie

In veel OTS'en is het nodig een of meer vormen van geïndiceerde jeugdzorg in te schakelen om de gewenste ontwikkelingsuitkomsten voor het kind te bereiken. De Wet op de jeugdzorg bepaalt, dat het Bureau Jeugdzorg een indicatie moet afgeven voor elke vorm van geïndiceerde jeugdzorg. Landelijk hebben de Bureaus Jeugdzorg afspraken gemaakt over de kwaliteitseisen waaraan deze indicatiebesluiten moeten voldoen⁸.

Als een indicatiebesluit is afgegeven, helpt de gezinsvoogd de gezinsleden om de hulp te realiseren. Voor diverse vormen van geïndiceerde hulp bestaan wachtlijsten. Een lange wachttijd bij een zorgaanbieder betekent, dat naar een alternatief moet worden gezocht, of dat oplossingen moeten worden bedacht om de wachttijd te overbruggen. De gezinsvoogd kan in belangrijke mate bijdragen aan het zo spoedig mogelijk laten starten van de hulp door directe afspraken te maken met de zorgaanbieder. Op uitermate praktische punten kan belangrijke tijd verloren gaan als de communicatie tussen de zorgaanbieder en de gezinsvoogd niet optimaal is. Dan kan het een tijd duren voordat het bericht, dat er een open plaats is, bij de gezinsvoogd komt en vervolgens weer een tijd voordat er een afstemmingsgesprek van ouders en kind met de gezinsvoogd en de zorgaanbieder plaatsvindt. Door directe afspraken over het uitwisselen van informatie en over de eigen bereikbaarheid van de gezinsvoogd, kan belangrijke tijd worden gewonnen.

De gezinsvoogd begeleidt de jeugdige en de ouders bij de start van de hulp op indicatie. Door een goede voorbereiding en op motivering gerichte communicatie vergroot de gezinsvoogd de kans, dat de gezinsleden de hulp aanvaarden en ervan kunnen profiteren.

Is de hulp op indicatie van start gegaan, dan ontstaat er - als het goed is - een eigen dynamiek tussen de hulpverleners van de zorgaanbieder en de gezinsleden. Dat is positief, want zonder die eigen dynamiek verandert er niets bij de jeugdige of het gezin. Hier ontstaat echter wel een opgave voor de gezinsvoogd en de zorgaanbieder gezamenlijk om het plan van aanpak van de OTS vast te houden. Dit vergt communicatie tussen de gezinsvoogd, de zorgaanbieder en de gezinsleden. De formele positie van de gezinsvoogd is hierbij wel van belang, maar het is in het algemeen niet effectief om uitsluitend vanuit een gezagspositie de zorgaanbieder tegemoet te treden. Daarmee zou de gezinsvoogd de genoemde eigen dynamiek tussen de gezinsleden en de zorgaanbieder miskennen. Anderzijds moet de gezinsvoogd wel het plan van aanpak overeind houden. Ook in de communicatie met de zorgaanbieder moet de gezinsvoogd dus een evenwicht vinden tussen engageren en positioneren (zie verder: paragraaf 7.3.3).

7.4.2 Uithuisplaatsing

De beslissing om een kind uit huis te plaatsen is de meest ingrijpende beslissing in de jeugdbescherming, zowel voor het kind als voor de ouders en de eventuele andere kinderen in het gezin. Om die reden vereist de wet een afzonderlijke beslissing door de rechter. Dit is de machtiging uithuisplaatsing. In een aantal gevallen start de OTS met een uithuisplaatsing. Bij het verzoek om het kind onder toezicht te stellen heeft de raad voor de kindbescherming dan tevens aan de rechter een machtiging uithuisplaatsing gevraagd. De machtiging geeft het Bureau Jeugdzorg de bevoegdheid het kind uit huis te plaatsen, ook als de ouders en/of het kind het daar niet mee eens zijn.

Als het kind thuis verblijft, kan het tijdens de uitvoering van de OTS alsnog nodig blijken - of: nodig worden door het verslechteren van de situatie - om het kind uithuis te plaatsen. Het Bureau Jeugdzorg vraagt dan apart aan de rechter een machtiging uithuisplaatsing. Het Bureau Jeugdzorg heeft de taak dit besluit voor te bereiden en het met de ouders en de jeugdige te bespreken. De gezinsvoogd bespreekt de beslissing tot uithuisplaatsing intern met de gedragsdeskundige en/of de teammanager.

8. Ten tijde van het schrijven van deze versie van de Deltamethode wordt landelijk een project uitgevoerd (VIB-traject) om de indicatiestelling beter te stroomlijnen en te onderbouwen.

7.4.3 Afstemming Gezinsvoogd en Zorgaanbieder

De gezinsvoogd krijgt met een zorgaanbieder te maken wanneer er sprake is van hulp op indicatie. Die zorg kan al aanwezig zijn als de gezinsvoogd start met de uitvoering van de OTS. Ook kan de gezinsvoogd tijdens de uitvoering van de OTS tot de conclusie komen dat geïndiceerde zorg noodzakelijk is. De gezinsvoogd zal dan een indicatie opstellen voor die hulp en zal ook betrokken blijven bij de uitvoering van die geïndiceerde hulp. Als de geïndiceerde zorg (deels) uithuisplaatsing van het kind betreft zal de gezinsvoogd zowel contact hebben met de minderjarige bij de zorgaanbieder als met de ouder(s) in de thuissituatie.

Kortom, bij de afstemming van GV en ZA gaat het om vier thema's:

- De overweging geïndiceerde zorg in te gaan zetten
- Het indicatiebesluit
- Het contact en de samenwerking met de zorgaanbieder
- Het contact en de samenwerking met de jeugdige en de ouder(s).

Wat de gezinsvoogd in dit kader moet doen, wordt voor een belangrijk deel gereguleerd door de bepalingen van de Wet op de Jeugdzorg over deze onderwerpen.

Hoe hij invulling geeft aan die wettelijke voorschriften ligt voor een belangrijk deel in het verlengde van de kern van de Deltawerkwijze. Ieder Bzj heeft in dit verband afspraken met zorgaanbieders in het werkgebied. In deze paragraaf komt beschrijven wij hoe die samenwerking er uit zou kunnen zien..

De beslissing tot geïndiceerde zorg/de indicatiestelling

Het inzetten van geïndiceerde zorg is in Deltatermen aan de orde wanneer er te weinig voortgang wordt geboekt met de gewenste ontwikkelingsuitkomsten en de gezinsvoogd verwacht dat geïndiceerde zorg die voortgang wel kan bewerkstelligen. Dat er te weinig voortgang is geboekt, zal terug te vinden zijn in de actie-agenda. Er zullen regelmatig afspraken staan die niet zijn nagekomen of uitgevoerd, waardoor de werkdoelen niet zijn gehaald die bij de betreffende gewenste ontwikkelingsuitkomst behoren .

De gezinsvoogd die het inzetten van geïndiceerde zorg overweegt, zal dit met het gezin en de jeugdige bespreken. Daarbij positioneert de gezinsvoogd: hij zal duidelijk maken dat het voor de ontwikkeling van het kind noodzakelijk is dat geïndiceerde zorg wordt ingezet. En tevens zal hij proberen om ouders en minderjarige het nut van de geïndiceerde zorg in te laten zien en hen daarvoor te motiveren (engageren). Voorafgaand aan het indicatiebesluit kan de gezinsvoogd contact hebben met de zorgaanbieder over de inhoud van het indicatiebesluit. Ook kan de cliënt voorafgaand aan het indicatiebesluit een informatief gesprek voeren bij de zorgaanbieder. Dit kan helpen de motivatie van de cliënt voor de geïndiceerde zorg te bevorderen (engageren).

De medewerking en instemming van ouders is met name bij uithuisplaatsing van groot belang. Wanneer ouders het daarmee oneens zijn, is de kans immers groot dat de jeugdige weerstand zal vertonen tegen de uithuisplaatsing. De gezinsvoogd zal daarom oog en oor moeten hebben voor alle emoties van de ouders en het kind die bij zo'n ingrijpende gebeurtenis naar boven komen. Hoe beter zij zich in dit proces gesteund voelen, des te beter zij in staat zullen zijn om hieraan mee te werken. Maar, in tegenstelling tot de situatie bij vrijwillige hulp, ook als ouders het niet eens zijn met de geïndiceerde zorg zal de gezinsvoogd deze zorg toch inschakelen als dat zijns inziens noodzakelijk is voor de gewenste ontwikkelingsuitkomst(en) van het kind. De gezinsvoogd positioneert als het ware het kind: voor diens ontwikkeling is het noodzakelijk dat geïndiceerde hulp wordt ingezet.

In 2007 is het Handboek Indicatiestelling Bureaus Jeugdzorg uitgekomen. Dat is afgeleid van de uitkomsten van het OCB-traject/het VIB-traject. Het is bedoeld voor alle Bzj-medewerkers in de Toegang die indicaties (moeten) opstellen. Het indicatiestellingsproces is nog niet afgestemd op de Deltawerkwijze van gezinsvoogden.

Het indicatiebesluit

De Wet op de Jeugdzorg spreekt over het besluit van Bz dat een cliënt is aangewezen is op zorg waar aanspraak op bestaat op grond van de Wet op de Jeugdzorg. Bureau jeugdzorg kan, conform artikel 5 van de Wet op de Jeugdzorg, indiceren voor jeugdzorg die door de provincie wordt gefinancierd (de provinciale zorgaanbieders), voor jeugd-ggz zorg, voor JJI-plaatsingen en – op termijn - voor zorg voor jeugdigen met een licht verstandelijke handicap.

Het uitvoeringsbesluit Wz spreekt over het indicatiebesluit. Dit besluit is het formele document waarin Bz vaststelt dat een cliënt is aangewezen op geïndiceerde jeugdzorg. Bureau jeugdzorg hebben een procedure voor de indicatiestelling. Meestal zal de gezinsvoogd de overweging tot geïndiceerde zorg voorleggen aan een multidisciplinair overleg dat het uiteindelijke indicatiebesluit (of: advies) afgeeft voor welke geïndiceerde zorg gekozen is.

Het indicatiebesluit bevat (Wz artikel 6, Uitvoeringsbesluit artikelen 18-20, AWBZ artikel 9.b.1):

- Een beschrijving van de (dreigende) problemen, de ernst en de mogelijke oorzaken daarvan
- De doelstelling van de geïndiceerde zorg
- De benodigde zorg (functiegerichte aanspraken)
- Duur en omvang van de zorg
- De verzilveringstermijn
- De aanbieder van voorkeur
- Eventueel advies over de noodzakelijke coördinatie van zorg (bij zorg door meerdere zorgaanbieders)

De gezinsvoogd zal de inschakeling van geïndiceerde zorg ook in zijn actieagenda opnemen. Artikel 43 van het Uitvoeringsbesluit Wz zegt over het Plan van Aanpak dat er onder andere in moet staan welke zorg voor jeugdige en ouders nodig is, met daarbij de samenhang van doelen van de OTS en doelen van de benodigde zorg

De Zorgaanbieder

De zorgaanbieders hebben een zorgplicht (Wz artikel 19). Zij zijn verantwoordelijk voor het verlenen van de zorg en stellen een (samenhangend, artikel 24, lid 3)) hulpverleningsplan op, in het verlengde van het Plan van Aanpak van de gezinsvoogd waarvan het indicatiebesluit deel uitmaakt. Hierover overlegt de zorgaanbieder met de gezinsvoogd (artikel 24, lid 4). Binnen 2 weken na het verstrekken van het indicatiebesluit aan de zorgaanbieder vindt een afstemmingsgesprek plaats tussen zorgaanbieder, cliënt en gezinsvoogd en eventueel andere betrokkenen over het zorgaanbod conform het indicatiebesluit en over eventuele wachttijd en mogelijke vervangende zorg. De gezinsvoogd let er in dat laatste geval goed op (toezicht!) of de vervangende zorg voldoende ondersteuning biedt om de veiligheid van de jeugdige te garanderen.

Tevens doet de zorgaanbieder mededeling aan Bz van de aanvang van de zorg, houdt zij Bz op de hoogte van de voortgang, verschaft zij Bz de gegevens die nodig zijn voor de evaluatie van de zorg, werkt zij mee aan die evaluatie en doet zij tot slot mededeling van de beëindiging van de zorg (artikel 20).

Casemanagement door de gezinsvoogd

Na het afgeven van het indicatiebesluit volgt de gezinsvoogd de uitvoering van de geïndiceerde zorg en bewaakt hij de vastgelegde doelen in het indicatiebesluit. De werkzaamheden die hier uit voortvloeien worden meestal aangeduid met de term casemanagement. Dit is in feite onderdeel van de functie 'toezicht houden', een van de functies die de gezinsvoogd moet uitoefenen.

De Wet op de Jeugdzorg bevat enkele bepalingen hierover. De gezinsvoogd moet:

- ouders en jeugdige ondersteunen bij het realiseren van de geïndiceerde zorg en motiveren bij het verzilveren van het indicatiebesluit (art. 10 lid 1, sub f),
- nagaan of het hulpverleningsplan van de zorgaanbieder aansluit bij het Plan van Aanpak van Bz/ de gezinsvoogd zelf (art 24 lid 4) en in overeenstemming is met het indicatiebesluit (art 24, lid 2),
- bevorderen dat een samenhangend hulpverleningsplan tot stand komt wanneer meerdere zorgaanbieders bij de zorg betrokken zijn (art. 10, lid 1 sub g),
- afspraken maken met cliënten en zorgaanbieder over de taakverdeling bij de uitvoering van

- het Plan van Aanpak,
- goed volgen hoe de verleende zorg verloopt en de cliënt bijstaan bij vragen over de inhoud van de zorg (art. 10, lid 1, h),
- de zorg evalueren op het effect (= de realisatie van de gewenste ontwikkelingsuitkomsten) (idem).

Samenwerking gezinsvoogd en zorgaanbieder

De genoemde casemanagementtaken van de gezinsvoogd en de zorgtaken van de zorgaanbieder nopen tot afstemming en samenwerking tussen gezinsvoogd en zorgaanbieder. Om die samenwerking en afstemming te bevorderen is het aan te bevelen dat beiden dezelfde doelen nastreven en een gemeenschappelijke taal spreken. Die taal kan worden gevonden in het 4-stappenmodel, waarin naar een kind wordt gekeken wordt vanuit het perspectief van ontwikkelingstaken- en vaardigheden, ontwikkelingsbedreigingen en gewenste ontwikkelingsuitkomsten.

De gezinsvoogd positioneert vanaf het begin het kind door het kader vast te stellen waarbinnen de zorgaanbieder aan de slag gaat met de behandeling van het kind. Dat kader wordt gevormd door de gewenste ontwikkelingsuitkomsten. De gezinsvoogd is degene die de zorgaanbieder vraagt zijn expertise aan te wenden om de in het Plan van Aanpak genoemde ontwikkelingsuitkomst(en) dichterbij te brengen, iets wat tot dan toe onvoldoende is gelukt. De gezinsvoogd is degene die de lijnen uitzet en acties afsprekt in verband met het 'wegwerken' van de gronden van de maatregel. De gezinsvoogd bespreekt daarom met ouders wat er in de thuissituatie moet gebeuren/veranderen om beëindiging van de geïndiceerde hulp/terugplaatsing mogelijk te maken.

De zorgaanbieder is de instantie die op verzoek van de gezinsvoogd een bijdrage levert/hulp uitvoert in het licht van de gewenste ontwikkelingsuitkomsten. De zorgaanbieder stelt daarbij de behandeldoelen vast, in termen van het opheffen of verminderen van stoornissen. Welke middelen en technieken de zorgaanbieder inzet om de behandeldoelen te bereiken is 'des zorgaanbieders'.

De globale taakverdeling tussen gezinsvoogd en zorgaanbieder kan als volgt in activiteiten 'vertaald' worden:

Gezinsvoogd	Zorgaanbieder
Bespreken keuzemogelijkheden met cliënt	Periodiek info aan gezinsvoogd verschaffen over aard en inhoud zorgaanbod
Verzenden indicatiebesluit naar zorgaanbieder	
Aanwezig bij 1e afstemmingsgesprek	Uitnodigen ouders, kind en gezinsvoogd voor 1e afstemmingsgesprek binnen 2 weken
Bemiddeling bij wachttijd	Idem over wachttijden zorgaanbod
Aanhangsel bij IB in geval van vervangende zorg	Info over vervangende zorg verschaffen aan gezinsvoogd

Doelen en hulpverleningsplan van de zorgaanbieder

De 'einddoelen' staan in het indicatiebesluit van Bzj, de gewenste ontwikkelingsuitkomsten en de daarvan afgeleide concrete werkdoelen staan in het Plan van Aanpak van de gezinsvoogd en de behandeldoelen staan in het hulpverleningsplan van de zorgaanbieder. Dit hulpverleningsplan van de zorgaanbieder moet in het verlengde liggen van het indicatiebesluit van Bzj en het daarvan afgeleide Plan van Aanpak van de gezinsvoogd.

Gezinsvoogd	Zorgaanbieder
Beoordelen hvplan	Opstellen hvplan in verlengde van IB en PvA
Onderhandelen met zorgaanbieder als hvplan niet in verlengde IB ligt	Versturen hvplan naar gezinsvoogd
Indien nodig afstemmingsgesprek regelen met meerdere zorgaanbieders	Coördinatie bij hulp door meerdere zorgaanbieder of bij meerdere aanspraken bij één zorgaanbieder

Volgen van de verleende zorg

Het is van groot belang dat de zorgaanbieder tijdig in voortgangsgesprekken met de gezinsvoogd communiceert over eventuele stagnatie in de behandeling of over gedrag van het kind dat de behandeling onmogelijk dreigt te maken. Immers door dat te doen, is de gezinsvoogd in een vroeg stadium op de hoogte van het feit dat de gewenste ontwikkelingsuitkomsten op deze manier niet dichterbij lijken te (gaan) komen.

Gezinsvoogd	Zorgaanbieder
Contactpersoon voor de cliënt	
Registreren aanvang zorg	Melden aanvang zorg per aanspraak
Voortgangsgesprekken met zorgaanbieder	Uitnodigen Bzj voor voortgangsgesprekken
Beoordelen intern evaluatieverslag zorgaanbieder en houden van evaluaties met cliënt en zorgaanbieder	Bespreken evaluatieverslag tijdens evaluatiebijeenkomst
Tijdig nieuw IB	

Tijdens de uitvoering van de geïndiceerde zorg spelen niet alleen doelen en middelen, maar ook allerlei praktische onderwerpen zoals: de inschrijving op een (nieuwe) school, kosten voor schoolreisjes en andere reiskosten, het regelen van dagbesteding van een jeugdige, het werven van geld bij fondsen, de uitwisseling van informatie tussen gezinsvoogd en zorgaanbieder etc.

Het is aan te bevelen dat het Bureau Jeugdzorg hierover duidelijke afspraken met zorgaanbieders maakt en die afspraken ook schriftelijk vastlegt. Dan hoeft de individuele gezinsvoogd immers niet steeds opnieuw deze zaken met de zorgaanbieder te bespreken

Eindevaluatie

Het werken met de actieagenda gaat tijdens de geïndiceerde zorg gewoon door. De geïndiceerde zorg, ingezet om de gewenste ontwikkelingsuitkomst(en) te bevorderen, maakt daarmee automatisch deel uit van het planmatig werken en evalueren van de gestelde doelen.

De gezinsvoogd is uiteindelijk beslissingsbevoegd inzake het beëindigen van de plaatsing.

Gezinsvoogd	Zorgaanbieder
Evaluëren verleende zorg	Uitnodigen Bz voor eindevaluatie
Voeren van eindgesprek met cliënt en ZA	Melden beleidsinformatie einde zorg aan Bz
Toetsen van resultaten met cliënt en ZA	
Nagaan van behoefte aan nazorg en faciliteren nazorg	

Bij alle samenwerkingsaspecten is de communicatie tussen Bureau jeugdzorg/gezinsvoogd en (behandelaar van de) zorgaanbieder van het grootste belang. Essentieel is een normale, respectvolle benadering van elkaar, iets wat ook element van de grondhouding van de gezinsvoogd jegens de cliënt dient te zijn. Daarbij past geen houding van Bz als 'politieagent die de wettelijke taak heeft een en ander te bewaken', noch een houding van de zorgaanbieder 'het toch beter te weten omdat men meer contact met het kind heeft'.

Specifiek: Pleegzorg

Een bijzondere vorm van geïndiceerde zorg is de pleegzorg. Bijzonder, omdat er bij pleegzorg sprake is van nog een partij: de pleegouders. De gezinsvoogd heeft niet alleen te maken met de ouders, maar tevens met de pleegouders (de opvoeders) en de pleegzorgwerker van de zorgaanbieder die de begeleider of coach is van de pleegouders.

De voorziening voor pleegzorg/de zorgaanbieder werft en selecteert de pleeggezinnen. Tevens zoekt de voorziening van pleegzorg op basis van de informatie van de gezinsvoogd een pleeggezin dat bij het kind past, de zogenaamde matching. Dit koppelingsvoorstel wordt voorgelegd aan de gezinsvoogd. De gezinsvoogd kan bezwaar hebben tegen de koppeling van een specifiek kind met een specifiek pleeggezin. In dat geval zal de voorziening, als ze het daarmee eens is, een nieuwe match maken van kind met een (ander) pleeggezin. (NB. Als zij er in onderling overleg niet uitkomen kan de gezinsvoogd zelfs besluiten een andere zorgaanbieder te kiezen).

Bij pleegzorg speelt na enige tijd altijd de vraag of het de hulpverleningsvariant (tijdelijke pleegzorg) blijft of dat er sprake zal zijn van de opvoedingsvariant (definitieve pleegzorg). Vanuit de ontwikkelingstaken van het jonge kind bezien is het van belang om deze keuze niet voortdurend uit te stellen en er naar te streven zo snel mogelijk duidelijkheid hieromtrent te geven. De wettelijke termijn waarop duidelijk moet zijn voor welke pleegzorgvariant uiteindelijk gekozen wordt is 1 jaar. Sommige voorzieningen stellen dat zij er naar streven om deze keuze na maximaal een half jaar te maken. Zij brengen nog een eerder keuzemoment aan: binnen twee maanden zou duidelijk moet zijn welke van de volgende opties gekozen wordt: (a) zo snel mogelijk terug naar huis (al dan niet met ambulante hulp), (b) voorlopig niet terug naar huis of (c) wellicht latere pleegzorg als opvoedingsvariant.

Een constructieve samenwerking tussen pleegouders, ouders, kind en pleegzorgbegeleider is belangrijk. De voorzieningen voor pleegzorg stellen zich meer en meer op het standpunt dat zij ook een taak hebben richting de ouders. Dat maakt de vraag naar afstemming met de activiteiten van de gezinsvoogd alleen maar sterker. Immers, de lagere caseload en de Deltamethode bieden gezinsvoogden meer tijd en mogelijkheden om direct contact met ouders en kind te hebben.

De onderlinge afstemming en taakverdeling tussen gezinsvoogd en zorgaanbieder/ pleegzorgbegeleider is in grote lijnen als volgt weer te geven:

- De zorgaanbieder heeft een taak richting de ouders waar het het welslagen van de pleegzorgplaatsing betreft. Ouders delegeren bij een pleegzorgplaatsing als het ware het opvoederschap, maar niet het ouderschap: zij blijven ouders. De zorgaanbieder heeft als taak om ouders te betrekken in hun rol als ouder ten opzichte van hun kind. Te denken valt aan het

- betrekken van ouders bij belangrijke gebeurtenissen in het pleeggezin (verjaardag, Kerstmis e.d.), het fungeren als voorbeeld voor de ouders e.d.
- De gezinsvoogd heeft een taak richting de ouders om hen te motiveren om de pleegzorgplaatsing toe te staan, hen te betrekken bij een mogelijke terugplaatsing, om overeenstemming te bereiken over wat daarvoor nodig is, om de terugplaatsing bij de ouders voor te bereiden (dit alles valt onder engageren), dan wel een meer definitieve plaatsing met de ouder(s) te bespreken (positioneren).
Als ouders de pleeggezinplaatsing op zijn minst kunnen verdragen is het voor het kind mogelijk om zowel loyaal te zijn aan de pleegouders als aan zijn ouders. Het voorkomt mogelijk loyaliteitsconflicten bij het kind, die niet zelden een pleeggezinplaatsing onder druk zetten.
 - Gezinsvoogd en zorgaanbieder werken samen richting de ouders als terugkeer naar het ouderlijk gezin geen reële optie meer is. Met elkaar werken zij dan toe naar het plaatsing in een pleeggezin in het kader van de opvoedingsvariant.

Met de pleegouders heeft de gezinsvoogd veel minder contact. Dat beperkt zich tot het afstemmingsgesprek bij de start van de pleeggezinplaatsing en de evaluatiegesprekken. Informatie over de (dagelijkse) voortgang komt in principe via de pleegzorgwerker bij de gezinsvoogd terecht.

Zeker bij de pleegzorg zijn er allerlei praktische situaties waarin per geval besproken en beoordeeld moet worden wie exact wat doet. Bijvoorbeeld: wie bepaalt of de ouder onbegeleid op bezoek kan bij kind/pleeggezin? En, als dat begeleid moet: wie neemt dan de begeleiding op zich van dat contact van ouder en kind, hoe ziet de begeleiding eruit en hoe en door wie wordt het voorbereid met ouders, kind en pleegouders? Het bijwonen van zo'n bezoek biedt voor de gezinsvoogd overigens een uitstekende gelegenheid om de interactie tussen ouder en kind te observeren en dat in te brengen in gesprekken over mogelijke terugplaatsing van het kind.

En ook hier weer geldt wat in paragraaf 5 gezegd is: van het allergrootste belang is een respectvolle communicatie tussen Bureau Jeugdzorg/gezinsvoogd enerzijds en zorgaanbieder/pleegzorgwerker anderzijds.

8 Fasen in de uitvoering van de ondertoezichtstelling

8.1 Inleiding

De derde manier om de uitvoering van de OTS te ontrafelen is het proces, het tijdsverloop. De uitvoering van de OTS kan worden ingedeeld in fasen. In dit hoofdstuk gaan we hier nader op in. In grote lijnen gaat het steeds om de beginfase waarin een plan wordt gemaakt (paragraaf 8.2 tot en met 8.4), een fase van planuitvoering (paragraaf 8.5) en een evaluatie van het plan (8.6). Daarna wordt een nieuw of bijgesteld plan gemaakt voor de dan volgende periode en begint de cyclus opnieuw, totdat bij evaluatie geconcludeerd wordt, dat de OTS kan worden beëindigd.

Vanuit de Deltamethode is de doelgerichtheid en de tijdelijkheid van het OTS-proces van belang. De Deltamethode is mede gebaseerd op een frequent contact van gezinsvoogd en gezin. In de beginfase is het uitgangspunt: tenminste 1 maal per week. Ook het werken met het netwerk is een belangrijk aspect van de Deltamethode.

Omdat toezicht en risicomanagement als een rode draad door de uitvoering van de OTS loopt, gaan we in de laatste paragraaf (8.7) specifiek in op de fasering van OTS waar het de functie toezicht en risicomanagement betreft.

8.2 De fase tot aan de start van de OTS

8.2.1 Voor de gezinsleden is de OTS niet het begin

Het gezin kampt al enige tijd met problemen met opvoeden en opgroeien en heeft te maken met verschillende instanties en hulpverleners. De afgelopen tijd is er een onderzoek geweest van de raad voor de kinderbescherming. De medewerker van de raad heeft met de ouders en de jeugdige besproken, dat de raad een maatregel gaat vragen. Voor de gezinsleden is dit spanningsvol. Ze kunnen het eens zijn met de noodzaak van een maatregel, of zich er juist tegen verzetten, maar meestal weten ze niet precies wat hen te wachten staat. Sommige ouders hebben al eerder ervaring met een kind dat onder toezicht gesteld is geweest, of zijn in hun jeugd zelf onder toezicht gesteld geweest. In dat geval bepalen hun ervaringen voor een belangrijk deel hun verwachtingen. De meeste gezinnen hebben die ervaring echter niet. Zij vormen zich een beeld op grond van de informatie van de raadsmedewerker, maar ook van wat ze horen in hun omgeving of zien in de media.

Het opvoeden van kinderen is in onze cultuur een 'kerntaak' in het leven van de ouders. Als daarbij grote problemen ontstaan, raakt dit zowel de ouders als de kinderen. De komst van de kinderbescherming betekent, dat de overheid ingrijpt en een deel van de verantwoordelijkheid van de ouders overneemt. Zelfs wanneer de ouders zelf vinden dat dit nodig is, kan het enkele feit dat er een maatregel komt nog kwetsend zijn. De gezinsleden kunnen tegelijkertijd de maatregel en de komst van de gezinsvoogd zien als steun en er de hoop uit putten dat de problemen met de komst van de gezinsvoogd zullen verminderen.

8.2.2 Voor de hulpverlening is de OTS niet het begin

Voordat de raad besluit een maatregel te gaan vragen, heeft de raad een plan gemaakt voor - en met - het gezin. In veel gevallen zijn er daarvoor al plannen gemaakt door hulpverleners. De OTS is een vervolg op deze eerdere plannen en op de evaluatie van die eerdere plannen. Het Bureau Jeugdzorg moet hierop aansluiten om te voorkomen, dat alles weer opnieuw wordt gedaan en ontdekt.

Aansluitende zorg betekent, dat het Bureau Jeugdzorg al moet beginnen met de voorbereiding van de uitvoering voordat de 'vorige' instantie, in dit geval de raad, stopt. De schakels in de keten van de jeugdbescherming moeten elkaar een stukje overlappen, zoals dakpannen moeten overlappen om lekkage te voorkomen. Het Bureau Jeugdzorg moet daarom afspraken maken met de raad over een naadloze overdracht, die vanuit de gezinsleden gezien logisch en begrijpelijk is.

De noodzaak van een naadloze aansluiting tussen de fase van de voorbereiding van de maatregel door de raad en de start van de uitvoering kan op gespannen voet staan met het recht van de gezinsleden op een oordeel van de onafhankelijke rechter. Als het Bureau Jeugdzorg al begint met de voorbereiding van de OTS, terwijl de rechter het verzoek nog kan afwijzen, kan dit de schijn wekken, dat alles al is beklonken. De Deltamethode zoekt de oplossing voor dit vraagstuk in goede communicatie met de gezinsleden. De ouders en de kinderen moeten voorgelegd krijgen, dat het gebruikelijk is dat de voorbereidingen al starten, maar dat de rechter daar in de uitspraak geen rekening mee zal houden. Hebben de gezinsleden na uitleg bezwaar tegen bepaalde stappen, zoals het aanwezig zijn van de beoogde gezinsvoogd ter zitting, dan moet van deze stappen worden afgezien. Naar verwachting zal dit in een minderheid van alle nieuwe maatregelen het geval zijn.

8.2.3 Toewijzen gezinsvoogd

Een nieuwe OTS komt bij Bureau Jeugdzorg binnen via stukken van de raad en de rechtbank. De teammanager bestudeert deze stukken en gaat na welke gezinsvoogd voor deze jeugdige het meest kan betekenen. De keuze bij deze matching kan worden beperkt door een volle caseload bij de meeste of alle gezinsvoogden. Dat maakt de speelruimte voor de keuze van gezinsvoogd kleiner, maar het blijft een keuze. De match tussen de gezinsvoogd en de gezinsleden is een van de belangrijke succesfactoren in de hulpverlening. Als er sterke argumenten zijn voor de keuze van een bepaalde gezinsvoogd, kan worden overwogen met deze gezinsvoogd te bezien of er ruimte kan worden gemaakt in andere lopende zaken. Daarbij moet uiteraard worden afgewogen, dat het overdragen van zaken aan anderen zoveel mogelijk moet worden beperkt. De keuze van gezinsvoogd is ondanks de soms geringe speelruimte wel een belangrijke eerste methodische keuze in de uitvoering van de OTS.

8.2.4 Voorbereiding door de beoogde gezinsvoogd

De beoogde gezinsvoogd bestudeert het rapport van de raad, het rekest en andere stukken in het dossier. Standaard wordt nagegaan of het gezin bekend is bij Bureau Jeugdzorg. Is dat het geval, dan vraagt de gezinsvoogd de informatie over het gezin op. De beoogde gezinsvoogd neemt contact op met de hulpverlener van Bureau Jeugdzorg die eerder contact gehad heeft met het gezin. De beoogde gezinsvoogd maakt een eerste inventarisatie van zorgpunten en sterke punten (stap 1 van het 4-stappenmodel) en maakt een eerste taxatie van de veiligheidssituatie van het kind.

8.2.5 De zitting van de kinderrechter

Volgens de Deltamethode gaat de beoogde gezinsvoogd naar de zitting, tenzij besloten wordt, dat dit niet gewenst is, omdat de gezinsleden er bezwaar tegen hebben en eerst de uitspraak van de rechter moet worden afgewacht.

Tijdens de zitting is de beoogde gezinsvoogd toehoorder. De gezinsvoogd stelt zich voor aan de gezinsleden en zegt: 'Als de rechter een maatregel uitspreekt, word ik uw gezinsvoogd. Om in dat geval goed en snel te kunnen beginnen, ben ik nu bij de zitting als toehoorder aanwezig.'

Na de zitting stelt de gezinsvoogd aan de gezinsleden voor alvast een afspraak te maken voor een kennismakingsgesprek, tenzij de gezinsleden eerst de uitspraak willen afwachten. In het laatste geval kondigt de gezinsvoogd aan, dat hij direct contact met hen zal opnemen in het geval er - ondanks verzet van de gezinsleden - toch een OTS wordt uitgesproken.

Op dit moment geeft de gezinsvoogd alvast een instellingsfolder en - afhankelijk van de situatie - de eerste informatie over wat er komen gaat. In het algemeen is de informatie die de gezinsleden

op dit moment kunnen opnemen echter beperkt. De omgeving van de rechtbank is ongewoon en het moment is spannend. Het is niet vreemd wanneer de meeste informatie langs de betrokkenen heen gaat en later opnieuw moet worden besproken.

8.2.6 Overdrachtsgesprek met de raad

De gezinsvoogd overlegt met de raadsonderzoeker over de aanpak tot nu toe en over de gewenste aanpak bij de start van de OTS.

In de Deltamethode past een overdrachtsgesprek van de raadsonderzoeker, de gezinsvoogd en de gezinsleden. De gezinsvoogd legt dit aan de gezinsleden voor. Het argument is, dat een dergelijk gesprek helpt voor een vlotte overgang van de raad naar de gezinsvoogd. De gezinsleden kunnen in dat gesprek ook vertellen met welke dingen van het raadsonderzoek en het raadsrapport zij het niet eens zijn.

Als gezinsleden veel kritiek hebben op de raad, kunnen zij van mening zijn, dat de gezinsvoogd niet moet luisteren naar de raad en met hen opnieuw moet beginnen. Op dit punt is het volgens de Deltamethode nodig, dat de gezinsvoogd zich positioneert. Bij voorbeeld met de volgende tekst:

‘In de OTS gaan we eraan werken, dat het thuis beter gaat. Als dat lukt, wordt u niet eindeloos beoordeeld op hoe het vroeger ging. In die zin krijgt u dus wel een nieuwe kans. Maar de OTS is niet uit de lucht komen vallen. Ik ben verplicht met de raad te spreken over hun rapport en hun onderzoek en ik heb dat nodig om goed te kunnen beginnen. Een gesprek met de raad waar u bij bent is een manier om precies van elkaar te weten hoe het gegaan is en hoe een ieder erover denkt’.

Het overdrachtsgesprek met de raad heeft tot doel de fase van onderzoek en voorbereiding af te sluiten en de fase van de uitvoering te laten starten. De raad kan de zorgen en sterke punten benoemen, zodat de gezinsvoogd een duidelijk startpunt heeft met de gezinsleden.

Het overdrachtsgesprek kan plaatsvinden bij de raad of bij het Bureau Jeugdzorg. Bij het gezin thuis ligt voor dit gesprek minder voor de hand, omdat de nadruk in het gesprek ligt op de overgang van de ene instantie naar de andere.

8.2.7 Multidisciplinair overleg

Over de start van de maatregel vindt binnen Bureau Jeugdzorg overleg plaats tussen de gezinsvoogd, de gedragsdeskundige en de teammanager. Afhankelijk van de interne rolverdeling kan dit ook zijn: tussen de gezinsvoogd en de praktijkleider of werkbegeleider. Belangrijk is, dat de maatregel wordt uitgevoerd door Bureau Jeugdzorg en niet door de gezinsvoogd alleen. Dit wordt duidelijk door een overleg met de leidinggevende erbij, waarin de aanpak wordt besproken. Inhoudelijk is een dergelijk overleg belangrijk, omdat bij de start de strategie moet worden doordacht. Een multidisciplinair overleg is daarbij belangrijk om de verschillende gezichtspunten en kennis te benutten voor een goede start.

8.3 De start van de OTS

In het eerste gesprek na de zitting ligt de nadruk op kennismaking. De gezinsvoogd geeft informatie over de maatregel, de rechten en plichten van zowel de gezinsleden als de gezinsvoogd en het Bureau Jeugdzorg en over de manier van werken. Ook al hebben de gezinsleden hierover reeds informatie gekregen van de raad, ter zitting en vanuit een folder, toch is het nodig alle informatie expliciet te bespreken. Het verstrekken van informatie is geen eenmalige handeling; het is een proces.

De gezinsvoogd spreekt in het begin van de maatregel zowel met de ouders als met de minderjarige. De manier van spreken met de minderjarige is vanzelfsprekend afhankelijk van de leeftijd van het kind. Kennismaken is echter altijd belangrijk, ongeacht de leeftijd van het kind. Ook met

een zeer jong kind kun je kennismaken.

Bij de start van de OTS staat in het rapport en het rekest van de raad voor de kindbescherming uit welke feiten en omstandigheden de bedreiging voor het kind bestaat. Deze feiten en omstandigheden vormen bij elkaar de grond van de OTS. De gezinsvoogd neemt dit als startpunt. Er vindt een persoonlijk gesprek plaats met de raad ter overdracht. De gezinsvoogd gaat na of de gegevens volledig zijn en maakt een onderscheid tussen enerzijds vaststaande feiten en anderzijds belevingsaspecten en vragen.

Als de informatie vanuit de rapportage niet volledig is, verzamelt de gezinsvoogd aanvullende informatie. Dit kan nodig zijn wanneer de informatie uit het raadsonderzoek is verouderd. Of juist doordat de fase van onderzoek bij de Raad zeer kort is geweest en de Raad nog niet aan alle aspecten van het gezinsfunctioneren aandacht heeft kunnen geven, zoals bij een VOTS het geval is. In deze situaties heeft de gezinsvoogd de taak aanvullende informatie te verzamelen over de feiten en omstandigheden die tezamen de bedreiging voor het kind vormen.

Met deze informatie gaat de gezinsvoogd in gesprek met de gezinsleden. De gezinsvoogd bespreekt de geconstateerde zorgen, feiten en omstandigheden op een open wijze met de gezinsleden. In het gesprek dat de gezinsvoogd met de ouders en jeugdige heeft, wordt een aantal zaken aangesneden. Het gesprek geeft de gezinsleden de gelegenheid te vertellen wat hun mening is over de maatregel, de onderbouwing van de maatregel en de feiten die erin genoemd worden. Gezinsleden worden uitgenodigd om aanvullende informatie te geven, en om te vertellen welke gegevens zij herkennen en welke zij bestrijden en hoe zij dit alles beleven. Op deze wijze kan een gesprek gebruikt worden als middel om de gezinsleden betrokken en actief te krijgen. Het gesprek geeft de gezinsvoogd de gelegenheid bepaalde feiten te benoemen en een koppeling te maken met de opdracht die de kinderrechter op basis van deze feiten aan de gezinsvoogd heeft gegeven. In dat opzicht kan de gezinsvoogd feitelijke informatie uit het rapport en rekest van de raad gebruiken voor de positionering. Het ter sprake brengen van de feiten die tot de OTS hebben geleid geeft de gezinsvoogd ook weer nieuwe informatie. De gezinsvoogd observeert namelijk de reactie van de gezinsleden en de mate waarin zij de problemen onderschrijven, bestrijden, bagatelliseren of ontkennen. En de gezinsleden kunnen nieuwe informatie geven over hoe bepaalde gebeurtenissen zijn verlopen, als patroon verlopen, etc.

Kortom: het ter sprake brengen van de feiten die de grond van de OTS hebben bepaald en doorgaans nog steeds bepalen is een belangrijk moment in het contact tussen de ouders en de gezinsvoogd. De gezinsvoogd gebruikt dit als een vorm van positioneren, omdat de rol, taak, plicht en verantwoordelijkheid van de gezinsvoogd ermee worden bevestigd. De reactie van de gezinsleden geeft de gezinsvoogd informatie over de bedreiging voor het kind én over aangrijpingspunten voor verandering. De gezinsvoogd gebruikt het ook om de gezinsleden te engageren. De gezinsleden worden uitgenodigd te reageren en mee te praten over het invullen van het plan van aanpak en van de werkdoelen die in de actie-agenda opgenomen worden.

De gezinsvoogd bezoekt het gezin thuis. In de loop van de OTS kunnen er ook gesprekken op andere locaties plaatsvinden, maar bij de start moet de gezinsvoogd het gezin ontmoeten in de eigen omgeving. Dit is nodig zowel voor het engageren als voor het uitoefenen van toezicht en risicomanagement. Vanuit oogpunt van engageren kan de gezinsvoogd zeggen:

'Ik ben geïnteresseerd in hoe het bij u thuis is. Het helpt mij uw opvoedingssituatie beter te begrijpen en beter aan te sluiten op uw vragen'.

Vanuit het oogpunt van toezicht en risicomanagement is het belangrijk, dat de gezinsvoogd ziet in welke omstandigheden het kind wordt opgevoed. De gezinsvoogd ziet dan ook niet alleen de woonkamer, maar ook altijd de slaapkamer van het kind (zie paragraaf 8.7.1). Hij kan bijvoorbeeld zeggen: 'De gezinsvoogd komt altijd bij u thuis. Het hoort bij de maatregel. Ook wil ik graag even de kamer van het kind zien. Ook dat helpt me de situatie beter te begrijpen'.

Op deze manier werkt de gezinsvoogd vanaf het begin zowel aan engageren en invoegen in het gezin als aan het verzamelen van informatie voor de analyse en het plan van aanpak. Ook positioneert de gezinsvoogd van meet aan vanuit de zorgpunten die reeds bekend zijn en vanuit eventuele nieuwe zorgelijke informatie.

In een aantal gevallen is er bij de start van de OTS tevens hulp op indicatie. Is dat het geval, dan

betreft de gezinsvoogd dit van meet af aan bij de planvorming. De gezinsvoogd overlegt met de zorgaanbieder over het plan. In het contact met de gezinsleden is het zorgaanbod voortdurend een belangrijk gespreksonderwerp. Het streven is een plan dat door de gezinsvoogd, de gezinsleden en de zorgaanbieder wordt onderschreven.

De gezinsvoogd heeft in de startfase frequent contact met het gezin. Het uitgangspunt is tenminste 1 keer per week. In de startfase is een hoge frequentie nodig, omdat gelijktijdig gewerkt wordt aan kennismaking/relatieopbouw, analyse en risicomangement en planvorming.

8.4 Het plan van aanpak

De Deltamethode werkt met een beperkt aantal formulieren. De kern bestaat uit het plan van aanpak en de evaluatie⁹. Het plan van aanpak volgt de logica van het 4-stappenmodel. De onderdelen A,B,C en D van het plan van aanpak komen overeen met deze vier stappen.

De gezinsvoogd maakt het plan van aanpak in samenwerking met de gezinsleden en met gebruikmaking van de informatie van anderen. Bij iedere stap is het belangrijk om zowel de feitelijke informatie te verzamelen als de visie van de gezinsleden en van personen rond het gezin.

- Stap 1: inventariseren, kan de gezinsvoogd uitvoeren op grond van het raadsrapport en de voorgeschiedenis van de OTS. Vanaf de start hoort daar wel bij de feitelijke aanvullingen van de gezinsleden zelf en hun visie op de genoemde zorgen en sterke punten.
- Stap 2: het vertalen van de zorgpunten naar ontwikkelingsbedreigingen voor het kind gebeurt door de gezinsvoogd samen met de gedragsdeskundige. Deze stap is de meest analytische en kan daardoor iets verder afstaan van de belevingswereld van de gezinsleden. Het moet echter zodanig geformuleerd worden, dat de gezinsleden het begrijpen en er commentaar op kunnen geven.
- Stap 3: het formuleren van gewenste ontwikkelingsuitkomsten. De gezinsvoogd doet dit in wisselwerking met de gezinsleden. De gezinsvoogd heeft hierover ideeën, maar de gezinsleden kunnen vaak heel goed zeggen wat goed zou zijn voor het kind. Het ene gezin zal dit in zeer algemene termen verwoorden, het andere zal concrete punten noemen. De gezinsvoogd formuleert dit onderdeel samen met de gezinsleden.
- Stap 4: het vertalen van de gewenste ontwikkelingsuitkomsten naar concrete werkafspraken voor de komende periode. Dit gebeurt eveneens door de gezinsvoogd samen met de gezinsleden.

Op deze manier bouwt de gezinsvoogd het plan van aanpak vanaf het eerste moment samen met het gezin op, waarbij zowel de informatie van de raad en de voorfase van de OTS worden gebruikt als de eerste gesprekken vanaf de kennismaking.

Bij het betrekken van de cliënt spreken we over gezinsleden. Daarmee bedoelen we zowel de ouders als de jeugdige. De gezinsvoogd betreft de jeugdige bij de kennismaking en de planvorming op een bij de leeftijd van het kind passende manier.

Kon de gezinsvoogd voorheen slechts weinig direct contact met het gezin onderhouden, in de Deltamethode werkt de gezinsvoogd rechtstreeks met het gezin. Daarmee komt de uitvoering van de OTS dichterbij te staan bij outreachende ambulante hulpvormen. In de Deltamethode kan het zorgaanbod bij voorbeeld goed worden ingezet voor het uitvoeren van effectief gebleken methoden voor specifieke problemen. Deze zijn dan tijdelijk en aanvullend op de contacten van de gezinsvoogd met het gezin. Het plan van aanpak besteedt expliciet aandacht aan de vraag of hulp op indicatie nodig is, dan wel reeds is ingeschakeld. Het inschakelen van hulp op indicatie maakt onderdeel uit van de actie-agenda. Is er reeds hulp op indicatie, dan worden de werkpunten voor de jeugdige, de ouders en de gezinsvoogd met betrekking tot de hulp op indicatie opgenomen in de actie-agenda van het plan van aanpak.

9. Bij de uitvoering van de OTS kunnen verschillende gestandaardiseerde vragenlijsten etc. gebruikt worden. In deze basisversie wordt daar verder niet op ingegaan en worden alleen de algemene formulieren besproken die voor alle OTS'en moeten worden gebruikt.

8.5 Fase van planuitvoering

Frequent contact met gezinsleden eerste half jaar

De Deltamethode is gebaseerd op de gedachte van leiding geven aan verandering. De OTS wordt ingezet om de opvoedingssituatie van het kind te verbeteren. Door te werken met concrete doelen en korte termijnen, wordt zichtbaar welke verbeteringen in het gezin haalbaar zijn. Bij deze benadering hoort een intensief contact van de gezinsvoogd met het gezin. De gezinsvoogd heeft zowel met de ouders als met de jeugdige zelf direct contact.

In deze contacten werkt de gezinsvoogd bewust en doelgericht aan de uitvoering van de werkgenda van het plan van aanpak. De gezinsvoogd is tevens voortdurend bezig met risicomanagement en is steeds alert op de veiligheid van het kind in het gezin.

De Deltamethode geeft geen vaste contactfrequentie, omdat dit varieert op basis van het plan van aanpak. Het uitgangspunt is dat ook in het eerste half jaar de gezinsvoogd gemiddeld 1 keer per week spreekt met een of meer gezinsleden.

Werken met het netwerk van het gezin

In de beginfase van de OTS stelt de gezinsvoogd het gezin voor om hun netwerk in kaart te brengen. Bij deze netwerkanalyse wordt nagegaan welke hulpbronnen er in de eigen leefomgeving van het gezin zijn en welke kunnen worden aangeboord om de opvoedingssituatie voor het kind te verbeteren. In de praktijk blijkt dat het verzamelen van informatie over mensen om het gezin heen op zichzelf al een kleine interventie is. Ouders en kinderen worden zich meer bewust van de mensen om zich heen en wat deze mensen voor hen betekenen, hebben betekend en kunnen betekenen. Samen met het gezinslid of de gezinsleden wordt een inschatting gemaakt van welke contacten in netwerk mogelijk een bijdrage kunnen leveren. Deze informatie wordt meegenomen bij de verdere invulling van het 4-stappenplan. Bij stap 1 uit het plan kan het netwerk of kunnen contacten uit het netwerk worden genoemd onder de sterke punten. En bij stap vier kunnen contacten van het netwerk worden ingeschakeld die een handje kunnen helpen bij het verwezenlijken van de doelen.

Het in kaart brengen en analyseren van het sociale netwerk vindt in veel gevallen plaats met de ouders van het gezin. Daarnaast kan ook met een jongere aan dit onderwerp worden gewerkt. Het netwerk van de jongere ziet er anders uit dan dat van de ouders. Het is een activerende bezigheid. Gezinsleden vinden het meestal leuk en het is weer een extra middel voor de gezinsvoogd om te engageren.

Er zijn twee redenen om een netwerkanalyse te maken. Ten eerste geeft zo'n analyse aan of, en waar zich de personen bevinden die voor de ouders of de jeugdige een ondersteunende en beschermende functie kunnen hebben. Uit de analyse blijkt of er sprake is van een netwerk en of de ouders of de jeugdige daar voldoende gebruik van maken. Ten tweede kan het netwerk dienen als informatiebron. Als de veiligheid van het kind in het geding is kan de gezinsvoogd niet volstaan met informatie die exclusief van de ouders komt.

In het plan van aanpak worden afspraken opgenomen ten aanzien van het netwerk. Bij voorbeeld het plan om het contact met een gezinslid of kennis te hernieuwen. Of om het kind aan te melden bij een club of vereniging.

Tijdens de uitvoeringsfase gaat de gezinsvoogd samen met de gezinsleden na of het lukt het netwerk van het gezin te gebruiken als bron voor het versterken van de opvoedingssituatie van het kind.

De gezinsvoogd neemt de contacten met het netwerk niet over van de gezinsleden, maar heeft wel een ondersteunende rol. Het werken met het netwerk van het gezin maakt daarom deel uit van de taak van de gezinsvoogd bij het uitvoeren van de maatregel.

Werken met het plan op tafel

Op verschillende plaatsen in het handboek is al weergegeven dat het in de Deltamethode van belang is dat de gezinsvoogd open en transparant met de gezinsleden praat over de actie-agenda en

de werkdoelen (zie onder andere hoofdstuk 4). De werkversie van de actieagenda is het 'plan op tafel'. Bij de uitvoering van de OTS zal de gezinsvoogd steeds aan de ouders vragen of zij bij een afspraak met de gezinsvoogd hun plan er bij willen pakken/hun plan op tafel willen leggen. Na iedere afspraak wordt het 'plan op tafel' geactualiseerd op basis van de nieuwe afspraken.

8.6 Evaluatie

Evaluatie is een vast onderdeel van planmatig werken. Het hoort bij het werken met een plan van aanpak. De gezinsvoogd werkt samen met de gezinsleden doelgericht aan de punten van de werkagenda. In de Deltamethode evalueert de gezinsvoogd regelmatig samen met de gezinsleden de voortgang van de afgesproken werkagenda. Er vindt dus gedurende de looptijd van de OTS meer dan eens een tussentijdse evaluatie plaats. Hoe vaak dit gebeurt, is mede afhankelijk van de looptijd van de gemaakte afspraken. Aan het eind van het jaar is een evaluatie verplicht

Bij de start van hulpverlening is er een goed geregeld besluit in de vorm van het indicatiebesluit van het Bureau Jeugdzorg. De afsluiting krijgt soms minder aandacht, maar dat is niet terecht. Als binnen de OTS hulp op indicatie is ingeschakeld ten behoeve van specifieke doelen, evalueert de gezinsvoogd met de zorgaanbieder en het gezin het verloop van deze hulp. Voor een eventuele verlenging van de OTS is de evaluatie nodig om te weten wat wel en niet bereikt is. Daaruit volgt de vraag waaruit de grond voor de OTS op dat moment nog bestaat en voor welke punten een verlenging noodzakelijk is. Ofwel de doelen zijn gehaald en dan kan de afsluiting door de gezinsvoogd gebruikt worden als een kans om het gezin positieve feedback te geven. Wat er ook aan de hand is, dit is het gezin toch maar gelukt. Ofwel de doelen zijn niet gehaald en dan is een evaluatie en een bijstelling van het plan van aanpak op dit punt nodig.

Een positief verloop van de maatregel leidt ertoe, dat geleidelijk aan het aantal zorgpunten afneemt, zodat uiteindelijk de OTS kan worden opgeheven. In sommige gezinnen is het bij de start van de OTS evident, dat de maatregel nodig is, maar verbetert de situatie in de eerste maanden aanzienlijk. De gezinsleden profiteren van de geboden hulp en steun en gaan (weer) open staan voor hulpverlening. Het Bureau Jeugdzorg moet goed onderzoeken of dit een voldoende grondige verandering is, of dat het slechts gaat om goede voornemens die weinig kans van slagen hebben. Als het gezin werkelijk (weer) verder kan met vrijwillige hulpverlening, is dat reden om de OTS op te heffen. Dat kan aan het eind van het jaar door geen verlenging te vragen. Het kan ook door tussentijds opheffing van de OTS te vragen aan de kinderrechter. Een tussentijdse opheffing kan door de gezinsvoogd met de ouders worden besproken als een manier van 'empowerment': het gaat zo goed, dat jullie weer zelf alle verantwoordelijkheid over de opvoeding kunnen dragen. Het bovenstaande houdt in, dat het einde van de OTS niet altijd samenvalt met het einde van hulpverlening. De hulpverlening kan in een vrijwillig kader worden voortgezet om de gewenste ontwikkelingsuitkomsten voor het kind volledig te bereiken.

Het Delta-format voor de evaluatie is eenvoudig van opzet. Opgenomen moet worden welke nieuwe feitelijke informatie er is, welke punten zijn verbeterd volgens de gezinsvoogd en welke punten zijn verbeterd volgens de gezinsleden. De gezinsvoogd bereidt het evaluatiegesprek voor en vult de evaluatie samen met de gezinsleden in (zie verder: kernbeslissing 3 in hoofdstuk 6).

8.7 Toezicht en risicomanagement in de verschillende fases van de OTS

In hoofdstuk 6 is al vermeld dat toezicht en risicomanagement gedurende de gehele looptijd van de OTS moet worden uitgevoerd, vanaf de start tot en met de beslissing over opheffen van de maatregel.

De gezinsvoogd moet tijdens de gehele OTS kunnen schakelen van engageren naar positioneren én

naar het instellen van nader onderzoek naar feiten en gebeurtenissen in het gezin. Omdat deze functie zo centraal is, besteden we er expliciet aandacht aan vanuit de invalshoek 'fasering van de OTS'.

8.7.1 Bij de start van de OTS

In gesprekken bij de start van de OTS onderzoekt de gezinsvoogd de mogelijkheden om samen met de gezinsleden maatregelen te bedenken om de veiligheid van het kind te waarborgen. Als het lukt om samen met een ouder van een jong kind te bedenken dat de ouder bijtijds iemand inschakelt, voordat er uit onmacht escalatie ontstaat, kan er winst geboekt worden zowel in het versterken van de eigen kracht van het gezin als in de veiligheid van het kind.

Als het de gezinsvoogd niet lukt om hierover afspraken te maken met het gezin, dan leidt dit tot de conclusie dat de gezinsvoogd aanvullende maatregelen moet nemen om de veiligheid van het kind te waarborgen. Tevens dient zich de vraag aan waarom het niet lukt om afspraken te maken en wat de gezinsvoogd zou kunnen doen om de ouders wél te engageren. Hebben de ouders weinig (verstandelijke) mogelijkheden? Zijn ze door eerdere ervaringen afwachtend of zelfs vijandig? Het kan ook zijn dat het de gezinsvoogd niet gelukt is de juiste toon te treffen, bijvoorbeeld doordat hij teveel van het positioneren is uitgegaan.

De start van de OTS is cruciaal voor het organiseren van het risicomanagement. De gezinsvoogd heeft de informatie uit het raadsrapport en het rekest en het gezin weet dat de gezinsvoogd hiermee van start gaat. De gezinsvoogd start niet 'blanco'; het gezin ook niet. Direct aansluitend op de kennismaking is een logisch moment om te spreken over de voor het kind bedreigende factoren in het gezin. Het spreken met het gezin over de veiligheidsrisico's voor het kind geeft de gezinsvoogd extra informatie over de risico's. Als de aanleiding voor de maatregel en gebeurtenissen die zeker zijn door de ouders worden ontkend, verhoogt dit gebrek aan inzicht in de problematiek of de afweer het risico op herhaling. Maar als de ouders de problemen onderkennen die tot de OTS hebben geleid kan de gezinsvoogd dit als beginpunt gebruiken voor het maken van afspraken over risicomanagement. Dit kan door aan het gezin te vragen wat hun visie is (onderdeel van stap 1 in het 4-stappenmodel) en wat er volgens hen moet gebeuren om herhaling van mishandeling of verwaarlozing te voorkómen.

De gezinsvoogd onderzoekt samen met de ouders de realiteit en de werkbaarheid van hun voorstellen. Dit door het concreet te maken en door te spreken in welke situatie het fout kan gaan. Gaat het bijvoorbeeld om een ouder die het kind slaat in een escalatie, dan gaat de gezinsvoogd samen met de ouder na op welke momenten van de dag en op welke plaats deze escalaties voorkomen. Hiervoor kan het Dagelijkse Routine Interview gebruikt worden (zie paragraaf 5.2.4). Behalve het tijdstip en de plaats is de opvolgende interactie het belangrijkste gespreksonderwerp. Het doorbreken van een escalatie vereist ingrijpen in een vroeg stadium. Als de ouder de escalatie kan zien aankomen, wordt het mogelijk iets te bedenken om dit in een vroeg stadium te stoppen. Misschien is er iemand in de directe omgeving van het gezin, die de ouder kan bellen. Misschien kunnen ouder en kind - bij een niet meer zo heel jong kind - een afspraak maken over hoe een escalatie kan worden voorkomen.

Als het lukt om samen met het gezin te onderzoeken in welke situaties er een risico voor het kind ontstaat en met welke praktische ingrepen die risico's kunnen worden beperkt, geeft dit een goede basis voor zowel risicomanagement als voor de samenwerking tussen het gezin en de gezinsvoogd.

Bij de start van de maatregel kan de gezinsvoogd enkele regels introduceren met betrekking tot zijn onderzoeksmogelijkheden en met betrekking tot de veiligheid van het kind. De gezinsvoogd zegt tegen de gezinsleden: 'U vindt de veiligheid van uw kind belangrijk. Ik vind de veiligheid van uw kind belangrijk. Ik hoop, dat we samen kunnen werken om de veiligheid van uw kind te garanderen. Ik moet u zeggen, dat ik altijd moet letten op mishandeling, verwaarlozing en misbruik van kinderen. We gaan ervan uit, dat er niet meer aan de hand is dan in het raadsrapport staat beschreven. En dat we door daaraan te werken die problemen kunnen verminderen. Maar áls bij mij berichten komen over mishandeling, dan moet ik dat melden bij mijn teamleider en moet ik onderzoek instellen. Ik zeg dit niet alleen tegen u, ik moet dit zeggen bij iedere OTS. De veiligheid van het kind staat voorop'.

De gezinsvoogd spreekt bij de start van de OTS met de ouders én met het kind. Op welke manier dit laatste gebeurt is uiteraard afhankelijk van de leeftijd van het kind. Maar de gezinsvoogd moet weten wie het kind is, moet het kind zien en spreken. Toezicht houden op het kind kan niet zonder contact. De kennismaking met het kind is even belangrijk als de kennismaking met de ouders. Bij het maken van een afspraak houdt de gezinsvoogd rekening met de vraag of het kind thuis is en bespreekt dit met de ouders. Is het kind toch niet aanwezig, dan kan het gesprek met de ouders wel gevoerd worden, maar dan wordt de volgende afspraak gemaakt met extra nadruk op de aanwezigheid van het kind. De gezinsvoogd spreekt in het begin van de OTS met het kind zonder de aanwezigheid van de ouders; dit geldt voor kinderen vanaf de basisschoolleeftijd. Aan het begin van de OTS vertelt de gezinsvoogd de ouders en het kind, dat dit de normale manier van werken is. Daarmee creëert de gezinsvoogd een open verbinding met het kind. Als zich later nieuwe problemen voordoen, kan de gezinsvoogd gebruik maken van deze verbinding om rechtstreeks met het kind te praten, bijvoorbeeld over signalen van mishandeling.

In Engeland is een kinderbeschermers verplicht om de slaapkamer van het kind zelf te zien bij het eerste huisbezoek. De slaapkamer geeft de gezinsvoogd informatie over de eigen ruimte van het kind. Als het een klein kind betreft, wordt zichtbaar of er basisvoorzieningen zijn voor het kind. En hoewel een dergelijke verplichting in ons land niet is vastgelegd, kan het Bureau Jeugdzorg wel degelijk het besluit nemen dat het zien van de slaapkamer een vast onderdeel is van de werkwijze van de gezinsvoogd. De gezinsvoogd kan bij het eerste gesprek na de kennismaking zeggen: 'Het is verplicht dat ik de slaapkamer van het kind even zie. Dat vind ik ook leuk, want dan krijg ik een goed beeld. Maar het is ook voorschrift. Wilt u me de slaapkamer wijzen?' Het rondje door de kamer is niet noodzakelijkerwijs een confronterend inspectiebezoek. Het kan luchtig en het kan aanleiding zijn tot een positief leuk gesprek dat engagerend werkt.

VOORBEELD (GEZINSVOOGD MET MOEDER).

'Kijk eens aan zeg! Jullie Tessa heeft een prachtig kamertje! Zat dat er al of hebben jullie het zo laten verbouwen?'

.....

'Nou en dat is leuk! Allemaal tekeningen. Door wie zijn die gemaakt?' (Moeder legt uit dat de leerlingen uit groep drie waar haar dochter inzit die tekeningen hebben gemaakt toen haar dochter lange tijd ziek was).

'Leuk hoor. Vind Tessa het leuk op school'? Et cetera.

Dingen die niet in orde zijn en die de veiligheid en het belang van het kind kunnen bedreigen kunnen maar het beste direct aan de orde worden gesteld.

'Die strips en die schoenen lijken me niet echt van Tessa' ... 'Wat zeg je, die zijn van John?' Gebruikt die dit kamertje ook? (Moeder legt uit dat de 14- jarige John, beneden zijn kamertje heeft maar dat dat in het weekend niet zo handig is als hij daar slaapt. Want het wordt nog al eens laat en het gaat er wel eens wat luidruchtig aan toe).

'Ja ik vind het heel goed dat je aan John zijn nachtrust denkt maar ik vind het voor Tessa niet goed als ze dan met John, die al een grote jongen aan het worden is, haar kamer deelt'.

In onze samenleving hebben verschillende personen en instanties informatie over hoe het met een kind gaat. Als het thuis niet goed gaat met een kind in de basisschoolleeftijd, 'weten' doorgaans veel mensen daar iets van. De gezinsleden, familieleden, vriendjes of vriendinnetjes. De school, de huisarts, politie, hulpverleningsinstellingen. De gezinsvoogd moet toegang hebben tot deze mensen en instanties. Het betrekken van het netwerk rond het gezin dient overigens niet alleen een onderzoeksdoel; het is tevens een belangrijke manier om de opvoedingssituatie te versterken. De gezinsvoogd moet bij de start van de OTS de ruimte creëren om over het kind en de op-

voedingssituatie van het kind te kunnen communiceren met de omgeving. Dit kan voor de ouders bedreigend zijn, maar het is beter dit in het begin duidelijk te maken. Als de gezinsvoogd dat niet doet en het moet gaan bespreken op het moment, dat er in de loop van de OTS signalen komen, is het veel moeilijker dit te bespreken met de gezinsleden.

Als hulpmiddel bij de inventarisatie van dit thema kan de gezinsvoogd in stap 1 van het 4-stappen-model het formulier Veiligheid in het gezin gebruiken.

FORMULIER VEILIGHEID IN HET GEZIN

Veiligheid in het gezin (invullen samen met gezinsleden)

Naam gezin:

Datum aanvang hulp:

Naam gezinsmedewerker:

Datum invulling:

Ruimte om beschermd te wonen (huisvesting, inrichting, kleding, voeding, hygiëne)

Sterk:

Verbeterpunten:

Regelmaat in het leven van alledag (beschikbaarheid ouders, dagelijkse routine, slaaptijden, eten)

Sterk:

Verbeterpunten:

Lichamelijke en psychische veiligheid (veilige woonomgeving, bieden en respecteren van grenzen)

Sterk:

Verbeterpunten:

Opvoeding gericht op leren en ontwikkeling (leermogelijkheden bieden, aansluiten bij niveau kinderen)

Sterk:

Verbeterpunten:

Beschikbaarheid van sociale steun (mogelijkheden om terug te vallen op familie, burens, kennissen)

Sterk:

Verbeterpunten:

8.7.2 Tijdens het verloop van de OTS

Gezinsvoogden brengen bij ouders en kinderen ter sprake wat zij waarnemen, welke feiten ze kennen en vooral ook: wat ze niet weten en kunnen zien. De reactie van de gezinsleden en de wijze waarop zij vervolgens gaan communiceren is uitermate indicatief. Als zij de zorg van de gezinsvoogd begrijpen of zelfs kunnen delen, dan is dat mogelijkwijs een eerste teken van veiligheid. Snappen ze het niet of vervallen ze in ontkenning, dan gaat het sein op rood.

Gezinsvoogd John bespreekt met gedragswetenschapper Els zijn twijfels over de risico's in gezin De Vries. Wat vindt Els ervan: in een grote woonkeuken loopt regelmatig een tweeling van 4,5 jaar rond. De keuken is heel gezellig, maar vaak een chaos. Naar goed mediterraan gebruik staan er altijd wel een aantal grote pannen op de kingsize fornuis te pruttelen. 'Laatst was ik er en toen stond een van de tweeling op een heel klein krukje in een pan bouillon te roeren en de moeder was aan de telefoon. Dat is toch levensgevaarlijk, Els?' Els is het met John eens, maar de vraag is nu HOE gevaarlijk het is. 'Heb je het er met die moeder over gehad?' vraagt Els. En dat is een heel goede benadering. Stel dat de moeder schrikt van John's observatie en iets zegt als: 'Oh ik heb dat helemaal niet gezien. Wat erg! Dan werpt dat een ander licht op de risico's, dan een reactie als: 'Ja, maar de kinderen zijn zoet. Doen geen kwaad'.

De gezinsvoogd is gericht op de werkdoelen uit de actieagenda/de werkagenda. Tegelijkertijd blijft hij alert op de veiligheid van het kind en op de gehele opvoedingssituatie. De afspraken over veiligheid voor het kind en over de grenzen die de gezinsvoogd aan de opvoedingssituatie stelt, maken onderdeel uit van het plan van aanpak waarmee de gezinsleden en de gezinsvoogd aan de slag gaan. Het zijn vaste punten in de gesprekken met de gezinsleden.

Het komt voor, dat gedurende de looptijd van de OTS de opvoedingssituatie verslechtert door nieuwe levensgebeurtenissen, het verergeren van een ziekte of stoornis van een gezinslid of externe oorzaken, waardoor het gezin verder ontregeld raakt. De bedreiging voor het kind kan daardoor toenemen, waardoor meer ingrijpende maatregelen nodig zijn. Dit kan zijn: extra afspraken, inschakelen van meer intensieve hulp op indicatie tot en met het uit huis plaatsen van het kind. De gezinsvoogd signaleert een dergelijke terugval in de eigen contacten met de gezinsleden.

Daarnaast blijft de gezinsvoogd alert op signalen uit de omgeving van het kind. Als er tijdens de OTS een signaal of een melding komt van (vermoede) mishandeling of verwaarlozing van het kind, moet de reactie hierop aan dezelfde maatstaven voldoen als de afhandeling van een melding bij het AMK of een zorgmelding bij de 'voor deur' van het Bureau Jeugdzorg. Het is niet voldoende dat de gezinsvoogd het 'meeneemt' in de reguliere contacten met het gezin.

Achter een op het eerste gezicht onbeduidend of onduidelijk signaal kan een ernstige situatie schuilgaan. Een op het oog zeer alarmerende melding kan op weinig of niets gebaseerd blijken te zijn. In beide gevallen is nader onderzoek nodig. Dit moet gebeuren op korte termijn, juist omdat op voorhand niet duidelijk is op welk risico voor het kind de melding wijst. De gezinsvoogd is niet 'vanzelf' geschoold en toegerust om een onderzoek in te stellen naar aanleiding van een signaal of melding.

De eerste stap is het op de juiste manier doorvragen bij de melder over wat precies heeft geleid tot een melding op dit moment. Het bespreken van de melding met het gezin is een belangrijk moment, waarop opnieuw de risico's voor het kind in kaart gebracht worden en waar gezocht wordt naar afspraken over veiligheid.

Eventuele meldingen van mishandeling of verwaarlozing worden door de gezinsvoogd bovendien direct besproken met zijn leidinggevende, zodat een passend aanvullend plan gemaakt kan worden. Tijdens de OTS kunnen zich nieuwe feiten en omstandigheden voordoen, die de bedreiging voor het

kind (weer) vergroten. Is dat het geval, dan is dat reden de OTS voort te zetten. Het is dus niet zo, dat de OTS uitsluitend gericht is op de feiten en omstandigheden die in het rekest aan de rechter bij de start van de OTS genoemd werden. De gezinsvoogd start wel met die punten, maar toezicht en risicomanagement zijn gericht op de actuele opvoedingssituatie van het kind, inclusief nieuwe gebeurtenissen (zie: hoofdstuk 6, kernbeslissing 1). De communicatie met het gezin over veiligheid (zie hoofdstuk 9) speelt hierbij een cruciale rol.

Tijdens de OTS kan er een melding komen van derden over mogelijke mishandeling of over nieuwe feiten m.b.t. ernstig probleemgedrag van de jeugdige. Binnen Bureau Jeugdzorg moet er een heldere route zijn voor het afhandelen van dergelijke meldingen. In de meeste Bureaus Jeugdzorg worden meldingen bij het AMK en zorgmeldingen in de toegang (de voordeur) van Bureau Jeugdzorg doorgestuurd naar de gezinsvoogd in alle gevallen dat er van een OTS sprake is. Dat betekent, dat de afdeling gezinsvoogdij/jeugdbescherming de verantwoordelijkheid heeft om de melding te onderzoeken en zonodig passende maatregelen te nemen. Onderzocht moet worden welke feiten en omstandigheden aan de melding ten grondslag liggen. Daarnaast moet worden onderzocht of het gaat om vermoedens, of om harde feiten. Belangrijk is dus op welke bronnen de informatie is gebaseerd (wie is de melder, hoe weet de melder dit alles). Er moet een taxatie worden gemaakt van de gezinssituatie in het licht van de gemelde feiten (zie hiervoor hoofdstuk 6, paragraaf 3). Kenmerkend voor het werk van de gezinsvoogd is de combinatie van: enerzijds het onderzoeken en analyseren van bovenstaande factoren in een melding van derden en anderzijds hulp en steun aan het gezin bieden en betrokkenheid tonen aan de ouders en het kind. Dit vereist regelmatig 'schakelen' tussen engageren, onderzoeken en positioneren.

8.7.3 Afsluiting OTS

De functie toezicht en risicomanagement komt in de afsluitende fase van de OTS aan de orde bij het nemen van kernbeslissing 3: beëindigen, verlengen of omzetten van de OTS. In hoofdstuk 6 is hier uitgebreid op ingegaan.

9 Communiceren en observeren

9.1 Inleiding

Dit hoofdstuk beschrijft de basisaspecten van het communiceren van de gezinsvoogd met de gezinsleden. Ten dele is dit basiskennis, die echter niet in alle gezinnen gemakkelijk toepasbaar is. Voor een ander deel gaat het om de toepassing van de uitgangspunten en de visie van de Deltamethode. Naast de basisaspecten gaan we in de laatste paragraaf dieper in op het communiceren over veiligheid.

Om goed te luisteren en te communiceren is een aantal basale gesprekstechnieken vereist. Vrijwel elke zorg- of hulpverleningsgerelateerde opleiding besteedt er aandacht aan. Dat leidt gemakkelijk tot het idee het toepassen van deze technieken eenvoudig is. Niets is minder waar. Uit video-opnamen die in de dagelijkse praktijk van de jeugdbescherming werden gemaakt blijkt dat deze technieken maar spaarzaam en soms in het geheel niet worden aangewend. Soms grijpen gezinsvoogden te snel naar 'het gezag'. Het gebeurt ook dat gezinsvoogden zoveel (tijds)druk ervaren, bijvoorbeeld dat er zoveel problemen tegelijkertijd spelen, dat ze de fase van het luisteren overslaan. De volgende algemene gesprekstechnieken zijn van belang.

9.2 Een uitnodigende lichaamshouding en een niet-bedreigend oogcontact

De gezinsvoogd kan de verbale activiteit van een gezinslid stimuleren door zijn lichaamshouding: voorovergebogen met de schouders in de richting van het gezinslid, een glimlach, maar geen grijns. De houding van de gezinsvoogd is niet defensief (met de benen of armen over elkaar) maar open (armen langs het lichaam, benen naast elkaar). Het gevoel van veiligheid voor gezinsleden kan worden vergroot door te gaan zitten in een hoek van negentig graden ten opzichte van de ander: het gezinslid heeft dan de mogelijkheid oog-contact met de gezinsvoogd te onderhouden, maar hij kan de blik ook afwenden. Goed oogcontact betekent dat de gezinsvoogd - zonder te staren - een gezinslid regelmatig aankijkt.

Met sommige gezinsleden werkt het overigens beter niet 'zittend' maar 'al doende' gesprekken te voeren. Kinderen praten soms makkelijker als ze tegelijkertijd met speelgoed bezig zijn, sommige jongeren vinden het prettiger om tijdens een wandeling over bepaalde zaken te vertellen en ook zijn er ouders die makkelijker praten tijdens bijvoorbeeld de afwas dan wanneer ze er echt voor gaan zitten.

9.3 Aanmoedigen, knikken en het gebruik van stiltes

Tussenvoegsels als: 'Ja, ja ...', 'Precies!' en 'Aha ...' moeten op het juiste moment gebruikt worden, dat wil zeggen: direct nadat de ander uitgesproken is. Knikken kun je ook doen terwijl de ander praat.

INVLOED OP DE LOOP VAN HET GESPREK

Knikken, vriendelijk oogcontact, glimlachen, of het vooroverbuigen, werken als kleine maar effectieve beloningen. Dat betekent dat het gedrag dat de ander laat zien versterkt wordt en in frequentie zal toenemen wanneer je er dergelijke beloningen op laat volgen. Bij engageren gebruikt de gezinsvoogd dergelijke beloningen op strategische wijze.

Een voorbeeld: de gezinsvoogd praat met de moeder en de vader. De moeder toont zich heel betrokken en doet het woord. De vader zit demonstratief achterovergeleund, kijkt regelmatig op zijn horloge en steekt de ene sigaret na de andere op.

Op een gegeven moment buigt hij zich naar voren en zegt: 'Ik vind het eigenlijk geouwehoer wat die kinderrechter heeft gezegd'.

De gezinsvoogd is weliswaar niet enthousiast over de inhoud van deze tekst, maar constateert dat de vader zich voor het eerst in het gesprek mengt en dat is grote winst! Daarom buigt hij zich naar de vader toe kijkt hem uitnodigend aan en moedigt hem aan verder te spreken met de woorden: 'Ja, daar was ik juist benieuwd naar, wat u van de uitspraak vond'.

Een stilte geeft het gezinslid de mogelijkheid om even na te denken over wat hij nog meer zou willen vertellen. Bij een stilte in een gesprek gaat in de meeste gevallen binnen tien seconden een van de gesprekspartners praten. Wanneer een gezinsvoogd een stilte laat bestaan, gaat een gezinslid vrijwel zeker door met het uitleggen of het geven van voorbeelden van wat hij aan het vertellen was.

Vermijd te lange stiltes: het gezinslid kan zich onbehaaglijk gaan voelen en gespannen raken. Bij situaties van (dreigende) agressie kunnen (te lange) stiltes een escalierend effect hebben.

9.4 Het stellen van vragen

De gezinsvoogd vraagt om uitleg wanneer hem of haar iets niet duidelijk is. Bijvoorbeeld door te vragen: 'Kun je daar iets meer over vertellen?', 'Kun je daar een voorbeeld van geven?', 'Hoezo?' en 'Sorry, dat begrijp ik niet. Kun je dat uitleggen?' Laat een stilte bestaan als het gezinslid niet meteen antwoordt.

Bij het vragen naar meningen luidt de 'openingsvraag': 'Wat vind je van ...?' en niet 'Wat denk je van ...?' Het werkwoord 'vinden' geeft een activiteit aan die tussen denken en voelen in ligt.

De vraag 'Wat is ...?' kan het gezinslid het gevoel geven dat hij een tentamen moet afleggen.

Het stellen van open, gesloten en meerkeuzevragen

Om het gezinslid voldoende ruimte te geven en om te voorkomen dat de gezinsvoogd het verhaal van iemand helemaal invult, stelt hij zoveel mogelijk open vragen (hoe..., wat..., wanneer..., waar...). Open vragen zijn in het begin vaak algemeen en worden daarna meer specifiek. Meerkeuze- en gesloten vragen worden gebruikt om iets speciaals te vragen. Meerkeuze- of gesloten vragen kunnen ook gebruikt worden om een gezinslid te helpen zich wat genuanceerder uit te drukken. Sommige gezinsleden vinden alles 'wel goed', 'normaal' of 'wel aardig'. Soms kan een gezinsvoogd een gezinslid in dit soort situaties uit de tent lokken met meerkeuze- of gesloten vragen. Bij een meerkeuzevraag legt de gezinsvoogd een gezinslid enkele antwoordmogelijkheden voor waar hij uit kan kiezen. Vaak wordt een gezinslid door de verschillende keuzemogelijkheden gestimuleerd verder te vertellen. Als een gezinslid open vragen te moeilijk vindt, kan de gezinsvoogd voorstellen om te werken met gesloten vragen, vragen waarop het gezinslid met 'ja' of 'nee' kan antwoorden. Soms helpt een gesloten vraag het gesprek een stap verder: het gezinslid kan daarna weer wat gemakkelijker vertellen en antwoord geven op open vragen.

VOORBEELDEN

1. Algemeen open: 'Wat doe je in je vrije tijd?', 'Hoe is op dit moment het contact met...?';
 2. Specifiek open: 'Wat vind je moeilijk aan...?', 'Wat vind je leuk aan...?', 'Wat vind je niet leuk aan...?', 'Wat gebeurde er de laatste keer dat je... zag?', 'Wie waren er allemaal bij?'.
Meerkeuze: 'Was je toen alleen met je moeder of waren er ook nog anderen bij?', 'Was het laatste telefoontje korter, even lang of juist langer dan gemiddeld?', 'Jouw broer woont niet meer thuis. Vind je dat jammer, maakt het jou niet uit of ben je daar juist blij mee?';
 3. Gesloten: 'Heb je de laatste week nog met... gebeld?', 'Vind je... iemand waar je op kunt vertrouwen?', 'Ben je daar niet vreselijk van geschrokken?'
-

Aandachtspunten

Wissel open, meerkeuze- en gesloten vragen af. Denk na over welke vraag/vragen je wilt stellen door in gedachten op het gesprek vooruit te lopen. Luister naar het antwoord op de vorige vraag alvorens een nieuwe vraag te stellen. Stel geen twee vragen tegelijkertijd, maar wacht op het antwoord op de eerste vraag.

9.5 Samenvatten van de inhoud

Door regelmatig samen te vatten kan de gezinsvoogd het gesprek structureren en sturen en bovendien nagaan of hij het gezinslid goed begrepen heeft. Een goede samenvatting is kort en specifiek, bevat de kern van het betoog, geeft synoniemen en wordt op vragende toon gepresenteerd. Bij een samenvatting kunnen formuleringen gebruikt worden zoals 'Als ik je goed begrijp dan....' of 'Als ik goed geluisterd heb....'. Onjuist is: 'Je bedoelt te zeggen dat....'. Dit kan de indruk bij een gezinslid wekken dat de gezinsvoogd vindt dat hij niet duidelijk is.

9.6 Actief luisteren

Een manier van luisteren die gezinsvoogden regelmatig gebruiken is 'actief luisteren', ook wel 'reflectief luisteren' genoemd. Kenmerkend van actief luisteren is het weergeven van gevoelens. 'Passief luisteren' stimuleert vooral om door te gaan met vertellen. Dat doet de gezinsvoogd door kleine geluidjes ('hm hm') te maken, bevestigend te knikken, verbaasd te reageren ('Zo?', 'OK!') of uitnodigende vragen te stellen ('Kun je daarover nog iets meer vertellen?', 'Hoe zit dat nou precies?').

Actief luisteren is een vorm van tussen-de-regels-door-luisteren: de gezinsvoogd luistert vooral naar de onuitgesproken en de halfuitgesproken emoties en belevingen van het gezinslid en verwoordt deze. Anders gezegd: de gezinsvoogd verwoordt welke indruk hij heeft van de beleving, emotie of behoefte van het gezinslid. De gezinsvoogd reageert niet alleen op het zogenaamde 'inhoudsniveau', maar geeft ook weer wat hij waarneemt op het zogenaamde 'betrekkingsniveau', dat wil zeggen: alles wat volgens hem achter de feiten te horen is.

Met actief luisteren probeert een gezinsvoogd er voor te zorgen dat een gezinslid met een emotioneel beladen persoonlijk probleem zijn eigen emoties, belevingen of behoeften herkent en daar grip op krijgt. Daardoor werken ze niet langer blokkerend bij het zoeken naar oplossingen. Actief luisteren is belangrijk omdat gezinsleden zich hierdoor beter begrepen voelen. Als mensen opgewonden zijn, is het nodig hen eerst te kalmeren. Mensen die zich begrepen voelen, worden over het algemeen rustiger. Actief luisteren helpt gezinsleden om hun gevoelens en verlangens te ordenen en legt daardoor de basis voor het nemen van beslissingen. Actief luisteren leidt er ook toe dat gezinsleden meer bereid zijn om zelf te luisteren; ze staan meer open voor het gezichtspunt van de gezinsvoogd. Dat is een belangrijke voorwaarde voor de gezinsvoogd die zijn observaties met het gezin wil delen en hen wil leren hoe ze bepaalde dingen op een andere manier kunnen aanpakken.

9.7 Het reflecteren van gevoelens

Een specifiek kenmerk van actief luisteren is het reflecteren van gevoelens. Een reflectie geeft een gevoel weer, niet een analyse. Een reflectie van gevoel bevat drie componenten:

- 'je' of 'u';
- het gevoel, de emotie of de gedachte;
- de situatie.

Stap voor stap ziet het geven van een reflectie er als volgt uit:

De woordelijke boodschap en de non-verbale signalen die een gezinslid uitzendt, worden door de gezinsvoogd geanalyseerd. Hij gaat voor zichzelf na wat het gezinslid niet alleen op inhoudsniveau, maar ook op betrekkingsniveau probeert duidelijk te maken.

Hierdoor ontstaat bij de gezinsvoogd een indruk van de beleving van het gezinslid. Die indruk geeft de gezinsvoogd aan het gezinslid terug. Vragenderwijs, want die indruk kan fout zijn: er is een mogelijkheid dat de gezinsvoogd de boodschap niet goed heeft ontcijferd of dat hij zijn indruk niet goed onder woorden brengen.

VOORBEELD

Een moeder voelt zich machteloos omdat het haar niet lukt om de kinderen op een leuke manier met elkaar te laten spelen. De moeder zegt tegen de gezinsvoogd: 'Het was weer raak vandaag: continu gerotzooi en geschreeuw. Wat ik ook doe, ze luisteren toch niet.' Ze zucht, haalt haar schouders op en slaat haar ogen neer. Een reactie van een gezinsvoogd zou kunnen zijn: 'Je voelt je machteloos. Je hebt het gevoel dat het niet uitmaakt wat jij doet. Klopt dat?'

Formuleringen die de gezinsvoogd kan gebruiken wanneer hij zijn observaties vertrouwt en het gezinslid er open voor staat:

Je voelt..., het lijkt voor jou..., zoals jij het ziet..., jij vindt/denkt/gelooft..., wat ik jou hoor zeggen..., jij bent... [gevoel, bijvoorbeeld kwaad, bedroefd], jij vindt... wel/niet leuk.

Formuleringen die de gezinsvoogd kan gebruiken wanneer hij twijfelt over zijn interpretaties of wanneer het gezinslid niet open lijkt te staan:

Zou het kunnen dat..., ik weet niet zeker of ik gelijk heb, maar..., verbeter me als ik het verkeerd heb, maar..., is het mogelijk dat..., zoals ik het zie..., het lijkt er op dat jij je... voelt, misschien voel jij..., laat ik eens kijken of ik jou begrijp....

Het gebruik van de techniek actief luisteren

De techniek actief luisteren is vooral van belang in situaties waarin veel emoties in het spel zijn. Bijvoorbeeld bij grote tegenslag in het gezin (de vriend van de moeder loopt weg of is vastgezet) maar ook als de gezinsvoogd met een mededeling of besluit komt waar de ouders of het kind niet op gerekend hadden of waar ze het niet mee eens zijn. De gezinsvoogd moet dan stevig in de schoenen blijven staan en gebruikt technieken die we hieronder bij het positioneren zullen gebruiken. Maar tijdens dat positioneren schakelen gezinsvoogden voortdurend terug naar het engageren en met name het actief luisteren.

Actief luisteren wordt gebruikt onder de volgende voorwaarden:

- Er moet sprake zijn van een probleem waarbij emoties of behoeften een belangrijke rol spelen;
- De gezinsvoogd moet bereid zijn écht te helpen en er moet voldoende tijd zijn;
- De gezinsvoogd moet de eigen gevoelens, belevingen en behoeften tijdelijk 'in de ijskast' zetten;
- De gezinsvoogd moet er op vertrouwen dat het gezinslid in staat is om eigen problemen op te lossen of te hanteren.

Veel gemaakte fouten bij actief luisteren zijn:

- 'Papegaaien', dat wil zeggen: napraten wat de gesprekspartner heeft gezegd: actief luisteren houdt niet in dat de gezinsvoogd letterlijk herhaalt wat de ander gezegd heeft, maar dat hij conclusies geeft over de betekenis achter de woorden van de ander;
- Vooruitlopen of toevoegen, dat wil zeggen volgens eigen interpretatie doorgaan op wat de ander heeft gezegd;
- Achterblijven of weglaten, dat wil zeggen op een minder belangrijke beleving ingaan en niet op de belangrijkste;
- Gevoelens negeren of bagatelliseren; door de echtheid of intensiteit van emoties van anderen niet te erkennen, stijgt de intensiteit juist.

9.8 Gebruiken van concrete gedragstaal

Zowel voor het engageren als het positioneren is het belangrijk om te communiceren in eenvoudige, concrete gedragstaal.

Soms wordt een omhaal van woorden gebruikt om lastige onderwerpen te introduceren: 'Ja ziet u, bij een maatregel is het natuurlijk wel zo dat u het gezag behoudt, maar aan de andere kant zijn er bepaalde aspecten waarvan de wetgever toch zegt dat die, ja dat die toch niet door u alleen beslist kunnen worden' Soms is het taalgebruik niet concreet genoeg: 'Als uw zoon dit soort dingen blijft doen dan wordt het toch wel heel moeilijk'. Probeer 'beeldend' te praten. Als ouders te horen krijgen dat hun zoon er weer een enorme puinhoop van heeft gemaakt in het tehuis dan kunnen ze zich daar weinig bij voorstellen (ouders uit andere culturen met een geringe kennis van Nederlandse uitdrukkingen denken misschien wel letterlijk aan een hoop puin). Maar als de ouders horen: 'Peter heeft samen met drie andere jongens met het tafelbiljart de grote ruit in de groepsruimte gebroken en is toen samen met die drie het dak op gevluucht...' zien ze als het ware een filmpje van de gebeurtenissen op hun netvlies.

Waarom helpt concrete gedragstaal bij het engageren? Omdat concrete taal de gezinsvoogd, datgene wat hij denkt en vindt zichtbaarder maakt. Vaktaal, wollige taal en algemeenheden vergroten de afstand tussen de gezinsvoogd en het gezin. In rollenspellen tijdens trainingen - die per definitie spannend zijn omdat anderen toekijken - gaan mensen altijd wolliger en algemener praten als ze het moeilijk krijgen.

Concrete gedragstaal is ook belangrijk in de communicatie met kinderen, pubers en adolescenten. Gezinsvoogden hoeven zich geen kindertaal of jongerentaal eigen te maken, daar maken zij zich ongeloofwaardig mee. Maar kinderen en jongeren hebben nog meer dan volwassenen behoefte aan concrete uitleg en beelden.

Concrete gedragstaal schud je niet zomaar uit je mouw, de natuurtalenten daargelaten. Daarom is het goed om voor bepaalde gebeurtenissen en onderdelen van de maatregel een uitgeschreven voorbeeld voor een gesprek te hebben. Bijvoorbeeld voor de eerste kennismaking op de rechtbank, het eerste gesprek daarna, waarin de OTS wordt uitgelegd en naar wensen van het gezin wordt gevraagd et cetera.

Deze voorbeelden worden dan niet letterlijk zo uitgesproken. De gezinsvoogd varieert erop. Maar ze vormen een belangrijke steun.

9.9 Intercultureel communiceren

Zijn deze algemene gesprekstechnieken niet specifiek voor onze cultuur? Gelden er in andere culturen geen andere spelregels? Inderdaad. Gezinsvoogden ervaren in hun contacten met ouders uit andere culturen dat de manier van communiceren die wij gewend zijn niet altijd aansluit.

Het belangrijkste bij het engageren van ouders en kinderen uit andere culturen is het tonen van een respectvolle nieuwsgierigheid. Simpele vragen als: 'Waar komt u of uw familie vandaan?' kunnen het ijs al breken. Het helpt als de gezinsvoogd een klein beetje een idee heeft over het land en de cultuur waar het gezin vandaan komt. Als de gezinsvoogd zegt: 'Goh, ik moet eerlijk zeggen dat ik niet weet waar die plaats ligt. Ik weet wel van Rabat en van Casablanca, en ik weet dat er het Atlas gebergte is waar je zelfs kunt skiën in de zomer, maar verder weet ik er eigenlijk niet zoveel van'. Uit zo'n opmerking blijkt dat de gezinsvoogd toch wel iets weet over Marokko en biedt daardoor een goede opening. Gezinsvoogden die met allochtone gezinnen werken hoeven niet de Bosatlas uit hun hoofd te leren, maar doen er wel goed aan zich wat basiskennis eigen te maken over de desbetreffende landen en culturen, en de belangrijkste ontwikkelingen aldaar.

Als je het gezin thuis bezoekt kun je reageren op voorwerpen in de kamer die je opvallen of die een duidelijke relatie hebben met de kinderen. In veel huiskamers hangen foto's waar het kind op staat. Voorbeeld; 'Hé is dat jongetje op die foto niet onze Karim? Hoe oud is hij daar'? De vader grijnst: 'Toen eh... elf jaar geloof ik. Ja elf. Nog een lieve jongen'. Dat is natuurlijk scoren voor open doel: 'Ja kleine kinderen worden groot. Maar we gaan natuurlijk over Karim praten Ik wil graag horen wat u ervan vindt'.

Tot slot is het goed om te bedenken dat het geen drama is als er iets misgaat in de communicatie. Het gezin woont immers in Nederland en maakt dat dagelijks mee. Als de gezinsvoogd merkt dat er iets niet goed gaat in het gesprek kan hij dat op een open respectvolle manier onder woorden brengen. Voorbeeld: 'Ja misschien zeg ik nu iets op een manier die u niet prettig vindt. Of is er iets anders wat u niet goed vindt. Ik doe mijn verhaal zoals ik dat gewend ben te doen'. Het is onwaarschijnlijk dat de ouders in zo'n geval gedetailleerd tekst en uitleg gaan geven. Maar het feit dat de gezinsvoogd onder woorden brengt dat de communicatie niet zo goed verloopt kan weer een opening bieden.

9.10 Observeren

9.10.1 Het belang van observeren

Elke gezinsvoogd dient te beschikken over basisvaardigheden voor het observeren. Observeren vindt bij elk bezoek aan het gezin plaats, omdat het onder alle omstandigheden belangrijk is om een concreet beeld van de situatie en gebeurtenissen te krijgen. Voor het specifiek doorvragen naar een gebeurtenis, iemands gedrag en de gevolgen daarvan, bestaat de techniek 'observeren uit de tweede hand'. Observeren is een vereiste om te kunnen onderzoeken. Onderzoeken is het verzamelen van feiten, gebeurtenissen en omstandigheden die van belang zijn om te bepalen in welke mate het kind wordt bedreigd in zijn ontwikkeling. (Zie ook paragraaf 3.4).

Het observeren van gedrag is een belangrijke vaardigheid voor het werken met het 4-stappenplan en voor de communicatie met het gezin en andere betrokkenen. Observaties zijn uiteraard ook van belang voor overleg met de teamleider, collega's en collega's van de geïndiceerde hulp. Een gezinsvoogd observeert tijdens het werken met het gezin voortdurend. In sommige gevallen is het nodig de observatie te verscherpen, niet alleen wanneer er sprake is van sterke emoties, problemen, ruzies en crisisachtige situaties, maar ook wanneer het juist goed gaat en gezinsleden positief functioneren.

9.10.2 Waarneembaar gedrag en interpretatie

Bij het observeren maakt de gezinsvoogd onderscheid tussen waarneembaar gedrag en de interpretatie daarvan. Een discussie op grond van interpretaties is meestal niet zinvol.

VOORBEELD

Teamleider: 'Je vertelde dat er gisteren iets gebeurd is met Peter van Diemen. Wat is er aan de hand?'

Gezinsvoogd: 'Ja, die jongen maakt er weer een enorme puinhoop van.'

Teamleider: 'Wat is er dan gebeurd?'

Gezinsvoogd: 'Nou, weer het oude liedje, hè? Moeder belde me dat hij weer helemaal door het lint is gegaan. Komt ook door die vader natuurlijk. Die twee zitten elkaar voortdurend dwars. Ik begreep ook dat Peter nog een of ander onduidelijke vriendje mee had genomen. Tegen de afspraken in natuurlijk. Nou, en moeder is dan ook meteen in paniek. Die jongen moet het huis uit et cetera.'

Teamleider: 'Ja, maar wat gebeurde er nou precies?'

De laatste vraag van de teamleider is begrijpelijk, want wat dat hij tot dan toe te horen heeft gekregen, zijn vooral interpretaties en algemeenheden. Maar wat er precies is gebeurd, weet hij nog niet. Daarom is het beter om het over zaken te hebben die concreet zijn waargenomen en waarover meestal niet veel discussie mogelijk is. In dit voorbeeld spelen er observaties op twee

niveaus. Ten eerste: wat is er precies gebeurd tussen de gezinsvoogd en de moeder? Hoe is dat gesprek verlopen. Wat heeft de moeder gezegd? Wat heeft de gezinsvoogd gezegd of gevraagd. Hoe liep het verder? Zijn er afspraken gemaakt? Ten tweede zou je ook meer willen weten over wat zich tussen Peter en zijn ouders heeft afgespeeld. Wat is er precies gebeurd?

9.10.3 Waarneming en emoties

Gezinsvoogden proberen te voorkomen dat zij onder invloed van eigen emoties de gebeurtenissen gaan interpreteren. Dat betekent echter niet dat eigen gevoelens geen onderwerp van observatie mogen zijn. Het eigen gevoel is een belangrijk hulpmiddel bij het observeren en beoordelen van gebeurtenissen in het dagelijks leven. De observatie van het eigen gevoel, bijvoorbeeld dat er ergens iets niet klopt, vormt dan naast de observatie van de waarneembare gebeurtenissen een extra observatie. Het kan bijvoorbeeld gebeuren dat de gezinsvoogd zit te praten met een moeder en haar vriend en zich daar niet behaaglijk bij voelt, terwijl er op het eerste gezicht niets aan de hand is. In dat geval kan de gezinsvoogd het onbehaaglijke gevoel opvatten als een signaal om beter te gaan observeren. Dan valt bijvoorbeeld op dat de moeder haar vriend voortdurend in de rede valt. Met het interpreteren van de emoties moet de gezinsvoogd erg voorzichtig zijn.

9.10.4 Beschrijven in kleine stappen

Observeren vindt plaats aan de hand van twee vuistregels:

- Beschrijf de observatie zoveel mogelijk in termen van waarneembaar gedrag. Vermijd interpretaties, dus zeg niet: 'Patrick zat weer eens te donderjagen', maar vermeld duidelijk wat je gezien hebt.
- Verdeel de gebeurtenis die je observeert in afzonderlijke gebeurtenissen die tezamen een keten vormen. Men is geneigd om bij observaties in veel te grote 'brokken' te denken. Het is beter om de gebeurtenis in stappen uit elkaar te halen. Een observatie in stappen is een beschrijving van gebeurtenissen die na elkaar plaats vinden en die tezamen de totale gebeurtenis in kaart brengen.

VOORBEELD

Moeder vroeg aan Bianca of ze mee wilde helpen met de afwas. Bianca reageerde meteen boos en zei met harde stem: 'Hou op met zeuren, doe het zelf mens!' Daarna gooide ze de deur dicht en rende naar haar kamer.

Bij het observeren wordt gelet op lichaamshouding, gezichtsuitdrukking, de toon waarop wordt gesproken, de volgorde van de gebeurtenissen, de frequentie (hoe vaak komt het gedrag voor) en de intensiteit (hoe lang houdt het gedrag aan).

Omdat gedrag vaak complex is en er veel dingen tegelijkertijd gebeuren, is het goed om bij het observeren drie aspecten in gedachten te houden:

- Wat is de situatie waarin het gedrag plaatsvindt? Waar is iedereen mee bezig? Waar en wanneer vindt het gedrag plaats? Wie zijn erbij? Wat is de taak die de persoon moet vervullen?
- Wat is het gedrag? Wat doet het gezinslid, of wat doet hij juist niet? Hoe is zijn lichaamshouding: wat doet hij met zijn handen, hoe beweegt hij? Welke gezichtsuitdrukking heeft hij? Is er oogcontact? Kijkt hij iemand aan terwijl hij praat? Hoe beweegt hij zijn mond? Wat zegt het gezinslid precies en wat zegt hij niet, terwijl het wel op zijn plaats zou zijn om iets te zeggen? Op welke toon zegt het gezinslid iets en welke andere geluiden maakt hij?
- Wat zijn de gevolgen?
Waar leidt het gedrag toe? Hoe reageert iemand anders op het gedrag? Wordt iemand door de reacties aangemoedigd of juist ontmoedigd?

9.10.5 Observeren uit de tweede hand

Wanneer de gezinsvoogd een gebeurtenis observeert die zich in zijn aanwezigheid afspeelt, observeert hij 'uit de eerste hand'. Bij veel belangrijke gebeurtenissen in een gezin is de gezinsvoogd niet aanwezig. Om een goed beeld te krijgen van wat er op bepaalde momenten precies is gebeurd, gebruikt de gezinsvoogd een 'observatie uit de tweede hand'. Dit is een gesprekstechniek die door de gezinsvoogd wordt gebruikt wanneer het nodig is om specifieke informatie te krijgen over bepaalde gebeurtenissen. Er zijn weinig mensen die hun verhalen keurig in termen van waarneembare gedrag en in de goede volgorde vertellen, en dat geldt zeker voor mensen die geëmotioneerd zijn. Meestal praat een gezinslid eerst over het gedrag en de gevolgen. Wanneer niet expliciet gevraagd wordt naar de situatie waarin een en ander plaatsvond, wordt daarover niets verteld. Daarbij zijn mensen meer geneigd te vertellen wat anderen gedaan hebben dan wat ze zelf gedaan hebben. De gezinsvoogd dient daarom op zo'n manier vragen te stellen, dat er een duidelijk beeld ontstaat van de gebeurtenissen, de situatie, het gedrag en de gevolgen. Dit beeld moet uiteindelijk zo duidelijk zijn, dat hij bij wijze van spreken in staat is anderen het te laten naspelen. De techniek 'observeren uit de tweede hand' wordt altijd gebruikt in combinatie met andere gesprekstechnieken en toegepast volgens de regels van het observeren. Met andere woorden: het gaat zoveel mogelijk over waarneembaar gedrag en afzonderlijke gebeurtenissen; er is aandacht voor de frequentie, duur en intensiteit van het gedrag, voor de situatie waarin het gedrag heeft plaatsgevonden en de gevolgen van het gedrag. Bij een observatie over een langere periode, is de 'tijdbalk-methode' een goed hulpmiddel. Die methode houdt in dat de gezinsvoogd bij het begin van de periode begint en vervolgens de hele periode nagaat. Als hij op een bijzondere gebeurtenis stuit, gaat hij gericht doorvragen.

VOORBEELD

Moeder Chantal vertelt de gezinsvoogd dat ze haar dochter Amy 'nooit meer naar die rotschool laat gaan'. Het lijkt erop dat er op school iets is gebeurd. De gezinsvoogd vraagt wat er gebeurd is, maar Chantal komt met weinig concrete informatie; datgene wat ze vertelt is erg onsamenhangend. Als de gezinsvoogd vervolgens een observatie met behulp van de tijdbalk-methode doet, vraagt hij eerst: 'Oké, wanneer merkte aan Amy dat er iets was op school...' Chantal antwoordt. Daarna vraagt de gezinsvoogd: 'Wat zei Amy? Wat dacht je toen?' (...) 'Wat heb je toen gedaan?', enzovoorts.

Een observatie uit de tweede hand begint vaak met een inleidende opmerking. Dit brengt meer structuur in het gesprek. Dat is prettig voor de ander, maar ook voor de gezinsvoogd zelf. Het is goed om deze opmerking aan te vullen met een korte uitleg, waarin iets wordt gezegd over de redenen van de extra vragen. Bijvoorbeeld: 'Zo, er is gisteravond veel gebeurd. Vind je het goed als ik nog wat vragen stel? Het is voor mij namelijk erg belangrijk om een goed beeld te krijgen van wat er gebeurd is, dan kan ik daarna samen met jou kijken hoe je dit verder kunt aanpakken'.

9.10.6 Hulpmiddelen voor het verzamelen van informatie

Het gebruik van hulpmiddelen bij het verzamelen van informatie biedt de gezinsvoogd de mogelijkheid om grote hoeveelheden - soms moeilijk te achterhalen - informatie op overzichtelijke wijze in kaart te brengen. Het maakt het verzamelen van informatie actiever en speelser. Het primaire doel van het gebruik van een hulpmiddel zoals een interview of vragenlijst, is informatieverzameling. Het gebeurt regelmatig dat het gebruik van het hulpmiddel op zichzelf al werkt als een interventie. Ouders krijgen bijvoorbeeld meer overzicht en komen tot bepaalde conclusies of worden aan het denken gezet en gaan gericht op bepaalde zaken letten. Vaak vergemakkelijkt dit de interventies van de gezinsvoogd. Soms ondernemen de ouders uit zichzelf actie.

VOORBEELD

Bij het invullen van de NOSI (Nijmeegse Ouderlijke Stress Index) komt mevrouw Peron tot de conclusie dat de opvoeding van haar zoon Patrick haar toch wel erg zwaar valt. Nog voor de gezinsvoogd de uitkomsten van de lijst met haar doorneemt, neemt mevrouw Peron contact op met haar zus en vraagt of Patrick eens in de twee weken een weekend bij haar kan logeren.

9.10.7 Observeren en onderzoeken

Gezinsvoogden staan niet zelden voor de taak om 'lastige' informatie boven tafel te krijgen. Bij schaamtevolle gebeurtenissen in gezinnen, bij mishandeling of misbruik gebeurt het vaak dat alle partijen - inclusief het slachtoffer! - bagatelliseren. Ook in deze situaties is het behulpzaam dat de gezinsvoogd eerst voor zichzelf maar ook voor de ander(en) verduidelijkt wat er precies gebeurd is. De drie observatievragen gelden ook hier:

- Wat was de situatie waarin het gedrag plaatsvindt?
- Wat was het gedrag?
- Wat waren de gevolgen?

VOORBEELD

Jesse, 13 jaar, heeft zijn hand in het verband, bij zijn linkeroog is zijn gezicht opgezwollen en donkerrood van kleur. De gezinsvoogd Marian praat erover met Jesse en zijn vader.

Vader: 'Tja, je hoort je kind niet te slaan. Weet ik, weet ik. Hoef je me niet te vertellen.

Maar Jesse weet hoe het hier thuis werkt. Hij weet wie ik ben. D'r wordt hem geen haar gekrenkt als ie gewoon doet wat ieder kind hoort te doen. Ik ga misschien wat ver als ik zeg dat ie het uitgelokt heeft, maar... '

Marian: 'Oké, voor we verder gaan wil ik graag van jullie weten wat er gebeurd is. Wanneer gebeurde het?'

Vader: 'Donderdagavond. Meneer was hem gepiept terwijl hij huisarrest had en...'

Marian: 'Oké, hoe laat?'

Marian trapt niet in de valkuil om naar het huisarrest te vragen maar probeert de reeks gebeurtenissen via het situatie - gedrag - gevolgen schema in kaart te brengen. Het blijkt dat Jesse naar de koopavond was geweest, was blijven hangen, en omstreeks 22.30 uur thuis was gekomen met een geur van wiet om zich heen.

Vader: 'Ja en toen had ik het even gehad'.

Marian: 'En wat gebeurde er toen?'

Vader: 'Nou ja ik heb hem een hengst gegeven. Eén klap. En dat zul je altijd zien: hij draaide zijn hoofd net naar me toe dus die klap kwam dubbel hard aan'.

Jesse: 'Niet waar man! Je hebt gewoon op me in staan rossen'.

Marian vraagt door naar wat er gebeurde. De vader blijft bij het feit dat het één klap was en Jesse herhaalt dat zijn vader echt op hem ingeslagen heeft. Marian besluit naar de gevolgen te vragen.

Marian: 'En toen, wat gebeurde er nadat die klap of klappen gevallen waren?'

Vader: 'Tja, wat gebeurde er?'

Jesse: 'Alles zat onder het bloed, Ma heeft verband gezocht maar dat had ze niet. Toen is ze bij de burens gaan vragen...'

Het voorbeeld laat zien dat het feitelijk doorvragen en het volgen van de observatievragen veel informatie naar boven kan halen. De vraag naar de gevolgen geeft in dit geval inzicht in de ernst van

de mishandeling. Vader kan bij de vraag 'wat is er gebeurd' de klappen wel bagatelliseren, maar hij kan moeilijk ontkennen dat er bloed gevloeid is, dat de burens hebben geholpen bij het verbinden etc.

9.11 Praten over veiligheid

In hoofdstuk 6 is de functie toezicht en risicomanagement besproken. Een van de componenten van deze functie is de communicatie over veiligheid van het kind. In de Deltawerkwijze dient dit thema vanaf het begin van de ondertoezichtstelling een 'vanzelfsprekend' gespreksonderwerp te zijn.

In deze paragraaf komen verschillende aspecten aan de orde van de communicatie over het thema veiligheid: algemene aandachtspunten (subparagraaf 2), concrete situaties, voorbeeldvragen en het werken met schalen (subparagraaf 3), het omgaan met weerstand bij ouders (subparagraaf 4), met een niet-pluis-gevoel (subparagraaf 5) en met eigen emoties bij onveiligheid van een kind (subparagraaf 6) en tot slot het praten over veiligheid met (jonge) kinderen (subparagraaf 7).

9.11.1 Aandachtspunten voor de gezinsvoogd

Signs of Safety van Turnell en Edwards biedt goede en concrete aanknopingspunten om met ouders te praten over veiligheid en garanties voor veiligheid. Veel van de in Signs of Safety genoemde communicatie-uitgangspunten zijn terug te leiden naar de Delta begrippen: engageren en positioneren en het kijken naar krachten en mogelijkheden. Turnell legt in zijn benadering het accent op veiligheids garanties en mogelijkheden. Vertaald naar Delta betekent dit dat de gezinsvoogd niet alleen moet uitgaan van de signalen van onveiligheid, en daar plannen omheen maken, maar ook de signalen van veiligheid moet betrekken in de gesprekken met de betrokkenen en in de plannen.

Belangrijke aandachtspunten voor de gezinsvoogd zijn (zie Signs of Safety):

- Besef dat ouders het zeer moeilijk vinden om iemand te vertrouwen die de macht heeft om de controle over hun leven over te nemen.
Ouders zullen in eerste instantie weinig vertellen over zaken waarvan ze weten dat het niet goed gaat. Op het moment dat de gezinsvoogd onbevooroordeeld met ouders over de veiligheid van hun kind gaat praten, kan hij een positieve relatie met ouders opbouwen. Ga ervan uit dat ouders ook willen dat hun kind veilig is.
- Erken dat er in alle gezinnen signalen van veiligheid voorkomen
In elk gezin zijn er krachten, competenties en sterke kanten, hulpbronnen en eigen manieren om problemen op te lossen. Dit zijn signalen van veiligheid. Bijna alle ouders zorgen er in meer of mindere mate voor de veiligheid van hun kinderen. Zorg ervoor dat de genoemde signalen van veiligheid zorgvuldig onder de aandacht komen. Maar: signalen van veiligheid zijn nog geen garantie voor veiligheid!
- Blijf gericht op veiligheid
Het werk van een gezinsvoogd is er altijd op gericht om veiligheid te vergroten. Hou deze oriëntatie vast, bij het nadenken over de rol van Bureau Jeugdzorg, de eigen rol als gezinsvoogd en de specifieke activiteiten en details. Gericht zijn op veiligheid betekent niet simpel het voorkomen van onveiligheid. Het is een noodzakelijk middel om ooit tot een oplossing te komen. Welke ideeën heeft het gezin zelf over veiligheid? Is daar mee te werken? Wanneer beide partijen (gezinsvoogd en gezin) gericht blijven op veiligheid is de kans groter dat ze die veiligheid kunnen bewerkstelligen.

- Zorg dat je erachter komt wat de cliënten willen
Bevestig de cliënt (het gezin) in zijn zorgen en verlangens. Maak gebruik van de doelen van de cliënt bij het maken van actieplannen en bij het motiveren van gezinsleden om te veranderen. Waar ook maar mogelijk dient de gezinsvoogd de doelen van de cliënt te laten samenlopen met de doelen van Bureau Jeugdzorg
Wat wil het gezin? Hoe kunnen de diverse doelen (van gezinsvoogd en gezin) bij elkaar gebracht worden? Leer de motivatie van het gezin te bezien in de context van de relatie tussen gezinsvoogd en gezin. Motivatie kent pieken en dalen. De gezinsvoogd heeft daar een aandeel in.
- Ga op zoek naar details
Zoek altijd naar specifieke, gedetailleerde informatie, of je nu negatieve of positieve aspecten van de situatie doorlicht. Oplossingen komen voort uit details, niet uit generalisaties. Hoe gedetailleerder de bespreking, des te bruikbaar is de verkregen informatie. Wanneer, waar, hoe, met wie veiligheid meer kans had – dat is allemaal erg bruikbaar. Gedetailleerde informatie maakt onderzoek en plannen realistischer. En details zijn een goed wapen tegen 'naïef optimisme'.
Het is belangrijk om te weten dat een kind geslagen is maar net zo belangrijk is om te weten; hoe is het gekomen, wie was er bij betrokken en wat gebeurde daarna? Gebruik de observatie uit tweede hand om het beeld zo concreet mogelijk te maken: hoe meer gedetailleerd, hoe nuttiger de informatie.
Het is mooi als de gezinsvoogd weet dat de vader één keer kan bedenken waarop hij graag zijn kind had geslagen, maar het niet deed. Maar het is waardevoller om te weten wanneer, waar en hoe het hem lukte om het niet te doen.
- Hou details en je eigen oordeel strikt gescheiden
Onthoud je als gezinsvoogd van een oordeel tot er zoveel mogelijk informatie is verzameld. En houd deze conclusies dan apart van de details uit de casus. Bedenk dat anderen, met name het gezin, details heel anders kan beoordelen.
Boordelen van situatie (op onveiligheid en veiligheid) is een belangrijk oordeel binnen je werk. Bij het verzamelen van informatie is het belangrijk elk oordeel op te schorten, omdat oordelen waarnemingen nu eenmaal beïnvloeden, waardoor het weer moeilijker wordt om uitzonderingen (de signalen van veiligheid) op te merken. Stel je oordeel dus zo lang mogelijk uit- tot je de situatie duidelijk hebt.

9.11.2 Praten over veiligheid, een vanzelfsprekendheid!

Veiligheid dient een vanzelfsprekend gespreksonderwerp te zijn. De gezinsvoogd moet direct, vanaf de start van de ondertoezichtstelling, met ouders over veiligheid in gesprek gaan en over hoe het bedreigde kind beschermd wordt of gaat worden. Een dergelijk gesprek leidt tot (meer) helderheid over de mate van veiligheid in een gezin en het geeft tevens meer mogelijkheden om samen met gezinsleden te werken aan het vergroten van de veiligheid. Tevens geeft zo'n gesprek de gezinsvoogd veel informatie over de visie van ouders inzake de veiligheid van het kind. Het legt bovendien een basis om later over eventuele nieuwe, misschien ernstigere risicosituaties te praten.

VOORBEELDEN OM VEILIGHEID AAN DE ORDE TE STELLEN (NADRUUK VOORAL OP POSITIONEREN)

- Alle ouders willen dat hun kind veilig is. Jij ook en daar doe je alles aan. Maar toch zijn er een paar dingen waar je misschien niet zo gauw aan denkt. Daar wil ik het met je over hebben.
- Ja, ik snap heel goed waarom je dat doet. (Waarom je dat wil). Maar ik bekijk het nu even van de kant van de veiligheid. Is dat voldoende veilig voor x (naam kind)?
- Weet je, sommige dingen zijn voor volwassenen en ouders heel duidelijk, maar die kunnen voor kinderen heel angstig en onveilig zijn.

- Kijk, jij let heel goed op de veiligheid van x. Als jij erbij bent is hij veilig (voelt hij zich veilig). Maar jij bent er niet altijd bij. Hij is niet altijd thuis en het is belangrijk dat ouders goed nadenken over de vraag of hun kind veilig is als zijzelf er niet bij zijn
-

Veiligheidsdoel

Verandering en veiligheid voor het kind hebben te maken met de aanwezigheid van iets nieuws, niet alleen maar met de afwezigheid van risico. Veiligheid is méér dan alleen maar de afwezigheid van onveiligheid. Het gaat ook om de aanwezigheid van iets nieuws. Het gaat dus niet alleen maar om het stoppen van iets (mishandeling, misbruik of verwaarlozing), maar ook om duidelijk te krijgen wat er voor in de plaats komt. Dat noemen we het veiligheidsdoel.

Vaak willen ouders het wel anders, maar weten ze niet hoe ze dat moeten doen. Zorg, samen met ouders, dat wat er moet gebeuren zo concreet mogelijk op papier komt te staan. De oplossingen die gezinsvoogden aandragen zijn vaak anders dan die welke het gezin aandraagt en daarom niet altijd even levensvatbaar. Oplossingen die het gezin zelf helpt aandragen hebben daarentegen vaak meer kans van slagen. Laat je dus verrassen door de mogelijkheden die binnen een gezin zelf aanwezig zijn – meestal zijn ze er ook.

De gezinsvoogd moet zich tegelijkertijd realiseren dat er niet altijd overeenstemming kan worden bereikt.

VRAGEN DIE DE GEZINSVOOGD KAN STELLEN OM TOT VEILIGHEIDSDOELEN TE KOMEN MET HET GEZIN (NADRIJK VOORAL OP ENGAGEREN)

- Ok, we zien allebei de noodzaak dat jouw kind veilig moet zijn. Waar ik echt in geïnteresseerd ben zijn de ideeën die jij daarover hebt.
 - Hoe kunnen we jou helpen om het beter te maken en jouw kind veilig?
 - Wat kunnen jij, partner/kind/familie bedenken om de veiligheid van je/jullie kind te vergroten?
 - Stel je voor, we kunnen alles doen om ervoor te zorgen dat jouw kind veilig is, wat zou dat moeten zijn?
 - In jouw oordeel, wat zou er moeten gebeuren om het veiliger te maken voor jouw kind?
 - Als we aan jou zoon/dochter zouden vragen wat hem/haar gevoel van veiligheid zou geven, wat zou hij dan zeggen?
 - Hoe heb je deze problemen vroeger aangepakt? Hoe wist je dat je dat moest doen? Hoe was je in staat om dat te doen? Zou je het nog een keer kunnen doen?
 - Als je de hulp kan krijgen die je wilt om de problemen te kunnen oplossen, hoe ziet die hulp er dan uit?
-

De ontwikkeling van het kind centraal

Als er zorgen zijn over de veiligheid van het kind is het van belang deze zo snel mogelijk met ouders te bespreken. Niets is zo onveilig voor ouders wanneer achteraf blijkt dat de gezinsvoogd al tijden op de hoogte was van bepaalde signalen. Ook hier geldt weer: probeer de zorg zo concreet en feitelijk mogelijk te benoemen en blijf zo dicht mogelijk bij het kind. Belangrijk is om in gesprek met ouders altijd de zorgen die er bestaan te relateren aan de ontwikkeling van het kind en met ouders praten over wat zij hun kind toewensen (ontwikkelingsgerichte benadering). Het bieden van perspectief in termen van een gewenste ontwikkelingsuitkomst geeft ouders houvast en mogelijkheid om verantwoordelijkheid te nemen voor een positieve ontwikkeling van het kind en de situatie. Hiermee probeert de gezinsvoogd te bereiken dat veiligheid niet alleen een zorg is van hemzelf, maar ook en vooral een zorg van ouders..

Krachten en hulpbronnen

Praten over veiligheid is praten met alle gezinsleden. In deze gesprekken zoekt de gezinsvoogd naar de krachten en de hulpbronnen in en buiten het gezin.

VOORBEELDVragen ZIJN:

- Wie (en wat) denkt u dat het meest zou helpen als er iets aan de hand is wat onveilig kan zijn voor x?
 - Naar wie ga je toe als je twijfelt of je het allemaal wel trekt en of je x genoeg zekerheid en veiligheid kunt geven
 - Met wie praat je over je problemen? Hoe helpen ze jou? (Gebruik hier eventueel een netwerkanalyse en een bolletjesschema om het netwerk in kaart te brengen)
-

Ga op zoek naar uitzonderingen. Dit scheidt hoop, omdat het laat zien dat het probleem niet altijd bestaat of bestaan heeft. Uitzonderingen kunnen ook wijzen op oplossingen die in het verleden gewerkt hebben. Als er geen uitzonderingen te vinden zijn, wees dan alert dat de veiligheidssituatie zeer ernstig kan zijn. Uitzonderingen kunnen geconcretiseerd worden door de 'wanneer, waar, met wie en hoe' vragen te stellen. Hoe gedetailleerder de antwoorden worden, hoe concreter de uitzonderingen zijn!

Vragen DIE KUNNEN HELPEN OM UITZONDERINGEN TE VINDEN:

- Je zei eerder dat het niet altijd zo gaat, kun je me daar meer over vertellen?
 - Wanneer is het minder of niet onveilig voor x ?
 - Toen je het gevoel had dat je de situatie goed aanpakte, wat was er anders dan de keren dat je dat gevoel niet had.
 - Heb je wel eens eerder meegemaakt dat je bang was dat het niet goed ging met x ? Wat hielp er toen?
 - Het is duidelijk dat je je zoon ook een aantal keer wel in de hand had ook al was je moe. Kan je me vertellen hoe je dat hebt gedaan?
 - Wanneer had je voor het laatst het gevoel dat je de energie had om voor je kinderen te zorgen? Hoe kwam het dat het je toen lukte?
Voor mensen buiten het gezin:
 - Kunt u mij vertellen over de keren dat deze ouder wel effectief reageerde om het kind veiligheid te bieden? Wat deed ze?
-

Als gezinsvoogd moet je beseffen dat hoe ernstig de situatie nu ook is, het gezin heeft het overleefd, of in sommige gevallen, gedijt erin. Ouders hebben stappen genomen, hulpbronnen gebruikt enz. Zie wat ouders al gedaan hebben om de situatie te verbeteren. Bevraag ouders hierop en complimenteer ze met de goede dingen die ze al gedaan hebben. Sluit aan bij het gezin en geef erkenning.

Vragen DIE INFORMATIE KUNNEN GEVEN OVER KRACHTEN EN WAT OUDERS AL GEDAAN HEBBEN

- Wat heeft u al geprobeerd en hoe hielp dat?
 - Kunt u zich de laatste keer herinneren dat u een goed gevoel had bij de omgang met x? Wat deed u toen, wat zei u toen? Wat heeft u tot nu toe geholpen?
 - Wat wilt u zo houden en hoeft niet te veranderen?
-

Van verleden naar nu

De gezinsvoogd kan het thema veiligheid ook aan de orde stellen door met de ouder(s) te praten over HUN EIGEN VERLEDEN.

MOGELIJKE VRAGEN NAAR HET VERLEDEN VAN OUDERS:

- Wanneer heb jij je als kind veilig gevoeld?
 - Wie steunde jou als je het moeilijk had?
 - Wie troostte jou als je verdrietig was?
 - Met betrekking tot welke zaken kon je op je ouders rekenen (en bij welke niet?)
 - Gezelligheid, lachen met elkaar, genieten. Wanneer was dat voor het laatst, hoe was dat toen? Hoe was dat dan, bij wieervaarde jij dat zo, en in welke situatie? Wat gebeurde er dan precies?
-

Belangrijk is om vanuit het verleden een vertaalslag te maken naar het heden: wat wens je je kind toe? Wat moet er veranderen om de veiligheid te optimaliseren.

VOORBEELDVRAGEN ZIJN:

- Wat zou je daarvan kunnen meenemen naar de situatie waarin je nu zelf opvoeder?
 - Welk beeld heb je van jezelf als opvoeder? Hoe wil jij je kinderen een veilig thuis bieden?
 - Wat wenste je je kind toe tijdens je zwangerschap, net na de bevalling?
Welke voornemens had je toen?
 - Hoe verliepen de eerste jaren?
 - Wat is er veranderd in dat beeld gedurende de eerste jaren?
 - Hoe kwam dat?
-

9.11.3 Praten over kindermishandeling en seksueel misbruik

Kindermishandeling

Enkele algemene aandachtspunten bij een gesprek over kindermishandeling zijn:

- Leg de nadruk op het delen van zorg: de ontwikkeling en belang van het kind staan centraal.
 - Laat ouders rustig uitpraten en zonodig 'stoom afblazen' en toon begrip voor hun reactie.
 - Vraag naar of benoem verschillende mogelijke oorzaken voor het betreffende gedrag of verschijnsel.
-

VRAGEN IN DIT KADER KUNNEN ER ZO UIT ZIEN:

- Spreek je zorg uit over het kind:
'Ik wil met u praten over de verandering in het gedrag van uw kind..'
'Ik maak me zorgen over uw kind, omdat..'
- Bespreek de signalen: beschrijf concrete verschijnselen en/of waarneembare gedragingen:
'Het is de school opgevallen dat Celine regelmatig met name na het weekend met blauwe plekken op school komt..'
'Het valt me op dat Jonathan steeds stiller en teruggetrokken overkomt..'
- Vraag of de ouder deze verschijnselen en/of gedragingen herkent;
'Hoe ervaart u dat?'
'Herkent u dit gedrag?'
- Vraag de ouders naar het idee waar deze verschijnselen en/of gedragingen vandaan kunnen komen.
'Weet u wat hier de oorzaak van zou kunnen zijn?'
'Is er iets gaande thuis in de familie of op school?'
- Spreek je zorg uit over de verschijnselen en/ of gedragingen en relateer deze aan de bedreiging voor het kind:
'Ik maak me zorgen over deze blauwe plekken, het moet voor Celine niet prettig zijn dat

ze zich zo vaak pijn doet...'

'Dat Jonathan steeds stiller is geworden, vind ik zorgelijk, er lijken zoveel dingen in zijn hoofd om te gaan die hij niet met volwassenen kan bespreken...'

MAAR ER ZIJN NATUURLIJK OOK ANDERE VRAGEN MOGELIJK:

- Wat hoopte je te bereiken toen je je kind sloeg?
- Is dit iets waarmee je door wilt gaan of zijn er andere manieren om ervoor te zorgen dat je kind doet wat jij wilt?
- Wat denk je dat je je kind leert als je hem slaat?
- Zijn er andere manieren om je kind dit te leren?

Deze manier van vragen geeft niet alleen informatie maar heeft ook de bedoeling om nieuwe ideeën tot stand te brengen om de veiligheid van het kind te vergroten.

Seksueel misbruik

Spanjaard en Woelinga (2002) beschrijven een aantal specifieke aandachtspunten bij het praten over vermoedens van seksueel misbruik. Een deel van deze aandachtspunten, die ook belangrijk worden geacht bij het praten over andere vormen van kindermishandeling, is overgenomen in onderstaand kader.

AANDACHTSPUNTEN BIJ EEN GESPREK OVER SEKSUEEL MISBRUIK:

- Houd contact, maar respecteer afstand, ook wanneer het kind of de jongere erg verdrietig is en de neiging groot is om een arm om hem heen te slaan.
- Vraag om in eigen woorden te vertellen wat er gebeurd is. Vaak vinden kinderen en jongeren het moeilijk om hier over te praten, bijv. omdat zij zich medeverantwoordelijk voelen en/of schamen voor hun situatie of voor wat er gebeurd is. Een kind of jongere kan afwerend reageren als je te rechtstreeks naar de situatie of gebeurtenis vraagt. Het is echter van belang om het wel over de nare gebeurtenissen te hebben er niet omheen te (blijven) draaien.
- Vraag wanneer het begonnen is, hoe vaak het gebeurd is en wie er bij betrokken is.
- Vraag naar meerdere situaties: als een kind verteld heeft over één onveilige situatie of nare gebeurtenis, kan het zijn dat er nog meerdere situaties zijn.
- Stel de vragen niet suggestief ten aanzien van het soort handelingen of de mogelijke pleger zolang hieromtrent geen duidelijk vermoeden bestaat, zoals bijvoorbeeld: 'heeft je vader wel eens...?' Laat het kind zelf benoemen welke handelingen door wie verricht zijn.
- Stel de vragen zowel in de tegenwoordige als in de verleden tijd.
- Stel, als open vragen niet lukken, voor om vragen te stellen waarop het kind/ jongere antwoord kan geven als hij/zij dat wil, eventueel door alleen 'ja' te knikken of 'nee' te schudden.
- Een belangrijke valkuil bij gesprekken over (seksueel) misbruik is (te snel) te willen helpen en van alles te willen regelen. Zeg daarom dat je wilt helpen, maar ga niet meteen oplossingen voor het kind of jongere bedenken (dat is stap 4!). Je hoeft geen pasklaar antwoord te hebben.
- Beloof niet dat je het aan niemand zult vertellen, maar verzeker het kind of jongere dat je dit altijd in overleg zult doen en hem zult steunen.

Werken met schalen

Een middel om met ouders en kind in gesprek te gaan over hoe veilig het is in de thuissituatie, is het werken met schalen. Schaalvragen scheppen automatisch een continuüm tussen onveiligheid en veiligheid. Discussies kunnen vermeden worden, terwijl de verschillen wel degelijk aan de orde

kunnen komen. Schaalvragen zijn niet bedreigend, en kunnen daarom veel informatie opleveren over de meest uiteenlopende onderwerpen zoals onveiligheid en veiligheid, motivatie, mogelijkheden, verschillen tussen partners enz. Dit geldt vooral wanneer gevraagd wordt de inschalingen toe te lichten.

Ook kinderen kunnen uitstekend met schalen werken en kleine kinderen reageren heel goed op alternatieve vormen van schalen: niet-numerieke schalen, maar schalen met smileys, kleuren, ladders enz. Voorbeeld: een meisje wordt gevraagd haar gezin te scoren, 10 erg goed, 0 erg slecht. Het meisje geeft aan dat de dingen 10 en 0 zijn. Na doorvragen geeft het meisje aan dat er situaties zijn die 0 zijn (alleen zijn met stiefvader) en situaties waarin het 10 is (voelde ze zich veilig en goed).

Uiteindelijk moet de gezinsvoogd natuurlijk, nadat allerlei zaken in schalen zijn besproken, zijn eigen oordeel vellen. Inschalen is een techniek om informatie te verkrijgen en om samenwerking tot stand te brengen; besluiten neemt de gezinsvoogd zelf, met name over de vraag in welke mate er van een (on)verantwoord risico sprake is.

VOORBEELDSCHAALVRAGEN:

Voor kinderen: hoe gezellig vind jij het thuis op een schaal van 1 tot 10 ?

Bij jonge kinderen: laat het kind dit aangeven met plaatjes/smileys e.d

Voor ouders: op een schaal van 1-10 waar 10 betekent dat je 100% zeker bent dat je kind veilig is en 0 betekent dat je kind niet veilig is (het zo weer kan gebeuren). Hoe schaal je de situatie op dit moment in?

VOORBEELD VRAGEN:

- Wat zit er in die '4'? Hoe is het u gelukt al op een '4' te zitten?
- Hoe ziet een '5' eruit?
- Wat is er voor nodig om een cijfer hoger te komen? Hoe zou dat eruit zien?
- Waaraan zou u straks zien/merken dat u van een '4' naar een '5' gekomen bent?
- Wat zou voor u het eerste signaal zijn dat u op de goede weg bent?

9.11.4 Omgaan met weerstand bij ouders

De gezinsvoogd zal om moeten kunnen gaan met situaties waarin een weerstandspatroon bij ouders de boventoon voert. Weerstand is voornamelijk gebaseerd op angst. Angst voor de waarheid, angst om te veranderen, machteloosheid en de behoefte om weer controle te krijgen op de ontstane situatie.

Wanneer gezinsleden niet duidelijk zijn, vragen niet beantwoorden, of belangrijke signalen en zaken ontkennen, ben je als gezinsvoogd geneigd om je op de ontkenningen te richten en als doel te stellen de gezinsleden zover te krijgen dat ze iets toe gaan geven. Dat leidt makkelijk tot een patstelling.. Verandering blijft dan uit, en het kind is de dupe.

De gezinsvoogd krijgt meer armslag wanneer hij 'erkenning' of 'toegeven' niet als het centrale item ziet. Wanneer de gezinsvoogd in plaats daarvan de aandacht weet te verleggen naar signalen van veiligheid, kan een patstelling vermeden worden. Het is daarom een betere strategie om vanuit een positievere invalshoek gesprekken met kinderen, ouders en betrokkenen te organiseren, bijvoorbeeld vanuit de vraag: hoe veilig moet de situatie zijn, wil het kind thuis mogen blijven of weer naar huis mogen? Dan blijft centraal staan wat het kind (minimaal) nodig heeft aan veiligheid en wat er moet gebeuren om dat te realiseren.

9.11.5 Omgaan met 'niet pluis gevoel'

Een 'niet pluis gevoel' ontstaat vaak als de gezinsvoogd een verschil bemerkt tussen enerzijds wat hij feitelijk ziet/ weet/ waarneemt van het ouder en/of kind (inhoudsniveau) en anderzijds wat hij ervaart in het contact met ouder/ kind en wanneer hij géén ruimte voelt bij de ouder om dit ver-

schil te bespreken (betrekkingsniveau). Het is belangrijk om deze gevoelens te (h)erkennen. Dit is de eerste stap om onzichtbare, ongrijpbare informatie feitelijk en concreet te maken. Het gaat om concrete reflectievragen als: wat gebeurt hier? waarom heb ik dit gevoel en waar is dat 'niet plus gevoel' op gebaseerd? Een goed hulpmiddel hierbij is je collega te vragen om je te interviewen met vragen als: waarom maak je je zorgen om dit kind? welk gedrag laat het kind zien? welke informatie speelt hierin mee? welke eigen normen en waarden spelen hier een rol? sinds wanneer heb je deze zorgen? hoe reageert de ouder wanneer je de zorgen wil bespreken? hoe reageer je zelf dan?

De gezinsvoogd moet informatie verzamelen om zijn niet-plus gevoel te toetsen. Wanneer hij in gesprekken met ouders het kind centraal blijft stellen (dus steeds de relatie weet te leggen tussen de zorgen die er zijn en de ontwikkeling van het kind), goed weet te schakelen tussen engageren en positioneren en weet door te vragen, zal het makkelijker worden om informatie te verzamelen, waaraan het niet-plus gevoel getoetst kan worden. De gezinsvoogd moet dit open bespreken met het gezin en zijn niet-plus gevoel terugvoeren op concreet gedrag dat hij gezien/gemerkt heeft. Daarbij moet hij het gezin de ruimte bieden om hun versie te vertellen en hun reactie op dat niet-plus-gevoel van de gezinsvoogd.

9.11.6 Omgaan met eigen emoties

Signalen van onveiligheid roepen over het algemeen veel emoties op bij een gezinsvoogd. Het kan een scala van gevoelens betreffen: de gezinsvoogd kan geschokt zijn, zich schuldig voelen, kwaad en woedend worden, zich onmachtig voelen, angstig worden, etc.

VOORBEELDEN ZIJN:

- a. De gezinsvoogd schrikt omdat hij het niet direct had verwacht bij dit kind: de gezinsvoogd wordt overvallen door en raakt als het ware sprakeloos van het feit dat het kind vertelt dat er sprake is van misbruik.
- b. De gezinsvoogd voelt zich schuldig omdat hij denkt dat hij het eerder had moeten signaleren: hij twijfelt of hij de signalen die hij eerder kreeg wel juist heeft ingeschat; in gedachten gaat hij na of hij je alles wel goed heeft 'afgetimmerd', zodat hij niet aansprakelijk gesteld kan worden.
- c. De gezinsvoogd wordt kwaad en woedend over de situatie: hij baalt er van dat de collega van wie hij de zaak heeft overgenomen niet eerder heeft ingegrepen en nu wil hij zelf orde op zaken gaan stellen!
- d. De gezinsvoogd voelt zich onmachtig, niet wetend hoe dit aan te pakken, welk besluit te nemen; hij dobbert stuurloos rond, niet wetend wat nu te doen en hoe in te grijpen.
- e. De gezinsvoogd wordt bang omdat dat hij het gesprek over de signalen moet gaan bespreken met die agressieve ouder: 'Hoe zal hij reageren, ze ontkennen toch, dus waar begin ik aan, zo concreet zijn de signalen nou ook weer niet...'

Het is menselijk om emotioneel te reageren op heftige, schokkende verhalen. Handelen uitsluitend op basis van deze emoties kan echter een averechts effect hebben. Wanneer de gezinsvoogd zich bewust is van zijn eigen emoties, is de kans groter op een professionele en voor het kind passende reactie. Het is daarom van groot belang dat de gezinsvoogd dergelijke emotionele reacties van hemzelf bespreekt met collega's en ter sprake brengt bij teamleider en/of gedragswetenschapper.

9.11.7 Praten over veiligheid met (jonge) kinderen

Algemeen

In een gesprek met kinderen kan de gezinsvoogd de mening/ beleving vragen van het kind. Van belang is om open en gesloten vragen af te wisselen door te beginnen met open vragen en daarna verduidelijking te vragen door middel van meer gesloten vragen.

Zo kan de gezinsvoogd kinderen laten vertellen over vader en moeder. Wat doen ze samen, hoe is dat? Wat is er leuk aan? Hoe vaak gebeurt dat? Soms gaat het wel eens minder, hoe gaat dat dan in zijn werk? Geef eens een voorbeeld? Wat is het verschil tussen pappa en mamma? Wat doet de een en wat doet de ander?

Gebruik soms indirecte vragen zoals: soms hoor je wel eens van kinderen die het niet leuk hebben bij hun ouders. Wat gebeurt er dan, weet jij dat, hoor jij dat ook wel eens? Het kind kan dan antwoorden: 'ja dan wordt het kind geslagen.' De gezinsvoogd moet voorzichtig zijn om hier direct, al te 'gretig', op in te gaan. Soms is het beter het onderwerp eerst wat toe te dekken en eerst over iets gezelligs te beginnen om even later, of een volgende keer, het opnieuw aansnijden: toen straks /de vorige keer hadden we het er over dat ouders soms hun kind slaan, heb jij dat ook wel eens gehad?enz.

De gezinsvoogd kan ook eens vragen naar een fotoboek van het kind, naar de belangrijke personen in het netwerk van ouders, hoe het op school gaat, hoe het rapport van het kind was, welke vriendjes en vriendinnetjes het kind heeft, of het kind daar wel eens gaat spelen, hoe het contact is tussen ouders en andere ouders, etcetera.

Belangrijk ook hierbij is vooral oog te hebben voor de factoren die wel goed gaan. Dus naast de zorgpunten ook inzoomen op de beschermende factoren. Wat gaat er goed? Op welke momenten is dat? Wie speelt daarbij een belangrijke rol? Beschrijf eens een periode toen er geen problemen waren. Wanneer was dat? Hoe lang duurde dat? Waardoor ging toen het goed?

Hierbij is het van belang dat de gezinsvoogd aangeeft waarom hij al deze dingen vraagt en wil bespreken.

In gesprek met (jonge) kinderen

Het is voor volwassenen vaak moeilijk om met jonge kinderen te praten. Vaak veronderstelt men dat het kind geen mening heeft en dat de gespreksonderwerpen te moeilijk zijn. Communiceren met kinderen is ook moeilijk omdat kinderen nog niet altijd de voor volwassenen vanzelfsprekende communicatieregels beheersen, daarnaast kunnen jonge kinderen zich niet lang op één onderwerp concentreren en springen zij in de beleving van volwassenen van de hak op de tak. Kinderen geven echter altijd informatie af; alleen lukt het de volwassenen niet altijd om deze informatie goed te verstaan.

Gezinsvoogden hebben dagelijks te maken met kinderen, maar gespreksvoering met jonge kinderen is een onderbelicht thema binnen de gezinsvoogdij. In de Deltamethode wordt er vanuit gegaan dat de gezinsvoogd altijd in gesprek is met het kind.. Dat hoeft overigens niet te betekenen dat de gezinsvoogd (telkens) altijd met het kind (daadwerkelijk) in gesprek is. De gezinsvoogd kan ook contact hebben door middel van spel, een tekening maken, of een andere activiteit. Bij kinderen onder de twee jaar is het van belang dat de gezinsvoogd vooral terug valt op de directe observatie: zien hoe het kind slaapt, welke verzorging het krijgt, vragen hoe het kind eet en slaapt, hoe de ouder omgaat met het huilen van het kind, of het door ouders gestimuleerd wordt tot spel, hoe het kind reageert op de ouders etc. De gezinsvoogd observeert- direct of uit tweede hand- het gedrag van het kind. Zo kan hij bijvoorbeeld ook een keer meegaan naar het consultatiebureau.

Vanaf de start van de ondertoezichtstelling dient het onderwerp veiligheid als een soort vanzelfsprekendheid regelmatig aan de orde te komen. Als hulpmiddel kan een lijst veiligheid gebruikt worden. Tijdens het gesprek over veiligheid staat steeds het kind centraal. De gezinsvoogd probeert niet te veroordelen. Tegelijkertijd let hij op veiligheidssignalen en zoekt hij naar oplossingen.

PRATEN MET OUDERS EN KIND OVER VEILIGHEID

- Bespreek je zorg over de veiligheid zo snel mogelijk met ouders
 - Blijf praten in termen van de veiligheid van het kind
 - Vraag door tot je een concreet observeerbaar beeld hebt. Ga op zoek naar feiten en details
 - Ga niet uit van je eigen oordeel maar van het belang van het kind.
- NB voor ouders is het moeilijk iemand te vertrouwen die controle over hun leven heeft.
-

Wanneer we een open gesprek willen met een (jong) kind, dan moeten letten op onze houding en manier van praten.

HOUDINGSASPECTEN BIJ HET PRATEN MET KINDEREN

- Zoek een omgeving waar het kind vertrouwd is
- Sluit aan bij waar het kind op dat moment mee bezig is, bijvoorbeeld spel, tekenen
- Steun het kind en stel het op zijn gemak
- Let op non-verbale signalen van het kind.

MANIER VAN PRATEN IN GESPREKKEN MET KINDEREN

- Ga op dezelfde ooghoogte zitten als het kind (maar niet voortdurend door de knieën)
- Gebruik korte zinnen, gewone taal, vermijd 'kindwoordjes'
- Begin met open vragen en wissel deze af met gesloten vragen, vul het verhaal niet in
- Vraag niet verder, wanneer het kind niets wil of kan vertellen
- Houd het tempo van het kind aan, niet alles hoeft in één gesprek.

EXTRA AANDACHTSPUNTEN IN HET GESPREK MET HET KIND OVER VEILIGHEID

- Niet doen: Laat het kind niet merken dat je van het verhaal schrikt;
Val de ouders niet af.
 - Wel doen: Zeg dat je niet geheim kan houden wat het kind vertelt.
-

10 Delta in complexe zaken

10.1 Inleiding

In de Deltamethode staan bij de omgang met kind en ouders het engageren centraal, het aansluiten bij positieve aspecten, het communiceren, het samen opstellen van het plan van aanpak en het samen vaststellen van gewenste ontwikkelingsuitkomsten en concrete werkdoelen. De Deltamethode is een werkwijze die in beginsel bij alle gezinnen kan worden toegepast. Wel kan het nodig zijn om aparte gesprekstechnieken en andere communicatiemiddelen te ontwikkelen. voor bijvoorbeeld ouders met een verstandelijke beperking Dit hoofdstuk gaat in op het werken volgens de Deltamethode in zaken met ouders met complexe problematiek. Aan de orde komen de ondertoezichtsstelling van kinderen van ouders met psychiatrische problematiek (10.2) en van kinderen van ouders met een (licht) verstandelijke handicap (10.3). Bij die paragraaf hebben wij gebruik gemaakt van notities van de William Schrikker Groep die op ons verzoek geschreven zijn voor dit handboek. In de volgende versie van het handboek zullen wij ook ingaan op de ondertoezichtsstelling van kinderen van ouders in complexe echtscheidingsituaties.

10.2 Ouders met psychische stoornissen

10.2.1 Wat is een psychische stoornis?

Een psychische stoornis is een patroon van denken, voelen en gedrag. dat binnen de geldende cultuur ongebruikelijk is. Het patroon veroorzaakt last bij de persoon zelf en/of bij anderen en een minder goed functioneren van de persoon in verschillende situaties.

In plaats van een psychische stoornis wordt ook vaak over psychiatrische stoornissen gesproken. In feite komt dat op hetzelfde neer. Het Amerikaanse standaardwerk de DSM¹⁰ bijvoorbeeld, spreekt slechts over psychische stoornissen maar veel deskundigen die met de DSM werken, hanteren het woord psychiatrische stoornis.

In het dagelijks spraakgebruik roepen de termen 'psychisch' en 'psychiatrisch' verschillende beelden op. De uitspraak 'het is iets psychisch' wordt minder erg gevonden dan de uitspraak dat het iets psychiatrisch is. Ook het woord stoornis ligt lastig, met name bij ouders die al gauw denken dat daarmee bedoeld wordt dat die persoon (vaak betreft het henzelf of hun kind) 'gestoord' is. De gezinsvoogd kan daar rekening mee houden door woorden te gebruiken als 'psychische probleem' of 'psychische klacht' of door even stil te staan bij wat het woord stoornis wel en niet betekent.

Stoornissen verschillen qua aard, omvang en invloed op het kind

Als een psychiater, psycholoog of orthopedagoog tot de uitspraak komt dat er sprake is van een stoornis zegt dat op zichzelf nog niet alles. Wat de gezinsvoogd wil weten is: in hoeverre functioneert de persoon minder goed door de stoornis? Uit de definitie in 1.1 vloeit voort dat er altijd sprake zal zijn van een minder goed functioneren. Maar dat wil niet zeggen dat de persoon niet kan functioneren in het dagelijks leven. In tegendeel: veel mensen met een ogenschijnlijk ernstige stoornis kunnen het leven goed aan. Dit is het geval wanneer er bepaalde perioden zijn waarin ze minder last hebben van de stoornis, of wanneer ze op bepaalde terreinen minder last van de stoornis hebben. De gezinsvoogd wil ook weten of de ouder met een stoornis over voldoende (volgens het 'goed genoeg' principe) opvoedingsvaardigheden beschikt om het kind datgene te bieden wat het nodig heeft. Er zijn ouders met een stoornis die hen ernstig belemmert in het dagelijks functioneren maar die hun kinderen toch goed (genoeg) kunnen opvoeden. Kinderen lokken soms goed en gezond opvoedingsgedrag uit bij hun ouders en kinderen zijn vaak in staat hun voordeel te doen met hetgeen hun ouders te bieden hebben, ook al is dat soms beperkt of wisselend aanwezig. Daarnaast kunnen er beschermende factoren zijn, in het kind of in de omgeving, die als verzach-

10. DSM: Diagnostic and Statistical Manual of mental disorders. Een international standaard werk waarin stoornissen beschreven en gecategoriseerd worden. Op dit moment is de vierde versie de DSM IV TR in gebruik.

ting of tegenwicht fungeren. Kinderen zijn vaak verbazend flexibel en creatief om bij personen in de nabije omgeving iets te halen dat de eigen ouders niet kunnen bieden. Als ouders zodanig onder de stoornis lijden dat ze hun kinderen niet goed kunnen opvoeden is het belangrijk om te weten of er sprake kan zijn van ondersteunende interventies die dit tekort kunnen aanvullen zodat de ouders nog wel opvoeder kunnen blijven. Als het antwoord daarop 'nee' is dan is de kernbeslissing uithuisplaatsing.

Hieronder staan de overwegingen op een rijtje.

1. Is er sprake van een stoornis? Welke is dat? Wordt de ouder behandeld?
2. Indien ja: is het dagelijks leven door de stoornis ernstig belemmerd?
3. Indien ja: maakt die belemmering dat de ouder(s) niet goed kan/kunnen opvoeden en wat komt het kind tekort?
4. Indien ja: zijn beschermende personen of structuren aanwezig of te mobiliseren, waardoor het mogelijk is dat de ouders toch de opvoeders blijven?
5. Indien nee: besluit tot uithuisplaatsing.

Vraag 1. Is er sprake van stoornis? Welke is dat? Wordt de ouder behandeld?

Hierbij is het van belang na te gaan wat de duur van de stoornis (hoe lang al) en hoe het beloop is (is het toenemend of afnemend). Hoe langer de stoornis er is hoe minder goed de prognose. Gezinsvoogden zijn soms wat onzeker over hun taken en bevoegdheden als er sprake is van een stoornis. Sommigen menen dat ze niet bevoegd zijn of onvoldoende kennis te hebben om naar aanleiding van een gediagnosticeerde stoornis door te vragen en zelf op onderzoek te gaan. Zij vrezen zich hiermee op het terrein van de psychiatrie te begeven. Het is belangrijk op dit punt een misverstand op te helderen. Er bestaat een belangrijk verschil tussen het doorvragen op de stoornis en het doorvragen op de gevolgen van de stoornis. Het doorvragen op de gevolgen van de stoornis doet men om vast te stellen wat de pedagogische mogelijkheden van de ouder zijn en wat de gevolgen van de stoornis voor het kind zijn. Daarbij gaat het erom de ontwikkeling van het kind te optimaliseren. Het is dus juist belangrijk om wél door te vragen over de gevolgen van de stoornis, niet om de diagnose nog eens over te doen want dat ligt niet op het terrein van de gezinsvoogd maar om helder te krijgen wat de implicaties van de stoornis zijn voor het functioneren van de ouder en vooral: voor de ontwikkeling van het kind. In ieder geval moet de gezinsvoogd weten of de ouder behandeld wordt, of de ouder goed aan de behandeling meewerkt (bij medicatie: neemt de ouder trouw de pillen in?) en wat de prognose van de behandelende instantie is.

Vraag 2. Indien ja: is dagelijks leven door stoornis ernstig belemmerd?

Een stoornis betekent niet altijd dat het functioneren van de ouder in alle opzichten belemmerd wordt. Deze vraag dient er toe om duidelijk te krijgen hoe de ouder met de stoornis functioneert in het dagelijks leven. De gezinsvoogd kan af gaan op dossiermateriaal, op informatie van deskundigen maar het beste is natuurlijk om er met de ouders over te praten. Bij sommige stoornissen is dat moeilijk omdat de ouder vindt dat er niets aan de hand is. Maar in veel gevallen is dat wel mogelijk.

Vraag 3. Indien ja: maakt die belemmering dat ouder(s) niet goed kan/kunnen opvoeden en wat komt kind te kort?

Zelfs als ouders in het dagelijks leven belemmerd worden betekent dat nog niet dat ze geen opvoeders kunnen zijn. Kinderen voelen de tekorten in het opvoedkundig repertoire van de ouders vaak intuïtief goed aan en ze weten soms goed onderscheid te maken tussen gezonde uitingen van de ouder en ziekelijke. De aard van de stoornis speelt daar ook een rol bij. Zo doen stoornissen met een duidelijk en voorspelbaar patroon minder schade dan stoornissen met een grillig patroon. Vooral stoornissen waarbij de kern van de stoornis bestaat uit een gestoorde interactie met de omgeving, zoals persoonlijkheidsstoornissen, vormen een extra risico voor een gezonde ontwikkeling van het kind. In hoofdstuk 2 worden hier voorbeelden van genoemd. De leeftijd van het kind is een belangrijke factor. Jonge kinderen zijn kwetsbaarder en niet goed in staat onderscheid te maken tussen datgene van de ouder wat je serieus moeten nemen en datgene wat je maar het beste langs je heen kan laten gaan. Wanneer er meerdere kinderen in het gezin zijn dan is dat meestal gunstig

voor het kind en ondervinden kinderen bij elkaar steun in het dragen van de last die een ouder met een psychische stoornis met zich meebrengt. Belangrijk dus om met deze vraag helder te krijgen waar ouders en kinderen wel last van hebben en hoe ze daar last van hebben.

Vraag 4. Indien ja: zijn beschermende factoren aanwezig, of te mobiliseren die het mogelijk maken dat de ouders toch de opvoeders blijven

Deze vraag is bij uitstek een vraag waar de gezinsvoogd zelf antwoord op zal kunnen geven. Want nu gaat het om informatie die behandelende instanties vaak niet of in onvoldoende mate hebben. Gezinsvoogden kunnen de ouders regelmatig zien zoals die in de alledaagse gezinssfeer met hun kinderen omgaan. En zij zijn dus in staat om na te gaan wat de impact van de stoornis op de opvoeding is. Zij gaan na of het kind erdoor bedreigd wordt. Zijn er beschermende factoren? Stap 1 in het vier-stappen plan vraagt hier nadrukkelijk naar, dus de gezinsvoogd heeft al een beeld van de beschermende factoren. Maar bij geconstateerde of vermeende stoornissen doet de gezinsvoogd er goed aan nog eens extra goed naar de beschermende factoren te kijken. Denk aan de psychische gezondheid van de andere ouder, steunbronnen in de omgeving, zoals een buurvrouw die vaak in huis komt, een vast logeeradres, een goede school, een sportclub. Ook kunnen bepaalde opvoedingstaken worden overgenomen van de ouders door familieleden of professionals, zoals het maatschappelijk werk.

Als er sprake is van beschermende factoren en personen geeft de gezinsvoogd deze een heldere plaats in de actieagenda. Er wordt bijvoorbeeld afgesproken welke verantwoordelijkheden deze ondersteunende persoon krijgt. Denk aan: regelmatig langs gaan, bepaalde aspecten van de opvoeding overnemen e.d. Als er geen beschermende zijn dan tracht de gezinsvoogd deze te mobiliseren. Het netwerk wordt geactiveerd, of er wordt aanvullende hulp en ondersteuning in het leven geroepen. En als dat uiteindelijk niet zou blijken te werken komt vraag 5 aan de orde.

Heeft het kind zelf specifieke kenmerken die het beschermen tegen de invloed van de gestoorde ouder? Denk hierbij aan eigenschappen van het kind (intelligentie, stabiliteit), copingsvaardigheden (bijvoorbeeld in staat om op eigen kracht tot activiteiten te komen), het vermogen om zelf vriendjes en vriendinnetjes te maken, Een belangrijke beschermende factor is de mate van openheid en communicatie in het gezin. Het devies aan ouders met een psychische stoornis is trachten te accepteren dat zij een stoornis hebben, zich er niet schuldig over te voelen of zich ervoor te schamen, hulp te zoeken maar vooral er veel met anderen over te praten. Met de kinderen praten en hen uitleggen wat de stoornis inhoudt, is een belangrijk punt. Wanneer ouders dat moeizaam of niet kunnen gaan kinderen eigen ideeën ontwikkelen over wat er aan de hand is en de schuld dat mamma in de war of verdrietig is bij henzelf leggen. Voor de ontwikkeling van kinderen is niet de stoornis van de ouder doorslaggevend, maar wel:

- de manier waarop de ouder met die stoornis omgaat,
- de openheid waarmee over de gevolgen ervan gesproken kan worden,
- de mate waarin het kind begrijpt wat er aan de hand is,
- compensaties die gevonden worden voor de beperkingen die de stoornis oplevert.

Vraag 5. Indien nee: moet er besloten worden tot uithuisplaatsing

Uiteindelijk gaat het om de veiligheid en het belang van het kind. Als de stoornis een goede (volgens het principe van 'goed genoeg') en veilige opvoeding onmogelijk maakt is uithuisplaatsing aan de orde. De stoornis heeft soms implicaties voor de wijze waarop de uithuisplaatsing plaatsvindt. In het algemeen is het van belang dat dit op transparante wijze gebeurt waarbij de ouders precies weten waar ze aan toe zijn en met respect worden bejegend. Hoofdstuk twee gaat daar verder op in.

Hoe krijgen gezinsvoogden te maken met informatie over (vermoedelijke) stoornissen bij ouders? Globaal gesproken kan de gezinsvoogd via drie lijnen te maken krijgen met informatie over stoornissen bij ouders:

1. informatie uit het verleden via derden
2. recente of actuele informatie via derden
3. actuele en 'hier en nu' informatie via eigen observaties en indrukken.

Ad a. Informatie uit het verleden via derden. Hierbij moet gedacht worden aan informatie in het dossier. In het raadsrapport staat bijvoorbeeld gemeld dat een ouder wegens psychische problemen opgenomen is geweest. Doorgaans wordt in het dossier de stoornis niet met name genoemd en wordt niet beschreven wat de behandeling opleverde en wat de huidige stand van zaken is. Wat de invloed is van de stoornis op de pedagogische kwaliteiten van de ouder staat meestal ook niet vermeld. Het kan zijn dat de gezinsvoogd mondeling op de hoogte wordt gesteld van psychische problematiek, bijvoorbeeld door een collega gezinsvoogd die het gezin eerder begeleidde of door een arts. En het is ook goed mogelijk dat de ouder(s) zelf vertelt over een psychisch probleem in het verleden.

Wat doengezinsvoogden met deze informatie? Ze vragen zich af of de problematiek, of bepaalde aspecten daarvan, in het heden nog speelt. Bij beantwoording van die vraag volgen ze de richtlijnen van risicomanagement. Dat wil zeggen: niet wachten op tekenen die erop duiden dat het probleem er wel is en eventueel het kind bedreigt, maar actief op zoek gaan naar feiten waaruit blijkt dat het probleem er niet meer is of duidelijk onder controle is. En als het onder controle is: wat de condities zijn om het onder controle te houden. Denk hierbij aan het trouw innemen van medicijnen, verschijnen op controle e.d. Als het probleem nog actueel is dient de gezinsvoogd de vijf vragen van paragraaf 10.2.1 door te lopen.

Een punt waar de gezinsvoogd regelmatig tegen aan loopt is de noodzaak en de mogelijkheden om diagnostici en artsen te raadplegen. In principe kan dat alleen als de ouder daarmee instemt maar daarmee is niet alles gezegd. Als de gezinsvoogd meent dat de veiligheid van het kind op het spel staat en de informatie over de stoornis echt noodzakelijk is, moet hij wel bij de behandelaar aan de bel trekken. Het denken over het medisch geheim en privacy is thans in een stroomversnelling gekomen, mede vanwege een aantal drama's waarbij behandelende en toezichhoudende instanties elkaar onvoldoende informeerden. Maar het is natuurlijk mooier als de ouders wel toestemming geven. Gezinsvoogden die contact zoeken met diagnostici en behandelaars moeten zich goed positioneren. Ze presenteren zich niet als een soort collega die even wil overleggen want dat zijn ze niet. Ze benadrukken hun specifieke taak en verantwoordelijkheid voor het kind. De vragen die ze stellen hebben als doel een antwoord te krijgen op de vragen 3 en 4 uit het schema op pagina 20. Hierbij volgt de gezinsvoogd de deltamethodiek: doorvragen naar feitelijk gedrag. Etiketten en diagnoses zeggen niet zoveel, maar wat doet de ouder of wat doet de ouder juist niet?. Een zelfde opstelling kan gezinsvoogden ook helpen ouders zover te krijgen dat ze toestemming geven contact op te nemen.

Ad b. Recente of actuele informatie via derden. Alles wat onder Ad a. gezegd is geldt ook hier, maar dan nog in veel sterkere mate. Het is nu immers duidelijk dat de stoornis er nog is en de gezinsvoogd moet weten wat voor impact de stoornis kan hebben op de kinderen. Ook als de stoornis onder controle is moet de gezinsvoogd zich een beeld vormen wat ouders en de omgeving wel en niet doen om de stoornis onder controle te houden. Dus ook hier aandacht voor therapietrouw, medicijnen innemen, het vasthouden van een goed dagritme en de effectiviteit van de steun vanuit anderen.

Ad c. Nu gaat het om de indrukken die de gezinsvoogd opdoet in zijn directe contacten met ouders of tijdens situaties waarin hij de ouders ziet omgaan met de kinderen. Het kan gaan om ouders waarvan bekend is dat er sprake is van één of meerdere psychische problemen of ouders van wie daarover niets bekend is. Bepaalde stoornissen gaan gepaard met dermate opvallend gedrag dat de gezinsvoogd dit gedrag wel moet opmerken. Denk aan ernstige agressie, depressie die leidt tot verwaarlozing, ernstig drankgebruik en dergelijke. Maar er zijn ook vormen van psychische problematiek die veel minder aan de oppervlakte treden maar die – soms pas na enige tijd – wel voelbaar zijn voor de gezinsvoogd. Die voelt zich onbehaaglijk, of gemanipuleerd, soms erg geveild, heeft het gevoel niet goed tot de ouder door te kunnen dringen. Er kan ook sprake zijn van grote wisselingen in het gezinsfunctioneren en de wijze waarop de gesprekken verlopen, per keer variërend van 'te meegaand' tot 'één bonk verzet'. Soms heeft de gezinsvoogd het gevoel op een stuurloos schip te zeilen. De gezinsvoogd merkt dat hij anders handelt dan hij gewend is te doen, heeft het gevoel dat er

iets niet klopt. In de jeugdbescherming wordt in dit verband wel eens over het 'niet plus gevoel' gesproken. In de onderstaande tekst wordt getracht dit gevoel te concretiseren en aan te geven wat de gezinsvoogd bij een dergelijk gevoel zou kunnen doen in het belang van het kind. Wanneer de gezinsvoogd contacten maakt in het netwerk van de ouders en het kind dan zal daar informatie uit voortkomen over het functioneren van de ouders. Deze informatie is soms lastig te interpreteren. Wat te denken van uitspraken als: 'die moeder is een erg moeilijke vrouw en de kinderen hebben het daar heel zwaar mee' of 'die vader heeft soms van die buien waarin iedereen voor hem wegvlocht en ik denk dat dat behoorlijk angstig is voor die kleintjes'. Hier komen de vaardigheden doorvragen en observeren uit de 2e hand weer nadrukkelijk naar voren.

Het komt regelmatig voor dat het netwerk van ouders met psychische stoornissen beperkt is: de familiebanden zijn verbroken, de huisarts kent het gezin nauwelijks en de buurt heeft zich afgekeerd van die ouders 'die niet sporen'.

10.2.2 Welke stoornissen komen gezinsvoogden regelmatig tegen en wat kunnen zij doen?

Dit hoofdstuk beoogt geen compleet overzicht te bieden van allerlei stoornissen. De tekst beperkt zich tot die stoornissen en problemen waar de gezinsvoogd regelmatig mee te maken krijgt. De tekst is toegesneden op de verantwoordelijkheid en de rol van de gezinsvoogd die zich vooral op vraag 3 en 4 uit de vijf overwegingen op pagina 120 zal bezighouden. Centraal staat de invloed die de stoornis heeft op de veiligheid van het kind en de mogelijkheden van het kind om zich goed te ontwikkelen. Het gaat er niet om gezinsvoogden tot diagnostici te maken. Gezinsvoogden moeten niet de gedachte opvatten dat zij hun werk pas goed kunnen doen met een grondige kennis over stoornissen. Hun expertise ligt primair bij de stappen 3 en 4 van bovengenoemd schema. De onderstaande indeling volgt in grote lijnen het schema van de DSM (zie noot 1) De stoornissen vallen uiteen in twee categorieën: (1) stoornissen, of ziektebeelden die niet altijd aanwezig zijn geweest en van voorbijgaande aard kunnen zijn en (2) persoonlijkheidsstoornissen¹¹.

10.2.3 Stoornissen die niet altijd aanwezig zijn geweest en van voorbijgaande aard kunnen zijn

De ouders

Stemmingsstoornissen vallen in categorie (1). Het is een verzamelnaam voor psychische aandoeningen waarbij de grondstemming van de ouder ernstig is verstoord of niet past bij de situatie waarin de ouder verkeert. De stemming kan depressief zijn waarbij de ouders somber en bedrukt is, of manisch waarbij de stemming op gestoorde wijze uitgelaten of ongeremd is. Het woord depressie wordt in het spraakgebruik te pas en te onpas gebruikt om neerslachtigheid aan te duiden. 'Gister was ik een beetje depressief' hoort men wel eens zeggen. Maar als de diagnose depressie wordt gesteld is er meer aan de hand. Ouders met een matige of ernstige depressie zijn somber, passief, hebben geen energie, kunnen zich niet goed concentreren en slapen doorgaans slecht. Voorgenomen plannen worden niet uitgevoerd. Ze zijn vaak vermagerd omdat ze niet goed eten. Het huishouden wordt verwaarloosd. De uiterlijke verzorging is slecht. De symptomen van verwaarlozing van het uiterlijk en de omgeving zijn overigens niet altijd even zichtbaar. Zij kunnen bijvoorbeeld bij allochtone ouders met een depressie in minder ernstige mate aanwezig zijn. Dat komt waarschijnlijk omdat deze ouders uit culturen komen waar uiterlijk en zelfverzorging belangrijke waarden zijn die je niet snel laat vallen. Allochtone ouders zijn minder gewend om openlijk over hun depressieve klachten te praten. Zij praten vaak liever in 'lichamelijke' termen over hun depressieve klachten. Depressieve ouders zijn doorgaans niet 'gevaarlijk' voor kinderen en zijn zelden gewelddadig. Een uitzondering zijn heel diepe depressies waarbij de ouder de realiteit ernstig uit het oog verliest, de depressie met psychotische elementen waarbij stoornissen in het denken en de waarneming optreden. Bij ernstige depressies dreigt suïcide. En hoewel het kind zelf geen direct gevaar loopt wanneer de ouder zelfmoord pleegt is de psychische schade van dit trauma natuurlijk uitzonderlijk groot. Van groot belang is de vraag of er naast de ouder met de stoornis nog een an-

11. Het gaat hier om respectievelijk As I en As II van de eerder genoemde DSM

dere ouder is die als buffer en protectieve factor kan fungeren. De combinatie van een ouder met een stemmingsstoornis en een gezonde ouder is niet ongewoon¹².

Het kind

Kinderen van depressieve ouders hebben vaak een 'antenne' voor de klachten van hun ouders. Ze zien hoe de vlag er voorstaat en nemen ouders soms dingen uit de hand. Kinderen van depressieve ouders functioneren vaak heel goed. Het zijn vaak vitale kinderen die ook in opstand kunnen (en mogen) komen. Een depressieve ouder wordt dermate sterk door somberheid in beslag genomen dat dit tevens ruimte biedt voor het kind om zich te uiten, teweer te stellen en compensaties te zoeken. Het zijn ook vaak autonome en zelfredzame kinderen die gewend zijn het zonder de vitale input, steun, knuffel, of waardering van de ouder te stellen. Het feit dat ze soms aspecten van het huishouden of zelfs de opvoeding overnemen kan wel betekenen dat ze aan de eigen ontwikkelingstaken onvoldoende toekomen en in contact met leeftijdsgenootjes minder beschikbaar zijn of schaamte ontwikkelen voor de ouder die psychisch gestoord is. In de jeugdbescherming gebruiken men in dit geval ook wel het woord 'geparentificeerd' (= tot ouder gemaakt). De impact van parentificatie wordt in de jeugdbescherming wel eens te zwaar en te negatief ingeschat. Het is zeker niet zo dat de ontwikkeling van een kind per definitie gevaar loopt als het kind verantwoordelijkheden krijgt die eigenlijk bij de ouders liggen.

De gezinsvoogd

De gezinsvoogd kan stemmingsstoornissen bij ouders niet over het hoofd zien. Ook als de symptomen minder aan de oppervlakte treden zullen ze met name bij het opstellen van de actieagenda merken dat de ouder nauwelijks in staat is positieve doelen en acties te ontwerpen. Bij het evalueren van de actieagenda zullen gezinsvoogden vaak merken dat de doelen (alweer) niet gehaald zijn. Deze ouders zijn doorgaans wel bereid om mee te denken over de gewenste ontwikkelingsuitkomsten voor hun kind. Juist omdat ze zich zo lusteloos, nutteloos en schuldig voelen wensen ze niets liever dan dat het hun kind beter zal vergaan. Het feit dat depressieve ouders wel over de stoornis kunnen spreken betekent dat de gezinsvoogd het probleem een plaats kan geven in de plannen die er gemaakt worden. Het is belangrijk om met de ouder open over de beperkingen van de stoornis te spreken en bijtijds compensaties te bedenken, in geval de ouder zich niet goed voelt. Ook als de middelen en eventuele tips ter sprake komen kan er gesproken worden over de stoornis. Bijvoorbeeld: 'Wie zou je kunnen vragen om Rachel op te halen als jij een dag hebt waarop je je niet goed voelt?' Ook de noodzaak om hulp te vragen kan besproken worden, het medicijngebruik en dergelijke. Bij dit alles is het van groot belang om niet in de rol van hulpverlener van de ouder terecht te komen. Het is zeker niet uitgesloten dat ouders met stemmingsstoornissen dankbaar reageren op de aandacht voor het probleem en de eventuele tips van de kant van de gezinsvoogd waardoor deze gemakkelijk de hulpverlenerrol krijgt. Om dit te voorkomen is het van belang steeds weer uit te gaan van het belang van het kind, en dit in de communicatie met het kind en de ouders te benadrukken.

Tot zover hebben we gesproken over de depressieve ouder. Een stoornis die hier op lijkt is de bipolaire stoornis, ook wel aangeduid als de manisch-depressieve stoornis. Hierbij kent de ouder manische periodes waarin de ouder extreem uitgelaten en druk is: boordevol goede ideeën, gedreven om van alles aan te pakken, maar ook prikkelbaar als iets niet lukt en zichzelf en de eigen mogelijkheden soms ook overschatten. Het volgende moment stort de ouder in, heeft nergens meer zin in, en ligt dagenlang op bed naar het plafond te staren. Deze uitersten geven veel discontinuïteit in de opvoeding en maken dat het kind in een wereld van 'goede tijden, slechte tijden' leeft. Ook hier zien we dat de kinderen het stemmingsbeeld van de ouder meestal goed kunnen herkennen, erop kunnen anticiperen en hun gedrag daarop aanpassen. Als sprake is van een manische periode is het belangrijk om goed in de gaten te houden of het kind zich voldoende kan onttrekken aan de invloed van de ouder.

Angststoornissen

De ouders

Ook angststoornissen vallen in categorie 1: ze zijn niet altijd aanwezig geweest en kunnen ook

12. Een sprekend voorbeeld hiervan vindt men in het autobiografische werk van de schrijver Biesheuvel.

weer overgaan. Angst is op zich geen stoornis. Er kunnen heel reële gevaren of dreigingen zijn waarbij angst een volkomen natuurlijke reactie is. We spreken over een stoornis als de angst extreem is en buiten proportie. Angst en paniek kunnen optreden bij overmatige stress of bij overspannenheid. De ouder wordt dan bijvoorbeeld met het kind op weg naar school door een enorme ongrijpbare en onbegrijpelijke angst overvallen (want er is niets om bang voor te zijn) en wil zo snel mogelijk naar huis. Onder de angststoornissen vallen ook fobieën. Bekend is de agorafobie, ook wel plein- of straatvrees genoemd, waarbij mensen niet in bepaalde ruimten of niet meer op straat willen zijn. Dan is er de posttraumatische stress stoornis waarbij de angst de vorm aanneemt van flash backs en paniekaanvallen, intens en van beperkte duur. Deze vormen van angst zijn doorgaans in het oog lopend en de kans is groot dat de ouder die er mee kampt al in behandeling is of is geweest. Dat ligt iets anders bij de gegeneraliseerde angststoornis. Hierbij is de ouder voortdurend angstig en bezorgd over alledaagse dingen. Hij of zij heeft moeite deze zorgen en angsten onder controle te houden. De angst doordringt het gehele dagelijkse leven van de ouder en meestal dus ook van het gezin. Weer een andere angststoornis is de combinatie van angst en dwangmatig handelen: de obsessief compulsieve stoornis. Het opvallende van deze stoornis zijn de dwanghandelingen en dwanggedachten. Ouders 'moeten' bepaalde dingen doen anders worden ze onrustig of bang: talloze keren controleren of het gas uit is, voortdurend handen wassen, tellen, objecten recht leggen of sorteren, verzamelen et cetera. Bekend is de 'poetsdwang' al of niet in combinatie met smetvrees waarbij de ouder voortdurend loopt schoon te maken, drie keer per dag schoon ondergoed aantrekt en dergelijke. Meestal onderkennen de ouders dat de stoornis niet 'normaal' is en kunnen ze er ook wel over praten. Allochtone ouders zijn minder gewend om openlijk over hun angstklachten te praten. Zij praten vaak liever in 'lichamelijke' termen hierover. Ook hier is het van belang of er een 'gezonde' ouder fungeert naast de ouder met de stoornis. Maar deze combinatie ziet men toch niet zo vaak. Er is soms wel een gezonde ouder aanwezig maar deze moet dan vaak zodanig schipperen door deels wel en deels niet mee te gaan met de angsten en dwanghandelingen van de partner dat hij als protectieve factor voor het kind niet heel veel kan betekenen. Dat geldt nog sterker als de gezonde ouder de problemen van de partner ontkent of wegwuift.

Het kind

Kinderen zijn doorgaans sterk op de angst van de ouder gericht. De kinderen worden er ook bij betrokken. Mogen bepaalde dingen niet doen. Worden bij de dwanghandelingen of fobieën betrokken. En ook als de ouder het kind er niet direct bij betreft heeft het kind vaak last van de symptomen. Angstpatiënten zijn actief, ook in het uiten van hun angsten. Bij een poetsdwang hoort het kind de hele dag het geluid van de stofzuiger en moet het voortdurend van plaats verwisselen omdat de plek waar het kind zit opgeruimd of schoongemaakt moet worden. De dwanghandelingen kunnen tot een gezinsterreur leiden die het kind in ernstige mate beperkt. Heel jonge kinderen hebben vaak nog niet het vermogen om in te schatten of een angst of een dwangverschijnsel reëel is. Een kind van drie zal niet gauw op het idee komen dat het vreemd is om drie keer per dag schoon ondergoed aan te krijgen. Dat wordt natuurlijk al gauw anders als het uit logeren gaat en meer met leeftijdgenootjes gaat optrekken. Leidt een angststoornis bij de ouder tot een angstig kind? Kan een kind geïnfecteerd raken door de angst van zijn ouder? Dat hoeft niet het geval te zijn maar het kan wel degelijk. Daarom is het van groot belang om naar de angstsymptomen en ontwikkelingsachterstanden bij het kind te kijken. Belangrijk is te bepalen in welke mate het kind door de angst van de ouder wordt geremd in zijn exploratiegedrag, door de ouder uit activiteiten in de buitenwereld wordt weggehouden en in zijn autonomie wordt beknot en in hoeverre dit tot een ontwikkelingsachterstand leidt. Bij de gewenste ontwikkeling is het toewerken naar autonomie en compenserende activiteiten in de buitenwereld belangrijk,

De gezinsvoogd

Omdat ernstige angststoornissen ingrijpend zijn is de kans klein dat de gezinsvoogd deze over het hoofd ziet. Daarnaast zal de gezinsvoogd merken dat het aanklaarten van de noodzaak om hulp te zoeken niet zo moeilijk hoeft te zijn en de communicatie met de hulpverlening is doorgaans ook geen groot probleem omdat iedereen, de ouder inclusief, wel het gevoel heeft dat er iets moet gebeuren. Van groot belang is te kijken of het kind eveneens angstsymptomen toont. Maar dat is niet genoeg. Want een kind, vooral als het klein is, kan in de directe omgeving van het gezin 'symp-

toomvrij' lijken maar kan buiten het gezin – waar bezwerende gezinsrituelen geen invloed hebben – zich wel degelijk heel angstig tonen. Daarom verschaft de gezinsvoogd zich niet alleen een beeld over het kind in het gezin maar ook beelden vanuit andere omgevingen waar het kind komt, zoals de school. Soms lijkt het kind probleemloos te functioneren maar blijkt dat de angstige ouders verhinderen dat hun kind met een aantal ontwikkelingstaken in aanraking komt. De moeder die vindt dat haar dochtertje drie keer per dag schoon ondergoed aanmoet kan bijvoorbeeld zover gaan dat het meisje niet uit logeren mag ('want daar is het vies') of zelfs niet met leeftijdgenootjes mag omgaan. Samenvattend: de gezinsvoogd doet er goed aan naar symptomen te kijken, meerdere informanten te raadplegen en goed naar de ontwikkelingstaken te kijken.

Ouders met een angststoornis kunnen goede opvoeders zijn, zeker als er voor hen ondersteuning of hulp is en zij daar adequaat gebruik van maken. Als de stoornis echter 'goed genoeg' opvoederschap verhindert, wat meestal gepaard gaat met angstsymptomen bij het kind of een achterstand in de ontwikkeling en pogingen om hier verbetering in te brengen hebben gefaald, komt een uithuisplaatsing in beeld. Een (dreigende) uithuisplaatsing kan tot grote paniek leiden. Deze paniek kan zo'n grote vorm aannemen dat de veiligheid van het kind bedreigd wordt. Dit geldt in sterkere mate als er sprake is van drank- en druggebruik en/of een opeenstapeling van stress zoals ontslag, relatieproblemen en dergelijke. De gezinsvoogd volgt twee sporen: hij focust extra op de veiligheid van het kind en zal soms de uithuisplaatsing versnellen, desnoods met een tussenstap via crisisopvang, daarnaast focust hij op de ouder en verschaft voortdurende informatie over wat komen gaat en waarom dat van belang is voor het kind. Als de gezinsvoogd daarbij het idee heeft dat de boodschap niet overkomt doet hij er goed aan hulpverlening voor de ouder in te zetten of te activeren en de omgeving.

Psychotische stoornissen en schizofrenie

De ouders

Kenmerkend voor psychotische stoornissen en schizofrenie is het buiten de realiteit zijn. Het gaat om stoornissen in het waarnemen (hallucinaties en wanen) en het denken (verwarde redeneringen, onjuiste denkbeelden). De symptomen zijn ook voor een leek nauwelijks te missen: omdat de reacties van de ouder vreemd, raar en oninvoelbaar zijn. In tegenstelling tot dat wat voor stemmings- en angststoornissen gold, zien ouders in de acute fase van de stoornis meestal niet dat ze een probleem hebben en kunnen ze er niet over communiceren. Het zicht van de ouder op het eigen gedrag en de inschatting van de gevolgen voor het kind zijn verstoord en niet reëel. Mensen met psychotische en schizofrene problemen kunnen overigens wel even 'uit de stoornis stappen'. Bijvoorbeeld een psychotische vader die al dagen achtereen iedereen achtervolgt met monologen over de nieuwe wereldregering die hij gaat leiden, die als hij door zijn moeder wordt gebeld plotse-ling een normaal telefoongesprek voert. Sommige ouders zijn in staat hun opvoedingstaak niet te laten beïnvloeden door de stoornis. De vader uit het voorbeeld zou zijn kind buiten zijn wanen kunnen houden en op een adequaat niveau kunnen aanspreken en stimuleren. Als de stoornis wordt behandeld en ouders goed in de behandeling participeren, wat in ieder geval inhoudt dat ze trouw hun medicijnen slikken, kunnen de ouders adequate opvoeders zijn. Ze zijn dan redelijk voorspelbaar. Van belang is wel dat er iemand of een instantie is die de ouders volgt, want bij deze stoornissen komen instabiele perioden voor. Extra aandacht verdient de acute psychose samen- gaand met alcohol- en druggebruik. Stoornissen in het waarnemen en denken kunnen agressief en (zelf)destructief van aard worden en de veiligheid van het kind zeer ernstig bedreigen. Het is bij deze problematiek goed mogelijk dat er een gezonde ouder functioneert naast de ouder met psychotische stoornissen of schizofrenie. Daarbij moet wel bedacht worden dat de combinatie van een ouder met psychische problemen en een gezonde ouder in jeugdbescherming behoorlijk zeldzaam is om de eenvoudige reden dat bij een dergelijke combinatie, met een ouder die als buf-fer en protectieve factor fungeert, de problematiek veel minder vaak de omvang zal krijgen die een OTS noodzakelijk maakt.

Het kind

Als de ouders goed 'ingeregeld' zijn wat betreft hulp en medicatie kan het kind goed door hen opgevoed worden. Dat geldt temeer als ouders op een realistische wijze over hun stoornis kun-

nen praten (niet tijdens een acute fase, want dan lukt dat meestal niet) en mee kunnen denken over risico's voor het kind. Zo niet dan komt het kind in een onvoorspelbare en onwerkelijke wereld terecht. De veiligheid van het kind verdient extra aandacht als de stoornissen gepaard gaan met drank- en druggebruik en diverse vormen van stress en risico's. Als een acute psychose ontstaat bij een dergelijk opeenhoping loopt het kind duidelijk risico's.

De gezinsvoogd

Bij deze stoornissen probeert de gezinsvoogd zo goed mogelijk met de hulpverleners van de ouder te communiceren. Daarbij gaat het om twee onderwerpen: wat zijn de condities om de stoornis onder controle te houden inclusief de mogelijkheid dat stabiele periodes afgewisseld worden met minder stabiele. Het tweede onderwerp betreft de vragen 2 en 3 uit de overwegingen op bladzijde 120: in hoeverre wordt het dagelijks leven door de stoornis belemmerd en in hoeverre kan de ouder met de stoornis de opvoedingstaak 'goed genoeg' vervullen? Over de risico's van de acute psychose, vooral als deze gepaard gaan drank- en druggebruik en diverse vormen van stress en risico's geldt hetzelfde als wat bij de angststoornissen werd gezegd. De gezinsvoogd volgt twee sporen: hij focust extra op de veiligheid van het kind en zal soms de uithuisplaatsing versnellen, desnoods met een tussenstap via crisisopvang, daarnaast focust hij op de ouder en verschaft voortdurende informatie over wat komen gaat en waarom dat van belang is voor het kind. Als de gezinsvoogd daarbij het idee heeft dat de boodschap niet overkomt doet hij er goed aan hulpverlening voor de ouder in te seinen of te activeren. In de actieagenda staat altijd een plan voor als het misgaat: waar kan het kind dan naar toe, wie doet wat.

Drugsverslaving

De ouders

Drugsverslaving past eveneens in deze categorie stoornissen. In het bovenstaande is al beschreven dat drug- en alcoholgebruik de uitwerking van andere stoornissen fors kunnen verergeren. Maar middelengebruik kan op zichzelf ook ernstige gevolgen voor het kind hebben. Kenmerkend is ontremming en impulsiviteit (=onvoorspelbaarheid). Soms gaat deze gepaard met explosieve woede-buien, agressie en mishandeling. Ook ziet men vaak verwaarlozing. Dit beeld is echter niet altijd hetzelfde. Er zijn ouders die veel en regelmatig gebruiken en toch hun dagelijks leven redelijk op orde hebben. Bij alcohol komt het zogenaamde 'binge drinking' voor: perioden waarin de persoon zich volledig aan de alcohol overgeeft en nauwelijks tot iets redelijks in staat is, afgewisseld met (lange) perioden waarin er niet of weinig gedronken wordt. Om die reden wordt deze stoornis in het Nederlands 'kwartaaldrinken' genoemd. De aanwijzingen worden steeds sterker dat bij alcoholverslaving biologische en erfelijke aspecten een rol spelen. Zelfs de voorkeur voor een partner met eigenschappen die risicovol zijn in relatie tot alcohol, lijkt voor een deel erfelijk bepaald. Dit zou verklaren waarom een ouder die van een alcoholistische partner scheidt, of die partner door de dood verliest, niet zelden een relatie aanknoopt met iemand die ook weer gevoelig is voor alcohol. Een beeld dat men in de jeugdbescherming regelmatig ziet.

Zijn er combinaties mogelijk van een wel- en niet verslaafde ouder? Die zijn er wel maar het beeld is complex. Een bekende situatie is één ouder die recent een nieuwe relatie heeft aangeknoopt met een partner die clean is en de desbetreffende ouder gaat helpen af te kicken. Deze situatie is lastig voor de gezinsvoogd (zie onder). Bij alcoholgebruik ziet men wel eens dat één ouder een zwaar alcoholprobleem heeft en de andere ouder daarmee gaat schipperen door voor een deel wel en voor een deel niet mee te gaan in het probleem.

Het kind

De gevolgen voor het kind zijn velerlei. Kinderen van ouders met een alcoholprobleem missen meestal: warmte en gezelligheid, steun en bescherming, gezond eten en schone kleren, verzorging als ze ziek zijn, duidelijke regels, regelmaat, hulp bij het huiswerk en contact met vrienden en familie. Alcoholproblemen in een gezin kunnen leiden tot echtscheiding of geldproblemen. Als de ouder het druk heeft met drank kopen, drinken en de roes uitslapen is er weinig aandacht voor de kinderen in het gezin. Kinderen binnen zo'n gezin kunnen ook verwaarloosd worden. Het huis wordt niet meer schoongemaakt. Er worden geen boodschappen meer gehaald en vaak wordt er niet

meer gekookt. Kinderen van ouders met alcoholproblemen groeien vaak op in een sfeer van ruzie en geweld en worden vaker mishandeld.

Iets meer over andere drugs?

Een centraal probleem is de onduidelijkheid en de onzekerheid voor het kind. Nooit weet het zeker of de alcoholische ouders echt zullen doen wat ze beloofd hebben. Stemmingen kunnen plotseling omslaan. 'Eerst zien en dan geloven' is het motto van ieder kind dat drinkende/gebruikende ouders heeft. Als ouders bepaalde gezinstaken laten liggen neemt het kind die soms op. Op zichzelf hoeft dat niet ernstig bedreigend voor het kind te zijn, zeker niet als er compensatie- en toevluchtmogelijkheden zijn. Het wordt ernstiger als het druggebruik leidt tot mishandeling en als het verkrijgen van drugs en drughandel het gezinsleven ondermijnt. Als er een niet-gebruikende/drinkende ouder is kan dat als een beschermende factor gelden, maar dat geldt maar in beperkte mate als die ouder gaat schipperen en de gebruikende ouder de hand boven het hoofd houdt.

De gezinsvoogd

Alcoholproblemen krijgen doorgaans veel aandacht bij onderzoeken door de raad. Ze komen ook veelvuldig voor dus de gezinsvoogd zal er zelden door overvallen worden. Ook is in de jeugdbescherming wel erkend dat verslavingsproblematiek op zichzelf nog geen reden tot uithuisplaatsing is. De overwegingen uit paragraaf 10.2.1 kunnen ook hier behulpzaam zijn bij het nemen van beslissingen. De gezinsvoogd dient echter op een tweetal punten verdacht te zijn. Ten eerste: het komt regelmatig voor in de jeugdbescherming dat de ouder(s) in een ontwenningprogramma gaan participeren. Het succes van die inspanning wordt door de professionals van het programma afgemeten aan het gedrag van de ouders. Als die minder gaan gebruiken en hun leven beter gaan oppakken is het goed. Maar de gezinsvoogd moet een stap verder gaan, hij moet evalueren of het kind profiteert van de inspanningen door de ouders. Komen de gewenste ontwikkelingsuitkomsten van het kind dichterbij sinds de ouders aan het afkicken zijn? Indien mogelijk zou de gezinsvoogd deze vraag een plaats moeten geven in de evaluaties binnen het afkickprogramma. Een tweede aandachtspunt is de communicatie. Communiceren met alcoholisten is moeilijk vanwege de explosieve agressie die plotseling in een gesprek kan ontstaan. Ook liegen alcoholisten vaak. Ouders met een alcoholprobleem kunnen op een meesterlijke manier de bewijslast omdraaien: zij hebben hun probleem nu onder controle en bewijs jij maar dat dit niet zo is! In de situatie waarin de ouder recent een nieuwe partner heeft gevonden die clean is, ziet de gezinsvoogd twee personen tegenover zich die hem vragen te bewijzen dat er een probleem is. In de Deltamethode wordt de redenering omgedraaid: de ouders moeten – eventueel met behulp van de gezinsvoogd – de 'signs of safety' laten zien. De bewijslast ligt bij hen. De gezinsvoogd helpt hen daarbij door via het 4-stappen plan te laten zien hoe en waar het alcoholprobleem het kind bedreigt en middels de actieagenda helpt hij het gezin concrete doelen voor kind te formuleren. Door strikt vast te houden aan de rol dat hij er in de eerste plaats voor het kind is ontkomt de gezinsvoogd de valkuil dat hij zou moeten bewijzen dat de ouders nog een probleem hebben.

10.2.4 Persoonlijkheidsstoornissen

Persoonlijkheidsstoornissen zijn in principe niet van voorbijgaande aard. Ze tekenen zich tijdens de ontwikkeling van kind tot volwassene af en worden een eigenschap die zich manifesteert in al het doen en laten, dus ook in de opvoeding en de communicatie met de buitenwereld. Je kunt zeggen dat er sprake is van een soort scheefgroei in iemands persoonlijkheid. Tegenwoordig gaat men er van uit dat in deze scheefgroei aanleg, opvoeding en levensgeschiedenis (bijvoorbeeld trauma's) een rol spelen. Persoonlijkheidsstoornissen zijn niet zo gemakkelijk vast te stellen. Dit komt mede doordat er een groot overlap is tussen de in de psychiatrie onderscheiden typen van persoonlijkheidsstoornissen.

Niet zelden is er sprake van een combinatie met een stoornis uit de eerste – hierboven beschreven – categorie. Persoonlijkheidsstoornissen hebben soms kenmerken die op zichzelf niet ongewoon zijn bij volwassenen maar die een groteske vorm hebben aangenomen. IJdelheid bijvoorbeeld komt bij veel mensen voor maar bij een narcistische persoonlijkheidsstoornis heeft die ijdelheid extreme trekken. Juist omdat persoonlijkheidsstoornissen uitwassen omvatten van 'gewone' eigenschappen

kan men pas van een persoonlijkheidsstoornis spreken als er sprake is van veel symptomen en een consistent patroon. Persoonlijkheidsstoornissen zijn niet eenvoudig te behandelen. Er is bijvoorbeeld geen medicijn tegen een borderlinestoornis. Wel kunnen bijverschijnselen – woedebuien bij iemand met een narcistische persoonlijkheidsstoornis die zich gekrenkt voelt – medicamenteus worden aangepakt, gesteld dat de persoon meewerkt aan de behandeling. Verder zijn er tegenwoordig effectieve psychotherapeutische behandelmethoden ontwikkeld, die de stoornis positief kunnen beïnvloeden. Vaak zijn dit langdurige en intensieve behandelvormen.

De Persoonlijkheidsstoornissen worden in de DSM onderverdeeld in drie clusters: het bizarre cluster, het emotionele cluster en het gespannen/angstige cluster. Per cluster worden weer verschillende persoonlijkheidsstoornissen onderscheiden. Over de bruikbaarheid van het indelingssysteem is binnen de psychiatrie veel discussie. Tegenwoordig neigt men ertoe minder te denken in categorieën en meer uit te gaan van dimensies van persoonlijkheidskenmerken.

Kenmerkend voor alle persoonlijkheidsstoornissen is een niet normale omgang met anderen: een interactionele verstoring. In tegenstelling tot stoornissen uit de eerste categorie zullen persoonlijkheidsstoornissen minder vaak genoemd worden in het dossiermateriaal. Gezinsvoogden zullen bij ouders met een persoonlijkheidsstoornis ongetwijfeld merken dat er iets merkwaardigs tijdens de interactie gebeurt, maar het dossier helpt meestal niet om die observatie een plaats te geven.

Het bizarre cluster

De ouders

In dit cluster vallen de paranoïde en de schizoïde persoonlijkheidsstoornis. De paranoïde stoornis is een ziekelijke chronische achterdocht die terugkomt bij alles wat de ouder doet en nalaat. Hoewel de achterdocht bizarre vormen kan aannemen is er geen sprake van een stoornis in het waarnemen en denken. Dit symptoom valt niet over het hoofd te zien. Waarschijnlijk heeft de achterdocht bewerkstelligd dat vrijwillige hulp niet mogelijk is gebleken. Het raadsrapport zal onder moeilijke omstandigheden tot stand gekomen zijn, de ouder is het waarschijnlijk niet eens met de OTS en het is heel moeilijk om met de ouder het gesprek op het belang van het kind te brengen. Combinaties van een ouder met deze stoornis met een gezonde ouder zijn zeldzaam. Meestal is de andere ouder toch ook behoorlijk wantrouwig. Dat komt door selectie waarbij beide partners elkaar hebben gevonden in een gemeenschappelijk gevoelde achterdocht ten opzichte van de buitenwereld, of door een proces van aanpassen aan de stoornis van de ander.

De schizoïde persoonlijkheidsstoornis houdt in dat mensen in een vreemde afgesplitste werkelijkheid leven. Die werkelijkheid kan fantastische vormen aannemen, reden waarom TV programma's soms kleurrijke types met deze stoornis in beeld brengen. Ze lopen bijvoorbeeld in prachtige gewaden of bouwen al 15 jaar aan een huis van kroonkurken. Doorgaans doen ze geen vlieg kwaad. Mensen met deze stoornis hebben vaak geen kinderen omdat het opbouwen en onderhouden van een relatie al niet in de aparte wereld past.

Het kind

Kinderen worden lang niet altijd belemmerd door de bizarre en achterdochtige symptomen van de ouders. Veel kinderen leren op een of andere manier te zien dat die symptomen geen deel uit hoeven te maken van hun eigen wereld. Ze leren zich op de gezonde eigenschappen van ouders te richten. Kinderen schamen zich wel voor de uitwassen van de achterdocht en proberen daar zo en kwaad als het gaat mee om te gaan. Het grote probleem is verder dat het kind in grote mate in de bewegingsvrijheid beperkt kan worden – zeker bij het ouder worden – door de achterdocht van de ouder. Vriendjes deugen niet, de school is niet te vertrouwen. Dit beperkt in grote mate de mogelijkheid om de ontwikkelingstaken aan te gaan. Nog moeilijker wordt het als er nog meer problemen in het gezin zijn. Bij de paranoïde ouder zelf, als die bijvoorbeeld ook andere stoornissen heeft zoals een angststoornis. Maar ook als er sprake is van veel stressoren zoals ontslag of echtscheiding of als het kind problemen heeft waarvoor hulpverlening nodig is. Het onvermogen van de ouder om adequaat op deze problemen te reageren kan ernstig bedreigend voor het kind zijn. Zoals gezegd zullen ouders met een schizoïde persoonlijkheidsstoornis niet vaak kinderen hebben. Mocht dit wel het geval zijn dan zal zich vaak op jonge leeftijd van kind de noodzaak manifesteren de vreemde wereld te normaliseren hetgeen de ouder waarschijnlijk niet kan opbrengen.

De gezinsvoogd

Met ouder(s) met een paranoïde persoonlijkheidsstoornis heeft de gezinsvoogd veel te stellen. Veel geduld is nodig, kleine concrete stapjes en steeds weer proberen het belang en het functioneren van het kind te benadrukken. De overwegingen uit paragraaf 10.2.1 vormen de leidraad. Juist omdat de ouder zelf weinig zal loslaten over het wel en wee van het kind is het absoluut noodzakelijk andere informanten te raadplegen over het functioneren van het kind bijvoorbeeld op school. Ook daar zal de ouder niet van gediend zijn dus dat vergt heel veel communicatieve vaardigheden – in termen van positioneren en engageren - van de gezinsvoogd. Nooit moet er iets gesuggereerd worden want dat voedt de achterdocht alleen maar. De houding van de gezinsvoogd dient 'straight' te zijn: hij of zij spreekt duidelijk zijn mening uit als dat nodig is en draait er niet om heen. De gezinsvoogd herhaalt wat hij heeft gezegd als de boodschap niet over komt en reageert niet geïrriteerd bij wantrouwige vragen en suggesties van de ouder. Ouders met deze stoornis zijn minder gevoelig voor complimentjes (want wat zou daar achter kunnen zitten?). De gezinsvoogd moet erop bedacht zijn dat een bepaalde afspraak die hij in een gesprek maakt, de ouder stemt bijvoorbeeld in met het idee dat de zoon naar een sportclub gaat, bij een volgend bezoek weer niet gemaakt lijkt te zijn. Daarom is het goed de afspraken goed vast te leggen in de actieagenda en altijd een afschrift bij de ouder thuis te laten. Een handtekening zetten is hierbij niet het belangrijkste (in tegenstelling tot stoornissen met een sterk manipulatief karakter) het gaat hier om de informatie. Er zijn ook goede ervaringen met het opsturen van een verslag van het gesprek samen met de nieuwe actieagenda¹³. Sowieso is het verschaffen van informatie, opsturen van kopieën van beschikkingen en regelingen bij deze ouders van belang. (Bij ouders met een dwangstoornis is dat juist weer geen goed idee omdat het opbergen van deze informatie, het checken of die wel volledig is, het nadenken over wat je ermee moet doen kan leiden tot meer dwanghandelingen).

Het emotionele cluster

De ouders

Het emotionele cluster omvat stoornissen die zo mogelijk nog meer van de gezinsvoogd vergen. De stoornissen waar de gezinsvoogd het meest mee te maken krijgt zijn de borderline stoornis, de narcistische persoonlijkheidsstoornis en de antisociale persoonlijkheidsstoornis. Iets minder vaak zal het gaan om een theatrale persoonlijkheidsstoornis. Kenmerkend van deze stoornissen zijn stoornissen in de emotieregulatie. Het zijn mensen die plotseling en schijnbaar zonder logische aanleiding geweldig emotioneel kunnen worden.

Bij de borderline stoornis lijkt de angst verlaten te worden een centraal thema. Daarmee samenhangend zijn deze ouders bang zichzelf en hun eigen autonomie te verliezen. Dat uit zich in frequente afwisselingen tussen extreem afhankelijk gedrag en afstotend gedrag. De ander wordt voortdurend op het verkeerde been gezet door deze wisseling. Ze gedragen zich impulsief en onvoorspelbaar. Ouders met een borderline stoornis hebben een gevoelige antenne voor emoties van anderen en maken die emoties direct tot onderdeel van de communicatie ('Ik zie aan jouw gezicht dat je niet met me eens bent'). Samen met het expressieve gedrag dat kenmerkend is voor de stoornis maakt deze sensitiviteit de 'borderliners' tot boeiende mensen die vaak liefde op het eerste gezicht ervaren zowel in de rol van lover als geliefde. Ouders met deze stoornis kunnen slecht tegen autoriteit en bemoeizucht. Dat tast hun autonomie aan terwijl ze al zo weinig autonomie ervaren. Ouders redenen zwart wit: 'Jij begrijpt mij tenminste. Die vorige voogd snapte er helemaal niets van'. Bij ernstige vormen van borderline stoornissen komt automutilatie voor. Borderliners vallen gemakkelijker ten prooi aan alcohol en middelengebruik, wat op zichzelf weer tot problemen kan leiden die onder 2.2.4 genoemd werden (agressie, mishandeling). Bij borderline ouders komt het regelmatig voor dat er een gezonde partner is. Die heeft op een of andere manier leren om te gaan met de symptomen van de partner, is uiteraard talloze keren uitgedaagd om maar weg te gaan en heeft door bij de partner te blijven een onmisbare positie verworven. Voor het kind kan deze gezonde ouder veel betekenen. Deze combinatie zal men in de jeugdbescherming weer minder vaak zien omdat een OTS in zo'n situatie niet zo gauw noodzakelijk zal zijn. Een ouder met een narcistische persoonlijkheidsstoornis heeft evenals de borderline een probleem met wie hij eigenlijk is. Maar hij reageert daarop met een heel ander patroon: hij heeft het gevoel pas iemand te zijn als hij zichzelf voortdurend boven de ander te plaatst. Hij is er op uit door de

13. Elders in de Deltamethode wordt ingegaan op de vorm van deze rapportage en de vraag wanneer deze opgevat kan worden als een schriftelijke aanwijzing.

ander bewonderd te worden. Hij bewondert en overschat zichzelf ook. Omdat ouders met deze stoornis zichzelf overschatten is de kans niet denkbeeldig dat ze gecorrigeerd worden door de praktijk. Dat is een krenkende ervaring die tot grote woede kan leiden. Die woede leidt zelden tot reflectie over de vraag of anderen misschien gelijk hebben, de ouder blijft overtuigd van de eigen superioriteit. Kritiek is niet mogelijk. De eigen kinderen worden vaak in hoge mate bewonderd. Het is uitermate moeilijk om naast iemand met een narcistische persoonlijkheid te leven. Dat moet iemand zijn die bereid is voortdurend het eigen ongelijk en onvermogen te erkennen en die in staat is met de woede-uitbarstingen te leven. Een combinatie van een narcistische en een gezonde ouder lijkt daarom zeldzaam. Wel zie je vaak twee ouders die elkaar extreem bewonderen. De antisociale persoonlijkheidsstoornis is de meest bedreigende. Iemand met een antisociale persoonlijkheid heeft weinig tot geen sociaal geweten. De ander wordt vooral ingezet om er zelf beter van te worden. De ander wordt gezien als een 'instrument' om de eigen behoeften te bevredigen. Door voortdurende intimidatie en manipulatie krijgt de ouder met deze stoornis gedaan wat hij wil. De dreiging kan direct zijn, of indirect door een gewelddadig klimaat te scheppen met al of niet verzonden verhalen. Er zijn ouders die binnen het eigen gezin sociaal adequaat optreden. Maar er zijn ook veel antisociale ouders die hun gezinsleden en kinderen instrumenteel gebruiken, misbruiken en intimideren. De partner, als die er is, heeft waarschijnlijk dezelfde trekken of het is iemand die alle intimidaties slikt of moet slikken (dit laatste bij een groot machtsverschil, denk aan partners die illegaal in ons land verblijven en nergens anders naar toe kunnen). In beide gevallen is dit geen protectieve factor voor het kind.

Het kind

Bij kinderen van ouders met een narcistische persoonlijkheidsstoornis kan het lang duren voordat ze in de gaten krijgen dat er iets niet klopt met hun vader of moeder. Ze worden zelf immers ook op een voetstuk geplaatst. De ouder zal wel jaloeziegevoelens voor het kind kunnen ontwikkelen maar zal niet zo snel heftige krenkingsconflicten aangaan. Ook hier geldt dat dit in de loop van de adolescentie anders kan gaan lopen. Dan zal het streven naar autonomie en het schenken van aandacht aan leeftijdgenoten als zeer krenkend ervaren kunnen worden. Een risico bij jonge kinderen ligt in het feit dat ouders met een narcistische persoonlijkheidsstoornis hen als hun bezit zien. Dit betekent een hoger risico voor misbruik.

Kinderen van ouders met een borderline persoonlijkheidsstoornis hoeven door die stoornis zelf niet altijd grote schade op te lopen. De ouders zijn sensitief en kunnen zich verplaatsen in de gevoelens en de behoeften van het kind. Problematisch is dat zij uit angst voor verlating en door hun hoge impulsiviteit heel wisselend met het kind om kunnen gaan.

Momenten van overbetrokkenheid worden afgewisseld met momenten van te grote afstand. Kinderen zijn vaak onveilig of overmatig gehecht aan deze ouders. Ze krijgen wisselend hoge en lage autonomie toebedeeld. De ene keer moeten ze het zelf uitzoeken en de andere keer krijgen ze op hun kop als ze zelfstandig iets hebben gedaan. Het kind kan bovendien last krijgen van de indirecte gevolgen. Als de ouder met iedereen overhoop ligt, of slechts in staat is tot heftige aan/uit relaties kan de opvoeding daar ernstig onder leiden. Dat kan leiden tot internaliserend maar ook externaliserend probleemgedrag. De kans daarop wordt vergroot als de ouder overmatig gaat drinken of middelen gaat gebruiken. De kans dat eventueel probleemgedrag van het kind onopgemerkt blijft is niet zo groot omdat de borderline ouder in tegenstelling tot paranoïde ouders het gezin niet afsluit van de buitenwereld.

Kinderen van ouders met een antisociale persoonlijkheidsstoornis zijn heel slecht af. Ze kunnen angsten ontwikkelen als gevolg van de agressie en intimidatie. Het gedrag van de ouder(s) verhindert dat ze met normale personen en condities in contact komen waardoor het leren van vaardigheden voor belangrijke ontwikkelingsstaken bemoeilijkt wordt. Uit onderzoek is gebleken dat in sommige gezinnen de kinderen het gedrag van de ouders overnemen en soms zelfs versterken. Het kind leert dat het zijn zin kan krijgen door voortdurend negatief en zelfs agressief gedrag te tonen en 'beloont' de ouder door tijdelijk met dit gedrag te stoppen als de ouder doet wat het kind wil. Kinderen die in contact met anderen voortdurend op dit mechanisme terugvallen krijgen forse problemen als ze naar school gaan. Gedragsproblemen op school, schooluitval en groepsvorming met andere kinderen die eveneens dit afdwinggedrag tonen maken de kans op een gunstige ontwikkeling gering.

De gezinsvoogd

Eerst een paar algemene opmerkingen. Kenmerkend voor de genoemde stoornissen is het interactionele falen van de ouder. Dat betekent dat de gezinsvoogd bij alle stoornissen problemen ervaart in de interactie met de ouder(s). Het gaat nooit vanzelf, de gezinsvoogd moet alle zeilen bijzetten en moet juist extra alert zijn als het een keer gemakkelijk gaat want dan wordt hij misschien wel gemanipuleerd. Er zijn twee valkuilen. De eerste betreft het risico dat het overkomen van de interactionele problemen met de ouder het hoofddoel wordt. De gezinsvoogd is op een gegeven moment – terecht- opgelucht als hij een manier gevonden heeft om met de ouder te communiceren en in die situatie kan het belang van het kind naar de tweede plaats gaan. De tweede valkuil heeft te maken met het feit dat de persoonlijkheidsstoornissen bizarre uitvergrotingen omvatten van gewone alledaagse eigenschappen. Eigenschappen die de gezinsvoogd zelf heeft, of diens ouders. Soms zijn het eigenschappen waar de gezinsvoogd een hekel aan heeft. 'Je allergieën' wordt dit in de literatuur over goed leiderschap wel eens genoemd. Sommige gezinsvoogden zijn geboeid door de flamboyante borderline persoonlijkheid en kunnen daar prima mee omgaan maar kunnen heel slecht uit de voeten met het ijdele gepraat en de onverwachte uitbarstingen van de narcist terwijl dat bij andere gezinsvoogden weer anders kan zijn. Alert zijn op de eigen allergieën is dan ook van groot belang.

Borderline ouders houden niet van autoriteit. De gezinsvoogd bereikt niet veel door exclusief op het gezag te leunen. Het beste is een transparante duidelijke communicatiestijl waarbij de gezinsvoogd zich op een emotioneel neutrale manier opstelt en de 'zakelijke' agenda goed bewaakt. Want het moet over het kind gaan en niet over de vorige gezinsvoogd die het verkeerd deed (die heeft bijvoorbeeld 'niets gedaan', 'die heeft ons laten stikken') of over de gezinsvoogd zelf. De gezinsvoogd moet erop voorbereid zijn dat de ouder gaat testen of hij niet in de steek in de steek gelaten wordt. Daarnaast zal hij regelmatig geconfronteerd worden met impulsieve gedachten en handelingen. De gezinsvoogd moet proberen voorspelbaar te zijn en geduldig. Misschien zelfs wel een beetje saai ('Ja je zult wel denken 'daar komt ie weer met zijn actie agenda' maar dat is toch de beste manier om het over de plannen en de voortgang te hebben'). Bij deze ouders kan soms humor gebruikt worden. De actie agenda is een belangrijk instrument. De doelen en middelen die daarin worden genoemd kunnen verhinderen dat het gesprek alle kanten uitgaat. Vanwege hun sensitiviteit hebben ouders met een borderline stoornis onmiddellijk in de gaten als de gezinsvoogd zich onecht gedraagt. Die kan dan ook het beste zichzelf blijven en waar mogelijk zoveel mogelijk informatie delen. Bij spannende momenten of crises dient de gezinsvoogd te benadrukken – als dat maar enigszins mogelijk is – dat de controle nog steeds bij de ouders ligt. 'U bent de ouder. Er gebeurt niets zonder dat dat aan u voorgelegd wordt.'

Ouders met een narcistische persoonlijkheidsstoornis geven de gezinsvoogd het gevoel dat hij voortdurend op zijn tenen moet lopen. Het is nooit goed genoeg. Zelfs als de gezinsvoogd een compliment van de ouders krijgt kan dat als een drukmiddel gevoeld worden (nu is het goed, maar dat zou vaker moeten zo moeten zijn). Woede uitbarstingen komen regelmatig voor. Soms zijn deze tegen de gezinsvoogd gericht maar heel vaak zal de ouder tegen 'het systeem' te keer gaan. De kinderrechter snapt er niets van, het Bureau Jeugdzorg, de arts de school: het is allemaal niets. Monologen over contacten met kinderrechters of andere hooggeplaatsten '...die niets tegen mijn verhaal in konden brengen. Ik had ze in mijn broekzak'. De gezinsvoogd zal strategisch moeten communiceren. Door deels mee gaan met de ouder als dat tenminste geen kwaad kan. Veel complimenten geven, vooral op momenten waarop ouders adequaat opvoedersgedrag laten zien. Proberen de ouder het idee te geven dat hij of zij in grote mate bepaalt wat er gebeurt. Bij het evalueren van de actie agenda zegt de gezinsvoogd bijvoorbeeld: 'U hebt de vorige keer heel duidelijk naar voren gebracht wat u het beste voor Rachel vindt. Dit zijn de doelen die we toen hebben genoteerd'. Terwijl de gezinsvoogd bij borderline ouders volledig echt moet zijn, kan het bij ouders met een narcistische persoonlijkheidsstoornis geen kwaad een beetje in het narcistische spel mee te gaan. 'Ik ga ontzettend mijn best doen om dat voor u te regelen' zegt de gezinsvoogd bijvoorbeeld. Of de gezinsvoogd gaat een beetje mee in de klachten over 'het systeem': 'ja het gaat niet altijd goed daar bij de RIAGG, maar ik weet er een die erg goed is en dáár ga ik u naar doorverwijzen'.

Bij de antisociale persoonlijkheidsstoornis, staat intimidatie centraal. De gezinsvoogd wordt voortdurend gemanipuleerd. De ouder is pas tot enige positieve communicatie bereid als de gezinsvoogd

doet wat de ouder wil. De antisociale persoonlijkheidsstoornis wordt vaak vooraf gegaan door een oppositionele stoornis en een gedragsstoornis respectievelijk in de kindertijd en de adolescentie¹⁴. Dat betekent dat de ouder in zijn of haar jeugd hoogstwaarschijnlijk met justitie en de jeugdzorg in aanraking is geweest. De kans is groot dat die ervaring niet positief is geweest en gezien de neiging tot agressie bij de ouder kan de gezinsvoogd over dit onderwerp de nodige gewelddadige verbale uitingen over verwachten. De gezinsvoogd moet proberen zich niet al te persoonlijk te engageren. Dit om te voorkomen dat de agressie hem of haar persoonlijk gaat treffen. De houding kan het beste wat neutraal en afstandelijk zijn. De gezinsvoogd moet niet teveel met 'ik boodschappen' communiceren. In plaats daarvan kan de gezinsvoogd het kader van de maatregel beter centraal stellen en daarbij steeds de positie van het kind centraal zetten. (Bijvoorbeeld: 'U bent het hier niet mee eens. Dat is me duidelijk. Maar ik moet dit gewoon zo doen. En het uitgangspunt van de maatregel is de ontwikkeling van het kind. Dus daar wilde ik het met u over hebben'). Deze ouders moeten in zekere zin 'kort gehouden worden'. Als het belang van het kind daarom vraagt of de werkbaarheid van de relatie moet de gezinsvoogd niet aarzelen een schriftelijke aanwijzing te geven. Er is een valkuil die hieruit bestaat dat de gezinsvoogd veronderstelt langzaam te 'wennenen' aan het geweld en de intimidatie met het idee dat het wel bij het werk zal horen. Geweld went nooit en is zeer belastend voor de gezinsvoogd die er goed aan doet zijn ervaringen met collega's of werkbegeleiders te bespreken. Tijdens crises of bij het uitvoeren van besluiten die heel veel agressie – denk aan uithuis plaatsing- zullen oproepen kan men het beste met twee personen opereren. Het spreekt vanzelf dat de veiligheid en het belang van het kind in zo'n situatie ook zwaar onder druk staat. Het aankondigen van een dergelijk besluit zonder dat het direct uitgevoerd kan worden ('zodra ik een plaats heb in het crisiscentrum kom ik het kind halen') is ronduit gevaarlijk bij ouders met een antisociale persoonlijkheidsstoornis. Deze situatie is nog riskanter wanneer er ook sprake is van middelen- en alcoholgebruik.

Persoonlijkheidsstoornissen van gespannen/angstige aard

Volledigheidshalve worden hier persoonlijkheidsstoornissen van gespannen / angstige aard genoemd. Deze zijn echter voor de jeugdbescherming minder relevant.

Het gaat hierbij om mensen die zich extreem afhankelijk opstellen, (afhankelijke persoonlijkheidsstoornis), mensen die geremd zijn en de neiging hebben om sociale situaties te vermijden (ontwijkende persoonlijkheidsstoornis) of mensen die overdreven ordelijk of perfectionistisch zijn. (obsessief-compulsieve persoonlijkheidsstoornis).

Uiteraard kunnen kinderen van ouders met deze persoonlijkheidsstoornissen hier last van ervaren, maar meestal niet zodanig dat er een maatregel noodzakelijk is. Behalve wanneer er sprake is van een combinatie van deze stoornis met een stoornis van de eerste categorie.

10.2.5 Samenvattende opmerkingen

De stoornis

Het belangrijkste wat de gezinsvoogd moet doen bij een stoornis van de ouder(s) die al geconstateerd is, is het inschatten van de impact op het kind. In het algemeen gesproken zijn persoonlijkheidsstoornissen schadelijker voor het kind dan stoornissen uit de eerste categorie, omdat zij zo voortdurend aanwezig zijn en in het hele leven van een kind doordringen. Hoe vreemd het ook lijkt: stoornissen met bizarre uitingsvormen hoeven niet altijd schadelijk of extreem moeilijk voor het kind te zijn. Een kind wordt niet gek als zijn moeder af en toe kabouters ziet. Waar het om gaat is de vraag of de moeder de opvoeder van het kind kan zijn. Doorslaggevend hierbij is de mogelijkheid van de ouder om het perspectief van het kind te kunnen nemen, d.w.z. zich te kunnen verplaatsen in (de leeftijd en persoon van) het kind en van daaruit te zien wat het kind nodig heeft. Ouders moeten in staat zijn te spreken over eventuele ontwikkelingsbedreigingen en over gewenste ontwikkelingsuitkomsten voor het kind.

Beschermende structuren en personen

Hier ligt een uitermate belangrijk gebied voor de gezinsvoogd. Helaas is er in de praktijk van de kinderbescherming vaak nog onvoldoende informatie over beschermende structuren en personen. Het raadsrapport focust op de noodzaak van - en de gronden voor een maatregel. Indicatiebeslui-

14. Omgekeerd is dit zeker niet altijd het geval! Een oppositionele en een gedragsstoornis leiden lang niet altijd tot een antisociale persoonlijkheidsstoornis.

ten gaan altijd exclusief over problemen. De meeste vragenlijsten die in de kinderbescherming worden gebruikt focussen op problemen. Maar gezinsvoogden hebben bij uitstek de mogelijkheid om na te gaan waar de positieve krachten in het gezin liggen en wat de beschermende factoren zijn. Gezinsvoogden zien de ouders immers regelmatig als die in de alledaagse gezinssfeer met hun kinderen omgaan.

Communiceren met de ouders over de stoornis

Bij stoornissen in de eerste categorie -stoornissen die niet altijd aanwezig zijn geweest en van voorbijgaande aard kunnen zijn – kunnen ouders meestal wel over hun eigen stoornis praten. Ook al spreken ze niet altijd van een stoornis. Een uitzonder is de psychose als die gaande is. Dan kunnen de wanen en hallucinaties een communicatie over de stoornis in de weg staan. Maar als de psychose voorbij is weet de ouder wel dat er wat gebeurd is. Ouders die al eerder behandeld zijn kunnen het probleem ook een naam geven en er over praten. Hetzelfde geldt voor schizofrene symptomen: als ouders eenmaal weer stabiel (met behulp van medicatie) kunnen ze erover praten. De gezinsvoogd moet proberen over de stoornis te praten omdat de mate waarin de ouder zich bewust is van de stoornis en de impact ervan op het kind, een belangrijk factor is voor het wege van de risico's voor het kind. Ouders met persoonlijkheidsstoornissen vinden het doorgaans moeilijk om over de stoornis praten. Ze vinden zich niet gestoord, of vinden wel dat er problemen zijn maar dat die veroorzaakt worden door anderen. Dit geldt overigens niet voor de borderline-stoornis. Als de ouder in behandeling is voor een borderline persoonlijkheidsstoornis wordt de diagnose in toenemende mate met de ouder besproken. Het beseffen van deze diagnose ('ik heb borderline') is niet zelden een opluchting voor de ouder en geeft een goede basis voor behandeling.

De houding van de gezinsvoogd

In het bovenstaande zijn vele suggesties gedaan hoe de gezinsvoogd zich het beste kan opstellen bij een bepaalde stoornis. Er is echter geen spoorboekje dat uitwijst hoe je je precies moet gedragen bij welke stoornis. Maar globaal gesproken is het goed als de gezinsvoogd zich bewust is van twee handelingsaspecten, namelijk de mate van afstand en de plaats van regie:

- de mate waarin de gezinsvoogd zichzelf als persoon engageert en warme belangstelling toont versus juist meer op afstand blijft en zich neutraal opstelt als uitvoerder van een opdracht
- de mate waarin de gezinsvoogd de regie bij de ouder legt versus juist meer zelf de regie in handen neemt.

Bij stoornissen in de eerste categorie is het goed als de persoon van de gezinsvoogd zichtbaar is. De gezinsvoogd moet zich natuurlijk niet over-engageren maar over het algemeen kan persoonlijk engagement geen kwaad. Deze stoornissen vragen ook om een redelijk strakke regie die de gezinsvoogd niet uit handen moet geven.

Bij de persoonlijkheidsstoornissen ligt het anders. Bij paranoïde symptomen en uitingen van een antisociale persoonlijkheidsstoornis moet de gezinsvoogd terughoudend zijn met een persoonlijke benadering. De regie houdt de gezinsvoogd nadrukkelijk bij zich. Zakelijk nuchter, geen informatie achter houden, doelen en middelen goed in de actieagenda opnemen en er dicht bovenop zitten.

Bij de borderline persoonlijkheidsstoornis moet de gezinsvoogd juist wél als persoon zichtbaar en aanspreekbaar zijn. En de gezinsvoogd geeft de regie niet uit handen maar probeert wel de ouder het gevoel te geven dat hij de regie voor een belangrijk deel heeft. De actie agenda blijft even belangrijk maar nu probeert de gezinsvoogd zoveel mogelijk te benadrukken dat het de ideeën en wensen van de ouder zelf zijn die de basis van de actie agenda vormen.

Bij de narcistische persoonlijkheidsstoornis geldt hetzelfde voor de regie. Ook hier benadrukt de gezinsvoogd dat het de goede ideeën en het heldere inzicht van de ouder de basis vormt van de actieagenda. Echter wat betreft het persoonlijke is de gezinsvoogd hier meer op afstand.

Onderstaand figuurtje kan als een hulpmiddel werken om je bewust te zijn van destijl die je als gezinsvoogd hanteert.

	Persoonlijk	Zakelijk
Regie herkenbaar bij gezinsvoogd
Regie voor deel bij ouder(s)

De genoemde stoornissen vragen om verschillende stijlen. Dit moet echter ook weer niet al te absoluut genomen. De gezinsvoogd die altijd alert te zijn op de wijze waarop de communicatie verloopt en zijn opstelling eventueel aan te passen. Als het contact met een borderline-ouder te belastend wordt omdat de ouder de gezinsvoogd voortdurend op persoonlijke aspecten benadert is het nodig om van 'persoonlijk' op te schuiven naar 'zakelijk'.

Het gaat altijd over het kind

In de Deltamethode staat het kind centraal en dus zou deze paragraaf eigenlijk niet nodig moeten zijn. Maar omdat de interactie tussen gezinsvoogd en ouders soms zo problematisch kan zijn bij psychische stoornissen dreigt het belang van het kind soms naar de achtergrond te geraken. De gezinsvoogd raakt teveel gefocust op het functioneren van de ouders. Er zijn nog steeds mythes in omloop die dit versterken. Een van de mythes is dat ouders met een psychische stoornis geen goede ouders kunnen zijn. Het gevolg is dat er heel veel energie gestopt wordt in de vraag of, en hoe gestoord de ouders wel zijn. Zijn ze het wel echt? Met als bijkomend nadeel dat de ouders zelf ook gaan denken dat ze geen goede opvoeders zijn. De energie moet juist gestopt worden in het op gang brengen en verbeteren van de opvoedingssituatie.

Een tweede mythe is het idee dat stoornissen het exclusieve terrein van erkende diagnostici en therapeuten is en dat de gezinsvoogd daarover niet mag meepraten. Het is de diagnosticus die de diagnose stelt, dat spreekt voor zich.. Maar de gezinsvoogd kan als geen ander waarnemen (op verschillende tijdstippen en via verschillende informanten) hoe de stoornis in de praktijk van het dagelijks leven uitpakt voor de ouder en vervolgens de hamvraag: in hoeverre de opvoeding en de ontwikkeling hierdoor belemmerd wordt.

10.3 LVG ouders

10.3.1 Denkbeelden en wetten

Mensen met een beperking (zoals we een handicap tegenwoordig liever noemen) maken steeds meer deel uit van de samenleving. We gaan er van uit dat mensen met een beperking net zoveel recht hebben op een 'gewoon' leven als ieder ander. Als intelligentie in onze samenleving minder van belang zou zijn, zou een verstandelijke beperking een veel kleinere handicap vormen. De samenleving moet zich aanpassen aan de mens met een verstandelijke beperking, en niet andersom.

De wettelijke kaders van de OTS zijn voor alle kinderen en voor alle ouders hetzelfde. Met het recht op jeugdzorg is wel wat bijzonders aan de hand. Artikel 23 van het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK) regelt als een zogenaamd 'voorrangsrecht' extra aandacht en bijzondere zorg voor kwetsbare kinderen, zoals kinderen met een beperking. Dit betekent dat kinderen met een beperking niet alleen terecht moeten kunnen bij Bureau Jeugdzorg maar dat het BJz zich extra in dient te spannen om hulp en zorg te realiseren die gericht is op hun specifieke behoeften. Dat is geen geringe opgave. Mensen met een verstandelijke beperking leven soms volstrekt geïsoleerd en kunnen terecht komen in de criminaliteit. Vaak zijn ze onvoldoende in staat om hun kinderen goed op te voeden. Daarnaast zijn er mensen met een verstandelijke beperking die niet opvallen. Een verstandelijke beperking op zich is niet zichtbaar. De gevolgen ervan kunnen soms enige tijd onzichtbaar blijven. Dat geldt ook voor eventuele negatieve gevolgen voor het kind. Hierdoor kan de ontwikkeling van het kind ernstig worden bedreigd..

Dit hoofdstuk richt zich primair op de uitvoering van de OTS bij kinderen van ouders met een lichte verstandelijke beperking. Wanneer dat nodig is zal aandacht zijn voor situaties waarin het kind zélf een verstandelijke beperking heeft.

In Nederlandstalige vakliteratuur wordt het begrip 'handicap' meer en meer vervangen door het begrip 'beperking'. Vaak bestaat er bij cliënten grote weerstand tegen de termen: (verstandelijk) beperkt én gehandicapt. Daarnaast is er, zeker bij ouders, niet altijd sprake van een scherpe diagnose. In de praktijk spreekt de gezinsvoogd daarom vaak over kinderen en ouders die 'moeilijk of langzaam leren'. Die term biedt vaak goede opening tot het benoemen van de problematiek.

10.3.2 Een bedreigde ontwikkeling én een beperking

De centrale delta-uitgangspunten (het kind centraal, het kind in zijn context enzovoort) zijn onverkort van toepassing bij de uitvoering van de OTS bij kinderen van ouders die moeilijk leren. Een toevoeging is echter op zijn plaats.

Als er sprake is van een OTS en tegelijkertijd van een beperking bij de ouder spelen twee soorten problemen. Aan de ene kant is er de bedreiging van het kind. Het kind wordt in het opgroeien bedreigd en middelen die zijn ingezet om die bedreiging op te heffen hebben gefaald of zullen hoogstwaarschijnlijk falen. Een OTS wordt ingezet om de bedreiging alsnog op te heffen, nu met gebruikmaking van extern gezag naast het gezag van de ouders dat onverkort van kracht blijft.

De interventies die op het kind gericht worden gaan er van uit dat de bedreiging in principe opgelost of verminderd kan worden. Aan de andere kant is sprake van een beperking bij de ouder. Een beperking is meestal al bij de geboorte aanwezig en chronisch. Het gaat niet over, de beperking is niet oplosbaar. Dit vraagt om ondersteuning: stut en steun om ouders met een beperking optimaal te kunnen laten functioneren.

Bedreigde ontwikkeling kind	Beperking ouder
Verworven	Aangeboren
Tijdelijk	Chronisch
Interventies om bedreiging terug te dringen	Ondersteuning

Figuur: Twee perspectieven bij een OTS van een kind met moeilijk lerende ouders

Delta gaat uit van het principe dat de OTS tijdelijk is en dat de interventies die ingezet worden in principe kunnen leiden tot een vermindering van de bedreiging. Als dat laatste niet mogelijk blijkt te zijn komen verderstrekkende maatregelen in het verschiet. Als sprake is van een beperking naast de opvoedingsproblemen zal deze benadering alléén echter niet voldoende zijn, maar is daarnaast ondersteuning nodig om de ontwikkeling van het kind ook langdurig veilig te stellen.

De gezinsvoogd zal voor beide uitgangspunten oog moeten hebben. Het werken met Delta gaat voortdurend hand in hand met het realiseren van ondersteuning. Wat dat concreet betekent, wordt in dit hoofdstuk geschetst.

10.3.3 Een lichte verstandelijke beperking bij ouders, bij het kind, of bij beiden

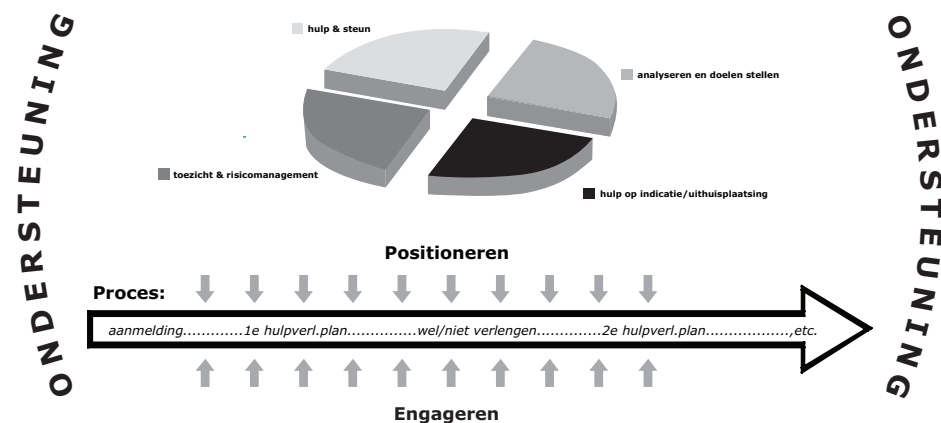
Een lichte verstandelijke beperking kan zich zowel bij de ouders als het kind manifesteren.

Er komen verschillende situaties voor.

- Ouders zijn normaal begaafd en hebben een kind met een licht verstandelijke beperking. Deze situatie komt niet zo vaak voor bij een OTS. Een OTS betekent immers dat ouders niet doen wat men normaliter van ouders mag verwachten ´ én er is sprake van een ernstige bedreiging van het kind en bovendien hebben middelen gefaald of zullen hoogstwaarschijnlijk falen. De lichte verstandelijke beperking is op zich geen reden tot een OTS dus in deze situatie is er meer aan de hand. Wel kan men verwachten dat het onvermogen van ouders om een goede opvoeding te bieden extra zwaar gewogen is door de kinderrechter omdat een licht verstandelijk beperkt kind extra zorg van de opvoeders behoeft.
- Ouders zijn licht verstandelijk beperkt en hebben een kind met een normale begaafdheid. Het kind is bedreigd (anders zou er geen OTS zijn) en de ouders doen niet wat men normaliter van ouders mag verwachten. Dat ouders geen adequate opvoeding bieden kan hoofdzakelijk bepaald zijn door de beperking maar het is ook mogelijk dat er naast de

- beperving nog andere factoren zijn: drankgebruik, mishandeling e.d.
- c. Ouders zijn licht verstandelijk beperkt en hebben een kind dat ook een lichte verstandelijke beperking heeft. Deze situatie is een extra moeilijk variant van situatie b. Immers nu hebben de ouders niet alleen minder mogelijkheden tot opvoeden maar de opvoedingstaak is ook nog eens extra zwaar vanwege de beperking bij het kind.

Dit hoofdstuk spitst zich toe op situatie b, maar er wordt ook de nodige aandacht geschonken aan de extra opvoedingsbehoeften van een kind met een verstandelijke beperking, waardoor ook meer zicht ontstaat op de situaties a en c.

Figuur: Delta gaat hand in hand met het bieden van ondersteuning

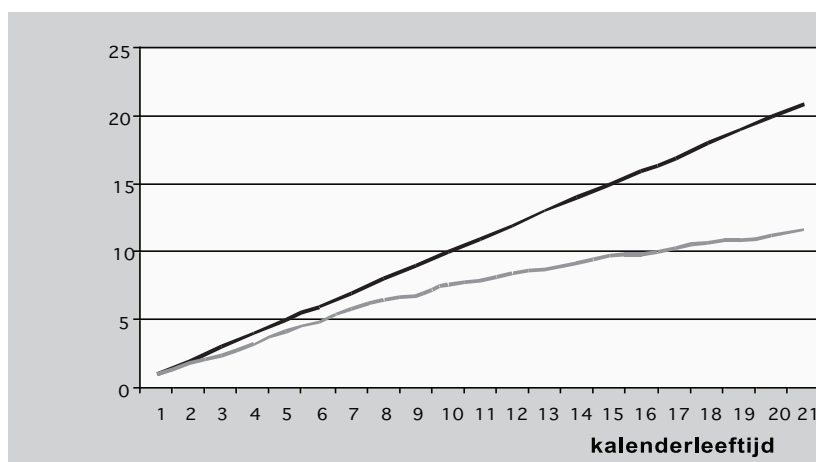
10.3.4 Een lichte verstandelijke beperking: definitie, kenmerken, problematiek

Een gangbare definitie van een verstandelijke beperking luidt¹⁵: 'Een verstandelijke handicap is een probleem in het functioneren dat gekenmerkt wordt door beperkingen van betekenis in zowel het intellectueel functioneren als in het adaptieve gedrag zoals dat tot uitdrukking komt in conceptuele, sociale en praktische vaardigheden. Dit probleem is ontstaan voor de leeftijd van 18 jaar.' Bij een verstandelijke beperking gaat het dus niet alleen om een laag IQ, maar ook om beperkingen in het sociale verkeer, en het leven van alledag. Daarnaast is het chronische karakter kenmerkend. Dit maakt dat vaak levenslange en levensbrede (dat is: gericht op alle levensgebieden) ondersteuning nodig is. De verstandelijke beperking kent verschillende gradaties van ernst: ernstig, matig en licht beperkt.

Een lichte verstandelijke beperking is 'licht' in vergelijking met zwaardere vormen van een verstandelijke beperking, zoals 'matig verstandelijk beperkt', en 'ernstig verstandelijk beperkt'. De term 'licht' is echter misleidend. Mensen met een lichte verstandelijke beperking hebben te maken met op het oog soms minimale beperkingen, die met elkaar echter grote gevolgen hebben voor het dagelijks functioneren. Een lichte verstandelijke beperking brengt in sommige gevallen ernstige problemen met zich mee, en vraagt in veel gevallen om stevige ondersteuning. Tegelijkertijd is de beperking vaak niet zichtbaar: uiterlijk is niets te zien, en ook het taalgebruik en de contactname lijken vaak in eerste instantie normaal. Het niet onderkennen van de beperking kan leiden tot overvraging, en daarmee tot gedrags- en andere problemen. LVG is géén lichte problematiek! Een lichte verstandelijke beperking is op jonge leeftijd niet goed te diagnosticeren. In de onderstaande grafiek wordt zichtbaar dat kalenderleeftijd en mentale ontwikkelingsleeftijd pas in de puberteit en de jonge adolescentie uit de pas gaan lopen. Ook is te zien dat er sprake blijft van leren en ontwikkelen, maar dat het tempo van ontwikkelen aanmerkelijk lager ligt.

15. Definitie van de American Association on Intellectual and Developmental Disabilities (AAIDD, zie www.aaid.org)

Vaak worden jeugdigen die moeilijk leren niet als zodanig herkend, ook niet binnen het strafrecht-systeem waar ze eerder in terechtkomen dan normaal begaafde jongeren. Vaak zijn zij streetwise: hebben een stoere babbel en een brutale toon, en weten door de geloofwaardige manier waarop ze hun groepsgenoten imiteren de indruk te wekken dat ze goed weten wat ze doen. Door hun onhandigheid worden jeugdigen die moeilijk leren vaak als eerste opgepakt, en eenmaal op het bureau kunnen ze onbedoeld verkeerde antwoorden geven waardoor ze hun kans op arrestatie en vervolging vergroten. Als verdachte zullen zij hun beperking willen verbergen. Ze hebben geen goed besef van hun rechten en plichten. Ook wekken ze door hun gedrag soms irritatie op bij politieagenten, bijvoorbeeld door een slechte omschrijving te geven van feiten en details of door te proberen weg te lopen.

Tabel: Ontwikkeling van normaal begaafde -, en LVG-jeugdigen. De bovenste lijn is normaal ontwikkelingsverloop, de onderste lijn is LVG. Bron: Landelijk Kenniscentrum LVG, 2005.

Cognitieve beperking als centraal thema

Mensen die moeilijk leren vielen ooit als kind op omdat het leren in schoolse zin moeizaam verliep. Ze hadden moeite met het aanleren van de symboolsystemen (letters en cijfers) en ze bleven daarvoor achter met lezen, rekenen, klokkijken en dergelijke. Op volwassen leeftijd is dit nog steeds een probleem. Maar naast dit schoolse, opzettelijke leren is ook het onopzettelijk leren verminderd. Leren is een vorm van exploreren. Exploratief gedrag is erop gericht de veilige, bekende ruimte en de wereld te vergroten. Kinderen en jeugdigen die moeilijk leren worden minder tot gerichte exploratie genoopt en leren minder van hun ervaringen. Daardoor blijft hun wereld kleiner, minder voorspelbaar en vaak ook meer bedreigend.

De perceptie

Een lichte verstandelijke beperking kenmerkt zich door een verminderd perceptievermogen. Het waarnemen is minder actief en gericht, er is minder belangstelling voor de omgeving en er is minder nieuwsgierigheid. Bij mensen die moeilijk leren wordt nieuwsgierigheid ingeperkt als ze vaak faalervaringen opdoen, bijvoorbeeld doordat initiatieven mislukken, maar ook door negatieve bejegening vanuit de omgeving. De beste manier om falen te vermijden is om niets nieuws te doen en je te beperken tot vertrouwde routinehandelingen. Dergelijk inactief en star gedrag is vaak zichtbaar bij mensen die moeilijk leren. Ze kunnen daarnaast minder goed onderscheid maken en kunnen daardoor moeilijk dingen uit elkaar houden. Nuances, verschillen in intensiteit en belang ontgaan hen ook vaak. Ze weten vaak niet waarnaar ze precies moeten kijken, wat ze eigenlijk moeten zien, waar ze op moeten letten. Waarnemen en taal houden verband met elkaar. Taal kan de waarneming bewuster maken. Mensen die moeilijk leren hebben een minder goede taalbeheersing, en ook dat heeft invloed op hun waarnemingsvermogen. Tot slot is er bij mensen die moeilijk leren minder sprake van zelfsturing. We zien impulsiviteit, grillig gedrag en grote afleidbaarheid. Daarmee leidt wat wordt waargenomen minder tot reflectie, en wordt wat is waargenomen minder in een denkstrategie omgezet en gebruikt.

Het denken

Mensen die moeilijk leren zijn minder goed in staat tot classificeren: het rangschikken en ordenen van informatie. De ordening is vaak vluchtig. De informatieverwerking is daarmee minder efficiënt. Dat komt ook omdat mensen die moeilijk leren minder aandacht hebben en slechter een selectie kunnen maken uit alle informatie die op hen af komt. Vaak zien zij minder goed de zin, structuur en samenhang van informatie. Informatie blijft voor hen eerder betekenisloos en chaotisch, en er is minder sprake van redenerend begrijpen.

Het geheugen

Het minder goed kunnen ordenen heeft gevolgen voor het geheugen van mensen met een verstandelijke beperking. Het korte termijn geheugen heeft minder capaciteit. Daarnaast kunnen zij informatie ook moeilijker uit het geheugen oproepen, omdat deze minder goed geordend is. Mensen die moeilijk leren hebben minder goede onthoudstrategieën. Zij zullen bijvoorbeeld niet voor zichzelf een rijtje repeteren dat zij moeten onthouden. Het lange termijn geheugen is beter: iets wat eenmaal is aangeleerd beklijft vaak wel. Repeteren leidt echter niet tot generaliseren. Als deze mensen iets nieuws hebben geleerd kunnen zij die vaardigheid niet gebruiken om problemen op te lossen die *nét* even anders zijn. Elke nieuwe situatie betekent voor mensen die moeilijk leren weer een nieuw probleem.

Het leren

Leren gaat veel verder dan het 'leren' op school. Leren is het ontwerpen van strategieën om informatie op te nemen, vast te houden, op te slaan en voor toekomstig gebruik vast te houden. Veel leren vindt onbewust plaats: na een paar keer winkelen in de supermarkt hebben de meeste mensen wel een beeld waar de producten opgesteld staan, terwijl ze zich dit niet bewust ingeprent hebben. Bij mensen die moeilijk leren is er weinig mentale activiteit. Ze kunnen informatie minder denkend verwerken en moeilijker onthouden en herkennen geen samenhangende structuur in de informatie. Mensen die moeilijk leren hebben te weinig ordeningvermogen van wat zij moeten leren. Ze kunnen niet verbijzonderen wat zij moeten onthouden en kunnen het geleerde niet terugvinden en toepassen. Hoe meer inzicht er nodig is, hoe moeilijker het leren zal zijn. Vooral het leren van concepten, het leren van regels en wetmatigheden en het probleemoplossend leren zijn moeilijk. Ook op het gebied van de metacognitie zijn mensen die moeilijk leren zwak. Metacognitie betekent: reflecteren op je eigen oplossings- en leerprocessen en daarop sturen. Dus: vooraf een plan maken over hoe je het leren gaat aanpakken, en dat achteraf evalueren. Mensen die moeilijk leren zijn meestal niet in staat om hun eigen leren zo te sturen.

MYTHEN OVER HET IQ

In de wereld van zorg en welzijn is het IQ een belangrijk getal geworden. Aan het IQ zijn indicatiecriteria voor AWBZ-zorg en vaak ook contra-indicaties voor reguliere hulp opgehangen. IQ's worden in getallen uitgedrukt die een grote mate van precisie suggereren. Als we lezen dat het ene kind een IQ van 67 heeft en een ander kind een IQ van 69 wekt dat automatisch de indruk dat twee punten verschil betekenisvol zijn. Maar in werkelijkheid zegt dat verschil niet zoveel. Kleine meetfouten kunnen tot dit soort verschillen leiden.

Een tweede mythe is de suggestie dat diverse verschillende cognitieve vaardigheden bij een bepaalde intelligentie allemaal ongeveer hetzelfde niveau hebben en dat je daarom met één gemiddelde score het complete intellectuele functioneren weer kan geven. Maar in de praktijk kan dat heel anders zijn. Mensen kunnen ten aanzien van bepaalde cognitieve vaardigheden, bijvoorbeeld het onthouden van cijfers, een niveau hebben dat aanzienlijk verschilt van het niveau bij andere vaardigheden. In zo'n geval spreken we van een onregelmatig profiel.

De derde mythe is de aanname dat mensen met een laag IQ per definitie minder goed functioneren (en minder goede opvoeders zijn) dan mensen wier IQ (enigszins) hoger ligt. Maar dat is niet altijd zo. Een ouder met een verstandelijke beperking die bereid is hulp te aan-

waarden zou bijvoorbeeld aanzienlijk beter kunnen functioneren dan een andere ouder met een verstandelijke beperking die weliswaar een hoger IQ heeft maar die geen hulp wil. Als ouders hun eigen beperkingen kunnen accepteren is het voor hen makkelijker om hulp toe te staan.

Gevolgen op sociaal gebied

In het sociale verkeer is het belangrijk dat je je kunt verplaatsen in de positie van een anderen, dat je kan bedenken wat een ander ziet / voelt / denkt. Men noemt dat: perspectiefnemen. Mensen die moeilijk leren hebben daar grote moeite mee. Gebrekkig perspectiefnemen heeft tot gevolg dat mensen die moeilijk leren minder grip hebben op hun sociale omgeving en minder goed in staat zijn om te anticiperen op het gedrag van anderen. Daarnaast zijn mensen die moeilijk leren vaak niet erg sociaal vaardig. Ze zijn niet handig in het opbouwen van vriendschappen, trekken zich soms terug en leiden een geïsoleerd bestaan. Mensen die moeilijk leren hebben daarbij verminderd grip op de wereld en minder besef van wat ze zelf aan allerlei dingen kunnen doen. Ze ervaren wat hen overkomt vaak als onafwendbaar, ze ondergaan het alsof zij door de omstandigheden van buiten bepaald worden waar zij zelf geen invloed op hebben. Veel mensen die moeilijk leren zijn – misschien wel daarom – sterk loyaal ten opzichte van voor hen belangrijke anderen, bijvoorbeeld hun moeder, soms ook hun hulpverlener, dominee, buurvrouw of vriend.

Gevolgen op emotioneel gebied

Bij mensen die moeilijk leren zijn een aantal emoties in het algemeen goed ontwikkeld: verdriet, geluk, liefde, haat, vertrouwen, wantrouwen, eigenwaarde. Minder ontwikkelde emoties zijn geweten, seksuele liefde en empathie. Er zijn vaak problemen met agressieregulatie: mensen die moeilijk leren kunnen heel snel boos worden. Emotionele- en gedragsproblemen komen vaak voor. Doordat zij erg zwart-wit kunnen denken zullen zij humor vaak niet goed begrijpen. Van niet-begrepen humor kunnen ze onzeker of boos worden en het gevoel krijgen in de maling genomen te worden. Tegelijkertijd bestaat de sterke wens om sociaal geaccepteerd en competent gevonden te worden.

Gevolgen op het gebied van de persoonlijkheid

Mensen die moeilijk leren hebben vaak een gebrekkige zelfsturing, en zijn geneigd tot impulsief en chaotisch (soms ook agressief en destructief) gedrag. Zij blijven zich vaak afhankelijk voelen van anderen en hebben bescherming en leiding nodig. Tegelijkertijd verzetten ze zich vaak tegen deze bescherming, omdat ze deze ervaren als een aantasting van hun autonomie. Daarnaast is er vaak sprake van onzekerheid en een laag zelfbeeld. Dat levert vaak conflictueuze en ambivalente relaties op met hun omgeving, en ook met hun hulpverleners. De beleving van mensen die moeilijk leren is vaak egocentrisch, ik-gericht. Ze kunnen moeilijk reflecteren op hun eigen gedrag, ze kunnen slecht van een afstand naar hun eigen (opvoedkundig) handelen kijken. Bij mensen die moeilijk leren is soms sprake van zwakke impulscontrole en moeite met het uitstellen van behoeftebevrediging. Daarnaast kunnen ze vaak moeilijk moreel redeneren, waardoor de gewetensontwikkeling zwak is.

Gevolgen in het leven van alledag

Mensen die moeilijk leren hebben een laag niveau van leren, communiceren, oordelen en begrijpen, en dat heeft een brede invloed op het functioneren. Bijvoorbeeld klokkijken, omgaan met maten en gewichten, lezen, schrijven en rekenen kunnen problemen opleveren. Budgetteren, het aanvragen van kinderbijslag, het voeren van een gesprek met de sociale dienst, het naleven van wet- en regelgeving, het reizen met het openbaar vervoer, het afsluiten van een verzekering: allemaal activiteiten die potentieel problematisch zijn. Daarnaast hebben de risicofactoren die voortkomen uit de beperking van mensen die moeilijk leren grote gevolgen voor het dagelijks functioneren. Zo zijn mensen die moeilijk leren vaker dan gemiddeld ziek, en hebben ze vaker psychische stoornissen en gedragsproblemen. Ze hebben minder kans op werk en zijn vaker aangewezen op een uitkering. Ze hebben een lager inkomen, wonen vaker in een slechte buurt en in een slechte woning. Hun levensstandaard is lager. Ze zijn minder tevreden met hun bestaan. Ze zijn vaker slachtoffer van (seksueel) misbruik en geweld.

10.3.5 Een bedreigd kind dat moeilijk lerend is

Verzwaarde opvoeding

Deze paragraaf focust op kinderen met een beperking. Bij het grootbrengen van een kind met een beperking is in veel gevallen sprake van een verzwaarde opvoeding. De beperking van het kind stelt specifieke eisen aan de vaardigheden van de opvoeders en het kind doet een zwaarder en vaak ook langduriger appèl op de opvoeders. Soms is extra geduld nodig, soms is sprake van intensieve verzorging. Vaak zijn er bijkomende gedrags-, of gezondheidsproblemen waardoor ouders meer met het kind naar het ziekenhuis, het revalidatiecentrum, een therapeut of iets dergelijks moeten. Het opvoeden van een kind met een beperking gaat minder vanzelf, en is vaak een moeilijker en langduriger proces. Dit maakt dat de opvoeding van een kind met een beperking van alle ouders bijzondere opvoedingsvaardigheden vraagt. Bij OTS is er echter sprake van een bedreiging waarbij ouders niet doen wat men in deze situatie van ouders kan verwachten en is er sprake van falende hulp.

Ontwikkeling hechtingsrelatie

Bij een kind met een beperking verloopt de ontwikkeling van de hechtingsrelatie met de ouders minder vanzelfsprekend. Een kind met een beperking geeft soms minder signalen af, bijvoorbeeld omdat het zich niet goed kan bewegen, moeilijk oogcontact kan maken of minder initiatieven tot contact neemt. Soms zijn de signalen die het kind afgeeft moeilijk te interpreteren: veel huilen, slecht praten, ongewoon gedrag vertonen. Het is voor ouders ingewikkeld om een kind met een beperking goed te begrijpen en om sensitief op het kind te reageren. Het opvoeden van een kind met een beperking brengt daardoor vaak extra stress met zich mee. Die stress is op zichzelf natuurlijk geen reden tot een OTS. Als de OTS is uitgesproken is het dus één, én: de opvoeding schiet te kort en de opvoeding is extra zwaar.

Kwetsbaarheid voor seksueel misbruik

Een kind met een beperking heeft grotere kans heeft om slachtoffer te worden van seksuele mishandeling dan een kind zonder beperking. Misbruik komt in alle gradaties voor en meestal worden slachtoffers vaker dan één keer misbruikt. Kinderen en volwassenen die in een instituut of GVT wonen of op de sociale werkplaats werken lopen een verhoogd risico. Kinderen met een verstandelijke beperking worden wel 'ideale' slachtoffers genoemd: ze zijn vaak machteloos, begrijpen niet goed wat er gebeurt, kunnen dit minder goed aan anderen vertellen en kunnen zich minder goed tegen misbruik verweren. Vaak zijn kinderen met een verstandelijke beperking sterk afhankelijk van anderen, en soms zijn ze te goed van vertrouwen. Sommige kinderen met een verstandelijke beperking hebben een verminderd schaamtegevoel en leggen op een lichamelijke manier contact. Plegers kunnen dit gedrag interpreteren als seksueel wervend. Risicofactoren bij seksueel misbruik binnen het gezin zijn ondermeer rolvervaging in, en isolatie van het gezin.

Kwetsbaarheid voor psychopathologie

Kinderen die moeilijk leren hebben een sterk vergrote kans op psychische stoornissen, geschat wordt wel vier tot zeven keer zo vaak. Internaliserend en externaliserend probleemgedrag komt vaker voor. Er is vaker sprake van depressieve symptomen. Een laag IQ is een voorspeller van schizofrenie, persoonlijkheidsstoornissen, middelenmisbruik, depressieve stoornissen en angststoornissen op latere leeftijd. Schrijnend is dat enerzijds de kans op psychische problemen dus groot is, terwijl anderzijds de behandelmogelijkheden voor kinderen die moeilijk leren met psychische problemen minimaal zijn: een laag IQ is vaak een contra-indicatie voor behandeling.

Kwetsbaarheid voor criminaliteit

Jeugdigen met een laag IQ zijn oververtegenwoordigd in het jeugdstrafrecht. Er zijn verschillende factoren die jeugdigen die moeilijk leren extra kwetsbaar maken. Zij laten zich bijvoorbeeld makkelijk beïnvloeden door negatieve vrienden en worden sneller meegezogen in delinquent gedrag. Jeugdigen die moeilijk leren zijn eerder geneigd om op anderen te vertrouwen dan op zichzelf en op hun eigen mening. Bijkomend probleem vormt daarbij dat veel jeugdigen die moeilijk leren opgroeien in slechte buurten, wat het vinden van prosociale vrienden nog eens extra bemoeilijkt.

Jongens (vooral) die dader zijn van seksuele delicten blijken vaak een gebrek aan seksuele kennis te hebben. Daarnaast hebben ze onvoldoende controle over hun impulsen, waardoor opgewonden gedrag makkelijker kan verworden tot seksueel roekeloos gedrag.

GEWONE MEIDEN?

Daisy is net 17 jaar geworden. Als ze niet spijbelt gaat ze naar het vmbo, maar over haar vorderingen daar zijn de berichten nogal negatief. Daisy en haar moeder hebben vaak ruzie. Daisy accepteert geen gezag van haar moeder en heeft haar een keer geschopt en geslagen toen ze haar zin niet kreeg. Vorige week is ze van huis weggelopen. Ze woont nu bij haar vriend van 30. Die wil dat Daisy de huishouding doet. Maar Daisy speelt liever met haar poppen.

Clarissa is 15 jaar. Ze zit volop in de puberteit. Ze was als kind al mollig, maar wordt nu echt stevig. Clarissa is volgens moeder een rustig meisje. Als ze thuis komt kijkt ze tv; het is niet zo'n hobby-kind, zegt moeder. Moeder weet niet dat Clarissa op school gepest wordt omdat ze dik en dom is, en omdat ze stinkt. Clarissa heeft geen verweer tegen de pesterijen. Ze ziet niet dat haar slechte zelfverzorging een rol speelt en dat ze aan het 'verslonzen' is. Aan haar moeder vertelt ze dat ze haar klasgenoten stom vindt, maar ze kan niet vertellen hoe ongelukkige ze zich voelt. Ze heeft er letterlijk 'geen woorden voor'.

Extra verzwaarde opvoeding: een beperking bij ouder én kind

Wanneer een beperking bij het kind samengaat met een beperking bij de ouder wordt de al verzwaarde opvoeding nog eens extra verzwaard. De kans op een circulaire versterking van problemen is groot. Zoals het cumulatief risicomodel laat zien neemt de kans op het ontstaan van opvoedproblemen enorm toe als meerdere problemen samengaan. Hoewel geen exacte gegevens bekend zijn komt de combinatie van een lichte verstandelijke beperking bij de ouder én bij het kind geregeld voor. Een verstandelijke beperking is deels erfelijk. Dit zijn vaak multi-probleemgezinnen waarin naast de beperking bij het kind en de ouder nog veel andere problemen spelen, zoals armoede, werkloosheid, wonen in een slechte buurt, een slechte gezondheid en noem maar op. De beperking is daarbij een probleem dat niet weg te nemen is; de gevolgen ervan zullen dus moeten worden geneutraliseerd (bijvoorbeeld door het vormgeven van een structureel net van adequate ondersteuning). Soms zijn de problemen zo groot dat een oplossing buiten het gezin moet worden gezocht en tot uithuisplaatsing moet worden besloten.

GESTAPELDE PROBLEMEN

Ramon van 11 jaar heeft een lichte verstandelijke beperking. Hij stelt extra eisen aan zijn opvoedingsomgeving: er is voor hem extra geduld en meer structuur nodig. De ouders van Ramon hebben zelf ook een beperking. Zij hebben de benodigde vaardigheden niet om Ramon met structuur en geduld te benaderen omdat zij zelf impulsief en chaotisch zijn. Ramon krijgt niet de zorg en aandacht die hij nodig heeft wat probleemgedrag tot gevolg heeft: hij reageert met hevige driftbuien als iets hem niet lukt. De ouders zijn niet in staat om het probleemgedrag adequaat te hanteren, en een cumulatie van problemen ontstaat.

10.3.6 Moeilijk lerende ouders: gevolgen voor het kind

Het is niet altijd bekend dat ouders moeilijk leren

Het kind van een ouder die moeilijk leert, of het zelf nu wel of geen beperking heeft, wordt geconfronteerd met een groot aantal risicofactoren die voortkomen uit de beperking van de ouder. In tweederde van de gevallen worden kinderen van ouders die moeilijk leren in meer of mindere mate bedreigd in hun ontwikkeling. In een derde van de gevallen gaat het goed, en uit die geval-

len kunnen we leren welke beschermende factoren een rol spelen. Bij aanvang van een maatregel is niet altijd bekend dat ouders een lichte verstandelijke beperking hebben. Het raadsrapport noemt de beperking niet altijd, vaak omdat de raadsonderzoeker het gewoon niet wist of heeft opgemerkt. Ouders met een verstandelijke beperking hebben geleerd deze te camoufleren. Tijdens het raadsonderzoek gaat men vrijwel nooit ouders testen. Schoolgegevens zijn er niet altijd. De gezinsvoogd komt er dus soms pas na enige tijd achter dat er mogelijk sprake is van een beperking. De gezinsvoogd krijgt bijvoorbeeld te maken met een aantal kenmerken en gedragingen van de ouders zoals die in paragraaf 2 genoemd werden. Of het gaat opvallen dat er van de plannen die bij stap 4 in de actieagenda samen met het gezin zijn geformuleerd steeds niets terecht komt. En dat ouders voortdurend vergeten zijn wat de plannen waren en wat de reden voor die plannen was, terwijl de ouders toch van goede wil lijken te zijn. In zo 'n geval moet bij de gezinsvoogd een lampje gaan branden. Vervolgens dient de gezinsvoogd gericht op zoek te gaan naar informatie. Bijvoorbeeld door bij de ouders te vragen naar hun eigen schoolverleden. Vaak weten ouders niet het soort onderwijs dat zij hebben gevolgd, maar kunnen zij wel de naam van hun school noemen, en de gezinsvoogd kan dit vervolgens uitzoeken. Als ouders tekortschieten in hun zelfredzaamheid kan dat een signaal van moeilijk leren zijn. Voorbeelden van dergelijke signalen zijn een slechte hygiëne, geen bij het weer passende kleding dragen, niet goed kunnen koken, geld slecht kunnen beheeren, de huishouding onvoldoende op orde hebben, niet goed om kunnen gaan met personen in het netwerk of met instanties, geen rijbewijs hebben of niet in staat zijn om gebruik te maken van het openbaar vervoer. Als ouders zelf cliënt zijn (geweest) van MEE (vroeger: de SPD) is er sprake van een (verstandelijke) beperking. De gezinsvoogd kan informanten uit het netwerk van de ouders en het kind te vragen of zij het ook wel moeilijk vinden om afspraken met de ouders te maken en of zij daarbij ook wel eens het idee hebben dat de ouders dingen gauw vergeten of niet zo goed begrijpen. Het woord 'beperking' hoeft daarbij niet genoemd te worden.

10.3.7 Risicofactoren

Gezondheids- en veiligheidsrisico's

Bij kinderen van ouders die moeilijk leren kunnen heel praktische en basale voorwaarden voor de ontwikkeling in het gedrang komen. Het kind krijgt bijvoorbeeld niet de juiste voeding omdat de ouder niet weet hoe de voeding op de juiste manier moet worden klaargemaakt (hoeveelheid, hygiëne, temperatuur, tijdstip, volgorde van handelingen). Het kind krijgt soms onvoldoende regelmaat in dag- en nachtritme. De opvoedingssituatie is soms instabiel en onvoorspelbaar voor het kind. Nogal eens zijn de regels niet duidelijk voor het kind en is er weinig structuur in het gezinsleven. Het kind krijgt duidelijke normen en waarden vaak niet goed voorgeleefd. Het huis is soms vervuild omdat de ouder de huishouding niet goed kan organiseren (boodschappen plannen en inkopen, gezonde maaltijden bereiden, het huis schoonhouden, kleding goed wassen, bij het seizoen passende kleding kiezen en dergelijke). De gezondheid van het kind kan door al deze risico's ernstig bedreigd worden. De veiligheid van het kind kan bedreigd worden omdat de ouder gevaar niet ziet of niet goed inschat. Elke nieuwe ontwikkelingsfase van het kind is een potentiële bron van gevaar omdat ouders slecht kunnen anticiperen op het steeds veranderende gedrag van het kind. Het kind krijgt bijvoorbeeld te weinig begeleiding in het verkeer, of loopt in huis gevaar omdat scherpe voorwerpen en giftige stoffen niet consequent buiten het bereik van het kind worden opgeborgen.

Emotionele risico's

Het gedrag van het kind wordt vaak niet goed begrepen en de behoeften van het kind worden soms niet goed herkend door de ouder die moeilijk leert. Het kind kan niet rekenen op sensitieve en responsieve reacties van de ouder omdat de ouder slecht het perspectief van het kind kan innemen. Zo huilt de baby zich overstuur omdat de ouder niet in de gaten heeft dat het een vieze luier heeft. Of wordt de peuter in zijn kamertje opgesloten omdat hij niet een uur op een stoel kan blijven zitten. Het kind wordt daardoor nogal eens met irrealistische en onhaalbare eisen geconfronteerd. Vaak leidt 'gewoon' (druk, ondeugend, speels) gedrag tot een escalatie en wordt het kind te zwaar, te streng, te impulsief, te laat of te weinig consequent gecorrigeerd. Ongewenst gedrag kan daardoor in stand blijven of juist versterkt worden. De wisselwerking tussen de eigenschappen van het kind

en de eigenschappen van de ouder spelen hierbij een grote rol. Een weinig begrenzende opvoedingsstijl hoeft geen probleem op te leveren bij een rustig en gezellig kind, maar kan bij een druk en avontuurlijk kind tot problemen leiden. Het kind zal bij ongewenst gedrag vaker geconfronteerd worden met boosheid en agressie van de ouder omdat de ouder geen breed scala aan probleemoplossingsvaardigheden heeft. Het kind zal minder vaak complimentjes krijgen of door middel van gedoseerd negeren of afleiding bijgestuurd worden omdat de ouder deze opvoedingsvaardigheden niet goed kan hanteren.

Sociale risico's

Het kind verkeert soms in een geïsoleerde positie door de sociale onhandigheid van de ouder die moeilijk leert. Vaak heeft het kind weinig contacten in de buurt, soms wordt het gezin gepest. Het kind is in veel gevallen geen lid van een club of vereniging omdat de ouder niet in staat is om dat voor het kind te regelen. Contacten met andere kinderen worden door de ouder niet goed geïnitieerd of ondersteund. Vaak zijn contacten van het gezin met familie en vrienden conflictueus, en is er daardoor ook voor het kind weinig steun vanuit het netwerk.

Risico's met betrekking tot leren en ontwikkelen

Kinderen van ouders die moeilijk leren worden soms weinig gestimuleerd met hun schoolwerk, of met de ontwikkeling van hun cognitieve vermogens in het algemeen. Er is weinig stimulerend materiaal in huis zoals speelgoed dat tot exploratie prikkelt of tot samenspelen met andere kinderen. Er zijn weinig of boeken en er wordt niet voorgelezen. Schoolverzuim komt vaak voor, soms komt het kind niet op tijd op school omdat de ouder geen klok kan kijken. Relatief vaak blijken deze gezinnen te verhuizen en van school te wisselen, waardoor het kind minder continuïteit heeft in de schoolloopbaan en het zicht op de schoolse ontwikkeling verminderd wordt.

Risico's in het gezin en in de buurt

Kinderen van ouders die moeilijk leren groeien nogal eens op in armoede. De buurt is vaak slecht en biedt weinig veilige speelgelegenheid. Het kind krijgt in veel opzichten geen optimale kansen. De gedepriveerde situatie van de ouders heeft in veel opzichten zijn weerslag op het kind. Overigens spelen kindkenmerken in belangrijke mate mee. Gedragsproblemen en gezondheidsproblemen van het kind vormen extra moeilijkheden voor de ouders die zij vaak niet goed kunnen hanteren. Ook blijkt de leeftijd van het kind een factor: hoe ouder het kind, hoe moeilijker, en hoe vaker problemen ontstaan. Een kind met een hoog IQ of met een moeilijk karakter of temperament geeft extra risico op opvoedingsproblemen. Ook een groot gezin is een risicofactor: een gezin van meer dan twee kinderen is moeilijker te runnen. Soms moet het kind (te) veel voor zijn moeilijk lerende ouder zorgen of neemt het (te veel) verantwoordelijkheden van de ouder over.

10.3.8 Beschermende factoren

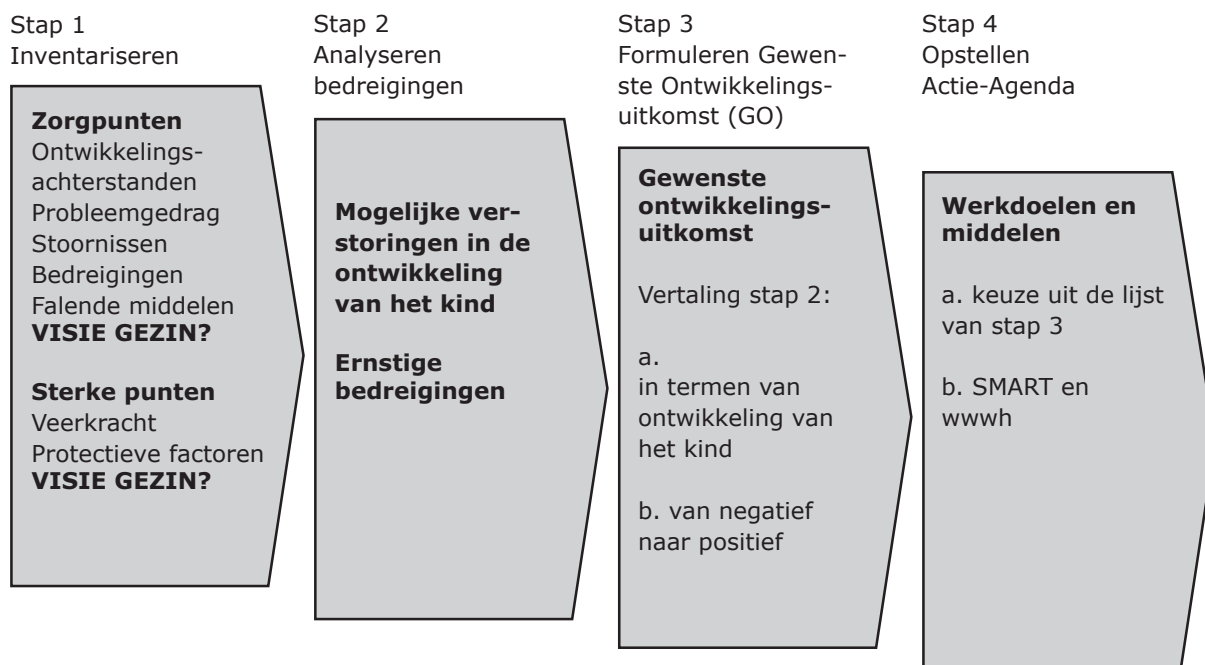
Kinderen van ouders die moeilijk leren ouders komen vaak niet tekort aan liefde en genegenheid. In veel gevallen worden zij geknuffeld en getroost door hun ouders, en wordt er volop plezier gemaakt met het kind. Ook krijgt het kind vaak blijken van trots en waardering van de ouders. Vooral kinderen van ouders die zelf een stabiele en stimulerende jeugd hebben gehad zullen van deze positieve ervaringen kunnen profiteren. Het is belangrijk dat de gezinsvoogd oog heeft voor deze affectieve betrokkenheid tussen kind en ouder, die zo makkelijk ondergesneeuwd raakt door de berg aan problemen.

Voor het kind is van belang dat de ouder een lerende attitude heeft en zich openstelt voor hulp en advies. Het helpt als het kind en de ouder accepteren dat er sprake is van een beperking bij de ouder, en als daar open en zonder spanning over gesproken kan worden. De gezinsvoogd kan daar dan met het kind over praten. Bijvoorbeeld: 'Voor mama is het moeilijk om te zorgen dat jij op tijd op school komt én dat Tommy op tijd z'n fles krijgt. Dat zijn teveel dingen tegelijk voor mama, daar raakt ze van in de war. Daarom komt Jantine voortaan om mama 's morgens te helpen. Dan gaat het niet meer mis dat jij te laat komt of geen brood bij je hebt.'

Een helder en goed op elkaar afgestemd hulpaanbod kan maken dat er voldoende structuur voor het kind gecreëerd wordt. Zowel personen uit het sociale netwerk als professionele ondersteu-

ning kunnen hiervoor zorgen. Belangrijk is dat er sprake is van continuïteit van zorg en een goede taakverdeling tussen alle betrokkenen, zodat er voor het kind een veilige en voorspelbare situatie ontstaat.

10.3.9 Het vierstappen plan bij een OTS van een kind met moeilijk lerende ouders

Stap 1: inventariseren

In de fase van het inventariseren moet een scherp beeld worden verkregen van de gevolgen van de beperking van de ouder op het kind. Hierbij worden dezelfde stappen gevolgd en bronnen geraadpleegd als eerder omschreven: de raadsrapportage, eigen observaties en het inwinnen van informatie bij derden. Ook wordt gebruik gemaakt van instrumenten zoals het dagelijkse routine interview. Soms vragen de instrumenten wel om een aanpassing. Doel is om de beperkingen concreet in beeld te krijgen, en zichtbaar te krijgen in het dagelijks functioneren van het kind en in het opvoedingsgedrag van de ouders. Het volstaat in stap 1 niet om te zeggen dat de ouder verstandelijk beperkt is of een IQ heeft van 64. Duidelijk moet worden wat de gevolgen zijn van het lage IQ voor de benodigde opvoedingsvaardigheden. Kan de ouder het kind goed voeden, kleden, verzorgen of schiet de verzorging tekort? Troost de ouder het kind als het verdriet heeft of kan de ouder niet goed inspelen op het verdriet van het kind? Stimuleert de ouder dat het kind met leeftijdgenootjes speelt of niet? Hanteert de ouder regels of kan de ouder niet consequent handelen? Steeds moet gezocht worden naar de concretisering van de opvoedingsvaardigheden van de ouder. Het zal vaak nodig zijn om zelf te observeren in het gezin: hoe redt het gezin zich met maaltijden, of hoe reageren ouders als het kind iets doet dat niet mag? Ouders zullen niet altijd in staat zijn om daar (bijvoorbeeld bij het dagelijkse routine interview) goed over te vertellen.

Stap 2: Analyseren van mogelijke verstoringen en bedreigingen voor het kind

Bij een OTS van een kind waarvan de ouders (licht) verstandelijk beperkt zijn is het gevaar niet denkbeeldig dat de beperking van de ouders zodanig het gezinsleven en de opvoeding bepalen dat de gezinsvoogd de handen vol heeft aan ondersteuning van de ouders, aan het analyseren wat ouders nog wel en wat ze niet kunnen. Mogelijke verstoringen in de ontwikkeling van het kind en ernstige bedreigingen dreigen dan naar de achtergrond te verschuiven. Het lijkt een 'ouder-OTS' te worden. Maar het is het kind dat onder toezicht is gesteld en niet de ouders. Om die reden

dient er veel aandacht te zijn voor stap twee en dient daarvan zeer zorgvuldig en helder verslag van gedaan te worden.

Stap 3: formuleren van de gewenste ontwikkelings-uitkomsten

Wat bij stap twee geldt, verdient ook bij stap drie aandacht. Het kind staat centraal en de gewenste ontwikkelingsuitkomsten gaan enkel en alleen over het kind. Het is niet ondenkbaar dat gezinsvoogden zich bij deze stap niet los kunnen maken van het beeld dat de beperkingen van de ouders oproept. De gedachte 'dat het wel haalbaar moet zijn' sluipt er dan gemakkelijk in. Maar het kind heeft er recht op dat stap drie exclusief vanuit haar of zijn belang wordt geformuleerd. De discussie over de haalbaarheid en het SMART-gehalte van doelen komt pas bij stap 4.

Stap 4: de actieagenda: werkdoelen en ondersteuningsdoelen

De werkdoelen zijn erop gericht om de gewenste ontwikkelingsuitkomsten dichterbij te brengen (en daarmee de acute bedreiging die ontstaan is af te wenden). Ook worden middelen genoemd en tips om de doelen dichterbij te brengen. De werkdoelen worden SMART geformuleerd. Vaak zal nodig zijn dat de gezinsvoogd de doelen in hele kleine stapjes uitwerkt in de actieagenda. Ook zal de gezinsvoogd het aantal werkdoelen waaraan tegelijkertijd gewerkt wordt beperken, en zal de gezinsvoogd geregeld een langer tijdpad uitzetten. Hieraan zijn echter grenzen. De rek in het tempo en de voortgang van de uitvoering wordt uiteindelijk natuurlijk wel bepaald door wat het kind nodig heeft, en niet door wat de ouder bieden kan. Met andere woorden: het belang van het kind kan de noodzaak om haalbare SMART-doelen na te streven 'overrulen'.

Bij ouders met een lichte verstandelijke handicap is echter het ondersteuningsaspect ook aan de orde. Dit impliceert dat de gezinsvoogd ook ondersteuningsdoelen formuleert.

De ondersteuningsdoelen zijn erop gericht dat wat goed gaat ook goed kan blijven gaan. Ze zijn veelal gericht op het (al dan niet professionele) ondersteuningsnetwerk van het kind en het gezin. De gezinsvoogd zorgt dat de ondersteuningsdoelen zo zijn geformuleerd dat alle betrokken ondersteuners weten wat zij gaan doen. Omdat vaak meerdere bronnen van ondersteuning betrokken zijn zorgt de gezinsvoogd voor samenhang en afstemming. Een voorbeeld van een ondersteuningsdoel: 'Meneer Chris van Begeleid Zelfstandig Wonen komt elke dinsdagmiddag langs om samen met vader de koelkast na te lopen, een boodschappenlijst te maken en boodschappen te doen.' Het is duidelijk dat ouders met een lichte verstandelijke beperking meer moeite zullen hebben om veranderingen te realiseren die voor de veiligheid en de ontwikkeling van het kind nodig zijn. Het proces duurt dus langer, maar dat niet alles. Als de bedreiging van het kind is teruggebracht en de opvoeding als 'goed genoeg' bestempeld kan is er vaak toch af en toe een 'check' nodig om te kijken wat er in het gezin gebeurt als de omstandigheden veranderen. Een verandering waar iedere ouder mee te maken krijgt is het ouder worden van het kind. In het voorgaande kwam aan de orde hoeveel moeite ouders met een lichte verstandelijke beperking hebben met generaliseren. Als hun kind in de puberteit komt staan sommige ouders met lege handen omdat ze niet kunnen bedenken hoe ze hun opvoedingsstijl en -vaardigheden kunnen aanpassen aan de nieuwe situatie.

Dit roept de vraag op hoe lang de OTS moet duren en of het principe dat de OTS per definitie tijdelijk is wel opgeld doet bij een OTS van een kind met beperkte ouders. Paragraaf zeven gaat op deze discussie in.

Borging

Als na verloop van tijd de acute bedreiging is afgewend, voldoende ondersteuning is georganiseerd en een stabiele situatie is ontstaan, doet de vraag zich voor of de OTS nog langer nodig is. Om die vraag goed te kunnen beantwoorden moet deze in tweeën gehakt worden. Eerste vraag is: Welke ondersteuning is ook in de toekomst nodig om te zorgen dat het goed blijft gaan? Vaak gaat het nu goed omdat er een goed werkend netwerk van ondersteuning is gecreëerd. Als dat netwerk wegvalt kan worden voorzien dat opnieuw problemen ontstaan. Bovendien zullen steeds nieuwe ondersteuningsvragen ontstaan. Bijvoorbeeld: Een moeder die moeilijk leert heeft door goede instructie en veel oefenen, voordoen en samen doen in de vingers gekregen hoe ze haar baby moet voeden en moet koesteren. De moeder doet dat nu uitstekend en de baby ontwikkelt zich prima. De bedreiging is dus afgewend. Dat de moeder deze nieuwe vaardigheden heeft geleerd wil niet zeggen dat ze het kind ook goed kan hanteren als het een koppige peuter wordt. In paragraaf zeven komt dit

punt opnieuw aan de orde als standpunten over de noodzaak en de wenselijkheid van een langdurige OTS voor deze doelgroep besproken worden.

Aandachtspunten als het kind zelf (ook) moeilijk lerend is

Bij het bepalen van de gewenste ontwikkelingsuitkomst is van belang dat de gezinsvoogd ambitieuze, maar wel realistische doelen formuleert voor het kind. Zowel overvragen door het overschatten van de mogelijkheden van het kind als het ondervragen (het onderschatten en daarmee te weinig verwachten van de ontwikkeling van het kind) liggen op de loer. Overvragen kan faalangst, onzekerheid, teleurstelling in eigen kunnen en een negatief zelfbeeld tot gevolg hebben. Ondervragen kan leiden tot onderstimulering, tot hulpeloosheid en tot het niet volledig tot ontplooiing komen. De gezinsvoogd kan houvast vinden in de beschrijving van de ontwikkelingstaken bij een 'normaal' ontwikkelingsverloop, maar zal de leeftijdsaanwijzingen die daarbij worden gedaan buiten beschouwing laten. De verschillende fasen in de ontwikkeling worden meestal ook door kinderen met een beperking doorlopen, maar het tempo ligt lager en de stapjes zijn kleiner. Door eerst het huidige ontwikkelingsniveau van het kind vast te stellen kan de gezinsvoogd het perspectief vinden in het naast-hogere ontwikkelingsniveau. Daarbij kan er sprake zijn van een disharmonisch ontwikkelingsprofiel: een leeftijdsadequate ontwikkeling op het ene gebied en een ernstige achterstand op het andere gebied

10.3.10 Het handelen van de gezinsvoogd

Het kind centraal, maar ook aandacht voor de ondersteuningsbehoefte van ouder

Ook als er sprake is van een beperking bij de ouder staat het kind onveranderd centraal: steeds is het ijkpunt hoe voor dit kind (soms: met deze beperking) maximale ontwikkelingskansen kunnen worden gecreëerd. Ook bij een kind van ouders die moeilijk leren richt de gezinsvoogd zich dus primair op het veiligstellen van de ontwikkeling van het kind. Het volstaat echter niet om de zorgbehoefte van de ouder die moeilijk leert daarbij buiten beschouwing te laten. Goede uitvoering van de ondertoezichtstelling houdt dan tevens bemoeienis met de ouder in, en het invullen (laten) geven van gerichte zorg en ondersteuning. Deze zorg en ondersteuning focust zich primair op de ouderrol, maar richt zich zo nodig ook op andere aspecten die de kwaliteit van bestaan van deze gezinnen raken. Steeds bewaakt de gezinsvoogd echter of het acties zijn die het kind (direct of indirect) ten goede komen. Een paar voorbeelden die de ondersteuning van de ouder illustreren: De gezinsvoogd gaat mee naar de sociale dienst als daar problemen zijn. De gezinsvoogd vult samen met de ouder het kinderbijslagformulier in wanneer dat de ouder niet lukt. De gezinsvoogd haalt de ouder op voor een begeleid bezoek als deze zelf niet met het openbaar vervoer kan reizen. De gezinsvoogd 'tolkt' voor de ouder bij een gesprek met school: vertaalt voor de ouder de boodschap van school, en helpt de ouder met het formuleren van een reactie. Dergelijke vormen van praktisch bijstaan en concreet helpen kunnen sterk engagerend werken.

Uitgaan van 'wel-doelen', maar ook onmogelijkheden benoemen

Ook als sprake is van een OTS bij een kind van een ouder die moeilijk leert gaat de gezinsvoogd nadrukkelijk op zoek naar sterke punten, naar het positieve, naar wat wél goed gaat. Tegelijkertijd zal de gezinsvoogd de gevolgen van de beperking in het dagelijks functioneren als uitgangspunt van gesprek moeten nemen. De beperking over het hoofd zien óf niet willen of durven benoemen is een belangrijke risicofactor voor het slagen van de hulpverlening. Als de gezinsvoogd steeds maar iets van de ouder die moeilijk leert verlangt dat feitelijk buiten de mogelijkheid van die ouder ligt levert dat keer op keer een faalervaring op. Het is goed om in een vroeg stadium het gesprek over de beperkingen te openen. Ouders die hun beperking kunnen accepteren zullen eerder openstaan voor hulp. De gezinsvoogd heeft een taak in het tot stand brengen van deze acceptatie. Het benoemen wat door de beperking niet lukt kan bovendien ontschuldigend werken en biedt openingen voor interventies. Doel is niet primair om benoemd te hebben dat er sprake is van een (verstadelijke) beperking, of zelfs van moeilijk leren; het gaat erom dat de gevolgen van de beperking onderwerp van gesprek kunnen zijn. De gezinsvoogd bespreekt bijvoorbeeld met de ouder: 'Jason kan nog niet zo goed praten. Het is belangrijk dat hij vaak wordt voorgelezen. Dat is goed voor zijn taal. Maar voorlezen is best moeilijk voor u. Daar zullen we dus wat op moeten vinden. Als

we Jason naar een peuterspeelzaal laten gaan...enz'. Het benoemen van beperkingen kan echter heel gecompliceerd en pijnlijk zijn. Ouders willen van zichzelf en/of van hun kind niet weten dat er sprake is van een beperking. Van de gezinsvoogd wordt de moed om eerlijk te zijn gevraagd, naast het vermogen om met respect en tact te communiceren. Belangrijk is om aan te sluiten bij wat de ouder wél wil of kan zien, en de taal die de ouder daarbij gebruikt. Bij allochtone gezinnen is het praten over beperkingen soms extra moeilijk. Dat maakt dat de gezinsvoogd extra vaardig moet zijn in het aansluiten bij het taalgebruik en de opvatting van de ouder.

Positioneren en engageren: streng en zorgzaam zijn

Het begrippenpaar positioneren en engageren zijn bijzonder behulpzaam in de samenwerking met ouders die moeilijk leren. Ook hier zijn een aantal specifieke accenten te leggen. In het positioneren sluit de gezinsvoogd vaak aan op de behoeften van ouders die moeilijk leren aan houvast en duidelijkheid. Soms vervult de gezinsvoogd de rol van extern geweten als voor ouders de regels en normen te abstract zijn. De gezinsvoogd zegt bijvoorbeeld tegen de ouder: 'U mag Jasmine niet in haar kamertje opsluiten. Ik vind dat niet goed voor Jasmine want ze raakt ervan in paniek. Ik wil niet dat u dat doet. We moeten samen een andere oplossing bedenken voor als Jasmine niet naar u luistert.' Positioneren krijgt daarmee een hele persoonlijke klank. De gezinsvoogd stelt duidelijke normen en is daarmee heel directief. Tegelijkertijd gaat de gezinsvoogd naast de ouder staan om oplossingen te zoeken. Daarmee wordt de gezinsvoogd vaak een nabije persoon. Ook het engageren kent een bijzondere invulling. De gezinsvoogd zal engageren vaak heel concreet en praktisch, en minder talig invullen. Soms door iets voor te doen, iets samen met de ouder te doen, of te zorgen dat het zelf doen van de ouder wordt ondersteund. Het kan goed werken om niet face-to-face aan tafel een gesprek te voeren, maar tijdens het vouwen van de was of het doen van een afwasje met de ouder te praten. Ook samen een kopje koffie drinken, een ijsje eten of een sigaretje roken kan sterk engagerend werken.

Werken met het plan op tafel

Het betrekken van ouders die moeilijk leren bij het opstellen van het plan van aanpak stuit op een aantal moeilijkheden waarmee rekening gehouden moet worden. Naast communicatieve aspecten moet de gezinsvoogd er rekening mee houden dat de ouder zelden in staat zal zijn om zelf een hulpvraag te formuleren. De gezinsvoogd zal op zoek moeten gaan naar de wensen van de ouders door de dialoog te zoeken. Het inventariseren van zorg- en sterke punten vraagt daarmee om een flinke portie geduld en creativiteit, en uitstekende communicatieve vaardigheden. Doordat moeilijk lerende ouders niet goed abstract kunnen denken zijn zij vaak ook niet in staat om problemen goed te verwoorden en verbanden te zien. Voor veel moeilijk lerende ouders is 'werken op inzicht' niet de primaire insteek.

Communicatie

Om ouders die moeilijk leren te betrekken bij de uitvoering van de OTS zal aansluiting gevonden moeten worden. Communicatie met mensen die moeilijk leren vraagt om een goede afstemming van de zender (de gezinsvoogd) op de mogelijkheden van de ontvanger (de ouder die moeilijk leert). Zonder goede afstemming geen goede ontvangst.

Eenvoudig maken

In de eerste plaats vraagt de communicatie om aanpassing aan het niveau van de ouder. Dat betekent dat de inhoud van de boodschap aangepast wordt aan het bevattingsvermogen van de ouder die moeilijk leert. Informatie wordt zoveel mogelijk concreet gemaakt. Dus niet: 'Mustapha's ontwikkeling stagneert op de ontwikkelingstaak van omgaan met autoriteit' maar: 'Mustapha luistert niet naar de meester op school. Het is belangrijk dat hij dat leert. Want als hij later een baan heeft zal hij moeten luisteren naar zijn baas. Anders wordt hij ontslagen'. De gezinsvoogd biedt daarnaast informatie in kleine stapjes aan, en concentreert zich steeds op één stapje met de ouder. Dat betekent dat zeker bij de start van de OTS veel korte afspraken nodig zijn.

Taal

Het taalgebruik vraagt om aanpassing: geen moeilijke woorden, niet te lange zinnen. De gezinsvoogd gebruikt geen ingewikkelde zinsconstructies. Non-verbale ondersteuning van de verbale taal kan erg helpend zijn, bijvoorbeeld door iets uit te tekenen of uit te spelen. Belangrijk is om regelmatig pauzes in te laten zodat de ouder kan verwerken wat is gezegd. Vaak checkt de gezinsvoogd of de ouder begrijpt wat wordt bedoeld. Niet door te vragen: 'Begrijpt u wat ik bedoel?', want het antwoord daarop zal te snel een sociaal wenselijke bevestiging zijn. De gezinsvoogd checkt of de ouder de boodschap heeft begrepen door te vragen of de ouder kan herhalen wat de gezinsvoogd heeft gezegd. Bijvoorbeeld: '... En daarom moet Jordy naar speltherapie. Waarom is het nodig, kunt u dat nog eens in uw eigen woorden aan mij uitleggen?' Belangrijk is dat de gezinsvoogd ervoor zorgt dat het taalgebruik geen kinderachtige klank krijgt. Steeds is de toon en de inhoud respectvol.

<p>Dit zijn in begrijpelijke taal de hoofdpunten uit het Plan van Aanpak van:</p> <p>(naam) geboren op opgesteld door op (datum)</p> 	 <p>Dit zijn de zorgen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 	 <p>Dit zijn de gevaren:</p> <ul style="list-style-type: none"> •
 <p>Plan van</p> <p>datum:</p>	 <p>Dit gaat juist goed:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 	
 <p>Dit zou goed zijn voor</p> <ul style="list-style-type: none"> • 	 <p>Dit gaan we voor elkaar krijgen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 	 <p>Dit moet:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <hr/> <p>Zo zorgen we dat het goed blijft gaan:</p> <ul style="list-style-type: none"> •

Expertisecentrum Jeugdzorg Gehandicaptenzorg William Schrikker

Anders Beschermd

versie 24-06-07

Plaatjes, lijstjes, flappen, pictogrammen

Ter ondersteuning van de communicatie gebruikt de gezinsvoogd middelen die de boodschap kunnen verduidelijken. Flappen papier, herinneringslijstjes, een grote kalender, foto's, pictogrammen et cetera.

Het gebruik van visuele middelen vergt echter wel wat denkwerk. Soms lijkt een tekst op het eerste gezicht helder maar levert die toch problemen op. Voorbeeld: op een corveelijstje in een tehuis voor jongeren met een lichte verstandelijke beperking waren de afzonderlijke taken met Romeinse cijfers aangeduid. Taak I, II en III konden de jongens nog wel in de lijst terugvinden, zo hielden ze immers ook het aantal consumpties bij op een bierviltje. Maar wat de IV, V en VI betekenden bleef lange tijd duister. Pictogrammen die hun betekenis ontleen aan hun kleuren, verliezen hun zeggingskracht als ze in zwart-wit gekopieerd of gedrukt worden (zoals in deze handleiding). Herinneringslijstjes die langer zijn dan 4 of 5 items werken niet. Uitroeptekens zijn vaak een teken van zwakte. De vormgeving van opgeprikte lijstjes en overzichten hoort respect en zorgvuldigheid uit te drukken. Niets is treuriger dan vergeelde lijstjes die al maanden scheef op dezelfde plek hangen en herinneringsbriefjes voor gebeurtenissen die al lang geleden hebben plaatsgevonden.

Luisteren en aansluiten

Goed luisteren en daarmee goed begrijpen wat de ouder bedoelt, zorgt ook dat de gezinsvoogd zelf begrepen wordt. De constatering: 'Deze ouder begrijpt niets van wat ik zeg' moet ertoe leiden dat de gezinsvoogd zichzelf afvraagt: 'Begrijp ik deze ouder eigenlijk wel? Heb ik zicht op de belevingswereld van de ouder? Op zijn begripsvermogen? Op zijn kijk op het probleem? En sluit ik wel goed aan bij dat perspectief?' Pas als het de gezinsvoogd lukt om aansluiting te vinden bij de ouder ontstaat er echte uitwisseling. Aansluiten begint bij het stellen van concrete, directe en enkelvoudige vragen. Belangrijk is om steeds voeling te houden met de manier waarop de ouder de situatie zelf interpreteert. Als de gezinsvoogd de ouder iets wil leren is het belangrijk om aan te sluiten bij de leerstijl van de ouder, die nogal egocentrisch kan zijn. De gezinsvoogd zoekt en benadrukt het nut voor de ouder zélf, richt zich op wat concreet is en op wat nabij is in ruimte en tijd.

Tempo

Het is nodig dat de gezinsvoogd het tempo aanpast van praten en van handelen. De gezinsvoogd praat rustig en duidelijk. De gezinsvoogd toont geduld en een lange adem. Een ouder die moeilijk leert heeft een antenne voor ongeduldige en gehaaste communicatie. De ouder zal niet snel uit zichzelf vragen om extra of meer uitleg als de gezinsvoogd de ouder daartoe niet uitnodigt in woord én houding. De gezinsvoogd houdt rekening met de beperkte aandachtsspanne van de ouder door gesprekken kort te houden en niet langdradig of breedsprakig te zijn. Ouders die moeilijk leren haken af op lange praat sessies.

Herhalen en oefenen

Herhaling is nodig omdat ouders die moeilijk leren slecht van hun eigen ervaringen kunnen leren. Wat ze in de ene situatie hebben geleerd kunnen ze niet als vanzelf ook toepassen in een andere situatie. Nieuw gedrag of een nieuw inzicht moet dus steeds inslijpen, en dat inslijpen kost tijd en energie. Het vereist concrete instructie, oefening, geduld en herhaling om ouders ander opvoedgedrag aan te leren. Het ondersteunen van het oefenen door middel van taal (handelingen benoemen, gebeurtenissen verwoorden) werkt versterkend. Ook het betrekken van het netwerk bij het oefenen en herhalen werkt ondersteunend.

Actief en haalbaar

Ouders die moeilijk leren hebben vooral concrete ervaringen nodig. Zij leren door voorbeelden, doen en herhaling. Vaak is de gezinsvoogd een rolmodel voor de ouder door iets voor te doen. Soms helpt het om samen te oefenen. Belangrijk is dat de gezinsvoogd de haalbaarheid in het oog houdt en reële eisen en verwachtingen heeft. Waar de onmogelijkheden van de ouder bereikt worden zoekt de gezinsvoogd naar praktische steun. Een faalervaring is soms nodig om de ouder te confronteren, maar teveel faalervaringen zullen het proces niet helpen.

'Empowerment'

Ouders die moeilijk leren hebben vaak hun hele leven lang al gehoord wat zij niet kunnen, wat hun onmogelijkheden zijn en wat zij fout doen. De bemoeienis van de gezinsvoogd krijgt, zeker in het begin van de OTS en bij uithuisplaatsing, een plaats in deze rij van faalervaringen. Het is belangrijk dat de gezinsvoogd zich blijft richten op de mogelijkheden en kwaliteiten van de ouder, die er altijd zijn. Prijzen, complimenteren, zorgen voor succeservaringen en het ondersteunen en bevorderen van een positief zelfbeeld zijn nodig om, omwille van het kind, het beste (hoe klein dan ook) in de ouder boven te halen.

10.3.11 Valkuilen

In het omgaan met ouders die moeilijk leren zijn er valkuilen waar de gezinsvoogd alert op moet zijn.

Niet onderkennen

De grootste valkuil ontstaat als de gezinsvoogd het feit niet onderkent dat er sprake is van moeilijk leren bij de ouder. Mensen die moeilijk leren kunnen hun beperking vaak bijzonder goed maske-

ren. Vaak zijn op het eerste gezicht geen beperkingen zichtbaar. Bovendien wordt het gebrek aan begrip en inzicht bij ouders die moeilijk leren makkelijk gelabeld als weerstand en onwil. Het niet onderkennen van de beperking is daarmee een reëel gevaar. Onderkennen gaat echter nog een laagje dieper. De gezinsvoogd moet inzien dat 'een beetje rustig praten en niet te moeilijke woorden gebruiken' alléén een onvoldoende antwoord is op de problematiek. Een gezinsvoogd die zich de werkelijke consequenties van de beperking onvoldoende realiseert en een te snel oordeel heeft ontkent wat er aan de hand is.

Overvragen

Ook als de gezinsvoogd erkent dat er sprake is van moeilijk leren bestaat de kans dat er teveel van ouders verwacht wordt. De gezinsvoogd kan bijvoorbeeld teveel inzicht veronderstellen in wat een kind nodig heeft. Voor ouders die moeilijk leren is het geen vanzelfsprekendheid dat samen een prentenboek bekijken goed is voor de taalontwikkeling van een kind, of dat een wondje moet worden schoongemaakt met jodium, of dat 'samen 's ochtends een kopje koffie drinken' niet betekent dat de baby dan ook koffie door z'n flesje krijgt. De gezinsvoogd kan onterecht verwachten dat het wel goed komt als ouders van het consultatiebureau instructie hebben gekregen over veiligheid, en vervolgens bijvoorbeeld niet zien dat het traphekje verkeerd om gemonteerd is. Alert zijn op overvragen betekent dat de gezinsvoogd uiterst scherp moet kijken, steeds op belangrijke details moet letten, voortdurend moet navragen hoe ouders precies handelen, en hun (on)begrip steeds in het oog moet blijven houden.

Ondervragen

Vaak bestaat bij ouders zelf en in de omgeving van het gezin een fatalistische houding. Ouders hebben al zo vaak hun neus gestoten dat aangeleerde hulpeloosheid het gevolg is. Ouders veronderstellen al bij voorbaat dat ze het niet kunnen, en de gezinsvoogd gaat daar te makkelijk in mee. De gezinsvoogd neemt bijvoorbeeld teveel over of laat te weinig verantwoordelijkheden bij de ouders. Soms hebben gezinnen in de loop van de tijd een negatief label gekregen. Hulpverleners om het gezin heen hebben hun oordeel klaar en verwachten geen enkele groei en ontwikkeling. Rondom het gezin ontstaat een sfeer van 'dit is een verloren zaak' die tot gevolg heeft dat er niet meer in verbetering wordt geïnvesteerd en dat er geen eisen meer gesteld worden. Mogelijkheden die er zijn blijven dan onbenut.

Onvoldoende aansluiten

Voor sterk verbaal ingestelde, hoogopgeleide gezinsvoogden is het soms moeilijk om werkelijke aansluiting te vinden bij ouders die moeilijk leren. Het kan gebeuren dat de gezinsvoogd denkt een uitstekend gesprek met ouders te hebben gevoerd. Maar feitelijk was er sprake van een monoloog van de gezinsvoogd. De ouders zeggen dat ze alles snappen en gaan niet tegen de gezinsvoogd in. Er is geen sprake geweest van werkelijke afstemming, en het gesprek zal geen veranderingen teweeg brengen.

De intentie missen

De gezinsvoogd slaat makkelijk de plank mis waar het gaat om het begrijpen van de intentie van het gedrag van ouders die moeilijk leren. Het missen van de intentie betekent het missen van een aangrijpingspunt voor verbetering. De ouders die bijvoorbeeld het gat in de speen van hun baby met een schaar groter maakten deden dat vanuit een zorgzame intentie. In hun ogen werd de baby zo moe van het drinken, dat kwam vast door dat kleine gaatje. De gezinsvoogd kan denken dat de ouders vinden dat de voeding te lang duurt, en daarmee de zorgzaamheid van de ouders over het hoofd zien en zelfs ontkennen.

10.3.12 De OTS als tijdelijke maatregel, tenzij...

Hoe tijdelijk kan de maatregel zijn als ouders verstandelijk beperkt zijn?

Het tijdelijke karakter van de OTS-maatregel wordt in de Deltamethode sterk geaccentueerd. Professionals die met ouders met een verstandelijke beperking werken weten echter dat deze ouders vaak lange tijd ondersteuning nodig hebben en dat er weer gemakkelijk situaties kunnen ontstaan

die opnieuw om bescherming vragen. De moeite die deze ouders hebben met generaliseren maakt dat elke nieuwe situatie een nieuw probleem betekent. Het opgroeien van kinderen is in feite een lange reeks van steeds nieuwe situaties. Het gegeven dat ouders die moeilijk leren sterk beïnvloedbaar kunnen zijn maakt dat er soms te weinig zekerheid is dat hulp langdurig zal worden geaccepteerd.

Daarnaast speelt het volgende. Langdurige opvoedingsondersteuning en ondersteuning bij de huishouding, bij budgetteren en dergelijke kunnen soms op een goede manier in het vrijwillige kader worden georganiseerd, hoewel deze vormen van ondersteuning soms slecht voorhanden zijn. Verstandelijk beperkte ouders hebben echter naast problemen met opvoeding en het draaiend houden van de huishouding vaak structurele problemen met het invullen van hun gezagsrol. Het gaat dan om zaken als het kiezen van goed vervolgonderwijs, het nemen van besluiten over medisch handelen en dergelijke. Feitelijk is voor veel kinderen van ouders die moeilijk leren voor een langere periode gezagsondersteuning nodig om bedreiging van de ontwikkeling structureel af te wenden. Op dit moment wordt gezagsondersteuning niet in het vrijwillige kader geboden. Om die reden ligt het voor organisaties zoals de William Schrikker Groep voor de hand de OTS bij gebrek aan een goed alternatief te beschouwen als een instrument dat langdurig ingezet moet worden. Het Consortium PI Research – Van Montfoort onderschrijft de mening dat deze ouders vaak langdurige begeleiding nodig hebben, niet alleen om er langdurige ondersteuning nodig is maar ook omdat de noodzaak tot beschermen plotseling weer actueel kan worden na een periode waarin het kind niet bedreigd werd. Het consortium is echter van mening dat de oplossing om de OTS langdurig in te zetten op den duur toch ongewenst is. Er zouden nieuwe kaders ontwikkeld moeten worden waarbij vrijwilligheid het uitgangspunt is en waarbij tevens ingrijpen door extern gezag mogelijk blijft. De OTS zou bijvoorbeeld voorwaardelijk opgeheven kunnen worden en weer snel geactiveerd als dat nodig is. Het is zelfs de vraag of het civielrechtelijk kader nodig is om continuïteit en verlengde mogelijkheid tot beschermen te realiseren. Er wordt momenteel ervaring opgedaan met diverse soorten van 'bemoeizorg'. De resultaten daarvan zouden aangewend kunnen worden. Echter op dit moment moeten dergelijke kaders nog ontwikkeld worden. En daarom is het begrijpelijk dat de individuele gezinsvoogd geen ander middel ziet dan een langdurige OTS. Beleidsinstanties en methodiekontwikkelaars zouden echter verder moeten kijken.

Thuiswonende kinderen

Als kinderen thuis opgroeien heeft de gezinsvoogd een belangrijke rol in de zorgcoördinatie. De gezinsvoogd is voortdurend alert op het vergroten van de draagkracht van het gezin door positieve factoren te versterken. Daarnaast verlicht de gezinsvoogd de draaglast door compensatie te organiseren voor wat de ouders het kind zelf niet (of niet volledig) kunnen bieden, zodat het kind veilig kan opgroeien en zich goed kan ontplooien. De gezinsvoogd draagt zorg voor afstemming tussen de diverse hulpverleners en ondersteuners vanuit het netwerk. Vaak zijn veel verschillende mensen betrokken, en goed afstemmen is dan een noodzaak. De gezinsvoogd houdt het overzicht dat ouders zelf vaak niet hebben en voert de regie. Soms is de gezinsvoogd nodig om hulpverleners te motiveren om hun hulp voort te zetten zolang als nodig is. Vaak ook is de gezinsvoogd nodig om in contacten met zorgaanbieders voor de ouders op te komen, en hen bij te staan in gesprekken met school, de huisarts of het consultatiebureau. Omdat de ouders zelf onvoldoende in staat zijn om het belang van het kind centraal te stellen doet de gezinsvoogd dat. Dergelijke vormen van praktische ondersteuning, belangenbehartiging en eigenlijk ook bemoeizorg zijn niet alleen tijdelijk nodig, maar vaak structureel. Het feit dat de gezinsvoogd meekijkt, meedenkt en soms overneemt kunnen ouders als zeer steunend ervaren. Volgens de organisaties en personen die gespecialiseerd zijn in het werken met mensen met een (lichte) verstandelijke handicap biedt het gedwongen kader juist rust. De mening van het consortium kwam in de vorige paragraaf al aan de orde.

Uithuisgeplaatste kinderen

Ouders die moeilijk leren kunnen de opvoedingsopdracht vaak niet in z'n volle omvang waarmaken. In zo'n situatie wordt de vraag belangrijk of het kind nog thuis kan blijven wonen. Daarbij is het geen kwestie van zwart-wit: wel of niet thuis wonen maar zijn er diverse vormen variërend van 'vrijwel thuis, maar met hulp van buiten' tot 'vrijwel uit huis maar met groot mogelijke betrokken-

heid van ouders'. Soms kan het kind thuis blijven wonen maar is dag- of weekendpleegzorg nodig. Ook in deze zaken is zorgcoördinatie een belangrijke taak voor de gezinsvoogd. Als ondanks ondersteuning onvoldoende veiligheid en kansen voor het kind kunnen worden gegarandeerd is uithuisplaatsing noodzakelijk. Een pleeggezin (opvoedingsvariant) is dan de meest wenselijke oplossing. Voor het kind in de eerste plaats, maar ook voor de ouders moet zo snel mogelijk duidelijkheid zijn over waar het kind voortaan woont en door wie het zal worden opgevoed.

Bij uithuisplaatsing wordt de ouder gedwongen om de rol van opvoeder aan anderen over te dragen, maar de ouderrol behoudt de ouder altijd. De gezinsvoogd heeft bij uithuis geplaatste kinderen de taak om de moeilijk lerende ouder de weg te wijzen bij de invulling van die ouderrol. De ouder kan dit zonder ondersteuning vaak niet. De gezinsvoogd helpt de ouder bij de invulling van de begeleide bezoeken, maar misschien ook bij het voeren van een telefoongesprek met het kind of het schrijven van een kaart aan het kind. Steeds gaat de gezinsvoogd op zoek naar wat hierin wenselijk is voor het kind en wat past binnen de mogelijkheden van de ouder. Opnieuw is de invulling praktisch en concreet van aard: de gezinsvoogd haalt de ouder op om samen bij het kind op bezoek te gaan, de gezinsvoogd spreekt met de ouder af wat wel en wat niet voor het kind mag worden meegenomen, de gezinsvoogd oefent met de ouder hoe hij met het kind kan praten over de uithuisplaatsing, de gezinsvoogd bedenkt met de ouder welke activiteit hij met het kind gaat ondernemen, de gezinsvoogd ondersteunt de ouder in het overleggen met pleegouders of zorgaanbieders, de gezinsvoogd bespreekt voor en na wanneer het kind een weekend naar huis komt en noemt maar op. Door de regie te voeren, naast de ouder te staan, voor te doen en samen te doen zorgt de gezinsvoogd dat de ouder een positieve rol in het leven van het kind kan blijven spelen.

Voor een bedreigd kind met een beperking vinden organisaties als de William Schrikker Groep een langlopende OTS de meest verkiesbare optie. De redenen die men noemt betreffen het brede pakket aan ondersteuning dat nodig is, waarin pleegouders een belangrijke taak hebben maar waarin ook anderen nodig zijn en blijven. Soms blijven ook ouders een (beperkte) rol spelen in het ondersteuningsnetwerk van het kind. Pleegouders willen niet altijd de volledige verantwoordelijkheid hebben. Daarnaast speelt mee dat een kind met een beperking vaak ook na de 18de verjaardag zorg nodig heeft. Pleegouders kiezen hierom niet vaak voor pleegoudervoogdij.

Het recht op bescherming van kinderen met ouders die een verstandelijke beperking hebben is vanzelfsprekend. Om dat recht goed ten uitvoer te brengen is nodig dat de gezinsvoogd de beperking van de ouder herkent en erkent, én de gevolgen van die beperking voor de veiligheid en de opvoeding van het kind scherp in het oog houdt. De Deltamethode biedt een duidelijk kader om zo'n bijzondere OTS goed uit te voeren.

11 Tot slot

De Deltamethode wordt ontwikkeld en ingevoerd door PI Research/Van Montfoort in voortdurende interactie met de Bureaus Jeugdzorg. De basis van de methode is vastgesteld vanuit eerder geschreven visiedocumenten (met name Leiding geven aan Verandering, Vedio, 2001), de ontwikkelperiode in de vier pilotregio's en wetenschappelijke kennis over de ontwikkeling van kinderen en over risicomanagement en jeugdbescherming. Vanuit deze basis is de eerste versie van de methodebeschrijving gemaakt. Deze tweede versie is tot stand gekomen op basis van notities die wij voor de training van gezinsvoogden hebben gemaakt en de ervaringen die wij daarmee in de trainingen hebben opgedaan.

Ook in deze tweede versie van het handboek zijn niet alle onderwerpen in de uitvoering van de OTS volledig beschreven. Een methode is ook nooit af. De jeugdbescherming staat niet stil. Bij de invoering van de Deltamethode zoals in dit document beschreven, ontmoeten we reacties uit de praktijk en aanvullingen op specifieke situaties en vraagstukken. Deze reacties en aanvullingen gebruiken we bij de verdere ontwikkeling van de methode.

Van een aantal onderwerpen is nu reeds duidelijk, dat deze in het komende jaar nader moeten worden uitgewerkt en een plek moeten krijgen in de Deltamethode. Zonder volledig te willen zijn, noemen we hier enkele onderwerpen, die we in de afgelopen maanden regelmatig gehoord hebben vanuit de mensen in de praktijk. Dat laat zien, dat er nog voldoende onderwerpen uit te werken zijn in het komende jaar.

- Kind en het netwerk
- Kind en echtscheiding
- Gebruik van instrumenten
- Methodisch werken met het plan op tafel
- Gebruik van de Deltaformats in IJ.

De andere kant is dat deze versie ons inziens ruimschoots voldoende stof geeft om mee aan de slag te gaan in vervoltrainingen en in methodische casuïstiekbesprekingen, maar vooral in de praktijk van de gezinsvoogden. We zijn ervan overtuigd, dat de gezinsvoogdij op deze manier kindgericht, doelgericht, concreet, en planmatig werkt aan haar eigen professionaliteit.

Literatuur

Berg, I.K. (2000). Ik wil mijn kind niet kwijt. Samenwerken met ouders onder dwang van de kindbescherming. Haarlem: De Toorts.

Choy, J., Pont, S & Doreleijers, Th. (2003). Moet-willige hulpverlening. Systeemtheoretische methodiek voor gezinsvoogden en jeugdreclasseerders. Amsterdam: SWP.

Handboek Bureau Jeugdzorg Limburg Deel I (2003). Roermond: Stichting Bureau Jeugdzorg Limburg.

Hout, A. van & Spinder, S. (2001). De (gezins)voogd als jongleur. Een methodisch handboek voor het gezinswerk. Houten: Bohn Stafleu en Van Loghum.

Slot, N.W., Theunissen, A, Esmeijer, F.J. & Duivenvoorden, Y. (2002). 909 Zorgen. Een onderzoek naar de doelmatigheid van de ondertoezichtstelling. Amsterdam: Vrije Universiteit, afdeling Orthopedagogiek.

Slot, N.W., Tooren, A. van & Bijl, B (2005). Bescherming in ontwikkeling. De evaluatie van de methodische vernieuwing in het kader van het Deltaplan kwaliteitsverbetering gezinsvoogdij. Duivendrecht: PI Research.

Slot, N.W., Beenker, L., Tooren, A., van, Veldt, M-C., van der, Bijl, B., & Theunissen, A. (2005). In: H. Baartman, R. Bullens, & J. Willems (red.). Kindermishandeling: de politiek een zorg. Amsterdam: SWP.

Spanjaard, H.J.M & Haspels, M.J.G. (2005). Families First, Handleiding voor gezinsmedewerkers. Amsterdam: SWP.

Turnell, A. & Edwards, S. (1999). Signs of Safety. A Solution and Safety Oriented Approach to Child Protection. New York: Norton & Company

Vedivo, 2000. Leiding geven aan verandering. Utrecht: Vedivo.

WWRG & Partners (2004) Methodisch basisdocument versie 3.1: 'Leiding geven aan verandering'. Utrecht: MOgroep

Bijlage

De ontwikkeling van het kind, 0 tot 18 jaar

Samenstelling: Monique van de Mortel, Adviesbureau Van Montfoort
Aanvullingen in het kader van de ontwikkeling Deltamethode: Wim Slot, PI Research
8 november 2007

Inleiding

In dit document wordt een overzicht gegeven van de ontwikkeling van jeugdigen in de leeftijd van 0 tot 18 jaar. Het is bedoeld voor hulpverleners en jeugdbeschermers in de jeugdzorg. Het doel is om kort en overzichtelijk een beeld te schetsen van de leeftijden waarop het kind de verschillende ontwikkelingsmijlpalen bereikt. Dat biedt hulpverleners en gezinsvoogden in het contact met het kind houvast om te signaleren wanneer de ontwikkeling stagneert of anders verloopt dan bij de meeste kinderen van die leeftijd. Indien dat gebeurt, is het raadzaam om contact op te nemen met een collega of met een gedragsdeskundige om twijfels over de ontwikkeling van het kind door te spreken. Een afwijkende ontwikkeling kan het gevolg zijn van diverse factoren, zoals bijvoorbeeld een verstandelijke beperking, stressvolle omstandigheden, thuis of op school, en/of een medisch probleem. Het nauwkeurig in kaart brengen van de ontwikkeling van het kind en het formuleren van hypothesen over het waarom van deze stagnerende ontwikkeling kan noodzakelijk zijn. Een gedragsdeskundige kan helpen bij het onderzoek en bij de toetsing van deze hypothesen. Mogelijk zijn er voor de hand liggende redenen voor het, tijdelijk, stagneren van de ontwikkeling van het kind en is het niet noodzakelijk om daar direct gealarmeerd over te zijn. Een kind kan bijvoorbeeld door het overlijden van een geliefd huisdier tijdelijk terugvallen in gedrag. Dat is niet alarmerend. Pas als het kind na enkele maanden nog niet teruggekeerd is naar zijn normale gedragspatroon dan is een verder onderzoek mogelijk zinvol.

Deel 1 gaat in op de begrippen 'ontwikkelingstaken' en ontwikkelingsuitkomsten. Deel 2 biedt een overzicht van ontwikkelingsmijlpalen. In deel 3 geven we een aantal verwijzingen naar lijsten met alarmsignalen en fasegebonden problematiek. Deze lijsten kunnen behulpzaam zijn bij het maken van een inschatting wanneer een niet leeftijdsadequate ontwikkeling wordt geconstateerd. Is er sprake van een faseprobleem? Dat gaat in de meeste gevallen met het voortschrijden van de tijd over. Indien ouders dat wensen kan hulp worden geboden bij het zoeken naar een adequate reactie van de opvoeders op dit fasegebonden probleem.

Maar mogelijk is er iets anders aan de hand. Bespreek dit met een gedragsdeskundige en probeer de ontwikkeling en de zorgen rond het kind zo nauwkeurig mogelijk in concreet waarneembaar gedrag te beschrijven.

Bij de uitleg en beschrijving van ontwikkelingstaken en ontwikkelingsmijlpalen moet steeds bedacht worden dat de menselijke ontwikkeling niet volgens een spoorboekje verloopt. Het is niet zo dat een kind op tijdstip x stevast de mijlpalen bereikt moet hebben die in deze publicatie staan. Bij sommige mijlpalen moet een ruime marge gehanteerd worden en die marge wordt groter naarmate de leeftijd vordert.

Mocht er behoefte zijn aan meer informatie over de ontwikkeling van het kind, dan is een korte literatuurlijst opgenomen met tips over goed leesbare boeken.

Deel I De ontwikkeling in termen van ontwikkelingstaken en -uitkomsten

Deze publicatie spreekt over ontwikkelingstaken en ontwikkelingsmijlpalen. Ontwikkelingstaken zijn op een meer globaal niveau geformuleerd. Ze verwijzen naar het proces van de ontwikkeling terwijl de mijlpalen aangeven tot welk punt de ontwikkeling gevorderd is. Voorbeeld: het ontwikkelen van

relaties met leeftijdgenootjes is een ontwikkelingstaak voor kinderen. Het kunnen spelen in een 'alsof spel' ('Jij was de vader en ik de moeder..') is een mijlpaal binnen die taak. Zowel de ontwikkelingstaken als de ontwikkelingsmijlpalen kunnen hulpverleners en jeugdbescherming helpen bij de vraag hoe de ontwikkeling van het kind in een gunstige richting gestimuleerd kan worden.

Ontwikkelingstaken

Ontwikkelingstaken verwijzen naar onderdelen van het proces van de ontwikkeling. Het gaat om die onderdelen die cruciaal zijn voor een goed functioneren van het kind. Ontwikkelingstaken zijn prikkels die het kind stimuleren om zich nieuw gedrag en nieuwe vaardigheden eigen te maken. Dat is nodig om goed te kunnen functioneren tegen de achtergrond van de verwachtingen en eisen die de omgeving stelt. Die prikkels kunnen van buiten komen. Van een kind van een jaar of acht wordt bijvoorbeeld verwacht dat het een bepaalde autonomie laat zien. Ouders sporen het kind daartoe aan. Ze zeggen bijvoorbeeld dat het kind zelf zijn vriendje kan bellen om te vragen of hij langs wil komen om te spelen. De prikkels kunnen ook van binnenuit komen. Als de denkvermogens van kinderen toenemen en kinderen ervaren dat ze een eigen individualiteit hebben, willen zelf graag autonoom gedrag laten zien. 'Zelf doen' ligt sommige peuters in de mond bestorven. Bij ontwikkelingstaken horen vaardigheden om die taken te vervullen. Het onderstaande schema laat zien aan welke vaardigheden men kan denken bij ontwikkelingstaken voor jonge kinderen.

Overzicht 1. Ontwikkelingstaken voor kinderen

Ontwikkelingstaken kinderen	Voorbeelden van vaardigheden
Fysiologische regulatie	Slikken, goed op prikkels reageren, opbouw van slaap/waak ritme
Motorische ontwikkeling	Fles vasthouden, rollen, kruipen, lopen, fijne motoriek
Gevoelens herkennen en reguleren	Gevoelens herkennen, benoemen, uiten, weten wanneer je gevoel mag en kunt uiten en hoe
Vorming gehechtheidsrelaties	Opvoeder opzoeken als veilige basis, om hulp vragen, gepaste afstand bij vreemden, zich laten troosten
Vorming (kinderlijke) autonomie	Initiatieven nemen, exploreren, contact leggen met andere kinderen, gepast nee zeggen, omgaan met ouderlijk gezag
Symbolische ontwikkeling	Woorden leren, napraten, het 'alsof-spel', stimulerend speelgoed pakken
Verwerking sociale informatie	Nieuwsgierig naar wat de ander bedoelt, vragen stellen, begrijpen of iemand iets goed of kwaad meent
Relaties met leeftijdgenootjes	Spelletjes doen met anderen, simpele conflicten aangaan en oplossen, kunnen geven en nemen
Functioneren op school	Luisteren, een tijdje stilzitten, gevoeligheid voor instructies en aanwijzingen

De vaardigheden in dit schema komen aardig overeen met wat in deel 2 de ontwikkelingsmijlpalen worden genoemd. Het bovenstaande overzicht is een vrij grove indeling, die een betrekkelijk lange levensperiode omvat (van baby tot basisschoolleeftijd). Er zijn overzichten die veel gedetailleerder zijn. Voor de dagelijkse praktijk van de jeugdzorg en jeugdbescherming is deze indeling echter goed bruikbaar. Bij specifieke vragen over de ontwikkeling kan men fijnere instrumenten gebruiken. Eventueel in samenspraak met de gedragswetenschapper. Het tweede overzicht toont ontwikkelingstaken voor adolescenten. Uit dit overzicht blijkt dat vaardigheden niet exclusief aan één ontwikkelingstaak gekoppeld zijn. 'Geven en nemen' bijvoorbeeld is belangrijk in het contact met je ouders, maar ook als je met een leerkracht of een baas op het werk iets moet oplossen. Ook bij intieme relaties is deze vaardigheid belangrijk.

Overzicht 2. Ontwikkelingstaken voor adolescenten

Ontwikkelingstaken adolescenten

Voorbeelden van vaardigheden

Autonomie ten opzichte van ouders	'Geven en nemen in discussie met ouders', accepteren dat ouders niet alles van je begrijpen, minder afhankelijk zijn van goedkeuring
Onderwijs en werk	Realistische beroepsverwachting, dagritme kunnen volgen, met leerkrachten en chefs communiceren, solliciteren
Vrije tijd	Hobby kiezen, plannen van vrije tijd, iets zinnigs doen bij teveel vrije tijd, met geld uitkomen
Woonsituatie	Eigen huishouden opbouwen, dagritme vinden, zorgen voor hygiëne, met geld uitkomen
Omgaan met autoriteit	Aanwijzingen en regels opvolgen, meningsverschil uiten, onderhandelen
Gezondheid	Gerichte keuzes bij eten en drinken, risico's op letsel inschatten, veilig rijden in het verkeer, grenzen kennen en hanteren ten aanzien van drugs en drank, naar de huisarts en tandarts gaan.
Lichaam en uiterlijk	Ontspannen zijn als je bekeken wordt, zorgen voor hygiëne en goede voeding, zorg besteden aan kleding
Sociale contacten en vriendschappen	Iets voor een ander doen, vertrouwen tonen, probleem oplossen, humor begrijpen en toepassen
Intimiteit en seksualiteit	Contact leggen, aanvoelen welke intimiteit de ander wenst, soa's voorkomen, nee kunnen zeggen

Voorbeeld

Cindy is 14 jaar. Ze is een maand geleden onder toezicht gesteld. Zij vertoont opstandig gedrag, liegt, scheldt, schreeuwt, loopt regelmatig weg en spijbelt veel. Ze spreekt provocerend over seks. Er is ook sprake van angsten, piekeren en ze maakt zich zorgen om anderen, vooral vrienden. De ouders van Cindy gaan sterk mee in de stemmingswisselingen van hun dochter. Ze weten niet wat ze moeten doen als hun dochter probleemgedrag vertoont. Ze reageren soms heel streng en gaan

daarna weer over tot verwennerij. Er is ook veel ruzie tussen de ouders over de aanpak van de problemen. Het is moeilijk voor de ouders te accepteren dat ze Cindy niet aankunnen. Ze hebben enerzijds grote behoefte aan hulp, maar bagatelliseren tegelijkertijd haar gedragsproblemen.

Op het eerste gezicht kan de hulpverlener of gezinsvoogd direct met Cindy en haar ouders aan de slag. Er liggen immers genoeg problemen waar wat mee gebeuren moet. En de ouders kunnen misschien op korte termijn al wat aan de situatie thuis verbeteren. Misschien moeten er duidelijker grenzen worden gesteld. Maar een aanpak die exclusief op het verminderen van problemen gericht is kan onvoldoende zijn om een gunstige ontwikkeling van het kind te stimuleren. Cindy heeft als 14-jarige met een aantal ontwikkelingstaken te maken. Ze komt als adolescent en later als jongvolwassen vrouw waarschijnlijk verder in het slop als ze nu niet gestimuleerd wordt bij het leren van vaardigheden om die taken zo goed mogelijk te vervullen. Als het gaat om autonomie ten opzichte van de ouders bijvoorbeeld, zijn de ruzies thuis, het weglopen en de onevenwichtige reacties van haar ouders een obstakel om die autonomie te verwerven. En ook de angsten van Cindy kunnen hierbij een rol spelen: piekert Cindy ook over haar ouders? Wordt Cindy onzeker door de afwisseling van strengheid en verwennerij? De ontwikkelingstaak onderwijs en werk staat eveneens behoorlijk onder druk. Door het spijbelen en het probleemgedrag komen haar schoolresultaten in het gedrang. Je kunt je afvragen of Cindy op school voldoende 'gewone' vriendschappen opdoet of dat ze door haar gedrag niet een beetje een outcast dreigt te worden. De andere ontwikkelingstaken uit het bovenstaande schema kunnen op een vergelijkbare wijze worden nagelopen, waarbij - als het om een OTS gaat - steeds de vraag gesteld wordt in hoeverre de taak wel of niet onder druk staat van de problematiek die de reden was voor de maatregel.

Gewenste ontwikkelingsuitkomsten

Door ontwikkelingstaken na te lopen, komt de jeugdbeschermer of hulpverlener te weten welke aspecten van de ontwikkeling bedreigd worden. Vervolgens gaat het om de vraag welke positieve veranderingen in de ontwikkeling gewenst zijn. Die positieve veranderingen heten gewenste ontwikkelingsuitkomsten (developmental outcome). Een gewenste ontwikkelingsuitkomst is dus een vertaling van een negatieve ontwikkelingsbelemmering of een probleemgedrag. Kernvragen bij deze vertaling zijn: 'wat heeft deze jeugdige nodig?' en 'wat zou men dit kind gunnen?'. Of: 'als het de komende beter zou gaan met dit kind, waaruit zou dat kunnen blijken?' In het voorbeeld over Cindy stond de ontwikkelingstaak verwerven van autonomie ten opzichte van ouders onder druk, vanwege de ruzies, het weglopen en de onevenwichtige reacties van de ouders. Nu gaat het er dus om deze bedreigingen te vertalen in positieve uitkomsten: de gewenste ontwikkelingsuitkomsten. De jeugdbeschermer of hulpverlener die zo te werk gaat, kan op verschillende varianten uitkomen. Bijvoorbeeld: 'Cindy weet beter wat ze aan haar ouders heeft', 'de sfeer is beter thuis', 'ruzies worden bijgelegd of opgelost', 'Cindy kan vertellen wanneer ze het ergens niet mee eens is', of 'Cindy voelt zich vaker opgewekt'. We zagen ook dat de ontwikkelingstaak onderwijs en werk onder druk staat. De jeugdbeschermer zou de volgende ontwikkelingsuitkomsten kunnen formuleren. 'Cindy gaat met plezier naar school', 'ze is tevreden over haar resultaten', 'ze heeft een paar plezierige contacten met leraren en met schoolgenoten'.

Als de belangen van Cindy in termen van gewenste ontwikkelingsuitkomsten geformuleerd zijn is het formuleren van concrete werkdoelen makkelijker. Het doel: 'Voor Cindy is het belangrijk dat ze weet wat ze aan haar ouders heeft en daarom houdt moeder Sjan vast aan de gemaakte afspraken' is bijvoorbeeld heel concreet. Het is ook goed evalueerbaar. Want na verloop van tijd vraagt de jeugdbeschermer niet alleen of moeder Sjan de regels beter vasthoudt maar gaat die ook na of dat een gewenst effect op Cindy heeft gehad.

Het formuleren van gewenste ontwikkelingsuitkomsten als opstap voor het opstellen van werkdoelen en het maken van afspraken heeft belangrijke consequenties voor de communicatie tussen de jeugdbeschermer, de ouders en de jeugdige. Ter illustratie twee uitspraken:

'Sjan, het is echt belangrijk dat jij thuis bent als Cindy uit school komt'

'Kinderen in de leeftijd van Cindy vinden het fijn als hun moeder er is als ze uit school komen'

De eerste uitspraak zal door de moeder veel eerder als kritiek opgevat worden dan de tweede. De ervaring leert dat zelfs heel confronterende boodschappen van de jeugdbeschermer of hulpverlener beter overkomen als deze worden geformuleerd vanuit het belang van het kind.

Praten in termen van gewenste ontwikkelingsuitkomsten betekent dat de communicatie met de leden van het gezin toekomstgericht is. Praten over de toekomst motiveert meer dan graven in het verleden. Dat geldt des te sterker voor pubers en adolescenten.

Deel 2 Ontwikkelingsmijlpalen jeugdigen

In dit deel wordt aangegeven op welke gemiddelde leeftijd een kind een volgende stap in zijn/haar ontwikkeling zet. Het gaat dus om een gemiddelde leeftijd, afwijkingen naar boven en naar beneden komen voor zonder dat dit direct verontrustend is of hoeft te zijn. Allerlei omstandigheden kunnen er de oorzaak van zijn dat het kind trager of juist sneller een volgende stap zet in zijn/haar ontwikkeling.

De ontwikkeling van het kind is op diverse manieren te zien. Er zijn verschillende theoretische denkkaders die de ontwikkeling plaatsen. Zo werd de cognitieve ontwikkeling in kaart gebracht door Piaget, heeft Erikson vanuit psychoanalytisch denkkader de sociale ontwikkeling beschreven, is de morele ontwikkeling door Kohlberg uitgebreid in kaart gebracht en heeft Bowlby over gehechtheidontwikkeling geschreven. We hebben hier niet voor een specifieke theoretische achtergrond gekozen. We beschrijven de ontwikkeling van het kind in algemene zin en integreren elementen uit de verschillende theoretische denkkaders.

In de eerste helft wordt een beschrijving gegeven van de ontwikkeling van de jeugdige. We hebben gekozen voor de volgende indeling:

- baby en dreumes, van 0 tot 2 jaar
- peuter, van 2 tot 4 jaar
- kleuter, van 4 tot 6 jaar
- basisschoolkind, van 6 tot 12 jaar
- puber en adolescent, van 12 tot 18 jaar

Voor de baby, dreumes, peuter en kleuter hebben we nauwkeurig kunnen aanhouden wanneer welke fase of nieuw gedrag optreedt. Dit is moeilijker naarmate het kind ouder wordt omdat de individuele verschillen dan groter worden en het nieuwe gedrag moeilijker in concreet waarneembare termen te vatten is. Bijvoorbeeld: het is heel duidelijk waarneembaar wanneer de baby voor het eerst van de buik naar de rug rolt. Het is echter veel moeilijker waar te nemen wanneer de geheugencapaciteit toeneemt. Dat is veelmeer en geleidelijk proces dat achteraf geconstateerd wordt. De verschillende ontwikkelingsgebieden en functies die beschreven worden verschillen eveneens per leeftijdsfase. Dat heeft te maken met het feit dat de diverse ontwikkelingsstadia andere ontwikkelingstaken vergen. Zo is voor een peuter en kleuter zelfredzaamheid een belangrijke ontwikkelingstaak terwijl dat voor de adolescent niet meer aan de orde is. Voor de adolescent is omgaan met seksualiteit een belangrijke ontwikkelingstaak terwijl dit voor de baby en dreumes niet speelt. In het werkboek met instrumenten en de beslisboom om de beleving van het kind in kaart te brengen gaan we uit van een aantal domeinen. Hier hebben we die domeinen ook aangehouden. Mogelijk is de indeling hier en daar iets kunstmatig. Zo hebben we seksuele ontwikkeling bijvoorbeeld ondergebracht onder lichamelijke gezondheid. Uiteraard is seksuele ontwikkeling meer dan dat. Om werkboek, beslisboom en dit document naast elkaar te kunnen gebruiken hebben we er voor gekozen toch deze domeinen ook hier terug te laten komen.

Baby en dreumes 0 tot 2 jaar

Lichamelijke gezondheid

De baby groeit in gewicht, van 3 à 4 kilo bij de geboorte naar 9 à 11 kilo op de leeftijd van 1 jaar. In lengte groeit de baby van ongeveer 50 cm bij de geboorte tot 75 cm op 1-jarige leeftijd. Daarna groeit het kind in verhouding iets minder snel.

Op de leeftijd van 1 jaar heeft het kind gemiddeld 4 tanden.
De fontanel is op tweejarige leeftijd dicht. Bij de meeste kinderen is dit na 1 jaar al het geval.

Ontwikkeling van taal, motoriek, cognitie en spel

Spraak- taalontwikkeling

Vocaliseren:	6-8 weken
Brabbelen:	4 maanden
Sociaal brabbelen:	8 maanden
Eerste woordjes:	12 maanden
Herkent voorwerpen aan hun naam:	12 maanden
Herkent plaatjes en gebruikt eigen taal:	18 maanden
Wijst lichaamsdeel aan:	20 maanden
Gebruikt combinaties van woorden:	24 maanden

Motorische ontwikkeling

- Grofmotorisch:

Omrollen:	6 maanden
Zitten:	8 à 10 maanden
Kruipen:	10 maanden
Eerste stapjes:	12 à 14 maanden
Los lopen:	15 à 18 maanden
Bal gooien zonder omvallen:	18 maanden
Raapt vanuit hurkzit iets op:	24 maanden

- Fijnmotorisch:

Doet handjes open en dicht:	16 weken
Grijpen:	4 maanden
Drinken uit tuitbeker:	8 maanden
Pincetgreep:	12 maanden
Drinkt zelf uit beker:	24 maanden

Denkontwikkeling

Herkent gezichten:	3 à 6 maanden
Herhaalt gedragingen (bijvoorbeeld met rammelaar slaan):	4 à 5 maanden
Gaat zoeken als iets verdwijnt (bijvoorbeeld speeltje onder een doek):	6 à 9 maanden
Geeft bal aan spiegelbeeld:	2 maanden
Interesse in details:	9 à 12 maanden
Herkent plaatjes:	12 maanden
Wijst aan en benoemt lichaams- delen bij zichzelf:	12 maanden
Kan voorwerpen aanwijzen:	12 à 18 maanden
Herkent zichzelf in de spiegel:	18 maanden

Spelontwikkeling:

Pakt rammelaar:	4 maanden
Reikt naar speelgoed binnen bereik:	7 maanden
Blokjes tegen elkaar slaan:	15 maanden
Deksel op doosje doen:	18 maanden
Gaat met pop 'doen alsof' spelletjes doen (eten geven):	18 à 24 maanden
Toren van drie blokken bouwen:	18 à 20 maanden
Puzzels met knop maken (drie stukjes):	18 à 20 maanden
Vormenstoof maken (cirkel, driehoek, vierkant):	18 à 24 maanden

Psychosociaal functioneren

Sociaal-emotionele ontwikkeling

Kijkt naar gezichten:	4 weken
Eerste glimlach:	6 weken
Eenkennigheid:	8 maanden
Aait eigen spiegelbeeld:	9 maanden
Zwaait dag:	12 maanden
Helpt mee met aankleden:	12 maanden
Herkent bekenden van een foto:	12 maanden
Gaat huishoudelijke klusjes nadoen:	18 maanden
Gaat gevoelens van trots en schaamte laten zien:	18 maanden
Koppigheid en eigen wil:	18 à 24 maanden

Zelfredzaamheid/zindelijkheid

Houdt zelf fles vast:	8 maanden
Kan zelf stukjes brood eten, met vuist:	8 à 9 maanden
Gaat 'meehelpen' met aankleden:	12 maanden
Kan zelf een kopje vasthouden:	15 maanden
Wil graag zelf eten:	15 maanden
Knoeit nog veel bij eten met een lepel:	18 maanden
Kan eenvoudige kleren aantrekken:	24 maanden
Begin van zindelijkheid Overdag:	24 maanden

(let op: meisjes zijn dikwijls eerder dan jongens! 43 % van de jongens is op 2-jarige leeftijd overdag zindelijk en 61 % van de meisjes. 87 % van de jongens is op 3-jarige leeftijd overdag zindelijk en 92 % van de meisjes)

Peuter 2 tot 4 jaar

Lichamelijke gezondheid

Het kind groeit zo'n 8 cm per jaar en wordt ongeveer 2 kilo per jaar zwaarder.
Met 3 jaar is het melkgebit compleet.

Ontwikkeling van taal, motoriek, cognitie en spel

Spraak- taalontwikkeling

Combineert meerdere woorden tot één zin:	2 jaar
Begrijpt opdrachtjes:	2,5 jaar
Kan meerdere woorden nazeggen:	2,5 jaar
Kent voor- en achternaam:	2,5 jaar
Verwoordt wat het doet:	3 jaar
Praat over niet concreet aanwezige dingen:	3 jaar
Benoemt zichzelf met ik:	3 jaar
Duidelijke articulatie:	3 jaar
Kan gebeurtenis navertellen:	3,5 jaar
Gebruikt medeklinkerverbindingen:	3,5 jaar
Gaat rijmen:	4 jaar

Motorische ontwikkeling

- Grofmotorisch	
Achteruitlopen:	2 jaar
Op stoel klimmen:	2 jaar
Kind kan bal wegschoppen, zonder evenwichtsverlies:	2,5 jaar
Rennen:	2,5 jaar

Springen:	3 jaar
Staat op één been:	3 jaar
Trap oplopen, alternerend:	3,5 jaar
Naar voren springen op beide benen:	4 jaar
- Fijnmotorisch	
Eet zelf met lepel:	2,5 jaar
Tekent verticale lijn na:	2,5 jaar
Houdt pen in volwassen greep:	3 jaar
Cirkel natekenen:	3,5 jaar
Knipbewegingen maken met schaar:	3,5 jaar
Binnen de lijntjes kleuren:	4 jaar

Denkontwikkeling

Vorminzicht breidt uit (zie spel):	2 jaar
Kind kan beelden uit verleden beter vasthouden:	vanaf 2 jaar
Maakt onderscheid tussen ervaring van zichzelf en van voorwerpen:	2,5 jaar
(bijv. gaat begrijpen dat als koek breekt, niet ook hijzelf breekt)	
Aantal kleuren benoemen:	3 jaar
Gaat waar en waarom-vragen stellen:	3 à 4 jaar
Ontdekt dat de ander ook individu is, gaat jij en jouw gebruiken:	3,5 jaar
Gaat verbanden tussen voorwerpen leggen:	3,5 jaar
Begin van tijdsbesef ontstaat:	vanaf 3,5 jaar
Inzicht in hoeveelheden van 3: (kan wel al vaak verder tellen)	3 à 4 jaar
Zoekt naar verbanden maar denken is nog sterk magisch gekleurd:	4 jaar

Spel ontwikkeling

Kind kan puzzels met knop (5 stukjes) maken:	2,5 jaar
Terugkerende vormen te zien in tekeningen:	2,5 jaar
Kralen rijgen:	2,5 à 3 jaar
Bouwen met duplo:	2,5 jaar
Puzzels zonder knop (minimaal 4 stukjes):	3 jaar
Maakt sorteerlotto's:	3,5 jaar
Gaat rollenspelletjes doen:	3,5 à 4 jaar
Fantasiespel:	3,5 à 4 jaar
Speelt met lego:	4 jaar

Psychosociaal functioneren

Sociaal-emotionele ontwikkeling

Speelt naast andere kinderen:	2 jaar
Laat zich nog speelgoed afpakken:	2 jaar
Ontwikkelt zelfbewustzijn:	vanaf 2 jaar
Laat jaloezie zien wanneer het aandacht moet delen:	2,5 jaar
Heeft moeite met verstoring van regelmaat:	2,5 jaar
Gaat 'ik' gebruiken voor zichzelf:	2,5 jaar

Begint met ander kinderen te spelen:	3 à 3,5 jaar
Begrijpt gevoelens van boosheid, blijdschap en verdriet:	3,5 jaar
Kan gericht om troost en steun vragen:	3,5 jaar

Zelfredzaamheid/zindelijkheid

Eet goed met een lepel:	3 jaar
Trekt zelf schoenen aan:	3 jaar
Wast en droogt zijn gezicht af:	4 jaar
Doet jas aan en maakt knopen vast:	3 à 4 jaar
Zindelijk 's nachts:	vanaf ongeveer 3 jaar

(58 % van de jongens is op 3-jarige leeftijd 's nachts zindelijk en 71 % van de meisjes. Op 4 jarige leeftijd is 78 % van de jongens 's nachts zindelijk en 83 % van de meisjes)

Kleuter 4 tot 6 jaar

Lichamelijke gezondheid

Het kind groeit gemiddeld 6 cm per jaar en komt 2 kilo gemiddeld per jaar aan. Tot 6 jaar wordt het kind slanker.

Ontwikkeling van taal, motoriek, cognitie en spel

Spraak- taalontwikkeling

Meervoudsvorming is meestal correct:	4 jaar
Langere zinnen nazeggen:	4 jaar
Begrip van tijd en volgorde:	5 jaar
Werkwoorden correct vervoegen:	5 jaar
Samengestelde zinnen gebruiken (bijv. met want en omdat):	5 jaar
Begrijpt waarom-vragen en oorzaak-gevolg vragen:	6 jaar
Gaat oplossingen voor situaties formuleren:	6 jaar
Tijdbegrip ontstaat:	6 jaar

Motorische ontwikkeling

Hinkelen:	4,5 jaar
Bal vangen in kommetje:	5 jaar
Fietsen met zijwielen:	4,5 jaar à 5 jaar
Op tenen staan:	5 jaar
Vierkant natekenen:	5 jaar
Knippen:	5 à 5,5 jaar
Over touw springen:	5,5 jaar
Zonder zijwielen fietsen:	5,5 - 6 jaar
Heeft voorkeurshand:	5,5 à 6 jaar
Strikt veters:	6 jaar

Denkontwikkeling

Magisch denken:	4-5 jaar
Kan voorwerpen sorteren en rubriceren:	4,5 jaar
Kan zonder hulp drie plaatjes in logische volgorde leggen:	4,5-5 jaar
Getalbegrip tot en met 4:	5 jaar
Kan kleuren benoemen:	5 jaar

Kan mozaïeken naleggen:	5,5 jaar
Kan 5 cijfers nazeggen:	5,5 jaar
Onthoudt opdrachten om zelfstandig te kunnen werken:	6 jaar
Kan argumenten aangeven voor het waarom van een gebeurtenis:	6 jaar
Leert dat wat iemand denkt afhankelijk kan zijn van eerdere ervaringen:	6 jaar

Spel ontwikkeling

Koppoter tekenen:	4 jaar
Angsten in spel uitspelen:	4-5 jaar
Puzzels vanaf 12 stukjes:	4,5 jaar
Eenvoudige gezelschapsspelletjes zoals bijv. memory spelen:	4,5 jaar
Naspelen van verhalen in Poppenkast:	5 jaar
Puzzels vanaf 20 stukjes:	5,5 jaar
Bouwt met lego met intentie iets concreets te maken:	5-6 jaar
Maakt verhalen met play mobil:	6 jaar
Poppetje met hoofd, buik, armen en benen tekenen:	6 jaar

Psychosociaal functioneren

Sociaal-emotionele ontwikkeling

Heeft vaste speelkameraadjes:	4,5 jaar
Kan op zijn beurt wachten:	5 jaar
Kan zich in anderen verplaatsen:	5 jaar
Interesse in familieverbanden:	5 jaar
Leren verschil tussen bijv. echt vechten en doen alsof:	5-6 jaar
Weet wat wel/niet mag in Contacten:	5-6 jaar

Zelfredzaamheid

Kan zichzelf aankleden:	4 jaar
Blijft beter aan tafel zitten tijdens eten:	4 jaar
Kan zichzelf wassen en afdrogen:	5 jaar
Kan veters strikken:	6 jaar

Morele ontwikkeling

Ouders vormen het externe geweten:	4 jaar
Kind kan zich in anderen en hun emoties verplaatsen:	4 jaar
Kind houdt zich strak aan regels:	4-5 jaar
Kan nog geen verschillende gezichtspunten innemen:	4-5 jaar
Is gericht op eigen belang:	4-5 jaar
Ontwijkt straf:	4-5 jaar

Schoolkind 6 tot 12 jaar

Lichamelijke gezondheid

Seksuele ontwikkeling

- Rond het achtste jaar wordt het verschil tussen knuffelen, vrijen en verliefd zijn duidelijk.
- Kinderen vanaf een jaar of 6 worden zich duidelijker bewust van de sociale normen aangaande seksualiteit. Bijvoorbeeld dat het sociaal niet geaccepteerd is als zij in het openbaar aan hun geslachtsdelen komen.
- Kinderen tussen 6 en 10 begrijpen nog niet alles wat de opvoeder over seksualiteit vertelt.
- Vanaf een jaar of 8 begint verliefdheid een rol te spelen.
- De groepsnorm is vanaf een jaar of 8 sterk gericht op heteroseksualiteit.
- Specifiek rolgedrag is sterk aanwezig (8-12 jaar).
- Vanaf een jaar of 10 worden gevoelens van verliefdheid intenser.
- De belangstelling voor seksualiteit neemt vanaf 10 jaar toe maar kinderen in die leeftijd zijn vaak erg preuts.

Ontwikkeling van taal, motoriek, cognitie en spel

Spraak- taalontwikkeling

- Kind beheerst alle medeklinkerverbindingen in gesproken taal
- De gesproken taal van het kind wordt steeds diverser. Het gaat verschillende bijwoorden en bijvoeglijk naamwoorden, als eventueel, mogelijk, blijkbaar, alsof gebruiken.
- Sterke werkwoorden gaat het kind correct beheersen.
- Kind begrijpt de meeste regels van de taal. Het kan in de periode tot 8 à 9 jaar nog fouten maken in zinsconstructie.
- Kind kan nieuwe ontdekkingen in de taal te pas en te onpas oefenen.
- De interpretatie van de taal, zeker complexe zinnen, is tot de leeftijd van 10 jaar nog niet altijd correct.
- Taalgebruik is volledig communicatief.
- Kind gaat correcties leveren als een volwassene de taal niet juist gebruikt.
- Kind gebruikt in diverse leefwerelden aangepaste taal. Met leeftijdgenoten gebruikt het woorden die passen in de 'subcultuur', woorden als 'super, vet, cool en gaaf'.
- Kind heeft plezier aan het gebruik van de taal als fantasiemiddel. Het gaat verhaaltjes en rijmpjes maken.

Denk ontwikkeling

- Vanaf 5 jaar neemt het egocentrisch denken af. Kind leert zich steeds meer in anderen te verplaatsen en ook een ander gezichtspunt in te nemen.
- Kind kan vanaf 5 jaar steeds beter oorzaak-gevolg gebeurtenissen waarnemen en interpreteren.
- Tussen 5 en 8 jaar leert het kind relativeren, het ontdekt dat aan veel situaties ook een andere kant zit.
- Het denken ondergaat een grote verandering rond 7 jaar.
- Kind is vanaf 7 jaar tot meer abstracties in staat.
- Het kind gaat de aard van dromen begrijpen.
- Kind gaat lezen en schrijven en doet in betrekkelijk korte tijd enorm veel kennis op.
- vanaf 7 jaar gaat het kind de betekenis van de dood begrijpen. Kinderen kunnen actief met het thema dood bezig zijn, vanaf een jaar of 7.
- Kinderen zijn steeds beter in staat fantasie en werkelijkheid te scheiden.
- De geheugencapaciteit neemt toe omdat het kind strategieën ontwikkelt, die hem helpen dingen te onthouden.
- Het kind gaat steeds meer logisch en systematisch denken (vanaf 7 jaar).
- De belangstelling van het kind voor de wereld om zich heen neemt toe. Het kind kan in specifieke thema's bijzonder veel interesse tonen en zich daar in verdiepen.

Spel ontwikkeling

- Het spel van het kind wordt steeds uitgebreider en inventiever.
- Het kind gaat veel meer fantasie gebruiken.
- Aan het begin van de basisschooltijd gaat het kind op in verkleedspelletjes en neemt in het spel veel verschillende rollen op zich. Kinderen hebben vaak een verhaal wat uitgespeeld wordt, in gedachten.
- Jongens kunnen grote hutten en andere ingewikkelde bouwsel bouwen van allerlei materialen. Soms maken ze daarvoor eerst een tekening of hebben een bouwplan in hun hoofd.
- Naarmate het kind ouder wordt, wordt het spel gevarieerder. Er wordt geknutseld en fantasiespel gespeeld. Het kind is bezig met thema's in het spel en werkt deze uitgebreid uit. Op deze manier kan het kind dingen uit het dagelijks leven een plaats geven en/of verwerken.
- Het kind gebruikt allerlei soorten materiaal op creatieve wijze in het spel.

Psychosociaal functioneren

Sociaal-emotionele ontwikkeling

- Kind heeft steeds meer het gevoel greep op zijn wereld te krijgen.
- De wereld van het kind breidt zich uit. Het kind gaat hobby's ontwikkelen en gaat deelnemen aan clubs.
- Het kind gaat een voorkeur ontwikkelen voor vriendjes/vriendinnetjes.
- Sommige kinderen hebben een imaginair vriendje.
- Het kind moet steeds meer leren delen. Voor sommige kinderen kan dat moeilijk zijn.
- Het bij de groep horen wordt naarmate het kind ouder wordt (vanaf een jaar of 9, 10) steeds belangrijker.
- Het kind gaat specifieke belangstellingen ontwikkelen, voor bepaalde kleding bijvoorbeeld. Ook gaat het dingen verzamelen.
- Vanaf groep 4 ontstaan er meer meisjes en jongensgroepen en spelen de kinderen van verschillende seksen minder samen. Vanaf groep 8 ontstaan er weer onderlinge verbanden en is er weer meer uitwisseling. Vertrouwelijkheid is er echter vooral in de eigen seksegroep.
- Sociale vaardigheden nemen toe gedurende de basisschoolleeftijd.
- Bij meisjes kan er in de laatste groepen van de basisschool onderling veel onderling geharrewar zijn. Iedereen let op elkaar en de onderlinge groepsdruk is groot.
- De afstand tot de ouders wordt iets groter naarmate de basisschooltijd vordert. Het kind wordt zelfstandiger en gaat meer zelf ondernemen. Bij nieuwe en onbekende situaties kan het kind terugvallen op de steun van een van de ouders.

Morele ontwikkeling

- Het leren relativiseren draagt eraan bij dat het kind minder autoriteitgevoelig wordt.
- Het kind toetst regels van volwassenen en vraagt naar het waarom ervan.
- Kind gaat meer zijn/haar eigen wensen volgen. Straf of beloning is niet langer het richtsnoer voor het kind om aan regels van volwassenen te voldoen.
- Het kind gaat begrijpen en inzien dat anderen een ander beeld van hem kunnen hebben dan hijzelf.
- Het kind gaat standpunten innemen om erbij te horen, om gewaardeerd te worden.
- Het kind gaat begrijpen dat het deel uitmaakt van een groter geheel.
- het kind kan heel strak begrippen van goed en kwaad hanteren en moreel verontwaardigd zijn als anderen die grenzen overschrijden.

Puber en adolescent 12 tot 18 jaar

De begrippen puberteit en adolescentie leveren wel eens verwarring op. Steeds vaker schrijven mensen per vergissing puber-tijd. In Engelstalige publicaties heeft het woord puberteit uitsluitend betrekking op de lichamelijke rijping en met name het geslachtsrijp worden. In het Nederlands gebruikt men het woord om de fase voorafgaand aan de adolescentie aan te duiden van ongeveer het twaalfde tot het zestiende levensjaar. In deze fase is er naast lichamelijke veranderingen ook

sprake van psychische veranderingen. De opbouw van de persoonlijkheid vindt plaats waarbij de blik vooral naar binnen is gericht. Dat verklaart waarom pubers vaak lastig gevonden worden door opvoeders. In de adolescentie wordt de blik gaande weg meer naar buiten gericht.

Lichamelijke gezondheid

Lichamelijke ontwikkeling

Opmerking vooraf: er bestaan grote individuele verschillen in leeftijd waarop de lichamelijke veranderingen zich voltrekken. Ook is er sprake van een verschil tussen jongens en meisjes.

Meisjes zijn jongens in lichamelijke groei ongeveer twee jaar voor.

- bij het begin van de puberteit treedt een versnelling op van de toename van lengte en gewicht.
Hoofd, handen en voeten bereiken het eerst hun volwassen vorm, daarna armen en benen en tenslotte de romp.
- de leeftijd waarop bij de jongens de groeiversnelling begint, varieert van 10,5 tot 16 jaar. Bij meisjes begint de groeisput tussen 8,5 en 11,5 jaar.
- de groeisput vraagt van het kind een gewijzigd eetpatroon. Het lichaam heeft meer voedsel nodig, ook meer calcium en eiwitrijk voedsel. (bij jonge meisjes kan dit tot problemen leiden; eetstoornissen)
- bij jongens groeien eerst de testes en het scrotum (tegelijk met de groeisput) en vervolgens verschijnt het schaamhaar. Baard- en okselbehaaring komen later in de puberteit. Daarna wordt de stem lager.
De tijdsduur van dit proces is sterk wisselend. De eerste zaadlozing vindt ongeveer een jaar na het begin van de lengtegroei plaats.
Nederlandse jongens zijn op ongeveer 16 jarige leeftijd (dit is een gemiddelde) biologisch volwassen.
- bij meisjes vindt eerst de groeisput plaats. Tussen 9 en 14 jaar vindt als eerste teken van seksuele rijping een ontwikkeling van de borsten plaats. Bij twee derde van alle meisjes treedt daarna pubaire beharing op. De eerste menstruatie volgt meestal nadat de groeisput zijn hoogtepunt bereikt heeft. Nadat een meisje voor het eerst ongesteld is geworden duurt het meestal 1 à 1,5 jaar voordat de voortplantingsorganen geheel ontwikkeld zijn.
Pas daarna is een meisje vruchtbaar. Op gemiddeld 15 jarige leeftijd zijn Nederlandse meisjes geslachtsrijp.
- de hormonale veranderingen kunnen stemmingswisselingen veroorzaken.

Ontwikkeling van de hersenen

Pas in de jaren zestig en zeventig werd bekend dat de hersenen zich tijdens de adolescentie nog verder ontwikkelen en dat die ontwikkeling voortschrijdt tot ver in de volwassenheid. De geleidingssnelheid van de verbindingen tussen de neuronen neemt toe. In computertermen: het netwerk wordt veel sneller. Daarnaast treedt er in het frontale gebied nog verdere specialisatie op door een toename van het aantal schakelingen. De frontale hersenen sturen functies aan die te maken hebben met vooruitdenken, plannen en het beheersen van impulsen. Deze functies zijn dus aan het begin van de adolescentie bepaald nog niet 'uitgerijpt'. Lastig gedrag van pubers en adolescenten is dus niet alleen maar een 'kwestie van hormonen' maar kan ook te maken hebben met het feit dat de frontale functies nog onvoldoende hun werk doen.

Seksuele ontwikkeling

- seksuele gevoelens nemen in de puberteit en adolescentie toe.
- jeugdigen gaan experimenteren met seks. Jongens en meisjes verschillen hierin. Meisjes zijn over het algemeen meer gericht op het relationele aspect en jongens op ervaringen met seks. Experimenteren met seks vindt op steeds vroegere leeftijd plaats. (tegenwoordig is het gemiddelde waarop jeugdigen hun eerste coïtus hebben 17 jaar). Opleiding speelt een rol. Laagopgeleide jongeren hebben op jongere leeftijd hun eerste seksuele ervaring dan studenten.
- voor jongens is het niet ongewoon om enkele homoseksuele ervaringen op te doen.

- alle jongens en de meeste meisjes masturberen.
- jeugdigen praten met leeftijdgenoten over seksualiteit. Men wisselt ervaringen, fantasieën en opvattingen uit.

Problemen kunnen zich voordoen wanneer de lichamelijke en seksuele groei voor- of achterloopt bij de gemiddelde groei. Vroegrijpheid wordt bij jongens vaak als een voordeel gezien, voor meisjes geldt het omgekeerde. Een mannelijke laatbloeier heeft het moeilijk op de middelbare school terwijl dit voor een vroegrijp meisje op de basisschool geldt. Dit kan tot psychische problemen leiden.

Ontwikkeling van taal, motoriek en cognitie

Cognitieve ontwikkeling/ontwikkeling van de intelligentie

- het lange termijn geheugen neemt toe.
- beschikking over meer kennis en denkstrategieën waardoor kennis beter verwerkt kan worden. De capaciteit om met ingewikkelde problemen om te gaan wordt groter.
- groei van intellectuele prestaties.
- in staat om hypothesen en deducties te maken, dat wil zeggen om vooronderstellingen en gevolgtrekkingen te maken.
- gemakkelijk omschakelen van het concrete en specifieke naar het abstracte en mogelijke en vv. Gaan meer abstracte begrippen hanteren.
- hebben meer zicht op diverse oplossingsstrategieën.
- het denken is combinatorisch, dat wil zeggen ze zijn in staat alle mogelijke combinaties van eigenschappen na te gaan.
- in staat om te denken over het denken: dit wordt metacognitie genoemd.
- kunnen afstandelijker naar de eigen omgeving kijken.
- het denken is egocentrisch; de adolescent denkt overal een oplossing voor te hebben, is vaak overtuigd van het eigen gelijk. Het is een naïef soort idealisme; het overschat de gevolgen van het eigen denken. De adolescent kan nog weinig onderscheid maken tussen dingen waar hij zelf intens mee bezig is en de dingen waar de aandacht van anderen naar uitgaat. Door overschatting is hij ervan overtuigd dat sommige dingen hem niet zullen overkomen.

Psychosociaal functioneren

Persoonlijke- en identiteitsontwikkeling

- is in staat om over zichzelf na te denken; heeft het vermogen tot zelfreflectie. Kan ook nadenken over wat en wie hij is, wat hij had kunnen zijn of nog kan worden. Doordat hij inzicht heeft in het feit dat de werkelijkheid kan afwijken van wat ideaal zou zijn kunnen gevoelens van neerslachtigheid en ontevredenheid ontstaan.
- heeft het gevoel voortdurend bekeken te worden. Vraagt zich regelmatig af wat anderen van hem vinden en schaamt zich vaak.
- identiteitsverwarring kan optreden tijdens het zoeken naar een eigen identiteit. Dat kan zich uiten in het terugtrekken uit relaties, concentratieproblemen, ontwijken van sociale situaties.
- vrienden nemen een steeds belangrijkere plaats in het leven van de adolescent in. De ouders worden minder belangrijk. De adolescent gaat zich steeds meer van hen losmaken.
- experimenteren met rollen en relaties. Dit kan er voor de verschillende jeugdigen anders uitzien, sommigen doen dit openlijk anderen trekken zich juist meer terug. Weer anderen conformeren zich aan één bepaalde groep en identificeren zich geheel met de daar heersende normen en waarden.
- de adolescent is bezig met wat ervan hem verwacht wordt, wat hij met de toekomst wil en welke rol hij in de samenleving in kan/wil nemen. Dit kan verwarring en schaamte opleveren. Evenals gevoelens van grote onzekerheid.

Morele ontwikkeling

De intellectuele capaciteiten zijn van invloed op de morele ontwikkeling.

- wordt zich steeds meer bewust van morele vraagstukken.
- kan daar met distantie over nadenken en het vraagstuk van diverse kanten belichten.
- staat kritisch ten opzichte van de waarden die door zijn ouders worden overgedragen.

- ontwikkelt eigen morele principes, een eigen waardensysteem.
- heeft behoefte dat te toetsen bij anderen.

Ouders en leeftijdgenoten

Voor de adolescent wordt de sociale omgeving steeds belangrijker. De rol van de ouders in het sociale leven wordt in sommige opzichten kleiner terwijl de groeps cultuur een belangrijker plaats gaat innemen. Ook de moderne communicatiemiddelen dragen daar aan bij. Jongeren ontwikkelen eigen taalgebruik, hebben eigen voorkeuren voor muziekstijlen en kleding en onderscheiden zich daarin. Naast school is vrije tijdsbesteding steeds belangrijker. Ook weekendbaantjes kunnen een plaats zijn waar de jeugdige kan experimenteren met het zoeken naar een passende rol in de samenleving. Hoewel de rol van de ouders op sommige terreinen minder wordt blijft hun invloed van belang, met name bij onderwerpen die voor de verdere levensloop van belang zijn. Bijvoorbeeld bij keuzes in de loopbaan, aanschaffen en financieren van een woning.

Deel 3 Signaallijsten

1. Fasegebonden problemen: zie 'Ontwikkeling in vogelvlucht' van Martine Delfos, pagina 264. Hier wordt een aantal problemen beschreven die gebonden zijn aan een bepaalde leeftijdsfase en die meestal weer overgaan nadat een kind in een andere leeftijdsfase terecht komt.
2. Signaallijsten van het expertisecentrum kindermishandeling NIZW: zie www.kindermishandeling.info
Daar is het vervolgens bij 'achtergronden ->signalen' te vinden en te downloaden. Aangegeven wordt dat het er niet om gaat aan de hand van gesignaleerd gedrag kindermishandeling te 'bewijzen'. Wel kunnen deze signaallijsten behulpzaam zijn bij het alert zijn op bepaald gedrag dat op kindermishandeling zou kunnen duiden. Het gaat dan nooit om één gedrag. Hoe meer van het signaalgedrag uit de lijsten tegelijkertijd optreedt, hoe groter de kans dat er iets aan de hand is dat vraagt om verduidelijking. Aan de hand van het concreet waarneembaar gedrag is met ouders te praten over en te zoeken naar verklaringen voor dit gedrag.
Op genoemde site zijn ook risicofactoren te vinden.

Meer lezen?

Hieronder volgt een lijstje met literatuur tips. Uit de hieronder genoemde boeken is deels geput voor bovenstaande ontwikkelingsmijlpalen.

Bilo, R.A.C. en Voorhoeve, H.W.A. Kind in ontwikkeling. De Tijdstroom. Lochem. 1990
 Delfos, M.H. *Ontwikkeling in vogelvlucht*. Swets en Zeitlinger. Zeist. 1999
 Doef, van der S. Kleine mensen grote gevoelens. *Kinderen en seksualiteit*. De Brink. Amsterdam. 1994
 Fraiberg, S.H. *De magische wereld van het kind*. Unieboek. Bussum. 1966
 Leemans. E. en Bruinsma. M. *Omgaan met kinderen van 1 _ tot 4 jaar*. Wolters- Noordhof. Groningen. 1990
 Nossent, S. *Babyvisie. Ooievaar*. Amsterdam. 2002
 Riksen-Walraven, M. *Inspelen op baby's en peuters*. Van Loghum Slaterus. Deventer. 1981
 Verhulst, F.C. *De ontwikkeling van het kind* Van Gorcum. Assen, 2003
 Wit, J. de, Slot, N.W. & Aken, M. van (2004) *Psychologie van de adolescentie*. Basisboek Baarn: HB Uitgevers